OKU OKUT YAYINLARI

On Temel Eser Örneğinde Dinî ve Ahlâkî Değerler

Fatma Kurttekin

3

On Temel Eser Örneğinde

Dinî ve Ahlâkî Değerler

Fatma Kurttekin

OKU OKUT YAYINLARI

On Temel Eser Örneğinde Dinî ve Ahlâkî Değerler

Fatma Kurttekin

Elektronik Kitap
2021

Oku Okut Yayınları

Kitap Adı | Book Title: *On Temel Eser Örneğinde Dinî ve Ahlâkî Değerler*
Çeviri Başlık | Translated Title: *Religious and Ethical Values in Example of Ten Works*

Yazar | Author: Dr. Fatma Kurttekin
ORCID: 0000-0002-5083-4746
Yayınevi | Publisher: Oku Okut Yayınları | Oku Okut Publishing
Sertifika No | Certificate Number: 49846
Yayın No | Publication Number: 3
Din Eğitimi Araştırmaları Dizisi | The Series of Religion Education: 1
Dizi Editör | Series Editor: Dr. İshak Tekin
ORCID: 0000-0002-3850-5691

ISBN: 978-605-74416-2-1
Yayım Tarihi | Year of Publication: Haziran/June 2021
Yayın Türü | Publication Type: E-Kitap | eBook
Yayım Yeri | Place of Publication: Ankara, Turkiye
Yayımlandığı Ortam | Publishing Format: PDF
Yayın Dili | Language: Türkçe | Turkish
Sayfa Sayısı | Pages: 261

Erişim | Access: yayin.okuokut.org

Etik Beyan | Statement of Publication Ethics: Bu kitap, Fatma Kurttekin tarafından Uludağ Üniversitesi'nde Prof. Dr. Mehmet Akif Kılavuz danışmanlığında 2013 yılında tamamlanan *MEB Tarafından Tavsiye edilen 100 Temel Eserden Popüler Olan On Kitap Örneğinde Dinî ve Ahlâkî Değerler* başlıklı yüksek lisans tezinin gözden geçirilmiş hâlidir. / *This book is the revised version of the master's thesis titled Religious and Ethical Values in Example Of Popular Ten Works From 100 Basic Works Which Are Suggested By National Educational Ministery, which was completed in 2013 by Fatma Kurttekin under the supervision Prof. Dr. Mehmet Akif Kılavuz at Uludağ University.*
Atıf Bilgisi | Cite as: Kurttekin, Fatma. *On Temel Eser Örneğinde Dinî ve Ahlâkî Değerler*. PDF: Oku Okut Yayınları, 2021.

Religious and Ethical Values For Example of Ten Works

The fairy tales, lullabies, stories and novels, which are listened during childhood, affect not only our inner World but also our religious and ethical development. In this research, it is questioned that, whether the 100 Basic Works which was recommended by Ministry of Education in 2005 affect the childern’s religious and ethical development and how these books interpret the religious and ethical values.

In this research we tried to answer these questions briefly: how the religious and ethical values were explained in these books chosed from the 100 Basic Works, which of those values were placed in Religious Culture and Ethical Knowledge educational programme? Can this literature be used in educational of religious and ethical values? Can it be used in Religious Culture and Ethical Knowledge lessons? How these works affect the students’ religious and ethical education.

In this research, some religious and ethical values were pointed with, the method of descriptive field search, then these values were interpretted. After that, the questionaires prepared basically from these Works, were applicated to 200 students who are at 1.class of different types of high schools. Then, students and teachers were interviewed and the findings have been analyzed with SPSS programs.

Consequently, it was seen that the religious and ethical values were pointed intensely in these works. The students read then and are affected, but the students in Religious Culture and Ethical Knowledge have some mental conflicts because of that they see these works as literal works only. Besides that, we need the Works which explain these values by connecting them to our time without limitting them to a certain group of people or term, and which take the interests and needs of students into consideration.

Keywords

Religious Education, Value, Religious Values, Ethical Values, 100 Basic Works, Turkey

On Temel Eser Örneğinde Dinî ve Ahlâkî Değerler

Çocukluktan itibaren dinlenilen masallar ve ninniler, okunan hikâyeler ve romanlar ruh dünyamızı etkilemekle kalmayıp dinî ve ahlâkî gelişimimizi de etkilemektedir. Bu bağlamda araştırmada, 2005 yılında MEB tarafından tavsiye edilen 100 Temel Eser içinden öğrencilerin en çok okuduğu kitapların dinî ve ahlâkî gelişimlerini etkileyip etkilemediği, kitaplarda dinî ve ahlâkî değerlerin nasıl işlendiği incelenmeye çalışılmıştır.

Çalışmaya temel oluşturan problemleri şu şekilde özetlemek mümkündür: 100 Temel Eser içinden seçilen kitaplarda dinî ve ahlâkî değerler nasıl işlenmektedir? DKAB programlarında hangi değerlere yer verilmektedir? Dinî ve ahlâkî değerlerin öğretiminde edebi eserlerden faydalanılabilir mi? Bahsedilen eserler DKAB derslerinde kullanılabilir mi? Bahsedilen eserler öğrencilerin dinî ve ahlâkî eğitimini nasıl etkilemektedir?

Bu problemlerin incelenmeye çalışıldığı araştırmada, betimsel alan araştırması yöntemi kullanılarak bazı dinî ve ahlâkî değerler tespit edilmiş ve bu değerlerle ilgili yorumlar yapılmıştır. Daha sonra bahsedilen kitaplar temel alınarak hazırlanan anketler farklı liselerin 1. sınıfında okuyan 200 öğrenciye uygulanmıştır. Uygulamadan sonra öğrenciler ve öğretmenlerle görüşmeler yapılmıştır. Elde edilen bulgular SPSS programıyla analiz edilmiştir.

Sonunda, bahsedilen kitaplarda dinî ve ahlâkî değerlerin yoğun olarak işlendiği, öğrencilerin 100 Temel Eserde yer verilen kitapları okuduğu ve etkilendiği ancak DKAB derslerinde kullanılması konusunda, kitapları sanat eseri olarak görmelerinden dolayı zihinsel karmaşıklık yaşadıkları görülmüştür. Bununla birlikte dinî ve ahlâkî değerleri belirli bir kesim ya da zamanla sınırlandırmayan, günümüzle bağlantı kurabilen, öğrencilerin ilgi ile ihtiyaçlarını dikkate alan ve gerçeklik algısına uyan eserlerin yazılmasına ihtiyaç olduğu ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler

Din Eğitimi, Değer, Dinî Değerler, Ahlâkî Değerler, 100 Temel Eser, Türkiye

Yazar Hakkında | About the Author

Dr. Fatma Kurttekin, Uludağ Üniversitesi, Eğitim Fakültesi'nden mezun oldu (2011). Aynı üniversitede "MEB Tarafından Tavsiye Edilen 100 Temel Eserden Popüler Olan On Kitap Örneğinde Dinî ve Ahlâkî" başlıklı teziyle yüksek lisansını tamamladı (2013). Bir süre Millî Eğitim Bakanlığı'nda DKAB öğretmenliği yaptı (2011-2012). Kurttekin, 2012 yılından beri Sivas Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde çalışmaktadır.

Dr. Fatma Kurttekin, graduated from Uludağ University, Faculty of Education (in 2011). She completed her master's degree at the same university with her thesis titled "Religious and Ethical Values in Example Of Popular Ten Works From 100 Basic Works Which Are Suggested By National Educational Ministry" (2013). Kurttekin, who worked as a Religious Culture and Ethics teacher at the Ministry of National Education for a while (2011-2012), has been with the Faculty of Theology, The University of Sivas Cumhuriyet since 2012.

Yazar | Author: Dr. Fatma Kurttekin
ORCID: 0000-0002-5083-4746

Editör Hakkında | About the Editor

Dr. İshak Tekin din eğitimi alanındaki yüksek lisansını 2011 yılında Erciyes Üniversitesi'nde, doktora eğitimini ise 2018 yılında Sakarya Üniversitesi'nde tamamlamıştır. 2006-2011 yılları arasında MEB'e bağlı okullarda din kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmeni; 2011-2019 yılları arasında Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde araştırma görevlisi olarak çalışmıştır. 28 Ağustos 2019 tarihinden itibaren aynı kurumda öğretim üyesi olarak görevine devam etmektedir. Evli ve iki çocuk babasıdır.

Dr. Ishak Tekin received his master's degree in religious education from Erciyes University in 2011 and completed his Ph.D. at Sakarya University in 2018. Between 2006 and 2011, he worked as a teacher of religious culture and moral knowledge in schools affiliated with the Ministry of National Education. He also worked as a research assistant at the Faculty of Theology of Eskişehir Osmangazi University between 2011 and 2019. He was appointed lecturer in the field of religious education at the same institution in 2019. He is married and has two children.

Dizi Editörü | Series Editor: Dr. İshak Tekin
ORCID: 0000-0002-3850-5691

Oku Okut Publishing
The Series of Religion Education

Okut Okut Publishing was founded on February 5, 2021 by Oku Okut Association to publish original research, compilations, and translated works in the field of humanities and social sciences.

Okut Okut Publishing embraces open access, non-commercial, scientific publishing. We share studies with our readers free of charge in e-book formats when they are considered appropriate for publication upon review processes and the decision of the editorial board.

Okut Okut Publishing aims to contribute to the dissemination of ever-expanding scientific knowledge by publishing high-quality open access books, in compliance with international publishing standards and ethical principles.

Okut Okut Publishing uses the *ISNAD Citation System* as its academic writing and referencing style.

Each publication includes a 500-word Turkish and English abstract, and a unique DOI number is assigned to it.

This work in your hand is the first book in the Series of Religion Education of Okut Okut Publishing. It is based on the author's the master's thesis titled *Religious and Ethical Values in Example Of Popular Ten Works From 100 Basic Works Which Are Suggested By National Educational Ministery*, which was completed in 2013.

Okut Okut Publishing is willing to publish your works in open access format with a detailed summary in English.

Libraries, researchers and readers can feel free to use, store and share our publications in PDF format.

I wish you good reading.

Dr. İshak Tekin

Editor

Oku Okut Yayınları
Din Eğitimi Araştırmaları Dizisi

Oku Okut Yayınları, 5 Şubat 2021 tarihinde Oku Okut Derneği tarafından sosyal ve beşerî bilimler alanına ilişkin araştırma, derleme ve çeviri türü eserleri yayımlamak üzere kurulmuştur.

Oku Okut Yayınları; açık erişimli, gayri ticari, bilimsel yayıncılığı benimsemiştir. Başvuru sonrasında yapılan incelemelerde ve Yayın Kurulu'nca alınan kararda yayımı uygun görülen çalışmalar, e-kitap formatlarında ücretsiz olarak okuyucularımızla buluşturulmaktadır.

Oku Okut Yayınları; uluslararası yayıncılık standartları ve etik prensipleriyle uyumlu, yüksek kalitede kitapları açık erişimli olarak yayımlayarak sürekli genişleyen bilimsel bilginin yayılmasına katkıda bulunmayı hedeflemektedir.

Oku Okut Yayınları, akademik yazım ve kaynak gösteriminde *İSNAD Atıf Sistemi*'nin kullanılmasını benimsemiştir.

Yayımlanan tüm kitaplar, 500 kelimelik Türkçe ve İngilizce özeti ile birlikte yayımlanır ve yayınlara DOI atanır.

Elinizdeki bu çalışma, Oku Okut Yayınları'nın *Din Eğitimi Dizisi*'nin ilk kitabıdır. Bu kitap, Fatma Kurttekin tarafından Uludağ Üniversitesi'nde Prof. Dr. Mehmet Akif Kılavuz danışmanlığında 2013 yılında tamamlanan *MEB Tarafından Tavsiye edilen 100 Temel Eserden Popüler Olan On Kitap Örneğinde Dinî ve Ahlâkî Değerler* başlıklı yüksek lisans tezinin gözden geçirilmiş hâlidir.

Oku Okut Yayınları, sizlerin de çalışmalarını İngilizce ayrıntılı özeti ile birlikte açık erişim formatında yayımlamaya taliptir.

Kütüphaneler, araştırmacılar ve okurlar; yayınlarımızı PDF formatında kullanabilir, depolayabilir ve özgürce paylaşabilirler.

İyi okumalar dilerim.

Dr. İshak Tekin

Editör

İÇİNDEKİLER

İKİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMA İLE İLGİLİ BULGULAR VE YORUMLAR

Tablolar Listesi

Önsöz

MEB Tarafından Tavsiye Edilen 100 Temel Eserden Popüler Olan On Kitap Örneğinde Dinî ve Ahlâkî Değerler adlı yüksek lisans tezine dayanan bu çalışmada, temel eserler içerisinde değerlendirilen kitaplarda işlenen dinî ve ahlâkî bilgilerin, öğrencilerin gelişimine ve özellikle de değer eğitimine katkısı tespit edilmeye çalışılmıştır.

Çalışma, giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Giriş'te, araştırmanın problemi, amacı, hipotezleri, evren ve örneklemi ile yöntemi hakkında bilgi verilmektedir. Birinci Bölüm'de, teorik bir yaklaşımla 100 Temel Eser içinden seçilen 10 kitapta yer alan dinî ve ahlâkî değerler tespit edilerek yer yer değerlendirilmelerde bulunulmuş, Türk milli eğitiminin genel amaçları içinde değerler ve eğitimi ile ilgili bilgilere yer verilmiş, DKAB programlarında öğrencilerin içselleştirmesi öngörülen değerler sıralanmıştır. İkinci Bölüm'de, ampirik (tecrübi) bir yöntem izlenmiş ve Ortaöğretim kurumlarında eğitim gören öğrencilere, anket uygulanıp görüşmeler yapılarak konu ile ilgili tespitlerde bulunulmuştur. Burada, ankete katılan öğrencilerle ilgili betimsel istatistiklere, araştırmaya asıl konu olan araştırma bulgularına ve bunlarla ilgili tablolara yer verilmiştir. Anket sonuçları hipotezleri de sınamak amacıyla değerlendirilmiş, elde edilen veriler çapraz tablolar halinde sunulmuştur. Sonuç ve öneriler kısmında ise, hipotezlerin ve elde edilen bulguların değerlendirmesi yapılarak bazı önerilerde bulunulmaya çalışılmıştır.

Bu çalışmada, danışmanlığımı yapan ve bana yol gösterip yardımlarını esirgemeyen öğrencisi olmakla her zaman gurur duyacağım değerli hocam Prof. Dr. M. Akif KILAVUZ'a, değerli hocalarım Prof. Dr. Nevzat Y. AŞIKOĞLU, Prof. Dr. Hüseyin YILMAZ, Prof. Dr. Kasım KÜÇÜKALP ve Dr. Öğr. Üyesi Mehmet ŞANVER'e, zaman ayırarak yol gösteren Doç. Dr. M. Fatih GENÇ'e ve görüşmelerin yapılmasında yardımcı olan okul idarecilerine, öğretmenlerine ve öğrencilere, hayatım boyunca sevgi, ilgi ve destekleri ile yanımda olan aileme teşekkürlerimi sunuyorum. Son olarak bu çalışmaya yayınlamaya değer bulan Oku Okut Yayınevi yönetimine, yayın kuruluna ve yayında emeği geçen bütün görevlilerine teşekkür ederim.

Giriş

Metodolojik Çerçeve

1. Araştırmanın Problemi

> Dünyada yaşanan siyasi, ekonomik ve teknolojik gelişmeler, insanın hayat şartlarını derinden etkilemektedir. Değişen ve gelişen hayat şartları, insanın inandığı, yaşatmaya çalıştığı insani ve ahlâkî değerlerde yozlaşmalara neden olmaktadır. Bireylerin sergilediği olumsuz davranışları düzeltmek; onların kendilerine ve yaşadıkları topluma yararlı olmalarını sağlamak için insani ve ahlâkî değerleri benimsemeleri gerekir.[1]

Son yıllarda bütün dünyada yaşanan değer bunalımı ve kültürel yozlaşma, değerler eğitimini özellikle dinî ve ahlâkî değer eğitimini üzerinde durulması gereken önemli bir konu haline getirmiştir. Küreselleşme denilen olgu dünyayı küçük bir köy haline getirmekte, her milletin kendine özgü olan duyarlılıklarını, hassasiyetlerini ve değerlerini işlevsizleştirmekte hatta yok etmektedir. Yetişen nesillerde değer yozlaşması, anne-babaya ve büyüklere saygısızlık, asi olma, şiddet eğilimi, madde bağımlılığı, intihar vb. davranışlara yönelimde gözle görülür bir artış yaşanmaktadır. Bu durum karşısında şu sorular akla gelmeye başlamıştır: "Ne olacak bu gençliğin hâli? Ne olacak bu eğitimin hâli? Nerede hata yapıyoruz?"[2]

İnsanın davranışlarına yön veren insanî ve ahlâkî değerlerin çocuklara "kazandırılması için uygulanan çeşitli yöntemler vardır. Okul-

---

1 Halit Karatay, "Karakter Eğitiminde Edebî Eserlerin Kullanımı", *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkich* 6/1(2011), 1439.

2 Mehmet Zeki Aydın, "Okullarda Çalışan Herkesin Görevi Olarak Değerler Eğitimi", *Docplayer* (Erişim 19.05.2021).

larda yapılan değer eğitiminde edebi eserlerden yararlanmak, etkili yöntemlerden biri olarak kabul edilmektedir."[3] Daha bebekken çocuğun kulağına fısıldanan ezanlar, ninniler, merakla dinlenen masallar, heyecanla okunan hikâye ve romanlar çocuğun ruhunu etkileyebilmektedir.[4]

> Bir çocuk iyiyi, kötüyü, doğruyu ve yanlışı bilerek dünyaya gelmez. Çocuğun çevresi, yaşam şartları, ailede ve okulda aldığı eğitim, değer yargılarını şekillendirir. Doğruyu ve yanlışı kendisi seçmeyi öğrenir. Bu nedenle çocuğa verilen eğitimin nitelikli olması durumunda çocuk, seçimlerini kendi kendine doğru yapabilir. Zamanla çocuğun karakteri ve ahlâkı, çevresindekilerin kendisine karşı sergiledikleri tutum ve davranışlara göre şekillenmeye başlar. Aile ortamından sonra okullarda değerler eğitimi programlarının uygulayıcısı öğretmenlere önemli sorumluluklar düşmektedir.[5]

Okul, çocuğu sahip olduğu bütün özelliklerle bir bütün olarak ele aldığı için çocuğu en iyi şekilde işleyerek karakterini şekillendirmeye ve oluşturmaya çalışır. "Gelişim psikolojisi ile ilgili birçok kuramcı, çocukların okul yıllarında ahlâkî değer kodları geliştirdikleri, bu yıllarda iyi ya da kötü karakterlerinin şekillendiğini vurgulamıştır."[6]

Değerler eğitiminde yaşanan olumsuzluklarla başetmede en büyük görev ve sorumluluk aileyle birlikte okullara düşmektedir. Okul programlarında değerler eğitimine ayrı bir önem verilerek ders planları, programlar ve etkinlikler hazırlanarak yaşanılan değer bunalımının önüne ge-

---

3 Karatay, "Karakter Eğitiminde Edebî Eserlerin Kullanımı", 1439.

4 Hüseyin E. Öztürk, *Batı Çocuk Klasiklerinde Temel Değerler* (Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, 1991), Önsöz V.

5 Karatay, "Karakter Eğitiminde Edebî Eserlerin Kullanımı", 1441.

6 Karatay, "Karakter Eğitiminde Edebî Eserlerin Kullanımı", 1441.

çilmeye, problem çözülmeye çalışılmaktadır. Çocukların olumsuz davranış, tutum ve değer yargılarını iyileştirmek için programlara konulan değerler eğitimi ilgi gören bir konu haline gelmiştir. [7]

Amacı; iyi karaktere sahip bireyler yetiştirmek olan değerler eğitimi en geniş anlamıyla örtük veya açık programlar aracılığıyla yetişen yeni nesillere temel insanî değerleri kazandırma, değerlere karşı duyarlılık oluşturma ve onları davranışa dönüştürme konusunda yardımcı olmayı hedef edinir.[8] Toplumların varlıklarını sürdürebilmeleri, sahip oldukları milli ve evrensel değerleri gelecek kuşaklara aktarmalarına bağlıdır. Bu sebeple ailede başlayan maddi-manevi, milli ve evrensel değerlerinin, çocuklara kazandırılması görevini planlı ve programlı bir şekilde okullar yürütmektedir. Değer aktarımından, milli ve evrensel değerlerden, ahlâkî öğretilerden arındırılmış bir eğitim programı düşünülemeyeceğinden, *"Okullar değer öğretmeli midir?"* sorusu yerine, *"Okulda hangi değerler nasıl öğretilir?"* sorusu sorulmalıdır.[9]

Çocuğun dinî ve ahlâkî değerlerle ilgili öğrenmelerinin ailede başladığı bilinen bir gerçektir. Daha sonraki öğrenmeleri okul ve çevre tarafından desteklenmektedir. Bu noktada araştırmanın problemini "Dinî ve ahlâkî değerlerin öğretiminde Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi (DKAB) derslerinin etkisi ve bu derslerde değerlerin kazandırılmasında 100 Temel Eser içinden seçilecek kitapların kullanılmasının faydalı olup olmadığı" sorusu oluşturmaktadır. Bu nedenle öncelikle DKAB derslerinde ve Millî Eğitim Bakanlığı Talim Terbiye Kurulu tarafından 2010 yılında hazırlanan DKAB dersi öğretim kılavuzu incelenerek programlar ile ders kitaplarında yer verilen dinî ve ahlâkî değerler tespit edilmiştir. Ayrıca 2012-2013 eğitim öğretim yılı "Değerler Eğitimi" yıllık planı da göz önünde bulundurulmuş, 100 Temel Eser içinde yer verilen dinî ve ahlâkî değerler ifade edilmiştir.

---

7 Halit Ekşi, "Temel İnsani Değerlerin Kazandırılmasında Bir Yaklaşım: Karakter Eğitimi Programları", *Değerler Eğitimi Dergisi* 1/1 (2004), 79.

8 Ekşi, "Temel İnsani Değerlerin Kazandırılmasında Bir Yaklaşım: Karakter Eğitimi Programları", 79.

9 Ekşi, "Temel İnsani Değerlerin Kazandırılmasında Bir Yaklaşım: Karakter Eğitimi Programları", 83.

İşte bu bağlamda araştırmanın temel problemi, MEB tarafından tavsiye edilen 100 Temel Eserden popüler olan on kitap örneğinde Türk kültürüne ve İslâmiyet'in getirdiği değerlere uygun olmayan anlatımların olup olmadığını tespit ederek, bunların 13-16 yaş aralığındaki öğrencilerin dinî ve ahlâkî gelişimlerini nasıl etkilediğini belirlemeye çalışmak olduğu ifade edilebilir.

Alt problemler ise:

2010 yılında Millî Eğitim Bakanlığı Din Öğretimi Genel Müdürlüğü tarafından hazırlanan DKAB dersleri öğretim kılavuzunda hangi değerlere yer verilmektedir?

Millî Eğitim Bakanlığı (MEB) tarafından 2005 yılında hazırlanan 100 Temel Eser içinden seçilen eserlerde vurgulanan dinî ve ahlâkî değerler nelerdir?

100 Temel Eser arasından seçilen kitaplarda dinî ve ahlâkî değerler nasıl anlatılmaktadır?

DKAB derslerinde dinî ve ahlâkî değerlerin öğretiminde 100 Temel Eserden faydalanılabilir mi?

Millî Eğitim Bakanlığı tarafından hazırlanan 100 Temel Eser öğrencilerin bilişsel ve ahlâkî gelişim düzeylerine uygun mudur?

100 Temel Eser içinde yer verilen yabancı yazarların kitaplarında din ve ahlâk algısı nasıl yansıtılmaktadır?

100 Temel Eserde yer verilen dinî ve ahlâkî değerler öğrencilerin dinî ve ahlâkî gelişimini nasıl etkilemektedir?

Öğrencilere yönelik yayınlar onların din ve ahlâk eğitimini nasıl etkilemektedir?

DKAB derslerinde dinî ve ahlâkî değerlerle ilgili konular etkili ve zevkli bir şekilde işlenmekte midir? Değerlerin kazandırılmasında 100 Temel Eserdeki uygun kitapların kullanılması, dersin etkili ve zevkli işlenmesine etkisiyle ilgili öğrencilerin görüşleri nelerdir?

Çocuk Edebiyatı ve 100 Temel Eser

Türkiye'de nüfusunun yaklaşık 3'te birini 0-17 yaş grubu çocuklar oluşturmaktadır.[10] 5 yaşından itibaren örgün eğitime dâhil olan çocuk, okullarda Türk eğitim sisteminin amaçları doğrultusunda öğrenim görmektedir. Eğitim sisteminin amaçlarından birini de değerler eğitimi oluşturmaktadır.

Bir toplumun değerlerini o toplumun bireyleri oluşturur. Bu değerler aile kurumu ve okullar vasıtasıyla nesilden nesile aktarılır. Okullarda verilen değerler eğitiminde kullanılan kaynaklar arasında yer alan edebi eserler, öğrencilere toplumun sahip olduğu milli ve manevi değerlerin aktarımında önemli rol oynar.

Edebi eserler, değerlere bakış açışı kazandırdıkları gibi toplumun değerlerinin oluşumuna ve devamına da katkı sağlamaktadır. Çocuk klasikleri olarak ifade edilen eserlerde dinî ve ahlâkî değerlerle kültürel sembollere yapılan vurgu dikkat çekmektedir. "Dinî duyarlılığın" bu eserlerde öne çıkarılması da göz önünde bulundurulması gereken ikinci bir hususu oluşturmaktadır.

Eserlerdeki karakterlerin dinî ve ahlâkî kimliklerinin incelenmesi ve din eğitiminin onayladığı insan tipolojilerinin fark edilmesi, öğrencilerin dinî ve ahlâkî değerleri kazanmasına, dinî ve ahlâkî olgunluğa ulaşmasına katkıda bulunabilmektedir. Eserlerin öğrencilerin yaşadıkları olay ve durumlarla ilgili olması ve aktarılacak değerlerin birçoğunun edebî türlerde bulunması da onların dikkatini çekebilmektedir. Ayrıca soyut bir anlam ifade eden dinî ve ahlâkî değerleri çocukların yetişkinler gibi anlamamaktadır. Onların dinî ve ahlâkî değerlere yüklediği anlamlar kendi somut kavrama düzeyleri ile sınırlıdır. Soyut birer kavram olan değerlerin sadece telkin edilerek kazandırılması zordur. Bunun yerine değerlerin somutlaştırılarak anlatılması, çocuğun anlama ve kavramasını kolaylaştıracak; iyi ve kötü, doğru ve yanlış, güzel ve çirkin gibi değerlerin benimsenmesi ve içselleştirilmesine önemli katkı sağlayacaktır. Anlatılan hikâyelerdeki olaylar dikkatli bir şekilde incelendiğinde öğrencileri ahlâkî mu-

---

[10] TÜİK, "İstatistiklerle Çocuk, 2013" (Erişim 30.05.2021).

hasebeye ve mücadeleye götürecektir. İyi ile kötü arasındaki farkı değerlendirip içselleştirerek alışkanlık haline getirdiğinde çocuğun karakteri sağlam bir şekil alacaktır.

Değer eğitiminde kullanılacak edebi eserlerin seçiminde göz önünde bulundurulması gereken bazı hususlar vardır. O'Sullivan'a göre bu hususlar şunlardır:

> İyi yazılmış kitaplar ahlâkî ikilemler içerir.
>
> Edebi seviyenin ötesinde, anlamayı sağlayan derinlikteki kitaplardır.
>
> Hayranlık uyandıran fakat öğrencilerle hemen hemen aynı yaşlarda ve inanılabilir karakterleri içeren kitaplardır.
>
> Ana karakterleri çok çeşitli kültürlerden gelen kız ve erkeklerden olabilen genişlikteki kitaplardır.[11]

Bu kriterler dikkate alınarak seçilecek kitaplar, değerler eğitiminin başarıya ulaşmasına katkı sağlayabilir. Peki, dinî ve ahlâkî değerlerin ağırlıklı olarak işlendiği DKAB derslerinde 100 Temel Eserden nasıl faydalanılabilir?

100 Temel Eserin DKAB dersinde dinî ve ahlâkî değerlerin kazanımında kullanılabilmesi için şu aşamalar takip edilebilir:

Hazırlık: Derste işlenecek ve öğrencilere kazandırılması hedeflenen değerlere uygun eser/hikâye belirlenir. Bu eserler öğrencilere bildirilerek önceden okumaları sağlanır. İşlenecek değerle ilgili çeşitli sorular hazırlanabilir. Ayrıca değerlerle ilgili resimler, çalışma kâğıtları ve oyunlar kullanılabilir.

Kavrama/tanıma: Öğrenciler eserdeki karakterleri, özellikleriyle birlikte tanımaya çalışır. Karakterlerin içinde bulundukları ikilemleri,

---

11 Sheryl O'sullivan, "Books to live by: Using Children's Literature for Character Education", *The Reading Teacher* 57/7 (April 2004), 641 akt. Karatay, "Karakter Eğitiminde Edebî Eserlerin Kullanımı", 1146.

olaylar karşında verdikleri kararları, kararlarının sonuçlarını, sonuçların sorumluluklarını fark eder.

Empati: Bu aşamada öğrenciler, olayın kahramanıyla kendi arasında bir bağ oluşturur. Aynı olaylarla kendisi karşılaşsa nasıl karar verirdi? sorusuna odaklanır.

Değeri fark etme: Kahramanın yaşadığı ikilem karşısında verdiği kararın uygun olan ve olmayan taraflarını belirleyerek uygun olmayan davranışlara alternatifler üretir. Yaşanılan olaylar etrafında öne çıkan ve göz ardı edilen değerlerin bilincine varır.[12]

2. Araştırmanın Amacı

Araştırmanın genel ve özel olmak üzere iki amacı vardır. Araştırmanın genel amaçları: a) 100 Temel Eser içinden seçilen kitaplarda ele alınan dinî ve ahlâkî değerleri tespit etmek; b) DKAB ders kitapları ile öğretim kılavuzlarında ele alınan dinî ve ahlâkî değerleri tespit etmek.

Araştırmanın özel amacı ise, söz konusu yayınların 13-16 yaşındaki öğrencilerin dinî ve ahlâkî karakter gelişimi üzerinde etkilerini tespit ederek çocuklara yönelik yayınların onların din ve ahlâk eğitiminde etkisini ortaya koymaya çalışmaktır.

3. Araştırmanın Hipotezleri

Araştırma için tespit edilen başlıca hipotezler şunlardır:

100 Temel Eser içinden seçilen kitaplar arasındaki yabancı yazarların eserlerinde Hristiyanlıkla ilgili değerlendirmelere yer verilirken, Türk (yerli) yazarların eserlerinde İslam dini ile ilgili değerlendirmelerin aynı minvalde olduğu söylenememektedir.

Yabancı yazarların eserlerinde Hristiyanlıkla ilgili değerler ve din adamları olumlu üslup ve sevgi motifiyle ifade edilirken, Türk edebiyatında olumsuz üslup ve korku motifileri daha fazla kullanılmaktadır.

---

12 Karatay, "Karakter Eğitiminde Edebî Eserlerin Kullanımı", 1146- 1147.

Ele alınan eserlerden hareketle "İslâmiyet ile Hristiyanlık arasında bir karşılaştırma yapıldığında, eserlerde dinin, Hristiyanlığın lehine olacak şekilde işlendiği ve bu durumun Müslüman çocukların kendi dinlerine karşı olumsuz bir tutum geliştirebilme hususunda sakınca oluşturabileceği"[13] düşünülmektedir.

Yabancı yazarların eserlerinde Tanrı anlayışı ve Hristiyanlığın sürekli vurgulanmasının, dinî şahsiyet ve sembollerin her vesileyle eserlerde işlenmesinin, sevgi ve sosyal değerlere verilen önemin arka planında Hristiyanlığa yer verilmektedir.

Öğrencilerin dinî ve ahlâkî değerleri kazanmalarında DKAB dersinin ve öğretmenlerinin olumlu etkisi vardır.

DKAB dersi müfredat programlarında yer alan dinî ve ahlâkî değerlerle ilgili kazanımların gerçekleştirilmesi için tespit edilen eserlerden yararlanılarak etkili ve zevkli bir ders programı oluşturulabilir.

100 Temel Eser içinde tavsiye edilen yabancı yazarların bazı eserlerinde Türk kültürüne, milli ve manevi değerlerine uygun olmayan unsurlar bulunmaktadır.

13-16 yaş aralığındaki öğrenciler dinî ve ahlâkî değerleri doğru şekilde algılayabilecek bilişsel düzeydedir.

Cinsiyete göre peygamber, Hristiyanlık-İslâmiyet, kutsal kitap, cennet- cehennem, dua ve yemin algısı ile ahlâki değerlerin (yardımseverlik dışında) benimsenmesinde kız ve erkek öğrenciler arasında bilişsel ve duygusal özellikler ile dindarlık algılarından kaynaklanabilecek farklılıklar vardır.

Eğitim görülen okul türü bakımından, öğrencilerin dinî ve ahlâkî değerleri benimsemesinde birtakım farklılıkların olması beklenmektedir.

---

[13] İbrahim Turan, "Bazı Batı ve Türk Çocuk Klasiklerinde Dinî ve Ahlâkî Değerler", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 10/1 (2010), 180.

4. Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Tezin evrenini, Sivas ili merkez ilçesinde bulunan Sivas Kongre Lisesi, İmam-Hatip ve Anadolu İHL, Özel Sultan Murat Koleji ve Sivas Fen Lisesi'nde 2012- 2013 öğretim yılında öğrenim gören 13-16 yaş arasındaki öğrenciler oluşturmaktadır. Bu öğrencilerin seçilmesinin en önemli nedeni dinî ve ahlâkî değerleri gerektiği şekilde anlayabilecek bilişsel ve duyuşsal özelliklere sahip olmalarıdır.

Araştırmanın örneklemini adı geçen okulların lise 1. sınıfında eğitim-öğretim faaliyetini yürüten ve mülakata katılıp anketleri geçerli bulunan 110 kız ve 85 erkek olmak üzere 200 öğrenci oluşturmaktadır.

1. Tezin kapsamında ele alınan kitaplar, 100 Temel Eser içinde öğrenciler tarafından en çok tercih edilen şu 10 kitaptır:

- Daniel Defoe, *Robinson Crusoe* (İstanbul: YKY Yayınları, 2012).
- Cervantes, *Don Kişot* (İstanbul: Karanfil Yayınları, 2012).
- Carlo Collodi, *Pinokyo* (Ankara: İmge Yayınları, 2011).
- Eleanor H. Porter, *Pollyanna* (İzmir: Zambak Yayınları, 2012).
- Johanna Spyri, *Heidi* (İstanbul: Aden Yayınları, 2005).
- Ömer Seyfettin, *Yalnız Efe* (Ankara: Elips Yayınları, 2012).
- Ahmet Rasim, *Falaka* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2009).
- Ömer Seyfettin, *Falaka* (Ankara: Bilgi Yayınları, 2010).
- Reşat Nuri Güntekin, *Çalıkuşu*, (İstanbul: İnkılap Yayınları, 2000).
- Peyami Safa, *Fatih-Harbiye* (İstanbul: Alkım Yayınları, 2011).

2. İncelenen değerler, eserlerde yer verilen dinî ve ahlâkî değerlerden oluşmaktadır.

Dinî değerler ve kavramlar: Tanrı inancı, şeytan-melek, Hz. Îsâ-Hz. Muhammed, din adamı, Hristiyanlık-İslâmiyet, kutsal kitap, ölüm-kıyamet, cennet-cehennem, suç-ceza, dua, şükür ve yemin.

Ahlâkî değerler: Adalet, alçak gönüllülük, cömertlik, çalışkanlık, duyarlılık, dürüstlük, hoşgörü, merhamet, özgürlük-bağımsızlık, saygı, sevgi, sorumluluk ve yardımseverlik şeklinde özetlenebilir.

5. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmada üç yöntem kullanılmıştır. Öncelikle değerler eğitimi ile ilgili doküman analizi yapılmıştır. Konuların açıklanmasında, bulguların yorumlanmasında, ilgili kitap ve makalelerden faydalanılmıştır.

Araştırmada olguların betimlenmesi hedeflendiğinden, betimsel alan araştırması kullanılmıştır. 100 Temel Eser içinden seçilen kitaplarda işlenen dinî ve ahlâkî değerlerin neler olduğu tespit edilerek, bu değerlerle ilgili bulgu ve yorumlara yer verilmiştir. Eserlerde yansıtılan "din" ve "ahlâk" algısı tespit edilmeye çalışılmıştır. Değerlerin frekansları ve yüzdelik dağılımları tespit edilerek karşılaştırılmıştır.

Çalışmanın ikinci aşamasında ise öncelikle iki Türk dili ve edebiyatı, üç tane Türkçe öğretmeniyle görüşülerek satış ve okunma potansiyellerine göre Türk ve yabancı beşer eser seçilmiştir. Sonrasında incelenmek üzere seçilen on eser temel alınarak anket soruları hazırlanmıştır. Uygulanan bu anketlerle ilgili öğrenciler gözlenmiş ve yarı yapılandırılmış görüşmeler düzenlenmiştir.

Anketlerin ön çalışması alan uzmanlarının fikirleri de alındıktan sonra gerekli düzeltmeler yapılmıştır. Anketler uygulanmadan önce Sivas Milli Eğitim Müdürlüğü'nden resmi yazışmalar yoluyla izin alınmış, okul idarecileriyle görüşülüp uygulama için uygun ders saatleri belirlenmiştir.

Anketlerin uygulaması bizzat araştırmacı tarafından okul idarecilerinin uygun gördüğü ders saatlerinde öğretmenlerin yardımıyla gerçekleştirilmiştir. Öğrencilerin verdiği tepkiler gözlenerek not edilmiştir. Anket sorularına verdikleri cevapların gizli tutulacağı özellikle belirtilmiştir. Bununla öğrencilerin samimi ve gerçeğe uygun cevap vermeleri hedeflenmiştir.

Üçüncü aşamada örneklem olarak seçilen lise 1. sınıfta eğitim-öğretim gören 200 öğrenciye uygulanan anketler ve yapılan yarı yapılandırılmış görüşmeler değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Elde edilen veriler sayısal değerlere dönüştürülerek bilgisayar girdisine uygun hale getirilmiştir. Verilerin bilgisayara aktarılmasında ve değerlendirilmesinde SPSS paket programı kullanılmış, gerekli durumlarda uzmanların yardımına başvurulmuştur. Bu programın verilerinin düz ve çapraz frekansların dağılımları Microsoft/Excel 2010 programında tablolara dönüştürülmüştür.

"Diğer istatistik analizlerle kıyaslandığında (x2, korelasyon analizleri gibi) regresyon analizi, değişkenler arasındaki nedensel ilişkileri ve ilişkilerin yönü hakkındaki bilgileri verdiğinden ve kullanılan verilerde bu analize uygun olduğundan tercih edilmiştir."[14] Kullanılan test süreçlerinde marjinal anlamlılık düzeyi olarak $p<.05$ kabul edilmiştir.

6. İlgili Araştırmalar

Öztürk (1991), yaptığı araştırmada öğrenciler tarafından en çok okunan 5 Batı çocuk klasiğinde değerleri incelemiştir.[15] Araştırmacı, eserlerde bulguladığı değerleri, dinî değerler, sosyal değerler, özlemler ve sevgi başlığı altında ele almıştır. Sonuç olarak eserlerin farklı ülkelerde yazılmasına rağmen ortak değerlerden bahsettiği eserlerin temelini dinî değerlerin oluşturduğu bulgulanmıştır.[16]

Şen (2007), yaptığı araştırmada 100 Temel Eser içinde yer alan 29 Türk ve 29 yabancı eserde yer verilen ahlâkî değerleri ve bu değerlerin eserlerdeki oranlarını tespit etmiştir.[17] Eserlerde değerlerin farklı şekil-

---

14 Zeki Aslantürk, *Araştırma Metot ve Teknikleri* (İstanbul: İFAV Yayınları, 1999), 101-105.

15 Öztürk, *Batı Çocuk Klasiklerinde Temel Değerler,* 11-33.

16 Öztürk, *Batı Çocuk Klasiklerinde Temel Değerler,* 160.

17 Ülkü Şen, *Millî Eğitim Bakanlığı'nın 2005 Yılında Tavsiye Ettiği 100 Temel Eser Yoluyla Türkçe Eğitiminde Değerler Öğretimi Üzerine Bir Araştırma* (Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007), 75.

lerde ele alındığını belirterek Türkçe derslerinde değer öğretimi için eserlerden yararlanılabileceğini bulgulamıştır. Bununla birlikte eserlerin değer öğretimi için yeterli olmadığını belirtmiştir.[18]

İnan Kılıç'ın (2009) yüksek lisans çalışmasında ise dinî ve ahlâki değerler 100 Temel Eser'den seçilen on kitap örneğinde incelenmiştir. Bu bağlamda Samsun ilinde 373 ilköğretim öğrencisinden anket yoluyla veriler toplanmıştır. Eserlerde işlenen dinî ve ahlâki değerler çocuklar için yetersiz bulunmuştur.[19]

---

18 Şen, *Millî Eğitim Bakanlığı'nın 2005 Yılında Tavsiye Ettiği 100 Temel Eser Yoluyla Türkçe Eğitiminde Değerler Öğretimi Üzerine Bir Araştırma*, 380-382.

19 Ayşe İnan Kılıç, *Yüz Temel Eserde Din ve Ahlaki Değerler* (Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009).

Birinci Bölüm

DKAB Programları ve On Eser Bağlamında Dinî ve Ahlâkî Değerler

1. DKAB Programlarında Değerlerle İlgili Konular

Din toplumda önemli değer sağlayıcılardan biridir. Bireyler dinî benimserken dinin getirdiği değerleri de benimser; dinin kabul etmediklerini kabul etmezler. Bir dinî inanca sahip olmak, o dinin getirdiği değerleri kabullenmek demektir.

> Din, insanın varoluş mücadelesinde gerekli bir güç ve araçtır. İnsanın, nasıl kendisini kardan ve yağmurdan koruyabilmek için bir çatıya ihtiyacı varsa insani değerlerin erozyonuna ve ahlâkî yozlaşmaya engel olabilmek için de bir dine ve o dini doğru şekilde öğretecek din öğretimine de ihtiyacı ve hakkı vardır[20], denilmektedir.

Bu durum din ile değerler arasındaki ilişkiyi göstermekle birlikte din eğitiminin bir yandan değerler eğitimi olduğunu ifade etmektedir.

> Eğitim politikalarının belirlenmesinde ise o milletin ve devletin sahip olduğu değerlerin rolü büyüktür. Milli eğitimimi-

---

20 Millî Eğitim Bakanlığı (MEB), *İlköğretim (4, 5, 6, 7, 8.sınıflar) Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programı* ve Kılavuzu (Ankara: Devlet Kitapları Müdürlüğü, 2010), 6. Ayrıca bk. MEB, *Ortaöğretim (9, 10, 11, 12. sınıflar) Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programı* (Ankara: Devlet Kitapları Müdürlüğü, 2010), 7.

> zin temel amaçlarına bakıldığı zaman, yetiştirilmek istenilen insan tipine ulaşmada Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi dersinin büyük bir katkı sağlayacağını görebiliriz.[21]

Değerler eğitiminde okulların üstlendiği sorumluluğu paylaşanlardan biri olarak DKAB dersi programları, değerlerin benimsetilmesinde ve korunmasında dinin rolünü ve din-değerler ilişkisinin bu role dayandırmaktadır.[22]

DKAB öğretim programları hazırlanırken din bilimsel yaklaşım ile eğitimsel yaklaşımın temel alındığı bilinmektedir. Din bilimsel yaklaşımın "Dinin kuru bilgi olarak öğretilmesinin arzulanan değer gelişimini sağlamayacağı bu nedenle dinin sadece bilgi olarak öğretilmesiyle yetinilmeyip öğrencilerin aynı zamanda ahlâkî erdemleri ve değerleri içselleştirmelerini"[23] amaçladığı belirtilmiştir. "Programın yapılandırmacı yaklaşım, çoklu zekâ kuramı ve öğrenci merkezli anlayışa dayanan eğitimsel yaklaşımı, 'Bu programda, öğrencilerin etkinlikler yoluyla değerler kazanması da esas alınmaktadır.'[24] diyerek değer eğitimine verilen önemi vurgulamaktadır."[25]

Programda ahlâkî değerlerle ilgili öğrencilerin "Ahlaki değerleri bilen ve bunlara saygı duyan erdemli kişiler olmaları; öğrenilen ahlâkî değerleri içselleştirmeleri"[26] amacına yer verilmektedir.

---

21 MEB, *Ortaöğretim DKAB Öğretim Programı*, 9; MEB, *İlköğretim DKAB Öğretim Programı*, 7.

22 Recep Kaymakcan- Hasan Meydan, "Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Programları ve Öğretmenlerine Göre Değerler Eğitimi", Değerler *Eğitimi Dergisi* 9/21 (2011), 32.

23 MEB, *İlköğretim DKAB Öğretim Programı*, 11; MEB, *Ortaöğretim DKAB Öğretim Programı*, 10-11.

24 MEB, *İlköğretim DKAB Öğretim Programı*, 10.

25 Kaymakcan- Meydan, "DKAB Programları ve Öğretmenlerine Göre Değerler Eğitimi", 33.

26 MEB, *İlköğretim DKAB Öğretim Programı*, 12.

DKAB öğretim programında (2010) değerler eğitimi bir başlık altında ele alınmıştır. İlköğretim öğrencilerin içselleştirmesi öngörülen değerler şöyle gösterilmiştir:

Adalet	Vatanseverlik	Bilimsellik	Türk Bayrağına ve İstiklâl Marşı'na saygı
Dürüstlük	Barış	Bağımsızlık	Aile kurumuna ve birliğine önem verme
Cömertlik	Cesaret	Fedakârlık	Görgülü olmak
Dayanışma	Çalışkanlık	Estetik	Emaneti korumak
Güvenirlik	Doğa sevgisi	Hakseverlik	Doğal çevreye duyarlılık
Dostluk	Doğruluk	Hayâ	Hakikat sevgisi
Gazilik	Duyarlılık	İffet	İbadet yerlerine saygı
Dayanışma	Cesaret	Fedakârlık	Alçak gönüllülük
Sabır	Kadirşinaslık	İyi niyet	Sözünde durmak
Sadelik	Kardeşlik	Kanaat	Şehitlik- Millî birlik şuuru
Şükür	Millet sevgisi	Merhamet	Sağlıklı olmaya önem verme
Samimiyet	Misafirperverlik	Vefa	Tarihsel mirasa duyarlılık
Saygı	Mürüvvet	Sevgi	Yardımseverlik
Ölçülülük	Namuslu olmak	Sorumluluk	Paylaşımcı olmak
Nezaket	Tutumluluk	Temizlik	Türk büyüklerine saygı
Bağışlama			

Toplamda 61 değer belirlenmiştir.[27] Bu değerler üniteler ve öğrenme alanlarıyla ilişkilendirilmiştir.

Ortaöğretim DKAB programlarında içselleştirilmesi öngörülen değerler ise şu şekilde belirtilmiştir:

Adil olma	Bilimsellik	Bağımsızlık	Aile kurumuna önem verme
Namuslu olmak	Fedakârlık	Ölçülülük	Paylaşımcı olmak
Sözünde durmak	Güven	Dayanışma	Güvenilir olmak
Kardeşlik	Dürüstlük	Cömertlik	Yumuşak huyluluk
Duyarlılık	Doğruluk	Samimiyet	Sağlıklı olmaya önem verme

[27] MEB, *İlköğretim DKAB Öğretim Programı*, 13-14.

Estetik duyarlılık	Hoşgörü	Bağımsızlık	Emanete riayet etmek
Misafirperverlik	Kanaat	Sabır	Alçak gönüllülük
Temizlik	Sorumluluk	Sevgi	Yardımseverlik
Çalışkanlık	Vatanseverlik	Saygı	

Ortaöğretim programında 35 değer belirlenmiştir.[28] Bu değerler de üniteler ve öğrenme alanlarıyla ilişkilendirilmiştir.

DKAB dersi öğretim programı kılavuzu öğretmen bilgi notları bölümünde değerler eğitiminde kullanılan yaklaşımlar ve dikkat edilmesi gereken hususlar açıklanmıştır. "Değer öğretiminde yaklaşımlar" başlığı altında değer analizi, ahlâkî muhakeme, değer açıklamak yaklaşımları hakkında bilgi verilerek bu yaklaşımlarla değerler öğretiminin nasıl yapılacağına dair örnek etkinliklere yer verilmiştir. Programda dinî, ahlâkî, sosyal, ekonomik vb. değerler gibi bir ayrıma gidilmemiştir.

2. 100 Temel Eser İçinden Seçilen Kitaplarda Yer Alan Dinî ve Ahlâkî Değer Kavramları

İncelenen eserlerde dinî ve ahlâkî değerlere yer verilmekle birlikte özellikle yabancı yazarların kitaplarında din ve dinî değerlere daha fazla ağırlık verildiği ifade edilebilir. Bunun sebebi, çocuklar için kitap yazılması fikri ilk olarak 18. yüzyılda İngiltere'de ortaya çıktığında ilk tepkinin kiliseden gelmiş olmasıdır. Kilise, çocuklar için ayrı bir kitap yazmanın ve yapmacık hayvan hikâyelerini onlara okutmanın zararlı olacağı kanaatindeydi. Ancak kilise zamanla çocukların bu kitaplara olan ilgisini görünce, kayıtsız kalamamış ve içinde Hristiyanlığın işlendiği çocuk kitaplarının yazılmasına destek vermiştir.[29] Bu nedenle Batı edebiyatında yer alan çocuk kitapları, Hristiyanlık ve Hristiyanlıkla ilgili sembollerle harmanlanmıştır.

Eserlerde yer verilen değerlerden bahsedilmeden önce kitaplar kısaca özetlenmiştir. Böylece konunun daha iyi anlaşılması amaçlanmaktadır.

---

[28] MEB, *Ortaöğretim DKAB Öğretim Programı*, 23-24.

[29] Öztürk, *Batı Çocuk Klasiklerinde Temel Değerler*, 55.

Daniel Defoe, Robinson Crusoe: Daniel Defoe 1719 yılında yayınladığı eserinde Robinson Crusoe adında yıllarca kimsenin olmadığı bir adada yaşayan bir insanı anlatmaktadır.

Robinson Crusoe denizlerde dolaşmak isteyen bir gençtir. Babasının bütün nasihatlerine rağmen 19 yaşında gizlice evden kaçarak arkadaşıyla birlikte Londra'ya gitmek üzere yola çıkan bir gemiye biner. Yolculuk esnasında gemi büyük bir fırtınaya yakalanır. Karaya sağ salim ulaşırsa bir daha anne- babasının sözünden çıkmayacağına dair yeminler eder. Kurtulduktan sonra verdiği sözü unutan Robinson tekrar denizlere açılır. Gemileri korsanların saldırısına uğrar. Mücadeleyi kaybeden Robinson ve arkadaşları köle olarak Sallee limanına götürülür. Artık Robinson'un tek amacı tekrar özgürlüğüne kavuşmaktır. Eline geçen bir fırsatı değerlendiren Robinson, Portekizli gemicilerin yardımıyla bu durumdan kurtularak Brezilya'ya yerleşir.

Brezilya'da şeker kamışı yetiştirerek kısa sürede zengin olur. Ortağının teklifiyle Afrika'dan çiftlikte çalışmak üzere köle getirmek için tekrar denize açılır. Bu yolculuktan sağ kurulan tek kişi Robinson'dur. Sığındığı adada hiç kimse yoktur. Hayatını sürdürebilmek için bir sal yapan Robinson, kuma saplanmış gemilerinden arta kalan kıyafetleri ve yiyecekleri adaya taşır. Zamanla kendine bir kulübe inşa eder. Adayı keşfetmek için geziye çıkar. Yakaladığı keçileri evcilleştirerek yaşamını kolaylaştırır. Gemiden getirdiği eşyalar arasında bulduğu mürekkeple başından geçen olayları anlattığı bir günlük oluşturur.

Bir gün adada gezerken kumların üzerinde ayak izleri ve kemik parçaları görür. Bir süre düşündükten sonra adaya vahşilerin geldiğine karar verir. Bu durum karşısında korkan ve tedirgin olan Robinson, yamyamlar adaya tekrar geldiğinde onları öldürmeye karar verir. Mağarasını bir kale gibi kullanır. Bir gün otuz kadar vahşinin tutsakları yemek için ateş yakıp dans ettiklerini görür. Öldürülme endişesiyle vahşileri izleyen Robinson kaçan esirlerden birine yardım ederek hayatını kurtarır. Cuma günü kurtardığı için Cuma adını verdiği bu kişi, adada yıllardır yalnız yaşayan Robinson'un can yoldaşı olur. Cuma'ya önce konuşmayı öğreten Robinson, yavaş yavaş değer yargılarını ve dinini anlatarak onu iyi bir Hristiyan yapar.

İçinde hep kurtulmanın özlemini ve umudunu duyan Robinson günün birinde bir İngiliz gemisi görür. Robinson ve Cuma geminin kaptanını ve tayfaları asi mürettebattan kurtarırlar. Robinson 28 yıl aradan sonra adadan ayrılır. İngiltere'ye geri döner. Robinson ortağının yaptığı yatırımlar sayesinde zengin bir adam olur. Evlenir. Adadaki durumu merak eden Robinson tekrar denize açılır.

Romanın sonunda eşinin vefatıyla adaya geri dönen Robinson adadaki nüfusun arttığını vahşilerle İngiliz ve İspanyolların evlendiklerini görür. Cuma ile birlikte Brezilya'ya yaptığı yolculuk esnasında Cuma hayatını kaybeder. Bu olaydan sonra Robinson İngiltere'ye döner. Bir daha denizlere açılmaz.

Cervantes, Don Kişot: İtalya'nın Mancha eyaletinde yaşayan Alonso, okuduğu şövalyelik hikâyelerinin etkisiyle gerçekle hayali birbirinden ayıramaz. En sonunda kendini Don Kişot adıyla bilinen seyyar şövalye ilan eder. Yolda gördüğü bir köylü kızına âşık olur. Artık amacı resmi olarak şövalyelik unvanını elde etmektir. Bunun içinde görevlerinde başarılı olması gerekir.

Şövalye unvanını almak için yola çıkan Don Kişot kaldığı hanın sahibini Lord zanneder. Bu kişiden şövalye unvanını aldıktan sonra köyüne geri döner. Yolda Sancho Panza ile karşılaşır. Sancho'ya zenginlik vadederek uşağı olmasını teklif eder. Bu teklifi kabul eden Sancho ile birlikte tekrar yollara düşer. İlk olarak tacirlerle karşılaşır. Don Kişot, onlardan sevgilisi Dulcinea'nın güzelliğini övmelerini ister. Ancak dayak yer. Daha sonra yolda yel değirmenini insanlara kötülük yapan dev olarak tasavvur eder. Sancho ne kadar gerçeği anlatsa da Don Kişot bildiğinden şaşmaz. Bir müddet sonra yoldaki koyun sürülerini birbirlerine saldıran iki düşman ordusu olarak hayal eder. Başından bu şekilde bir sürü olay geçen Don Kişot'u, köyün papazı ve berberi korumaya ve iyileştirmeye çalışır. Onu köye geri götürürler.

Don Kişot fırsatını bulur bulmaz Sancho ile birlikte tekrar yola koyulur. Bu sefer sevgilisi Dulcinea'nın kavuşmayı arzular. Sancho ile sevgilisine, aşkını anlatan bir mektup gönderir. En sonunda Dulcinea'yı görmek isteyen Don Kişot tekrar yollara düşer. Sancho yolda gördüğü bir kızın Dulcinea olduğunu iddia ederek Don Kişot'u kandırır.

Pek çok maceradan sonra bir Dük ve Düşes'in evine varan Don Kişot burada bir şövalye gibi ağırlanır. Dük, Sancho'ya bir ada vererek vali yapar. Don Kişot'tan da ihtiyacı olan kişilere yardım etmesini ister. Bu durum Dük ve Düşes'in, Don Kişot ile Sancho'ya oynadıkları bir oyundur. Oyunda zorlanan Don Kişot ve Sancho, Dük'e teşekkür ederek oradan ayrılırlar.

Don Kişot'u içinde bulunduğu durumdan kurtarmaya çalışan papaz ve berber attığı her adımda onu takip eder. Papaz kendini Sanso Carrasco adıyla anılan bir şövalye olarak tanıtır. Don Kişot'u düelloya davet eder. Kaybeden, kazananın dileğini yerine getirecektir. Don Kişot düelloyu kaybeder. Sanso Carrasco, Don Kişot'tan köyüne geri dönmesini ve şövalyeliği bırakmasını ister. Köyüne dönen Don Kişot her şeyden elini çeker. Ancak bir müddet sonra hastalanır. Aklı başına gelir. Tekrar Alonso olmuştur. Sahip olduğu servetini fakirlere bağışladıktan sonra hayatını kaybeder.

Carlo Collodi, Pinokyo: Bir gün marangoz Bay Antonio kütüğe baltayı indirecekken bir ses duyar. İrkilir. Kütüğü kesmeye çalışır. Baltayı ne zaman kütüğe indirmeye çalışsa aynı sesi tekrar duyar. Bu sırada kapı çalar. Bay Geppetto, kütüğe ihtiyacı olduğunu söyleyerek içeri girer. Bay Geppetto aldığı bu kütükle bir kukla yapar. Ona Pinokyo ismini verir. Pinokyo yaramaz, afacan ve söz dinlemeyen bir kukladır. Her davranışı Bay Geppetto'nun başına türlü türlü sorunlar açar.

Bir gün Bay Geppetto'nun paltosunu satarak aldığı abece kitabını büyük tiyatro gösterisine gidebilmek için satar. Tiyatroda diğer kuklaları gördüğüne sevinir. Ancak tiyatronun sahibi Ateşyiyen, Pinokyo'yu yakalar. Pinokyo, Ateşyiyen'in elinden canını zor kurtarır. Pinokyo'nun durumuna acıyan Ateşyiyen ona 5 altın verir. Babasını mutlu edeceğini düşünerek yola koyulan Pinokyo, topal bir tilki ve kör bir kedi ile karşılaşır. Tilki ve kedi 5 altının 5000 altın olabileceğini söyleyerek Pinokyo'yu kandırırlar. Altınları gömmek üzere Akıllılar Tarlası'na doğru yola çıkarlar. Yolculuk sırasında öldürdüğü cırcır böceğini görür. Cırcır böceği Pinokyo'yu dikkatli olması için uyarsa da dinletemez. Tilki ile kedi altınları almak için kılık değiştirerek Pinokyo'ya saldırırlar. Onu peri kızı kurtarır. Ancak, tilki ile kedi altınları çalar. Aldatıldığını anlayan Pinokyo en yakın

köyün yargıcına durumu anlatır. Bu köyün kanunlarına göre hapse atılır. Üç ay sonra çıkar.

Hapisten kurtulan Pinokyo, peri kızına ve babasına kavuşmak için yola çıkar. Yolda karnı acıkan kahramanımız üzüm alırken çiftçinin kurduğu kapana yakalanır. Çiftçi, Pinokyo'yu tavuklarını çalan hırsız zanneder. Onu ölen köpeğinin yerine bekçi yapar. Gerçek hırsızları yakaladığında serbest kalır. Hemen babasına kavuşmak üzere yola düşer.

Pinokyo'nun durumuna acıyan Güvercin onu babasının yanına götürür. Bay Gepetto kayıp zannettiği oğlunu bulabilmek için denize açılmıştır. Dalgaların babasını yuttuğunu gören Pinokyo denize atlar. Yunus balığına babasını görüp görmediğini sorar. Yunus balığı babasını köpek balığının yutmuş olabileceğini söyler.

Bu olaydan sonra Pinokyo, Çalışkan Arılar Ülkesi'ne gelir. Karnını doyurmak için insanlardan para ister, ancak kimse çalışmadığı sürece Pinokyo'ya para vermez. Pinokyo'nun durumuna üzülen yaşlı bir teyze kovalarını taşıması karşılığında karnını doyurabileceğini söyler. Pinokyo, bu kadının sümbül saçlı peri kızı olduğunu anlar. Ölmediğine çok sevinir. Peri kızından kendisini affetmesini ister. Pinokyo'nun üzülmesine dayanamayan peri kızı onu affeder.

Bundan sonra başına birkaç olay daha gelen Pinokyo'yu uslu bir çocuk olmaya söz vermesi şartıyla peri kızı kurtarır. Peri kızı, Pinokyo'ya uslu ve çalışkan biri olursa gerçek bir çocuk olabileceğini söyler. Bunun üzerine Pinokyo uslu durup ders çalışacağına söz verir. Sözünü tutan Pinokyo, doğum gününde gerçek bir çocuk olacağını öğrenir. Doğum gününe bütün arkadaşlarını davet etmek için evden ayrılır.

Bu sırada Pinokyo'nun en yakın arkadaşı Lamba Fitili kendisini Oyuncaklar Ülkesi'ne götürecek arabayı beklemektedir. Lamba Fitili, Pinokyo'yu kendisiyle birlikte gelmesi için davet eder. Merakına yenilen Pinokyo Oyuncaklar Ülkesi'ne doğru yola çıkar.

Arabayı çeken eşeklerden biri Pinokyo'yu uyarsa da o bildiğinden şaşmaz. Sonunda uzun kulaklı bir eşeğe dönüşür. Oyuncaklar Ülkesi'nin sahibi onu bir sirke satar. Sirkte ayağı kırılan Pinokyo başkasına satılır. Sahibi derisinden davul yapmak için Pinokyo'yu denize atar. Suyun etki-

siyle eski haline dönen Pinokyo'yu balina yutar. Balinanın karnında babasıyla karşılaşan Pinokyo denizdeki balıkların yardımıyla bu durumdan kurtularak karaya ulaşır. Ancak babası hastalanır. Pinokyo, babasının sağlığına kavuşması için onunla ilgilenir. Sepet satarak para biriktirir. Peri kızının hastalandığını duyunca biriktirdiği bütün parayı ona gönderir. Bu davranışı üzerine gerçek bir çocuk olur.

Eleanor H. Porter, Pollyanna: Pollyanna 11 yaşında bir kızdır. Anne-babasının vefatından sonra teyzesi Bayan Polly'nin yanına taşınır. Bayan Polly'ye göre Pollyanna kardeşinin yanlış evliliği sonucu doğan bir çocuktur. Bu nedenle Pollyanna, teyzesinin yanına taşındığı ilk zamanlar sıkıntı çeker. Ancak babasının öğrettiği "Mutluluk oyunu" ile karşılaştığı her zorluğu aşmayı başarır. Pollyanna bu oyunu çevresindeki insanları öğretir. Bayan Snow, John Pendleton, Jimmy Bean, Nancy ve mahalledeki diğer insanlar zamanla Pollyanna'nın mutluluk oyununu öğrenerek bu oyuna dâhil olurlar.

Pollyanna bir gün okuldan eve dönerken kaza geçirir. Dr. Warreng, Pollyanna'nın durumunun ciddi olduğunu bir daha yürüyemeyeceğini söyler. Bunu duyan Pollyanna'nın mutluluk oyununu öğrettiği herkes Bayan Polly'nin evine gelir. Pollyanna için dua ederler. Bu sırada doktorla teyzesinin konuşmalarını duyan Pollyanna bir daha yürüyemeyeceğini öğrenir. Gözyaşlarına boğulur. Mutluluk oyunu sayesinde bu zorluğun da üstesinden gelen Pollyanna, kendisinin bir de Dr. Chilton'un muayene etmesini ister. Dr. Chilton'un, Bayan Polly'nin eski nişanlısıdır. Bu isteği zor da olsa Bayan Polly kabul eder.

Dr. Chilton, Pollyanna'nın tekrar yürüyebilmesinin mümkün olduğunu belirtir. Bu konuda uzman olan bir arkadaşının Pollyanna'yı muayene etmesi gerektiğini anlatır. Bu durum Pollyanna'yı çok mutlu eder. Hemen Dr. Chilton'un arkadaşının tavsiye ettiği hastaneye yatırılır. Tedavi sonucu tek başına yatağından pencereye yürüyebilecek duruma gelen Pollyanna bunu teyzesine yazdığı mektupta anlatır. Böylece mutluluk oyunu öğrenen Bayan Polly, Dr. Chilton'u affeder ve evlenirler.

Johanna Spyri, Heidi: Heidi, Detie teyzesiyle birlikte yaşamaktadır. Bayan Detie işi sebebiyle Heidi'yi dedesi Alf Amca'nın yanına bırakmak zorunda kalır. Alplerde yaşayan Alf Amca başlarda bu durumdan memnun olmasa da zamanla Heidi'nin neşeli ve sevecen tavırları onu yumuşatır.

Heidi, Peter'le tanışır. Zaman zaman onunla birlikte keçi otlamaya Alplerin tepesine gider. Doğanın güzelliğine hayran kalır. Hayatından oldukça memnundur. Bu arada Detie teyze Heidi'yi ziyarete gelir. Asıl amacı çalıştığı evin tekerlekli sandalyedeki kızı Clara'ya arkadaş olarak Heidi götürmektir. Bu durum hem Alf Amca'yı hem de Heidi çok üzer.

Clara ile tanışan Heidi, ondan hoşlanır. Clara'da Heidi'yi sever. Kısa sürede birbirlerine alışıp çok iyi anlaşırlar. Hayatından memnun olsa da Alp'leri, Alf Amca'yı, Peter'i ve yaşlı nineyi özlemektedir. Bu özlemi gitgide artan Heidi hastalanır. Doktor tedavinin küçük kızın geldiği yere dönmesiyle olacağını söyler. Bay Seseman, Heidi'nin geri dönmesi için hazırlıklara başlar. Clara, Heidi'den ayrılacağı için çok üzülür. Bay Seseman, seneye Heidi'yi ziyaret edeceklerine dair kızına söz verir. Heidi'nin dönüşüne Alf Amca çok sevinir.

Bir yıl sonra patikada bazı insanlar görülür. Gelen büyükanne ve Clara'dır. Bu duruma çok sevinen Heidi, Clara'yı Peter'le tanıştırır. Clara ile Heidi'nin arkadaşlığını kıskanmaya başlayan Peter tekerli sandalyeyi uçurumdan aşağı atar. Sandalyesiz kalan Clara kısa sürede kendi başına yürüyebilecek duruma gelir. Clara'nın tek başına yürüyebildiğini gören Bay Seseman, mutluluktan havalara uçar. Dönüş vakti gelen Clara'yı Heidi teselli eder. Clara Alplerden ayrılır. İki arkadaş birbirlerine el sallayarak vedalaşırlar.

Ömer Seyfettin, Yalnız Efe: Yalnız Efe, seçme hikâyelerden oluşan bir kitaptır. Yalnız Efe, ayı avına çıkan iki arkadaş ormanda dolaşırlar. Havanın yağmurlu olması yolların keskinliği kahramanlarımızı yorar. Sonunda Yalnız Efe'nin kaybolduğu tepeye ulaşırlar. Kahramanlarımızdan biri, Yalnız Efe'nin hayatını ve nasıl sır olduğunu merak eder. Bilgili ve yaş bakımından daha büyük olan rehber Yalnız Efe'nin hayatını anlatmaya başlar. Yalnız Efe'nin aslında haksız yere öldürülen babasının -Babasının adı Yörük'tür.- intikamını almak isteyen bir kız olduğunu öğrenir.

Adaleti sağlamak için zaptiye mülazımına başvuran Yörük'ün kızı bir sonuç almadığı gibi bir de dayak yer. Bir hafta sonra zaptiye mülazımı vurulur. İnsanlar Yörük'ün kızından şüphelenmeye başlar. Babasını öldüren Eseoğlu, bu olaya göz yuman ve hasıraltı eden kişiler teker teker ölmeye başlar.

Zamanla bu kişi adaletin savunucusu haline gelir. Köylüleri soyan memurları, düzenbazları cezalandırır. Ancak kimse bu efenin kim olduğunu bilmez. Tek başına hareket eder. Bu nedenle köylüler ona "Yalnız Efe" ismini verir. Yüzünü kadınlardan başkasının göremez. Adaletli olması, dürüstlüğü ve cesaretiyle nam salar. Bu sırada Söke'de eşkıyalar türer. Devlet bunları durdurmak için asker gönderir. Köylülerde Yalnız Efe'den yardım ister. Yalnız Efe, Dik Yol'da iki asker bölüğünün arasında sıkışır. Onlarla savaşmak istemez. Ancak askerler, Yalnız Efe'yi kurşun yağmuruna tutar. Sesin kesildiğini duyan askerler Yalnız Efe'nin öldüğünü düşünür. Ancak, cesedini bulamazlar. O günden sonra bir daha kimse Yalnız Efe'yi görmez. Kaybolduğu yere her gece nur indiği, Yalnız Efe'nin de sır olduğu rivayet edilir.

Başını vermeyen şehit, Zigetvar savaşı esnasında yaşanan olayları konu alır. Zigetvar kalesi düşman askerleri tarafından kuşatılır. Toygun Paşa ve askerler kalede savunmaya çekilir. Gün geçtikçe erzaklar tükenmeye başlar. Düşmanın sayıca üstünlüğü askerleri tedirgin eder. Düşman, Türk ordusuna elçi göndererek kaleyi teslim etmelerini önerir. Kuru kadı, bu isteğin kabul edilip edilmeyeceğini askerlere sorar. Kimse kabul etmez. Dualar ederek gazaya hazırlanırlar.

Deli Hüsrev ve Deli Mehmet adıyla anılan iki cengâver savaş düzenine girer. Askerler de onları takip eder. Bir anda Türk ordusunun, üzerine geldiğini gören düşman askerleri korkar. Savaş başlar. Kuru Kadı'nın gözleri Deli Mehmet'i arar. Korktuğu başına gelir. Biraz geride kalan Deli Mehmet oklarla yaralanır. Deli Hüsrev ile Kuru Kadı, ona seslenirken şövalyelerden biri Deli Mehmet'in başını keser ve elinde götürür. Kuru Kadı onu yakalamaya çalışır. Deli Hüsrev ise arkadaşına seslenir. Başsız şehidin vücudu Deli Hüsrev'in sesiyle yerden kalkar. Şövalyenin peşine düşer. Bir hamleyle şövalyeyi yere düşürür. Başını alarak yorgun bir kahraman gibi olduğu yere uzanıverir.

Savaş sonrası Deli Mehmet için bir mezar yapılır. Gördüklerinin etkisinden kurtulamayan Kuru Kadı bütün gününü mezarın başında geçirmeye başlar. Deli Hüsrev, bir gün mezarlıkta Kuru Kadı'yla karşılaşır. Gördüğü kerameti neden herkese anlattığını sorar. Yaptığı hatadan pişman olan Kuru Kadı ağlar. Deli Hüsrev, bu kerametin şehitlik müjdesi olduğunu anlatır.

Biçare şekilde dolaşan Kuru Kadı görevden alınır. Bir savaş esnasında yaralılar toplanırken Deli Hüsrev'in gülleyle parçalanmış vücudunun yanında uzun boylu ak saçlı, ak sakallı bir şehit daha bulunur. Bu şehidin Kuru Kadı olup olmadığını hiç kimse bilemez.

Diyet hikâyesinde geçen olaylar ise şöyledir: Koca Ali herkes tarafından sevilen dürüst ve çalışkan bir insandır. Yaptığı kılıçlardaki marifetiyle tanınmaktadır. Herkes tarafından sevilmesine rağmen kimse hakkında doğru düzgün bilgi sahibi değildir. Koca Ali olarak tanınır.

Kimseye gönül borcu kalmasını istemez. Bir gün namaz kılmak için mescide gittiğinde Mesnevi okunacağını işitir. Mesnevi dinledikten sonra dükkânına döner. Dükkânın kapısını açık görür. Zaten hiçbir zaman kapıyı kilitlemez. Rüzgârın açtığını düşünerek yatağına yönelir. Bu sırada kapıya vurulduğunu duyar. Bekçi başı, Koca Ali'ye Budak Bey'in mandırası soyulduğunu dükkânı arayacaklarını söyler. Keselerden biri ve kan lekeleri Koca Ali'nin dükkânının önünde bulunur. Ayrıca yasak olmasına rağmen gecenin bir yarısı köprünün etrafında dolaşırken görülür. Bu durum şüpheleri iyice arttırır.

Mandıradaki çoban, hırsızlardan birini Koca Ali'ye benzetir. Hırsızlıkla suçlanması yetmezmiş gibi çobanı dövüp kolunu kırdığı için sol kolunun kesilmesine karar verilir. Marifetli bir kılıç ustası olan Koca Ali'nin kolunun kesileceğini duyan herkes duruma çok üzülür. Sipahiler onu kurtarmak için zengin bir adam olan Hacı Mehmet Efendi'den ricada bulunurlar. Hacı Efendi, ölünceye kadar hiçbir ücret talep etmeden çalışmak şartıyla Koca Ali'nin diyetini öder.

Hacı Efendi, Koca Ali'yi diyetini ödediği gün dükkâna getirerek çalıştırmaya başlar. Zamanla Hacı Efendi'nin huysuzluğuna, dırdırına dayanamayan Koca Ali elindeki satırla sol kolunu keserek Hacı Efendi'ye borcunu öder.

Forsa ise baba ile oğlunun buluşmasını ve yaşadıkları maceraları konu alır. Kaptan Kara Memiş cengâver bir denizcidir. Bir sefer esnasında esir düşmüştür. Korsanlar onu bir çiftçiye köle olarak satarlar. Kurtulma umuduyla Allah'a dua eder. Bir gün Türk gemileri adaya gelerek kendisini esaretten kurtarır. Bu geminin kaptanı ise oğlu Turgut Reis'ten başkası değildir.

Perili Köşk, Servet Bey'in ailesi ile birlikte yaşayabileceği bir ev aramasıyla başlar. Kiraladığı güzel ev ise Hacı Niyazi Efendi'nin Perili köşküdür. Ev perili olduğu için hiç kimse 3 aydan fazla burada oturamaz. Hacı Niyazi Efendi ise bir yıllık kirasını peşin alır. Ev gerçekten perili midir? Servet Bey bu evde ailesi ile bir huzurlu yaşayabilmek için perinin peşine düşer. Aslında peri beyaz çarşaf giyen ev sahibi Hacı Niyazi Efendi'den başkası değildir.

And, kan kardeşi olan iki çocuğun arkadaşlığını anlatmaktadır. Kahramanımız bir gün okulun bahçesindeki musluğu Ali'nin kopardığını görür. Hocalar musluğu kimin kırdığını bulmaya çalışırlar. Kahramanımız Ali'yi gösterir. Ancak başka bir çocuk musluğu kendisinin kırdığını söyler. Kahramanımız yalan söylediği için falakaya yatırılır. Suçu üstüne alan çocuğa neden yalan söylediğini sorar. Böylece kan kardeşliğini öğrenir. Kendisine kardeş olacak birini arar. Komşusu Mıstık'la kan kardeşi olurlar. Okula birlikte gidip gelirken kuduz bir köpek iki arkadaşa saldırır. Kahramanımızı korumak isteyen Mıstık ağır şekilde yaralanır. En sonunda vefat eder. Kahramanımız elindeki yara izine her baktığında tatlı bir hüzün duyarak bu olayı hatırlar.

Ahmet Rasim, Falaka: Ahmet Rasim'in çocukluk günleriyle ilgili anlattığı bir anı kitabıdır. Kitap içeriğinde yer alan hikâyeler kısaca incelendiğinde Cumhuriyet dönemi eğitim sistemi hakkında bilgi vermektedir.

Yazar, bakkala gittiği bir gün Hoca ile karşılaşır. Hoca, onu elinden tuttuğu gibi mektebe götürür. Mektebe gittiğini annesine anlatır. Annesi oğlunun mektebe devam etmesini isteyerek bu duruma çok sevinir. Ancak yazar hoca ve falaka korkusuyla mektebe gitmek istemez. Yazara göre bu korku hiçbir korkuya benzememektedir.

Hazırlıklar yapılır. Âmin alayı düzenlenerek mektebe başlar. Böylece okula ilk adım atılır. Yazar misafirlik günlerini mektebi inceleyerek geçirir. Bir gün arkadaşı Feyzi'nin elindeki topu alır. Feyzi ağlamaya başlayınca kalfadan ilk dayağını yer. Yediği dayaktan sonra kırmızı bir yanakla eve gelen kahramanımız birkaç gün sonra hastalanır. Bir hafta bu durum devam eder. Ev halkı bu hastalığı uğursuzluk olarak görür. Böylece Sofular'daki evden ve okuldan ayrılarak Tezgâhçılar'a taşınırlar.

Burada yeni bir mektebe başlayan kahramanımız mektebin daha neşeli olduğundan bahseder. Yeni mektebi ve eğitim sistemi hakkında bilgiler verir. Bu arada âmin alayına katılmasını ve alayda yaşanan olayları heyecanlı bir şekilde anlatır. Ailesi evlerinin yanması sonucu eniştesinin konağına taşınır.

Miralay Mehmet Bey ismiyle bilinen kahramanımızın eniştesi, onun eğitimiyle yakından ilgilenir. Mektep dışında ev derslerine de başlar. Böylece "yeni usul" hocası olarak adlandırdığı Yakup hoca ile mektebin hocası Hafız İsmail Bey'i karşılaştırır.

Hoca Hafız İsmail Bey'in verdiği eğitim ve attığı falaka ile ünü İstanbul'u sarmış bir insandır. Falakaya yatırılmak korkusuyla yaşayan kahramanımız, her falaka olayını dikkatlice izleyerek falaka sistemi hakkında detaylı bilgiler verir. Bir gün mektepten kaçar. Ancak, kalfaya yaklanır. Korktuğu başına gelen yazarımız falakaya yatırılır. Bu olaydan sonra bir daha o mektebe gitmez. Falaka olayından sonra kahramanımızın annesi, onu Darüşşafaka'ya yazdırır. Yazar, mektepten farklı bir yapıya sahip olan okul hakkında bilgi vermeyi unutmaz. Annesinin ziyarete geldiği bir gün, başarılı olacağına dair söz verir. Verdiği sözü tutan kahramanımız okulunu bitirir. Annesi bu günlere kavuştuğu için Allah'a dua eder.

Ömer Seyfettin, Falaka: Yüzakı, Ferman, Kütük, Falaka, Diyet, Perili Köşk ve And adlı seçme hikâyelerinden oluşan bir kitaptır. Diyet, Perili köşk ve And hikâyelerine, yazarın diğer eserinde de yer verildiğinden burada tekrar özetlenmeyecektir.

Yüzakı, Mehmet Efendi'nin insanlarla olan ilişkisini ve güvenini konu alır. Bir gün müftü Hacı Ali Efendi ile dertleşirken dünyada dürüst insanların kalmadığını söyler. Bu konu üzerine konuşmaya başlarlar. Hacı Ali Efendi dünyada doğruluğun ve faziletin var olduğunu Mehmet Efendi'ye göstermek ister. Onu dürüstlüğüne güvendiği bir çobanla tanıştırır. Mehmet Efendi, Hacı Ali Efendi'nin tavsiyesiyle koyunlarını çobana emanet eder. Bir süre sonra çobana koyunların durumunu soran Mehmet Efendi dürüst çobanın yaptığı açıklamadan memnun olmaz. Elindeki yoğurt kabını çobanın suratına geçirir. Çobanın bu halini gören Hacı Ali Efendi ne olduğunu sorar. *"Ne olacak efendim, dedi, hesabını doğru veren işte böyle yüzünün akıyla dışarı çıkar."* cevabını alır.

Ferman, sefer sırasında yağmura yakalanan Osmanlı ordusunun mola vermesiyle olaylar başlar. Padişahın çadırı kaybolur. Otağ kurulamaz ve Tosun Bey sorumlu tutulur. Bu olay üzerine sadrazam, Tosun Bey'le Niş valisine bir ferman gönderir.

Tosun Bey yolda fermanı okur. Fermanda kendisinin idam edilmesi emredilmektedir. Önce sinirlenen Tosun Bey fermanı hiç okumamış gibi valiye teslim eder. Tosun Bey'in tavır ve davranışlarından memnun kalan vali, onun canına kıymak istemez. Durumu araştırınca Mahmut Çelebi ve Pervez Efendi'nin Padişah'ı kandırdığı anlaşılır.

Tosun Bey, Padişah'ın emrinin yerine getirilmesini ister. Vali her ne kadar Tosun Bey'in canına kıymak istemese de onun kararlılığı karşısında mecbur kalır. Tosun Bey idam edilir.

Kütük hikâyesi, Arslan Bey ile ordusunun Dreyleg kalesini kuşatmasıyla başlar. Savaştaki marifetleri ve cengâverliğiyle ün salan Arslan Bey kaleyi bir kurşun dahi atmadan almak ister. Bunun için bir plan yapar. Top görüntüsü verdiği kütükleri kalenin önüne getirir. Havanın kararmasını bekler. Etrafı sisin kaplaması da Arslan Bey'in planının gerçekleşmesine yardımcı olur. Kalenin içindekiler dışarda ne olup bittiğini merak eder. Arslan Bey top atlıyormuş gibi gürültü yapmalarını emreder. Bu duruma daha fazla dayanamayan kale, savaşılmadan fethedilir.

Falaka, mektep Hocası ile öğrencilerin ilişkilerini konu alır. Kahramanımız eğitim gördüğü mektepte falaka sık kullanılan bir cezadır. Kaymakam Bey'in falakayı yasaklaması üzerine öğrenciler Hoca'yla dalga geçer ve eğlenirler. Bir gün kahramanımız elindeki enfiye kutusunu Hoca'nın uykuya daldığı esnada koklar ve hapşırır. Sonra bütün sınıf hapşırmaya başlar. Hoca sinirlenerek falakayı getirir. Kim hapşırırsa falaka yatıracağına yemin eder. Aklına bir oyun gelen kahramanımız enfiyeyi Hoca'nın eşeği olan Abdurrahman Çelebi'ye koklatır. Enfiyenin etkisiyle hayvan hapşırmaya başlar. Öğrenciler, Hoca'ya falakaya yatırma sözünü hatırlatırlar. Abdurrahman Çelebi falaka yatırılır. Bu olaya şahit olan Kaymakam Bey, Hoca Efendi'nin görevine son verir.

Reşat Nuri Güntekin, Çalıkuşu: Küçük yaşta anne ve babasını kaybeden Feride, yatılı bir Fransız okulunda eğitim görür. Afacanlığı sebebiyle arkadaşları kendisine "Çalıkuşu" lakabını takar.

Feride yaz tatillerini teyzesinin köşkünde geçirir. Şaka olarak başlayan teyzesinin oğlu Kâmuran'a aşkı gerçeğe dönüşür. İki genç nişanlanırlar. Düğün günü köşkün kapısında gördüğü bir kadından Kamuran'ın İsviçre'deyken Münevver isimli bir bayanla ilişkisinin olduğunu anlatan bir mektup alır. Hemen köşkten ayrılır.

Feride, aldığı diplomayla öğretmenlik yapabileceğini öğrenir. Maarif Vekâleti'ne başvurarak Zeyniler köyü, Bursa, Çanakkale gibi Anadolu'nun çeşitli yerlerinde öğretmenlik yapar. Bu arada güzelliği başına bela olur. Hakkında dedikodular çıkar. Zeyniler köyünde tanıştığı Dr. Hayrullah Bey'le tekrar karşılaşır. Feride'yi bu dedikodulardan korumak isteyen Hayrullah Bey, Feride'yle evlenir.

Feride öğretmenliğe başladığı günden itibaren yaşadığı olayları anlattığı bir günlük yazar. Bu günlüğü bulan Hayrullah Bey günlüğü okur ve saklar. Hayrullah Bey hastalandıktan sonra Feride'ye teyzesinin yanına dönmesini ve elindeki zarfı Kâmuran'a vermesini söyler.

Hayrullah Bey'in ölümüyle vasiyetini yerine getiren Feride, zarfı Kâmuran'a verir. Zarfın içinde günlük ve mektup vardır. Hayrullah Bey, Kâmuran'a Feride'ye çok iyi bakmasını ve bir daha uçup gitmesine izin vermemesini tavsiye eder. Bunları okuyan Kâmuran gerçeği öğrenir. Feride'yi bırakmaz ve evlenirler.

Peyami Safa, Fatih-Harbiye: Birbirlerini seven Neriman ve Şinasi aynı zamanda çocukluk arkadaşıdır. Neriman'ın babası Faiz Bey de, Şinasi'yi çok sever. Bazı akşamlar Faiz Bey ve Şinasi saz çalıp sohbet ederler.

Herkes Şinasi ile Neriman'ın evleneceğini düşünmektedir. Neriman üniversitede tanıştığı Macit'ten etkilenmeye başlar. Şinasi'den gizli onunla buluşur. Şinasi, Neriman'ın kendisine yalan söylediğini anlayınca araları bozulur. Faiz Bey kızındaki değişikliği fark edince Şinasi ile evlenmelerini önerir. Neriman babasından düşünmek için iki- üç ay talep eder. Bu arada Macit'in kendisini davet ettiği baloya gidebilmek için izin ister. Faiz Bey, Şinasi ile birlikte gitmesine izin verir. Elbise seçiminde tavsiyelerini almak için dayısının kızlarına gider.

Eve gittiğinde bir kadının ağladığını görür. Nedenini sorar. Kızı, Rus bir gitariste âşık olmuştur. Başlarda birbirlerini çok severler. Ancak yaşadıkları hayat kızı memnun etmez. Günün birinde zengin bir adamla

tanışır. Genci terk ederek bu adamla yaşamaya başlar. Artık lüks bir hayat sürer. Ancak mutluluğu bulamaz. Yaşadığı hayat kıza istediği samimiyeti, sevgiyi sunamaz. Rus gence dönmeye karar verir. Ancak genç, kızı kabul etmez. Kız yaşadığı bu üzüntü ile intihar eder. Bu olayı kendi hayatına benzeten Neriman çok etkilenir. Evden ayrılarak babasının yanına döner. Şinasi ile evlenmeyi kabul ettiğini söyler.

2.1. Seçilen Eserlerde Yer Verilen Dinî Değerler ve Kavramlar

İncelenmek üzere seçilen eserlerde: Tanrı inancı, şeytan-melek, Hz. Îsâ-Hz. Muhammed, din adamı, Hristiyanlık-İslâmiyet, kutsal kitap, ölüm-kıyamet, cennet-cehennem, suç-ceza, dua, şükür, yemin olmak üzere on iki dinî değer ve kavram tespit edilmiştir. Kitaplarda yer verilen değerler ve kavramlardan en önemlisi Tanrı inancıdır.

2.1.1. Tanrı İnancı

Belirlenen Türk ve yabancı eserler incelendiğinde bütün kitaplarda Tanrı kavramına yer verildiği görülmüştür. Tanrı inancıyla ilgili eserlerde vurgulanan noktalardan en önemlisi Tanrı'nın varlığıdır.

Robinson, adada yalnız olduğunu fark edince kendi varlığı ve çevresinde yer alan güzellikler hakkında düşünüp, bu güzelliklerin şaşmaz düzen ve nizamın, kısaca var olan her şeyin yüce bir varlık tarafından yaratıldığı gerçeğine ulaşmaktadır.

> Gördüğüm şu deniz, şu kara neyin nesidir? Nereden doğmuşlardır? Ben neyim; evcil yırtıcı, iyi kötü, insan hayvan bütün öbür yaratıklar nereden gelmişiz? Şüphesiz gizli bir güç var bizi yapan yeri, göğü, denizi ve havayı yaratan. Peki, kimdir o güç?
>
> Sonra büyük bir doğallıkla düşündüm: Tanrı'dır bunların hepsini yapan. [30]

---

[30] Daniel Defoe, *Robinson Crusoe*, çev. Akşit Göktürk (İstanbul: YKY Yayınları, 2012), 111.

"Tanrı güçlüdür" anlayışı eserlerde yansıtılan düşüncelerden biridir. Defoe, eseri Robinson Crusoe'da, evrenin sahibinin Tanrı olduğunu, O'nun gücünün her şeye yettiğini ve bu sebeple insanların dileklerini ve şükranlarını Tanrı'ya sunmaları gerektiğini belirtmektedir.[31]

Cervantes eseri Don Kişot'ta, Tanrı'nın yapamayacağı hiçbir şey olmadığını vurgularken aynı zamanda bu evrenin Yaratıcı'sının, yarattığı bu dünyayı başıboş bırakmadığını, her şeyi iradesiyle yönettiğini belirtmektedir.[32] Bu düşünceler sanki evrenin tesadüfen ya da bazı fizik yasaları sonucu meydana geldiği iddialarına cevap verir niteliktedir.

Tanrı'nın gücüyle ilgili vurgulanan noktalardan biri de bu güçten umut kesilmeyeceğidir. Robinson Crusoe[33] ve Pollyanna'da[34] belirtildiği gibi yaşam düz bir yol değildir. Hayatta insanı korkutan, ümitsizliğe düşüren çeşitli durumlar mevcuttur. Ancak Tanrı her zaman kullarıyla beraberdir ve O'ndan ümit kesilmez. Ayrıca bu dünyada her şey zıttıyla var olmaktadır. Yani korkular ve sıkıntılar yaşanmasaydı, ümit etmenin kıymeti bilinemezdi.

Defoe'nun anlatımlarından önceleri Tanrı hakkında pek düşünmeyen, yaşadığı olaylar karşısında Tanrı'nın adaletini sorgulayan Robinson'un, adada kaldığı süre içinde bu düşüncelerinin yavaş yavaş değiştiği anlaşılmaktadır.[35] O, Tanrı'yı merhametli, adaletli, şefkatli olmasının yanında emirlerine uymayanları da gerektiği gibi cezalandıran bir güç olarak düşünmektedir.

Tanrı'nın varlığı yargısına ulaşan Robinson, O'nun sıfatları hakkında düşünmeye başlamıştır. Robinson yaptığı zihni faaliyetler sonucunda Tanrı'nın insanlara zulmetmeyeceğini, kullarını koruyup gözetti-

---

31 Defoe, *Robinson Crusoe*, 109, 111-112, 160, 239, 298.

32 Cervantes, *Don Kişot*, ed. Mehmet Dikmen (İstanbul: Karanfil Yayınları, 2012), 133, 253.

33 Defoe, Robinson Crusoe, 276-277.

34 Eleanor H. Porter, *Pollyanna,* çev. Ayşe Hilal Mahmutoğlu, (İzmir: Zambak Yayınları, 2012), 153.

35 Defoe, *Robinson Crusoe*, 97.

ğini, insanların başına gelen kötülüklerin kendi yaptıkları yanlış seçimlerin sonucu olduğu yargısına ulaşmaktadır. Yüce Yaratıcı'nın insanları çok sevdiği, her zaman insanların iyi olmalarını istediği ifade edilerek çocuklara Tanrı sevgisi aşılanmaya çalışılmaktadır.[36]

Robinson, Tanrı inancından yoksun kişilerin hayvanlar gibi içgüdüleriyle hareket ettiğini belirtmektedir. Defoe'nun, eserinde bahsettiği karakterlerden biri olan Will Atkins önceleri kötü bir kişiliğe sahipken, yaşadığı olaylar karşısında değişmeye başlamış ve yaptıklarından pişman olarak, Tanrı'ya sığınmıştır. Tanrı'nın merhametine sığınan Atkins, putatapar olan karısına da yüce Yaratıcı'yı anlatabilmeyi dilemiştir. Atkins ile karısının arasında geçen konuşmada Tanrı'nın varlığından, gücünden, merhametinden, cezasından, şükürden, duadan ve kutsal kitaptan bahsedilmektedir.[37] Ayrıca, Robinson'un Cuma günü öldürülmekten kurtardığı ve bu nedenle Cuma ismini verdiği vahşiye belirttiği gibi, Will Atkins ile karısı arasında geçen konuşmada da Tanrı inancına sahip olmayan insanlar sevgiden yoksun varlıklar olarak tarif edilmektedir.

Cervantes ise Tanrı'nın kullarına olan sevgisini şöyle ifade etmektedir: "Kalbimiz temiz olduğu sürece Tanrı bizim için en iyi olanı yapacaktır."[38] Don Kişot, insanın kalbinin temiz olmadığı takdirde kalbin katılaşacağını belirterek katı kalpli insanlara Tanrı'nın yardım elini uzatmayacağına dikkat çekmektedir.

Robinson başına gelen olaylar karşısında Tanrı'nın hep kendisiyle birlikte olduğunu, her işte bir hayır olduğunu düşünerek tasalanmamaktadır. Başına gelen talihsiz olaylar karşısında Tanrı'ya isyan etmemektedir. Çünkü hangi koşulda olursa olsun Tanrı insanlara karşı hep merhametlidir[39] ve insanlar O'nun merhametine sığınıp yardımını istemelidir.

Cervantes, Tanrı'nın merhametinin herkesi kuşattığını, dünyada iyi-kötü demeden herkesin rızkını verdiğini belirtmektedir.[40] Bu durum

---

36 Defoe, *Robinson Crusoe*, 107-109, 112.

37 Defoe, *Robinson Crusoe*, 477-483.

38 Cervantes, *Don Kişot*, 147.

39 Defoe, *Robinson Crusoe*, 169.

40 Cervantes, *Don Kişot*, 72.

Tanrı'nın kullarına karşı şefkatinin ve merhametinin göstergesidir. İster iman etsin ister inkâr etsin bütün insanlara, yarattığı nimetlerini bağışlamaktadır.

Yabancı yazarların eserlerinde yansıtılan bu düşünceler, adeta "yargılayıcı ve cezalandırıcı Tanrı" anlayışına karşılık Hristiyan din adamlarının özellikle savunduğu "seven ve bağışlayan Tanrı" anlayışının edebiyattaki yansıması olduğu söylenebilir.[41]

Defoe, eserinde Tanrı'nın merhametine örnekler verdiği gibi öfkesinden de bahsetmektedir.[42] Tanrı'nın emir ve buyruklarına uymayan kişilerin bu suçların cezasını göreceği, Tanrı'nın öfkesine uğrayacakları ve mutlu olamayacakları belirtilirken, insanların mutluluğa ulaşmasının yolunun Tanrı'nın emir ve yasaklarına uymaktan geçtiği ifade edilmektedir.[43]

Robinson Crusoe'da, Tanrı ile kul arasındaki ilişkiye değinilirken Tanrı'nın mutlak hâkim olduğu ve O'nun buyruklarının dışına çıkılmaması gerektiği vurgulanmaktadır. Defoe'nun ifadelerinden, Tanrı'nın buyruklarından birinin de anne- baba sözünü dinlemek olduğu anlaşılmaktadır.[44] Robinson, başına gelen kötü olayları, anne- baba sözü dinlememesi sonucu, Tanrı'ya karşı işlemiş olduğu suçun cezası olarak değerlendirmektedir.

İnsanın başına gelen acı olayların bir diğer sebebi ise Tanrı'nın verdikleriyle yetinmeyerek başka hayatlara özlem duyması, açgözlü davranmasıdır.[45] İnsanın içinde bulunduğu şartları sevmemesi başka hayatlara özlem duymasına sebebiyet vermektedir. Bu özlemler, insanın hayatta karşılaştığı problemleri çözmesine yardımcı olamamaktadır. İnsan içinde bulunduğu koşulların değerini ancak kaybedince anlayabilmektedir.

---

41 Şinasi Gündüz, *Dinsel Şiddet: Sevgi Söyleminden Şiddet Realitesine Hristiyanlık* (Samsun: Etüt Yayınları, 2002), 33.

42 Defoe, *Robinson Crusoe*, 36.

43 Defoe, *Robinson Crusoe*, 157, 179, 395.

44 Defoe, *Robinson Crusoe*, 23.

45 Defoe, *Robinson Crusoe*, 216.

Yabancı yazarların eserlerinde, Tanrı'nın iyilerin yanında kötülerin karşısında yer aldığı belirtilmektedir.[46] Robinson Crusoe[47], Don Kişot[48] ve Heidi'de[49] Tanrı'nın iyi ve adaletli olduğu ifade edilmektedir. Bu sıfatları gereği iyilerin yanında kötülerin karşısında yer almaktadır. Bireylerin iyi davranışlarını ödüllendirirken, kötü davranışlarını cezalandırmaktadır.

Defoe'nun eseri dışında da Tanrı inancı ve algısı şöyle yansıtılmaktadır:

Heidi'de Tanrı'yı unutmamamız gerektiği Tanrı'yı unutanın, Tanrı tarafından unutulacağı belirtilmektedir.[50]

Cervantes, eserinde Tanrı korkusunu, sağduyunun başlangıcı olarak ifade etmektedir.[51] Don Kişot Tanrı'dan korkan kişinin, Tanrı'nın razı olmayacağı davranışlardan uzak durarak, toplum içinde sağduyu sahibi bir insan olacağını belirtmektedir. Bu korku kişiyi Tanrı'nın azabından uzaklaştırarak, cennetine yakınlaştırmaktadır.

Eserlerde çizilen Tanrı imajı şöyledir: Tanrı adaletlidir, merhametlidir, güçlüdür, koruyucudur, kullarına karşı zulmetmez ve bağışlayıcıdır, iyilerin yanında yer alırken kötülerin karşısındadır.

Yabancı yazarların eserlerinde yer verilen Tanrı inancı hakkındaki bilgiler, semavi dinlerdeki yaratıcı algısıyla benzerlik göstermesine rağmen farklılıklar da bulunmaktadır. Eserlerde İslâmiyet'teki Allah tasavvuruna ters düşen ifadelere yer verilmektedir. Defoe'nun aşağıda yer verilen anlatımlarında Tanrı'nın adaleti, insanın iradesi ve özgürlüğü ile şükür konularında İslâmiyet'teki algıya aykırı düşüncelerin bulunduğu görülmüştür.

---

46 Turan, "Bazı Batı ve Türk Çocuk Klasiklerinde Dinî ve Ahlâkî Değerler", 183.

47 Defoe, *Robinson Crusoe*, 300, 400, 527.

48 Cervantes, *Don Kişot*, 89.

49 Johanna Spyri, *Heidi*, çev. Meryem Doğan (İstanbul: Aden Yayınları, 2005), 106-107.

50 Spyri, *Heidi*, 46.

51 Cervantes, *Don Kişot,* 231.

Robinson, insanların doğuştan bazı yeteneklerle dünyaya geldiklerini ancak eğitimsizlik yüzünden bu yeteneklerin köreldiğinden bahsederek, Tanrı'nın bütün insanlara neden aynı olanakları vermediğini düşünmektedir. En sonunda ise insanların Tanrı'nın elinde bir hamur olduğu yargısına ulaşmaktadır:

> Bunun üzerine ara sıra aşırı giderek Tanrısal egemenliğin sınırlarını çiğniyor, böyle birtakım şeyleri kimi yaratıklara kimi yaratıklardan gizleyen sonra da hepsinden aynı ödevi bekleyen başına buyruk adaleti suçluyordum. Bunu kısa keserek, düşüncelerimi, şu sonuçta topladım. Birincisi, bunların hangi yasa, hangi amaç gereği cezalandırıldığını bilmiyoruz; ama Tanrı, varlığındaki niteliği gereği kaçınılmaz olarak haklıdır, kutsaldır, dolayısıyla bu yaratıkların Tanrı'yı tanımaktan yoksun kalmış olmaları, Tanrı'nın kitabında belirttiği üzere başlı başına bir yasa olan, insanın kendi bilinciyle kavrayabildiği, o yüce ışığa karşı da günah işlemelerini gerektirmez, bunun nasıl bir hakka dayandığı bize bildirilmemişse de tersi düşünülemez. İkincisi, biz hepimiz çömlekçinin elindeki çamuru andırırız; hiçbir çömlek de çömlekçiye "Beni neden böyle yoğurdun?" diyemez.[52]

Robinson'un, böyle düşünmesinin sebebi kendisinin de ifade ettiği gibi Tanrı hakkında fazla bilgisinin bulunmaması olabilir.

Robinson kıyıda fark ettiği ayak izini önce şeytanın bir oyunu olarak görse de sonra adaya vahşilerin geldiğini, burayı yakıp yıkacaklarını kendisini de öldüreceklerini düşünüp insan hayatının Tanrı'nın elinde bulunduğunu ve istediği gibi şekillendirdiğini söylemektedir.[53]

---

52 Defoe, *Robinson Crusoe*, 231-232.

53 Defoe, *Robinson Crusoe*, 178-179.

İnsana bu hayatı veren ve onu geri alacak olan Tanrı olmakla birlikte, hayatını nasıl yaşayacağını ve şekillendireceğini belirlemek insanın kendi elindedir. Çünkü Tanrı, insana akıl ve irade gibi önemli yetiler vermiştir. Bu sebeple insan yaptıklarını kendi özgür iradesiyle seçmekte ve bu seçiminden sorumlu tutulmaktadır.

Robinson başına gelen talihsiz olaylar karşısında yaptığı yeminleri ve yaşadığı pişmanlığı çabuk unutmuş, bu durumda Tanrı'nın kendisine özür dileme fırsatı bulamayacağı durumlarla karşı karşıya getirdiğini ifade etmiştir.[54]

Eğer Allah insanlara yaptıkları hatadan dolayı özür dileyecek vakit vermeseydi, insanoğlunu işlediği ilk suçta hemen cezalandırılabilirdi. Ancak merhamet ve kerem sahibi olan yüce Yaratıcı, kullarını hemen cezalandırmayıp, onlara pişman olup tövbe etme fırsatı tanımaktadır.

Robinson yaşadığı umutsuz, karanlık ve korkunç durumlar karşısında insanların Tanrı'ya nasıl şükredebileceğini sormaktadır.[55] Şükür, yalnız iyi durumlarda Allah'a teşekkür etmek olarak anlaşılmamalıdır. Bazen insan karşılaştığı durumun daha da kötüsüyle karşılaşabileceğini düşünerek her haline şükredebilmelidir. İnsan yaşadığı her anı, şükretmek için bir fırsat olarak varsayabilir.

Hristiyanlıktaki Tanrı tasavvurunun İslâmiyet'le farklılık göstermesinde Hristiyanlık tarihinde yaşanan reformların, modern ve postmodern akımların etkili olduğu söylenebilir.

Yabancı yazarların eserlerinde en çok vurgulanan dinî değerin, Tanrı inancı olduğu -özellikle Robinson Crusoe'da- tespit edilmiştir. Türk yazarların eserlerinde Tanrı inancıyla ilgili bulguların, yabancı yazarların eserlerindeki kadar detaylı olmadığı görülmekle birlikte Tanrı'ya dair anlatımlar şöyledir:

Güntekin, eseri Çalıkuşu'nda, Tanrı'nın gücünün değişmediğinden bahsetmektedir.[56] İnsanın hayatı hep aynı düzeyde gitmeyebilir. Her an

---

54 Defoe, *Robinson Crusoe*, 26.

55 Defoe, *Robinson Crusoe*, 80-81.

56 Reşat Nuri Güntekin, *Çalıkuşu* (İstanbul: İnkılap Yayınları, 2000), 60.

her şey değişebilir. Zengin iken yoksul düşebilir; sağlıklıyken hastalanabilir. Gücünü, yüceliğini kaybetmeyen, bütün değişimlerin dışında kalan tek varlık ise Allah'tır.

Ömer Seyfettin eseri Falaka'da: "Sipahi Mahmut tekrar sordu: "Erzak bitince ne yapacağız? Allah kerim..."[57] "Allah kerim" günlük hayatta belki de en çok kullanılan ifadelerden biridir. Seyfettin, yüce Yaratıcı'nın kerim sıfatına yaptığı vurguda, O'nun bağışının, ihsanının ve cömertliğinin bolluğunu dile getirmektedir.

Yazar, Yalnız Efe[58] ve Falaka'da[59] ise Allah korkusundan bahsetmektedir. Eserlerde değinilen Allah korkusu, Allah'ın hoşuna gitmeyecek bir iş yapmaktan uzak durmak olarak düşünebilir. Bu korkuya sahip olan kişi, Allah'ın istemediği davranışlardan kaçınarak, O'nun sevgisini ve yardımını kazanabilecektir. Allah korkusu insanları iyi davranışlara, güzel ahlâka yönlendirebilir. Bu korkuya sahip olmayan kişi, yaptıklarının hesabını vereceğini unutabileceği için yanlış yollara yönelebilir. Ahlâkı bozulmaya başlayabilir.

Rasim, eseri Falaka'da, Tanrı'nın merhametini vurgulamaktadır.[60] Allah'ın merhametinin zor zamanlarda insanların kalplerinin teskin ederek rahatlamasını sağladığını belirtmektedir.

Bir karşılaştırma yapıldığında yabancı yazarların kitaplarında Tanrı inancıyla ilgili konulara Türk yazarların eserlerinden daha fazla yer verildiği anlaşılmaktadır. Türk yazarların eserlerinde Tanrı inancıyla ilgili ifadeler genellikle O'nun gücü, merhameti ve cömertliği üzerinde yoğunlaşmaktadır. Namaz kılmak, dua etmek gibi ibadetlerden[61] bahsedilmekte ancak bu ibadetlerin kimin için yapıldığına değinilmemektedir. Yabancı yazarların eserlerinde ise Tanrı'nın varlığından, büyüklüğünden, merhametinden, öfkesinden, adaletinden ve gücünden bahsedilmekle birlikte, tarih içinde yaşanılan gelişmelerin ve değişmelerin etkisiyle İslâmiyet'te

---

[57] Ömer Seyfettin, *Falaka* (Ankara: Bilgi Yayınları, 2010), 117.

[58] Ömer Seyfettin, *Yalnız Efe* (Ankara: Elips Yayınları, 2012), 71-72.

[59] Seyfettin, *Falaka*, 46.

[60] Ahmet Rasim, *Falaka* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2009), 100.

[61] Seyfettin, *Yalnız Efe*, 37, 41, 43, 47, 79; Seyfettin, *Falaka*, 75-76, 88.

vurgulanan yaratıcı sıfatına uymayan anlatımlara da yer verilmekte, kimi yerde Allah'ın adaleti sorgulanmaktadır. Bu gibi ifadeler çocuk ve gençlerin Allah'a olan sevgi ve inançlarının sarsılmasına, Allah'ın adaletinin sorgulanmasına yol açabilmektedir.

2.1.2. Şeytan-Melek

Türk ve yabancı yazarların kitaplarında incelenen konulardan biri de melek-şeytan kavramlarıdır. Bilindiği gibi şeytan Allah'ın ve insanların en büyük düşmanıdır. İlk insan Hz. Âdem'e saygı göstermeyerek kibirlenmiş *"Meleklere "Âdem'e secde edin." demiştik. İblis müstesna hepsi secde ettiler, o ise kaçındı, büyüklük tasladı ve inkâr edenlerden oldu."*[62] ayetinde ifade edildiği gibi şeytan büyük bir hataya düşmüştür. Allah'ın huzurundan kovulmasının nedeni olarak insanoğlunu kendine düşman gören şeytan, insanları doğru yoldan saptırmak için her türlü yola başvurmuştur ve başvurmaya devam etmektedir.

Defoe, eserinde Robinson aracılığıyla şeytan ve şeytanın oyunları[63] hakkında detaylı bilgilendirmelerde bulunmaktadır.[64] Robinson Cuma'yla yaptığı konuşmada şeytanın kötülüğünden, hilelerinden, insanlığın düşmanı olduğundan ve en sonunda Tanrı tarafından cezalandırılıp sonsuza kadar cehennemde kalacağından bahsetmektedir. Cümlelerinin devamında ise insanın kurtuluşunun ancak Tanrı'yı bilmekle mümkün olacağı ifade edilmektedir.

Şeytanın insanlara karşı sadece öfkeyle değil, haset, nefret ve kin duygularıyla dolu olduğu anlaşılmaktadır. Bu duygularla hareket eden şeytan, her insanla uğraşıp, onları doğru yoldan çıkarmaya çalışmaktadır. İnsanı farklı yollar ve yöntemlerle kandırmaya çalışan şeytan için en kolayının, hiçbir işle uğraşmayan, denetimsiz olarak ifade edilebilen başıboş insanlar olduğu belirtilmektedir.[65] Çünkü başıboş insanlar vazife ve sorumluluklarının farkına varamamaktadırlar. Sorumluluklarını ihmal edip

---

62 *Kur'ân ve Me'âli* (Erişim 20.05.2013), el-Bakara 2/33.

63 Defoe, *Robinson Crusoe*, 176.

64 Defoe, *Robinson Crusoe*, 239-242.

65 Defoe, *Robinson Crusoe*, 34, 518.

vazifelerini yerine getirmeyen kişiler için ise iyiyi ve kötüyü birbirinden ayırmak zorlaşmakta, bu nedenle kolayca kandırılabilmektedirler.

Defoe, dünyadaki güzelliklerin ve düzenin yaratıcısı olan Tanrı'yı unutup puta tapmayı şeytan işi olarak nitelendirmektedir.[66] Puta tapmak, O'na eş ve benzer koşmaktır. Hiçbir işe yaramayan, kendilerine dahi faydası olmayan çeşitli parçalardan oluşturularak bir şekle büründürülen nesnelere tapmak, insanın yaratıcısı hakkında bilgisizliğinin sonucu şeytanın oyunlarına aldanması olarak düşünülebilir.

Defoe, eserinde şeytan ve şeytanın oyunları üzerinde dururken, Pollyanna'da ise, melek kavramına vurgu yapılmaktadır.[67] Pollyanna[68] ve Heidi'de[69], bireyler sevdiklerini, sahip oldukları bazı özellikler sebebiyle meleklere benzetmektedirler. Çünkü melekler iyiliğin, güzelliğin, saflığın sembolü olarak bilinmektedir.

Porter, eseri Pollyanna'da, meleklerin cennetten gelen varlıklar olduğuna işaret etmektedir.[70] Melekleri iyiliğin ve güzelliğin sembolü oldukları için cennetle, şeytan ise kötülüğün ve çirkinliğin sembolü olduğu için cehennemle özdeşleştirilmektedir. Bu sebeple iyi insanlar birer melektir ve öldükten sonra cennete gitmektedirler.[71]

Melek ve şeytanın dışında eserlerde peri kızı, cin ve ruh kavramlarına da yer verilmektedir. Collodi, eserinde Pinokyo'ya yardımcı olan peri kızından bahsetmektedir.[72] Peri kızları da melekler gibi iyiliğin temsilcisi ve insanların yardımcısı olarak tasvir edilmektedir.

Türk yazarların eserinde melek-şeytan hakkında yer verilen bilgiler ise şöyledir:

---

66 Defoe, *Robinson Crusoe*, 596-598, 601.

67 Porter, *Pollyanna*, 35.

68 Porter, *Pollyanna*, 17.

69 Spyri, *Heidi*, 26.

70 Porter, *Pollyanna*, 38.

71 Porter, *Pollyanna*, 26, 47.

72 Carlo Collodi, *Pinokyo*, çev. Nihal Yeğinobalı (Ankara: İmge Yayınları, 2011), 103.

Çalıkuşu'nda, Feride, öğrencisi Munise'yi meleğe benzetmektedir.[73] Yapılan bu tasvirlerde kötülerin şeytana ve şeytana uyanlara, iyilerin ise, meleklere ve melek gibi olanlara benzedikleri anlatılmaya çalışılmıştır. Meleklere benzetilen kişilerin, meleklerde bulunan iyi ve güzel niteliklere sahip olabildikleri belirtilmektedir.

Rasim, eseri Falaka'da, melekleri iyiliğin ve güzelliğin sembolü oldukları için iyi ve güzel olan her yerde bulunduklarını ifade etmektedir.[74]

Meleklerin insanlara iyi şeyler telkin ettikleri gibi, şeytan da kötü şeyler telkin etmektedir. Melekler, Allah katında iyi ve güzel olarak adlandırılan her yer ve olayda bulundukları gibi şeytan da kötü ve çirkin olarak nitelenen her yer ve olayda bulunmaktadır.[75]

Eserlerde melek ve şeytan hakkında detaylı bilgiler verilmektedir. Meleklerin iyiliğin ve güzelliğin sembolü, insanların yardımcısı, cennette bulunan varlıklar olarak ifade edilirken, şeytanların ise kötülüğün sembolü, insanların düşmanı, yaptığı kötülüklerin cezası olarak ebediyen cehennemde kalacak varlıklar olarak anlatılmaktadır. Özellikle Robinson Crusoe'da şeytan ile ilgili verilen ayrıntılı malumatlarda, şeytanın kötülüklerinden korunmak için Tanrı'ya sığınmak gerektiği vurgulanmaktadır. Ancak meleklerin kanatlı varlıklar olarak bahsedilip sözü edilen yabancı yazarların eserlerinin, beyaz perdeye uyarlanmış halinde meleklerin kanatlı, kadın ya da erkek olarak tasvir edilmeleri, İslâmiyet'teki melek algısına ters düşmekte ve çocuklarda var olan antropomorfist düşüncelerin uzun süre devam etmesine, yanlış algı ve tasavvurlara yönelmesine neden olabilmektedir.

2.1.3. Hz. Îsâ-Hz. Muhammed

Eserlerde, Allah'ın elçileri ve kulları olan peygamberlere de yer verilmektedir. Fakat, peygamber algısının işlenişinde eserler arasında farklılıklar bulunduğu tespit edilmiştir. Batı edebiyatında Hz. Îsâ bir kur-

---

73 Güntekin, *Çalıkuşu*, 76.

74 Rasim, *Falaka*, 42-43.

75 Seyfettin, *Yalnız Efe*, 21.

tarıcı ve rehber olarak yansıtılmaktadır. Bu düşüncenin temelinde asli günah doktrini[76] yatmaktadır. Hristiyanlığa göre, Hz. Âdem ile Hz. Havva'nın cennette yasak meyveyi yemeleri sebebiyle işledikleri suçun nesilden nesile aktarılarak devam etmesinden insanlığı Hz. Îsâ kurtarmıştır.[77]

Defoe, insanların Tanrı'yı tanıması ve kurtuluşa ulaşmasının Hz. Îsâ'yı tanımaktan geçtiğini belirtir.[78] Verilen ifadelerden Hristiyanlığın merkezinde Hz. Îsâ'nın yer aldığı anlaşılmaktadır.

İslâmiyet'in bakış açısında Hz. Îsâ bir peygamber olarak kabul edilmekteyken Hristiyanlıkta asli günah doktrinine bağlı olarak insanları günahlarından arındıran yüce bir kurtarıcı olarak benimsenmektedir. Robinson Crusoe'nun, arkadaşı Cuma'ya söylediği şu sözler bunu göstermektedir:

> Bunun üzerine, bir yere gidecekmişim gibi hemen yerimden fırlayarak bu konuşmayı kestim: Cuma'ya da bunları öğrenmekte beni başarılı kılması, bana yardım etmesi, İsa'nın büyüklüğünü bu bilgisiz yaratığın gönlüne bir ışık gibi yerleştirmesi, onu bağışlaması ruhunu kurtarması, gözünü açması, gönlünü inançla doldurarak ona Tanrı'nın sözlerinden bir şeyler aktarabilmeme yardımcı olması için Tanrı'dan dilekte bulundum. Döndüğünde Cuma'ya bütün dünyanın kurtarıcısı İsa'nın nasıl kurtaracağı, gökten inme Tanrı kitabının öğreticisi, Tanrı önünde duyulacak pişmanlık, yüce İsa'ya inanmanın gerekliliği üzerine uzun bir konuşma yaptım. Sonra ona kurtarıcımız İsa'nın meleklerden değil, İbrahim'in soyundan geldiğini; dolayısıyla düşmüş meleklerin

---

76 Asli günah: Hz. Âdem ile Hz. Havva'nın cennette yasak meyveyi yemek suretiyle işlediklerine ve nesilden nesile bütün insanlığa intikal ettiğine inanılan suç. Detaylı bilgi için bk. Günay Tümer, "Asli Günah", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 3/496-497.

77 Tümer, "Asli Günah", 3/496.

78 Defoe, *Robinson Crusoe*, 31, 241.

> kurtuluştan payı olmadığını, İsa'nın ancak İsrailoğulları'ndan yolunu şaşırmış koyunlarla benzerlerini kurtarmak üzere geldiğini dilim döndüğünce açıkladım.[79]

Yer verilen ifadelerden insanların kurtuluşunun ve cennete ulaşmasının yolunun Hz. Îsâ'ya sıkıca bağlanmaktan geçtiği anlaşılmaktadır.

Hristiyanlıkta rahip ve rahibeler, günahların bağışlanması için Tanrı ile kul arasında aracı olarak görülmektedir. Kendilerini Hz. Îsâ'nın halefi olarak görmeleri onlara bu ayrıcalığı tanımaktadır. Robinson da, günahlarının affedilmesi için Hz. Îsâ'yı aracı kılmaktadır.[80]

Cervantes'in de vurguladığı gibi[81], Hristiyanlar, asli günahtan kurtulmaları için kendini feda eden Hz. Îsâ'ya güvenmeyi ve ona derin bir muhabbet duymayı adeta bir görev saymaktadırlar.

Türk yazarların eserlerine bakıldığında peygamber[82] kavramı kullanılmaktadır. "Ahirette peygamberimizin alemi dibinde toplanalım."[83] Ancak bu kavramla ne kastedildiği, peygamber olan kişilerin diğer insanlardan ne gibi farkları olduğu hakkında değerlendirilmelere yer verilmemektedir.

İslâmiyet'teki peygamber tasavvuru açısından bakıldığında Hz. Îsâ, Tanrı tarafından seçilmiş bir peygamber olmasına rağmen, Hristiyanlar için Hz. Îsâ bir peygamber değil, kurtarıcı ve rehberdir. Hz. Îsâ'nın, Hz. İbrahim'in soyundan geldiği belirtilmekle[84] birlikte, bütün dünyanın kurtuluşunun ancak ona inanmak ve bağlanmakla mümkün olacağı vurgulanmaktadır. Verilen ifadelerden de anlaşılacağı üzere Hristiyanlığın teolojisi ve eskatolojisi Hz. Îsâ merkezli olarak şekillenmektedir.

---

79 Defoe, *Robinson Crusoe*, 242, 197.

80 Defoe, *Robinson Crusoe*, 242, 123.

81 Cervantes, *Don Kişot*, 200, 113.

82 Güntekin, *Çalıkuşu*, 15, 65.

83 Seyfettin, *Yalnız Efe*, 42.

84 bk. Defoe, *Robinson Crusoe*, 197.

2.1.4. Din Adamı

"İnsanları din konularında bilinçlendiren bir vaizdi o."[85] Porter'ın, Pollyanna adlı eserinde de ifade ettiği gibi, toplumu din konusunda aydınlatan kişilere din adamı denilmektedir.

Din adamları, dini hayatına uygulayan canlı örneklerdir. Dini konularda toplumun önderleri ve rehberleridirler. Bu sebeple peygamberlerin vekili sayılmaktadırlar.

Defoe, eserinde Robinson'u Cuma'yla aralarında geçen konuşmalarda bir din adamı gibi yansıtmaktadır.[86] Ayrıca Defoe, din adamı niteliğini yüklediği Robinson'un, Cuma'ya yaptığı bilgilendirmeler sırasında onun inancını da dikkate aldığını belirtmektedir. En ilkel toplumlarda bile inancın var olduğunu ve bu inancı anlatacak bir din adamı grubunun bulunduğuna işaret etmektedir.[87]

Hristiyan din adamları arasında mezhebi farklılıklar olsa da, ellerinden geldiğince diğer mezheplerdeki Hristiyanlara yardım etmeye, onların sorunlarını çözmeye çalışmaktadırlar. Sorunları çözmenin yollarından biri, ortak noktalarda buluşmaktır.[88] Ortak noktalardan biri de insanların kurtuluşa erebilmeleri için Hristiyanlığı anlatmaktır. Çünkü onlara göre tek kurtuluş yolu Hristiyanlıktır.

Yabancı yazarlar eserlerinde Hristiyanlık dininin, din adamlarına yüklediği vaftiz etme, günah çıkarma[89] gibi çeşitli fonksiyonlara[90] yer vererek; onları sosyal hayatın aktif bireyleri olarak yansıtmaktadırlar.[91]

Heidi'de papaz, Alf Amca'nın Heidi'yi okula göndermediğini öğrendikten sonra, Alf Amca'yı bu düşüncesinden vazgeçirmek için elinden

---

85 Porter, *Pollyanna*, 13.

86 Defoe, *Robinson Crusoe*, 238-239, 240, 249.

87 Defoe, *Robinson Crusoe*, 259, 79.

88 Defoe, *Robinson Crusoe*, 451-452, 457, 458, 484-485.

89 Cervantes, *Don Kişot*, 99.

90 Cervantes, *Don Kişot*, 27.

91 Defoe, *Robinson Crusoe*, 463,454-455.

gelen gayreti göstermekten kaçınmamıştır.[92] Papaz, Alf Amca'yla aralarında geçen konuşmada, insanın eğitime muhtaç bir varlık olduğunu belirtmektedir. Sözlerinin devamında, eğitimin hedefinin yeterli bilgiye, iyi ahlâka ve kişiliğe sahip bireyler yetiştirmek olduğunu ifade etmektedir. Bu açıdan bakıldığında okulların, kilisenin amacını destekler bir fonksiyona yüklendiği söylenebilir.

Eserlerde din adamlarının kişiliği ve karakterleri hakkında da bilgilere rastlanmaktadır. Robinson Crusoe'da[93], din adamları, hayata aktif olarak katılan, toplum tarafından sevilen ve sayılan, yaşanan problemlere çözümler üretmeye çalışan, davranışlarıyla insanlara örnek olan, dürüst, bilgili ve nazik kişiler olarak tarif edilmektedir.[94] Don Kişot'ta da din adamlarının, meslekleri gereği sır saklamayı bilen dürüst insanlar olduğu vurgulanmaktadır.[95] Kitaplarda yer verilen ifadeler "sevgi ve barış" söyleminin temsilcilerinden olan din adamlarının, her zaman sevgi ve şefkat dolu olması gerektiğini vurgulamaktadır.

Din adamları aynı zamanda birer din eğitimcisidirler. Bildiklerini insanlara anlatmak, onlara rehberlik etmek görevlerinden birini oluşturmaktadır.[96] Bu nedenle yabancı yazarların eserlerinde din adamlarının en önemli vazifesinin Hristiyanlığı anlatmak ve yaymak olduğu belirtilmektedir.

Robinson Crusoe ve Don Kişot'ta din adamının kişiliği hakkında yer verilen anlatılarda, ideal bir din adamı profili çizilmektedir. Din adamlarıyla ilgili alan bilgisinden, kişilik özelliklerine varıncaya kadar detaylı bilgiler verilmektedir.

Türk yazarların eserlerinde din adamları çoğunlukla, şiddet yanlısı, toplum tarafından sevilmeyip dışlanan, hoşgörüsüz, cahil, her türlü dalavereyi çeviren, davranışları ile alay edilen kişiler olarak yansıtılmak-

---

92 Spyri, *Heidi*, 49-51.

93 Defoe, *Robinson Crusoe*, 449.

94 Defoe, *Robinson Crusoe*, 356, 267.

95 Cervantes, *Don Kişot*, 132.

96 Defoe, *Robinson Crusoe*, 456, 450, 459.

tadır. Ömer Seyfettin'in, "Falaka" adlı eserinde, din adamının "Kim hapşırırsa şart olsun ki öldürünceye kadar döveceğim."[97] şeklinde ağzından çıkan bu cümle, onun sevgiden yoksun, şiddet yanlısı bir kişiliğe sahip olduğunu[98] göstermektedir. Aynı eserde geçen farklı bir ifade de ise çocukların din adamıyla nasıl alay ettiklerini anlatılmaktadır:

> "Pişih, pişih!..." diye başını sarstı. Bütün çocuklar gülmeye başladı. Hoca Efendi şaşırdı. Enfiyenin tesirini duymaya başlayan Abdurrahman Çelebi habire hapşırıyordu. Ben sanki hiçbir şeyden haberim yokmuş gibi:
>
> "Sizinle eğleniyor efendim." dedim.
>
> "Halt etmişsin!"
>
> Daha ziyade küstahlaştım: "Bunu da falakaya yıkmalısınız."
>
> "O hayvan, o..."
>
> Kahkahalara katılan çocuklar:
>
> "Falaka, falaka!" diye bağrışıyorlardı. Ben onlardan cesaret aldım. Dedim ki:

---

97 Seyfettin, *Falaka,* 10.

98 Turan, "Bazı Batı ve Türk Çocuk Klasiklerinde Dinî ve Ahlâkî Değerler", 181.

> "Hoca Efendi, bugün mektepte kim hapşırırsa şart olsun falakaya yıkacağım." dediniz. Eğer Abdurrahman Çelebi'yi affederseniz karınız boş düşer.[99]

Dini konularda bilgili kabul edilen hacı, hoca vb. kişilerden de pek olumlu bahsedildiği söylenemez. Bahsedilen olayda[100],saçı başı dağılmış şekilde güçlükle çarşafın altından çıkarılan Hacı Niyazi Efendi, insanları yalan söyleyerek, kandırmaya ve aldatmaya çalışmaktadır.

Çalıkuşu'nda, din adamlarıyla ilgili şu ifadelere yer verilmektedir:

> Birdenbire omuz başımda peyda olan yeşil sarıklı, aksakallı, iriyarı bir hoca doğrudan doğruya bana hitap etti: Kızım yaşlılara hürmet ve muavenet bir vazife-i dinîye ve insaniyedir. ... Huriye hanımın maarif müdürlüğü koridorlarında benimle karşılaşması evvelden hazırlanmış bir şeymiş. Hatta o aksakallı hocayı bile mahsus getirmişler.[101]

Güntekin'in bu ifadelerinde din adamının düzenlenen oyunlara alet olan biri olarak tarif edilmektedir.

Rasim'in, Falaka adlı eserinde, din adamlarıyla ilgili çizilen imajın kısmen daha olumlu olduğu söylenebilir.[102] Yazar eserinde din adamını toplumda saygı duyulan bilgili bir kişi olarak tasvir etmektedir.[103] Eserde din adamının fiziki ceza yöntemine bazen başvurulduğuna değinilmektedir. Bu durum bir nevi verilen din eğitimin nasıl gerçekleştiğine dair bir tablo sunmaktadır.[104]

---

99 Seyfettin, *Yalnız Efe*, 59, 53-55; Seyfettin, *Falaka*, 9-10.

100 Seyfettin, *Yalnız Efe*, 77, 79; Seyfettin, *Falaka*, 87, 88.

101 Güntekin, *Çalıkuşu*, 68.

102 Rasim, *Falaka*, 43.

103 Rasim, *Falaka*, 86.

104 Rasim, *Falaka*, 93, 10, 29.

Eserlerdeki bu anlatımlardan toplumda din adamının pek sevilmeyen, merhametsiz bir kişi olarak görüldüğü anlaşılmaktadır. Rasim'in dile getirdiği "Aman hanım, evladına nasıl kıyıp da Hafız Paşa mektebine yollayacaksın? O sarığı boynuna dolanası herif, falakada üç çocuk öldürmüştür..."[105] cümlesi toplumun din adamına bakışını yansıtmaktadır.

Mektepte verilen cezanın falakayla sınırlı olmadığı değişik yöntemlerin[106] de kullanıldığı ifade edilmektedir. Bu da eğitimin ceza temelli olduğunu göstermektedir.

Rasim, eserinde, diğer Türk yazarlara göre daha olumlu bir imaj çizmesine rağmen yer verilen ifadelerden hocanın şiddet yanlısı[107], eli dayağa alışkın[108] bir kişi olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca kitapta "yeni usul" hocalardan bahsedilmekte, bu kişilerin anlayışlı, dürüst, nazik ve merhametli olduğu belirtilmektedir.[109] Bir nevi "yeni usul" hocaları ile mektep hocaları karşılaştırılmaktadır.

Yabancı yazarların eserlerinde din adamlarıyla ilgili olumlu tasvirler yapılırken, Türk yazarların eserlerinde çizilen tasvirler ise bunun tam tersi bir durum sergilemektedir. Yansıtılan imajlarda Türk yazarların eserlerinde din adamlarının Kur'ân-ı Kerîm'de ayetlerle de vurgulanan sevgi temelli, güzel sözlerle, yumuşak bir dille eğitim-öğretim faaliyetinin yürütülmesi anlayışını ihmal ederek, bunun tam tersi bir uygulamayı sürdürdükleri belirtilmektedir. Bu durum toplumun din adamlarına bakışını ve din adamı imajını olumsuz yönde etkilemekle birlikte, bu algının kuşaktan kuşağa aktarılmasına sebep olmaktadır. Nitekim Türk toplumu içinde yaygın olarak dile getirilen "Kıyamet hacıdan, hocadan kopacak", "Hocanın dediğini yap, yaptığını yapma." gibi ifadeler, çocukların daha küçük yaşta din adamlarından korkmasına ve bu korkuyu genelleştirerek dinden uzaklaşmalarına neden olabilmektedir. Özellikle küçük yaşta ca-

---

105 Rasim, *Falaka*, 72, 38, 67.

106 Rasim, *Falaka*, 67.

107 Rasim, *Falaka*, 110, 111.

108 Rasim, *Falaka*, 93.

109 Rasim, *Falaka*, 67.

miye getirilmiş ve din adamı tarafından azarlanmış ya da dövülmüş çocukların dinî yozlaşma yaşayabilecekleri yadsınamaz bir durum olabilmektedir.

2.1.5. Hristiyanlık-İslâmiyet

Yabancı yazarların eserlerinde yer verilen düşüncelerden biri de insanlığı kurtaracak tek din olarak Hristiyanlığın işlenmesi ve Hristiyanlık dışında kurtuluş yolunun bulunmamasıdır. İlk dönem kilise babaları II. Vatikan konsiline kadar "Kilise dışında kurtuluş yoktur." doktrinini[110] benimseyerek diğer din mensuplarına karşı sert ve dışlayıcı bir tutum sergilemişlerdir. Bu düşünceyi Defoe eserinde şöyle dile getirmiştir: "Tanrı'yı tanımak, kurtuluşa ermek yolunda başlıca yol gösterici olan Tanrı kitabını, Îsâ'yı öğrenmek, ruh için en kaçınılmaz eğitimdir."[111] Robinson'un sözlerinden de anlaşılacağı üzere kurtuluşun temeli İncil'e ve Hz. Îsâ'ya bağlanmaktır. Ayrıca Don Kişot'ta dinsiz olan insanların cehennemde yanacakları Hristiyanlığa yakışır şekilde yaşayanların ise cennetle ödüllendirileceğini ifade eden anlatılara yer verilmektedir.[112]

"Robinson Crusoe'da satır aralarında ustaca bir anlatımla iyiliğin, huzurun ve bütün güzel hasletlerin kaynağının Hz. Îsâ'ya ve dolayısıyla Hristiyanlığa bağlanmaktan geçtiği düşüncesi"[113] işlenmiştir. Eserde geçen şu ifadeler bunu doğrular niteliktedir:

> Bu işler arasında buradaki dördüncü yılımı da bitirdim; bu yıldönümünü de öncekiler gibi Tanrı'ya büyük bir bağlılıkla, büyük bir iç rahatlığıyla geçirdim; çünkü Tanrı Sözü'nü sürekli

---

110 "Kilise Dışında Kurtuluş Yoktur" doktrinin tarihi gelişimi ve konsilde ortaya konulan yeni yaklaşıma dair detaylı bilgi için bk. Mahmut Aydın, *Monologdan Diyaloğa: Çağdaş Hristiyan Düşüncesinde Hristiyan-Müslüman Diyaloğu* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2001), 76-81.

111 Defoe, *Robinson Crusoe*, 242, 113, 471.

112 Cervantes, *Don Kişot*, 161.

113 Turan, "Bazı Batı ve Türk Çocuk Klasiklerinde Dinî ve Ahlâkî Değerler", 180; Defoe, *Robinson Crusoe*, 117, 402, 553, 566, 594.

> olarak okumakla, ağırbaşlılık içinde uygulamakla, Tanrı'nın bağışıyla, önceki bilgilerimden çok daha başka bilgiler edinmiştim. Olup biten şeyleri başka gözle görüyordum. Şimdi dünyaya benden uzak, hiçbir şey beklemediğim, kendisiyle hiçbir alışverişim kalmamış bir şey gözüyle bakıyor, dünya işleriyle ilgili hiçbir istek beslemiyordum. Kısacası, ne onunla yapılacak bir işim kalmıştı ne de bir şeyini istiyordum; bence bu durumda dünya, belki öbür dünyadan baktığımızda gözükeceği gibi, bir zamanlar yaşayıp da şimdi ayrıldığım bir yer gibi geliyordu bana; tıpkı İbrahim'in zengin adama dediği gibi, "Seninle aramızda büyük bir uçurum var." diyebilirdim.[114]

Robinson, İncil'i okuyarak bilgilendiğini ve dünyanın aldatmasından kurtularak gerçek amacının farkına vardığını belirtmektedir. Bu amacın, Tanrı'nın belirlediği ve istediği doğrultuda yaşamak olduğunu ifade eden Robinson hem dünyada hem de ahirette mutlu olmanın sırrına ulaşmış görünmektedir.

Spyri, eseri Heidi'de:

> "Ama pencereden sadece evler görülür" dedi. "Vadiyi görebilmek için kilisenin çan kulesine çıkmak gerekir."
>
> ...
>
> Pencereden bakarken hemen yakındaymış gibi görünen çan kulesini aramaya koyuldu. Ama kule çok uzaktaydı. Bunun

---

[114] Defoe, *Robinson Crusoe*, 149, 243, 436, 464-467.

üzerine sokakta gördüğü bir çocuğun yardımı ile en yakın çan kulesine gitti. Burası artık kullanılmayan bir kiliseydi.[115], demektedir.

Bu anlatımda görünenin dışında görünmeyen anlamların bulunduğu söylenebilir. Hristiyanlıkta gerçeğe ancak kilisenin yol göstericiliyle ulaşılabileceği vurgulanmaktadır. İfadelerde yer verilen vadi ise Tanrı'nın çeşitli nimetlerini verdiği, tarıma elverişli, verimli alanlar olarak düşünülebilir. Vadi bir nevi Tanrı'nın gücünü ve varlığını gösterdiği yerler olarak tasavvur edilmektedir. Yazarın bu gerçeği ancak kiliseye gidilerek görülebileceğini, kilisenin dinî hayattaki önemini vurgulamaya çalıştığı anlaşılmaktadır. Spyri, o kadar ustaca bir anlatıma yer vermiştir ki, okuyucu ister istemez yazara "Tamam, hadi beni kiliseye götür." demek zorunda kalabilmektedir.[116]

Pinokyo'da da benzer bir anlatım söz konusudur. "Pinokyo'nun burnunun kargalar tarafından kesilmesi sünnet, gecelikli ve yaşlı adamın Pinokyo'nun başından aşağı su dökmesi vaftiz, Kızıl Istakoz Han'ında son yemek böyle örneklerdendir. Dahası Pinokyo'nun başındaki şapkanın ekmekten olmasının bile dinî bir anlamı vardır."[117] Şapkanın ekmekten olması Hristiyanlıkta bir sakrament olan "Evharistiya" ayinindeki ekmeği temsil etmektedir.

Dinler arasında var olan kavgaların gereksizliğine işaret eden Defoe, Tanrı'nın buyruğuna uymayı yeterli görmektedir.[118] Defoe, mutluluğun Tanrı'nın sözlerini içeren kutsal kitaba uymakla ulaşılabileceğini ifade ederken, Hristiyanlıkta inanç doktrini açısından tartışmalı olan konuların insanlığa hiçbir yararı olmadığını belirtmektedir.

Cervantes ise eserinde, iyi bir Hristiyanın özelliklerini şöyle anlatmaktadır: İyi bir Hristiyan olmak için dikkat edilmesi gereken ilk husus,

---

115 Spyri, *Heidi,* 69-70.

116 Öztürk, *Batı Çocuk Klasiklerinde Temel Değerler*, 60.

117 Mustafa R. Şirin, *Çocuk Edebiyatı Yıllığı* (İstanbul: Gökyüzü Yayınları, 1987), 53.

118 Defoe, *Robinson Crusoe*, 243.

gurur ve kibirden uzak durarak iyi ve cömert davranmak, sevgi ile hareket etmektir.[119] İkincisi, geçmişte yaşadığı kötü şeyleri unutarak insanları bağışlayabilmek, merhamet sahibi kişiler olabilmektir.[120] Üçüncüsü ise, insanlara Hristiyanlığı anlatarak kurtuluşa ermelerine yardımcı olmaktır.[121]

Yukarıda ifade edildiği gibi iyi bir Hristiyan, dinini insanlara öğretmelidir; çünkü insanların kurtuluşu için rehberlik etmek, din yolunu göstermek, Hristiyanlığı anlatmak kutsal bir görev olarak bilinmektedir.[122] Defoe, Hristiyanlığın yayılması için zemin hazırlayan misyonerliğin önemine değinmektedir. Robinson'un, Cuma'yı iyi bir Hristiyan yapmak için göstermiş olduğu çabaya yer verilmektedir. Aslında her Hristiyanın gönüllü birer misyoner olduğunu belirtmektedir. Bu görev, İncil'in Hristiyanlara yüklediği bireysel sorumluluklardan biri olarak görülmektedir.

Adadayken din hakkındaki düşünceleri oldukça değişen Robinson, vereceği kararlarda dini ve mezhebi de göz önünde bulundurmaktadır.[123] Robinson'un ifadelerinden ne kadar hepsi Hristiyanlığın farklı mezhepleri olarak ifade edilse de Hristiyanlar için mezhep değiştirmenin din değiştirmekten farklı olmadığı anlaşılmaktadır.

Dinî günler Tanrı'ya yalvarıp yakarma, bağışlanma dileme günleri olarak görülmektedir. Hristiyanlıkta da kutsal günler pazar günleri ve yortu günleridir.[124] Robinson adada yaşamaya başladığı andan itibaren bu günlere dikkat etmeye ve pazar günlerini diğer günlerden ayırmaya özen göstermeye çalışmaktadır.[125]

Robinson'un yaşadığı korku ve tedirginlik karşısında dinî şüpheye düşerek, Tanrı'ya olan güvenini yitirmeye başladığını ifade etmektedir.[126]

---

119 Cervantes, *Don Kişot*, 161.

120 Cervantes, *Don Kişot*, 80.

121 Defoe, *Robinson Crusoe*, 485, 436, 491.

122 Defoe, *Robinson Crusoe*, 455-456, 468, 492, 610-611.

123 Defoe, *Robinson Crusoe*, 313, 330.

124 Öztürk, *Batı Çocuk Klasiklerinde Temel Değerler*, 56.

125 Defoe, *Robinson Crusoe*, 91.

126 Defoe, *Robinson Crusoe*, 185-186, 178.

İnsanların hayatlarının bazı dönemlerde dinî şüphe yaşadıkları[127], bu dönemlerde karşılaşılan sıkıntılı durumların şüpheyi destekleyebileceği bilinmektedir. Şüphelerin üstesinden gelebilmek Tanrı'ya güvenmekle mümkün olabilmektedir. Tanrı'ya güvenini kaybeden kişi ruh körelmesi yaşayarak, Tanrı'nın sevgisinden mahrum kalabilir. Kendi yıkımına sebep olabilir.

Türk yazarların eserleri incelendiğinde, Hristiyanlık-İslâmiyet ile ilgili değerlendirmeler şöyledir:

Fatih-Harbiye'de, Neriman yaşadığı ikilem arasında Hristiyanlar ile Müslümanları karşılaştırarak birini kediye, diğerini köpeğe benzetmektedir.[128] Neriman, Hristiyanları çalışkan ve dikkatli kişiler; Müslümanları ise tembel ve miskin bireyler olarak görmektedir. Neriman'ın benzetimi ve yorumlarından İslâmiyet'in istediği şekilde yaşayan kişilerin Hristiyanlar olduğu, Müslümanların ise tam tersi bir hayata sahip oldukları anlaşılmaktadır. Bunun dışında Türk yazarların eserlerde namaz kılmak, Kur'an okumak gibi bazı ibadetlerden bahsedilmektir.[129]

Yabancı yazarların eserlerinde, insanların tek kurtuluş yolunun Hristiyanlık olduğu vurgulanmaktadır. Ayrıca, eserlerde iyi bir Hristiyan olmanın yollarından ve Hristiyanlar tarafından kutsal kabul edilen günlerden bahsedilmektedir. İnsanları gaflet uykusundan uyandırıp gerçeğe ulaştıracak tek yolun Hristiyanlık olduğuna değinilmektedir.

Yabancı yazarların eserlerinde Hristiyanlıkla ilgili değerlendirmelere yer verilmekle birlikte, Türk yazarların eserlerinde İslâmiyet'le ilgili müstakil değerlendirmelere yer verilmesi dikkat çekicidir.[130] Bu açıdan bakıldığında durum Hristiyanlığın lehine sonuçlanabilmektedir.

---

127 bk. Kerim Yavuz, *Çocukta Dinî Duygu ve Düşüncenin Gelişimi* (İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 2012), 170.

128 Peyami Safa, *Fatih-Harbiye*, (İstanbul: Alkım Yayınları, 2011), 40.

129 Seyfettin, *Yalnız Efe*, 37, 41, 43, 47, 79; Seyfettin, *Falaka*, 75-76, 88.

130 Turan, "Bazı Batı ve Türk Çocuk Klasiklerinde Dinî ve Ahlâkî Değerler", 180.

2.1.6. Kutsal Kitap

Dinin temel kaynaklarından biri de kutsal kitaplardır. Allah tarafından gönderilen ilahi kitaplar, insanın dinini öğrenmesini, dünya ve ahiret hayatını düzenlemesini ve her iki dünyada mutlu olmasını sağlayan anahtardır.

Dini öğrenmek isteyenler için en güzel rehber kutsal kitaplardır. İnsanların nelere inanacağını, nasıl ibadet edeceğini, güzel ahlâk kurallarını içeren bu kitaplarda, Tanrı insanların ihtiyaç duyabileceği bilgileri, akıl sahibi herkesin anlayabileceği şekilde peygamberleri aracılığıyla bildirmektedir. [131]

Defoe, Robinson aracılığıyla kutsal kitapların insanlara dini öğretmek, doğru yola getirmek ve eğitmek için gönderilen, Tanrı'nın emir, hüküm ve yasaklarını içeren Tanrı'nın sözleri olduğunu dile getirmektedir.[132] Kutsal kitapların dinin öğrenilmesinde ve öğretilmesinde en büyük yardımcılardan biri olduğunu vurgulanmaktadır.

Göze çarpan diğer bir husus, sıkıntılı zamanlarda feraha kavuşmak ve rahatlamak için Tanrı'nın sözlerinin yazılı olduğu İncil'i okumak ve onu hayatın merkezi haline getirebilmektir.[133] Robinson, kutsal kitabı okuyan kişilere mutluluk verdiğini ifade etmektedir. Kutsal kitabı okumak, kişilerin gam ve tasalarını dağıtırken ümitsizliklerini silmektedir. İnsanlara nasihat vermenin yanında, kalplerin de şifa kaynağıdır. En önemlisi ise bu kitapları okuyan kişi Yaratıcı'sıyla muhatap olmaktadır. Ayrıca Defoe, kutsal kitaptaki ilkeleri yerine getirenlerin huzura kavuşmakla kalmayıp Tanrı'nın bağışını kazanacağını belirtmektedir.[134]

Yabancı yazarların eserleri incelendiğinde, Robinson Crusoe dışında, İncil'in içeriği ya da gönderiliş sebebi hakkında bilgiye yer verilmediği görülmüştür. Defoe, eseri Robinson Crusoe'da, İncil'in Tanrı'nın emir ve buyruklarını içeren, dinin öğrenilmesine ve öğretilmesine yardımcı olan Tanrı'nın sözleri olarak tanımlamaktadır. Kutsal kitapları okumakla

---

131 Defoe, *Robinson Crusoe*, 243-244, 83.

132 Defoe, *Robinson Crusoe*, 493, 490, 491-492.

133 Defoe, *Robinson Crusoe*, 133, 243.

134 Defoe, *Robinson Crusoe*, 179, 243.

yetinmeyip anlayabilmek, anlayıp hayata uygulayabilmek; insanları sıkıntılarından kurtarıp huzura ulaşabilmesinin hem bu dünyada hem de ahirette mutluluğa kavuşabilmesinin reçetesi olarak ifade edilmektedir.

Türk yazarların eserleri değerlendirildiğinde kutsal kitap kavramına yer verildiği görülmüştür. Ancak Kur'ân-ı Kerîm'in içeriği hakkında bilgi verilmekten ziyade daha çok okunup ezberlenen bir kitap olarak anlatıldığı tespit edilmiştir.[135]

Kutsal kitaplar ilgili eserlerde verilen bilgiler, semavi dinlerdeki kutsal kitap algısıyla örtüşmektedir. Kutsal kitaplar, Tanrı'nın sözlerini içeren dinin kaynakları olarak görülmekte, bu kitaplara gereken saygının gösterilmesi gerektiğine işaret edilmektedir.

2.1.7. Ölüm-Kıyamet

Her varlığın bir sonu olduğu gibi insan ömrünün de bir sonu vardır. İnsanda var olan sonsuzluk arzusu, hayatın gerçeklerinden biri olan ölümü bir korkuya[136] dönüştürmektir. İnsan bu korkudan kaçmak ister, ancak başaramayacağı için de unutmaya çalışmaktadır. Ta ki kendi başına gelinceye kadar:

> İnsan sonsuz değildir, ölümlü bir varlıktır. Hiç kimse bu dünyada Tanrı'nın kendisine bağışladığından bir gün bile fazla yaşayamaz. Azrail'in kaybedecek zamanı yok, o geldiği zaman hiçbir şey bizi kurtaramaz. Ne kral, ne papa, ne para.[137]

Cervantes, her doğanın öleceğini belirterek bu hadisenin inkâr edilemeyecek bir gerçek olduğunu ve tevil edilemeyeceğini anlatmaktadır. İnsanın sahip olduğu mal, mülk insanı ölümden kurtaramamaktadır.

Ölüm acı bir olay olup, bu olgudan kaçış olmadığını belirten Don Kişot, ölümün aynı zamanda bir nimet olduğuna dikkat çekmektedir.[138]

---

[135] Seyfettin, *Yalnız Efe*, 21, 26, 39, 106.

[136] Defoe, *Robinson Crusoe*, 560.

[137] Cervantes, *Don Kişot*, 153, 100.

[138] Cervantes, *Don Kişot*, 168, 51.

Yaşlılık, ağır hastalık, yaşanan üzücü durumlar gibi hayat şartlarını ağırlaştıran olaylar, ölümün ne büyük bir nimet olduğunu göstermektedir. Ölüm, dünyadaki çeşitli sıkıntılardan kurtulup huzura kavuşmaya vesile olan bir nimettir. Ölüm; sıkıntı, ıstırap ve acı olayların bulunduğu geçici dünyadan, eşsiz güzelliklerin yer aldığı, sıkıntı ve ıstırabın bulunmadığı ebedi hayata geçişin başlangıcı olduğu için nimettir.

Cervantes ve Defoe eserlerinde, ölümü perdenin kapanışına ve oyunun bitişine benzetmişlerdir.[139]

Pinokyo'da, genellikle peri gibi uzun ömürlü varlıkların da günün birinde öleceği, her varlığın ölümü tadacağı belirtilmektedir.[140]

Pollyanna, ölümü, insanı sevdiklerinden ayıran bir olgu olarak düşünmektedir.[141] Porter, insanın içinde bulunduğu toplumun, sahip oldukları inanç, kanaat ve yargıların ölüm karşısındaki tutum ve tavırları belirlediğini vurgulamaktadır.

Eserlerde sadece ölüme değil, ölümden sonraki hayata da yer verilmektedir. Bu hayat ise insanın geçici âlemde ektiklerini biçtikleri bir dünyadır. Defoe, Robinson, aracılığıyla ölümün bir son olmadığını belirterek, ahirette kişilerin, dünyada yaptıklarının karşılığını göreceğine değinmektedir.[142] Bu nedenle, Robinson Crusoe, işlediği günahlardan dolayı duyduğu vicdan azabıyla ölmek istememektedir. Don Kişot, dünyada mutlu olmak adına ahiretteki mutluluğunu kaybetmekten korktuğunu ifade etmektedir.[143]

Ölüm, insanlara dünya ve dünya hayatının geçici olduğunu, yaptıklarının hesabını vereceğini hatırlatan; zengin-fakir, genç-yaşlı demeden herkesin karşılaştığı bir durumdur. Ölümden sonraki hayata inanmak, insanlara bu dünyada yapılan haksızlıklara, adaletsizliklere katlanma gücü verebileceği gibi dünya hayatını anlamlı kılan bir olgu olmaktadır.

---

139 Cervantes, *Don Kişot*, 179, 389.

140 Collodi, *Pinokyo*, 92.

141 Porter, *Pollyanna*, 33.

142 Defoe, *Robinson Crusoe*, 109-110.

143 Defoe, *Robinson Crusoe*, 621.

Ölüm ve ahiret kavramlarıyla ilgili Türk yazarların eserlerinde verilen değerlendirmeler şöyledir:

İslâmiyet'te ölüme ve ahirete inanmak imanın şartlarından birini oluşturmaktadır. Bu düşünceye uygun olarak Seyfettin, eseri Yalnız Efe'de, öldükten sonra insanların diriltileceğini belirtmektedir.[144] Ayrıca Allah yolunda savaşırken ölenlerin şehitlik mertebesine ulaştıkları ifade edilmektedir.[145]

Safa, eseri Fatih-Harbiye'de, ölümle ilgili Gazali'nin sözlerine yer vermektedir: "Evet, ölüme mahkûm olduğu için her şey boştur. Bu cihanın kaşesi kum üstüne yapılmıştır. Mazi ve istikbal taraf taraf uçurumdur."[146] Safa, Gazali'den yaptığı bu alıntıda dünya hayatının boşluğunu ve her şeyin gelip geçici olduğunu vurgulamaktadır. Her şeyin aslına, ilk geldiği yere yani Yaratıcı'sına döneceğini ifade etmektedir.

Güntekin, eserinde, ölümün bir gerçek olduğunu, ancak bu hassas konuyu anlatma şekline de dikkat edilmesi gerektiğini belirtmektedir: "Bu dünya fanidir, kimseye kalmaz! Yürü dünya yürü, ahir zamandır!" Kabilinden korkunç bir ilahi okuttuktan sonra iskelet levhasını ortaya koyuyor: "Yarın biz ölünce etlerimiz böyle çürüyecek, kemikler böyle kuruyacak!" diye ölümün dehşetini ve kabir azaplarını anlatmaya başlıyor."[147] Ölüm ve sonrası hakkında abartılarak yapılan anlatımlar, çocukları etkileyebilmektedir. Bu sebeple öncelikle ölümün doğal bir hadise olduğunun kavratılması gerekmektedir. Ölüm ve ötesi ile ilgili bilgiler ise zaman içinde çocuğun gelişim özellikleri dikkate alınarak verilmesinin yararlı olduğu söylenebilir.

Eserlerde ölüm ve ötesi ile ilgili verilen bilgiler Kur'ân-ı Kerîm'de ifade edilen her insan ölümü tadacaktır[148], yaşatan ve öldüren Allah'tır[149],

---

144 Seyfettin, *Yalnız Efe*, 90.

145 Seyfettin, *Yalnız Efe*, 42.

146 Safa, *Fatih-Harbiye*, 123.

147 Güntekin, *Çalıkuşu*, 73.

148 en-Nisâ 4/78.

149 Lokman 31/33.

insan ne kadar ölümden uzaklaşmaya çalışsa da kaçış yoktur[150], her şeyi yoktan var eden Allah için tekrar diriltmek daha kolaydır[151] anlamındaki ayetlerle uyumlu ve bu ayetleri destekler niteliktedir. Eserlerde ahiretle ilgili, kabir hayatı hakkındaki bilgilerden çok ölüm olayının doğallığı, bu dünyanın geçiciliği ve insanın yaptıklarından hesaba çekileceği konuları üzerinde durulması ahirete iman konusunun öğretimine olumlu katkı sağlayacağı söylenebilir.

2.1.8. Cennet-Cehennem

İnsan ölümden sonra yeni bir hayata adımını atmaktadır. Bu hayata nasıl devam edeceğini ise dünyada yaptıkları belirlemektedir.

Robinson Crusoe'da, cennet iyi insanların gideceği yer olarak tasvir edilirken, cehennem ise kötü insanların işledikleri suçların cezasını çekecekleri yer olarak tanımlanmaktadır.[152]

Don Kişot'ta, cennet, Tanrı'nın emir ve yasaklarına uyan, çeşitli yollarla Tanrı'nın sevgisini ve rızasını kazanan kişilerin ödüllendirileceği yer olarak anlatılmaktadır.[153] Dinsiz olan insanların cehennemde yanacakları, Hristiyanlığa yakışır şekilde yaşayanların ise, cennetle ödüllendirileceğini ifade edilmektedir.[154]

Porter, eseri Pollyanna'da, cennet kavramını vurgulamaktadır. Cennetin Tanrı, melekler ve sevdiklerimizin buluştuğu yerler olarak tarif etmektedir.[155]

Türk yazarların eserlerinde cennet-cehennem algısı ile ilgili değerlendirmelere Ömer Seyfettin'in, Yalnız Efe adlı kitabında yer verilmektedir.

---

150 el-Cuma 62/8.

151 el-Ahzâb 33/16.

152 Defoe, *Robinson Crusoe*, 464, 186-187, 242.

153 Cervantes, *Don Kişot*, 162.

154 Cervantes, *Don Kişot*, 161.

155 Porter, *Pollyanna*, 25, 26.

Seyfettin, toplumun değerlerinden uzaklaştıkça bozulduğunu ve ahlâksızlaştığını, bu durumda cehennem hayatını sanki dünyadayken yaşıyormuş gibi hissettiğini, saf ve nurlu olarak nitelendirdiği, cennet hayatına benzettiği geçmiş hayatın da bir hayale dönüştüğünü ifade etmektedir.[156] Seyfettin de iyi ve güzel olan şeyleri cennet, kötü ve çirkin olan şeyleri cehennemle özdeşleştirmektedir.

Yabancı yazarların eserlerinde yer verilen cennet ve cehennem algısı, iyi davranışlarda bulunup Tanrı'nın rızasını kazananların cennete, kötü davranışlarda bulunup şeytana uyanların ise cehenneme gidecekleri düşüncesi üzerinde yoğunlaşmaktadır. Eserlerde yer verilen anlatımlar, İslâmiyet'teki cennet-cehennem algısıyla benzerlik göstermektedir. Ancak yabancı yazarların eserlerinde, özellikle Robinson Crusoe ve Don Kişot'ta "Kilise dışında kurtuluş yoktur" doktrinini[157] destekleyen anlatımlara başvurulması, Hristiyan olmayanların mutluluğa kavuşamayacakları şeklindeki değerlendirilmelere yer verilmesi, İslâmiyet'ten farklı bir anlayışa sahip olunduğunu göstermektedir. Bu ifadelerden, yola çıkarak Hristiyanların cennetin kendilerine aitmiş gibi bir tavır içine girdikleri söylenebilir. İslâmiyet'in kutsal kitabı Kur'ân-ı Kerîm'de cennetin kimsenin tekelinde ya da mülkünde bulunmadığı belirtilmektedir.[158]

2.1.9. Suç-Ceza

Suç, yapılması istenilmeyen, yasaklanan ve yapıldığı zaman ceza gerektiren davranışlardır. İşlenen bir suç karşısında en sık rastlanan durum vicdan azabı duymaktır. Vicdan azabı, kişinin yaptığı hataların farkına vararak bunlardan pişmanlık duyması olarak tanımlanabilir. Robinson'un yaptığı hatalar vicdan azabı çekmesine ve huzursuz olmasına neden olmaktadır.[159]

---

[156] Seyfettin, *Yalnız Efe*, 33.

[157] bk. Dipnot. 93.

[158] el-Bakara 2/111.

[159] Defoe, *Robinson Crusoe*, 23.

Robinson, cezalandırma yetkisinin Tanrı'ya ait olduğunu belirtirken canına kastedilmediği sürece bir insanı öldürmek gibi bir günah işlemekten Tanrı'ya sığınmaktadır.[160] Defoe, işlenen günahların karşılığı olarak öldürmek gibi bir ceza vermeye insanın yetkisinin bulunmadığını ifade etmektedir.[161] Birincisi işlenen günaha karşılık nasıl bir ceza verileceği bilinmemektedir.[162] İkincisi, Tanrı'nın insana verdiği canı almaya hakkı olan tek varlık Tanrı'dır.

Tanrı'nın insanlara yüklediği sorumluluklardan biri iyiliği emredip kötülükten sakındırmaktır. Toplumda görülen kötülüklerin ve dinî yozlaşmaların farkında olan kişilerin hiçbir şey yapmaması, sorumlu tutulmalarına neden olmaktadır. Çünkü suçu görüp de engel olmayan buna göz yumduğu için suçu işleyen kadar hatalıdır. Robinson, dinden uzaklaşan toplumların Tanrı tarafından mutlaka cezalandırılacaklarını, toplumda görülen bu uzaklaşmanın farkında olup da düzeltmeye çalışmayan kişilerin de sorumlu tutulacağını ifade etmektedir.[163]

Tanrı'nın emirlerinden bir diğeri de anne-baba sözünü dinlemektir. Bu emre karşı gelen kişilerin, büyük bir günah işledikleri vurgulanmaktadır.[164] Anne-babaya itaat etmenin İncil'de yer verilen emirlerden biri olduğunu[165] belirten Robinson, insanların anne-babalarına karşı üstlerine düşen görevi yerine getirselerdi, bu emre gerek kalmayacağını söylemektedir.

Pinokyo'da ise, işlenen kötü davranışlar ve suçların cezasız kalmayacağı ifade edilirken[166], Don Kişot'ta, ceza verenin Tanrı olduğu, Tanrı'nın sebepsiz yere kimseyi cezalandırmayacağı bildirilmektedir.[167]

---

160 Defoe, *Robinson Crusoe*, 192-193, 194-195, 483, 255.

161 Defoe, *Robinson Crusoe*, 194-195, 400-401, 375-376, 527-528.

162 Öztürk, *Batı Çocuk Klasiklerinde Temel Değerler*, 83.

163 Defoe, *Robinson Crusoe*, 451, 453.

164 Defoe, *Robinson Crusoe*, 475.

165 Defoe, *Robinson Crusoe*, 370.

166 Collodi, *Pinokyo*, 149.

167 Cervantes, *Don Kişot*, 69; 19.

Bu nedenle başa gelen olaylar, insanın kendi hatalarının sonucu Tanrı'nın verdiği cezalar olarak değerlendirilmektedir.

Türk yazarların eserlerinde işlenen suç-ceza kavramlarına, Ömer Seyfettin'in Falaka ve Yalnız Efe; Ahmet Rasim'in Falaka adlı eserlerinde daha fazla yer verildiği görülmüştür. Eserlerin isimlerinden de anlaşılabileceği üzere, vurgu bir ceza yöntemi olan falaka üzerinde yoğunlaşmaktadır.[168] Rasim eseri Falaka'da, falakanın işlenen suça göre yönteminin değiştiğinden bahsetmektedir.[169]

Seyfettin Yalnız Efe'de, çocukken yaptığı şaka sebebiyle işsiz kalan Hoca'nın durumunu her hatırladığında hissettiği vicdan azabından bahsetmektedir.[170] Vicdan insana merhameti emretmekte ve doğru yola yöneltmektedir. Bu sesi bastırıp zalimliğe, haksızlığa devam eden kişiler iç huzura kavuşamayacakları için mutlu olamamaktadırlar. Vicdanın verdiği bu rahatsızlıktan kurtulmanın tek yolu onun sesine kulak verip söylediğini yapmaktır.

Yabancı yazarlar, suç-ceza kavramıyla ilgili olarak ceza verme yetkisinin Tanrı'ya ait olduğu vurgulamaktadırlar. Tanrı'nın sebepsiz yere kimseyi cezalandırmayacağı bildirilmektedir. Verilen cezalar, insanların kendileri tarafından işlenen suçların karşılığıdır. Ayrıca işlenen günahın cezasını yalnızca Tanrı'nın bildiği belirtilirken, cana kastedilmediği müddetçe insanların, ölüm cezası vermeye yetkisinin bulunmadığı ifade edilmektedir. Bu düşüncelerin İslâmiyet'teki suç-ceza algısıyla hemen hemen uyuştuğu ifade edilebilir.

Yabancı yazarların eserlerinde, ceza verme yetkisine sahip olan Tanrı'nın aynı zamanda affetme ve bağışlama yetkisine de sahip olduğu belirtilmekte, Tanrı'nın merhameti ile ilgili örnekler verilmektedir. Türk yazarların eserlerinde ise saygısızlık, kötü huy ve davranışlar, aile ve toplum içinde belirlenen görevlerin yerine getirilmesi gibi durumlarda ceza uygulandığı belirtilmektedir. Ömer Seyfettin ve Ahmet Rasim'in eserle-

---

168 Seyfettin, *Yalnız Efe*, 25-26.

169 Rasim, *Falaka*, 85, 61,104-105.

170 Seyfettin, *Yalnız Efe*, 18.

rinde, ifade ettikleri gibi din adamlarının falakaya başvurduğu görülmüştür. Bu durum İslâmiyet'in hoşgörüsüz ve şiddet yanlısı bir din olarak algılanmasına neden olabilir. Bu hususlar dâhilinde İslâmiyet ile Hristiyanlık arasında bir karşılaştırma yapıldığında Müslüman çocukların kendi dinlerine karşı olumsuz tutum ve davranış geliştirebileceği söylenebilir.

2.1.10. Dua

Dua, insanların özellikle kendileri için Allah'tan yardım istemeleridir. İnsanlar kendileri için duada bulunabilecekleri gibi başkaları için de dua edebilirler. Bu bağlamda, İslam peygamberi Hz. Muhammed anne-babanın, mazlumun, yolcuların dualarının Allah tarafından geri çevrilmeyeceğini belirtmiştir.[171]

Heidi'de duaların Tanrı'ya yapılacağı bildirilmektir. Dua, insanların Tanrı'yla her an iletişim kurabileceği bir yöntem olarak ifade edilmektedir.[172] Spyri, ihtiyaç duyulan her an Tanrı'ya ulaşabilmek için dua edilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Ayrıca Heidi'de sadece kendisi için değil, başkaları içinde dua etmenin güzel bir davranış olduğu gösterilmektedir.

Robinson, denizde yaşadıkları sıkıntılı durum karşısında insanların kurtulmak için Tanrı'ya yalvardıklarını ifade etmektedir: "Kaptan geminin kurtulması için elinden geleni yapmakla birlikte, yanımdan geçerek kamarasına gidip gelirken kendi kendine yavaşça, 'Tanrım acı bize, hepimiz yok olacağız' gibi sözler mırıldanıp duruyordu."[173] Bu cümlede dikkat çeken unsur tevekküldür. Kaptan gemiyi kurtarmak için elinden geleni yaptıktan sonra Tanrı'ya yönelerek, O'nun yardımını istemektedir.

---

171 Süleyman b. el-Eş'as Ebû Dâvûd, *Sünen-i Ebî Dâvûd*, (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992), "Vitir", 29/1536; Ebû 'Îsâ Muhammed b. 'Îsâ Tirmizî, *Sünen-i Tirmizî* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992), "Birr", 7/1905; Ebû 'Abdillâh Muhammed b. Yezîd İbn Mâce, *Sünen-i İbn Mâce* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992), "Du'â", 11.

172 Spyri, *Heidi*, 12, 47, 101.

173 Defoe, *Robinson Crusoe*, 27.

Defoe, duayı, inancı zayıf olan insanların zor zamanlarında Tanrı'ya yakarmaları olarak görmekte, eserinde bunu sık sık vurgulamaktadır.[174] İnsanların sadece yaşadıkları zorluklar karşısında Tanrı'ya samimi şekilde yönelerek duada bulunmalarını eleştirmektedir. Tanrı'nın yardımını çabuk unutan kişilerin bunun karşılığı olarak sonsuz azaba uğrayabileceklerini bildirmektedir. Güçsüzlüğünün ve acizliğinin farkında olan insanın her durum ve koşulda Tanrı'ya dua etmesi gerektiğini hatırlatmaktadır.

İnsanlar zor durumlar karşısında gayri ihtiyari Tanrı'ya sığınma eylemi içerisine girmektedirler. Dua, yaşanan sıkıntılardan insanı kurtarıp feraha kavuşturacak tek güç olarak aktarılmaktadır.[175] Defoe, duanın sadece zor zamanlarda insanları kurtaran bir ibadet olarak görülmemesi gerektiğini, hayatın ayrılmaz bir parçası olduğunu vurgulamaktadır. Sıkıntılı ve zor anlarda daha çok dua edilmekle birlikte; Tanrı'nın dinini, insanlara öğretirken yardımcı olması ve insanları kötülüklerden koruması için de dua edilmektedir.[176]

Korku ve tedirginlik dinî duyguları etkilemekte, kulluk görevlerini yapmada eksikliğe neden olabilmekte, dinî vecibelerin istenildiği gibi yerine getirilmesini de engellemektedir.[177] Robinson, barış, esenlik, sevgi ve huzur dolu bir ortamda[178] yapılan dua ile, korku ve tedirginlik içinde edilen duanın aynı olmadığını belirtmektedir. Kalbin huzursuzluğu duaları etkilemektedir; çünkü dua kalpten yapılmaktadır.

Heidi, Tanrı'nın bütün duaları işitebileceğini öğrenince bu kadar kalabalık bir şehirde kendisini nasıl duyabileceğini şaşırarak sormuştur.[179] Bu soru karşısında büyükanne, Heidi'ye Tanrı'ya olan güvenini kaybetmemesini, mutluluğa kavuşmak için Tanrı'ya dua etmeye devam etmesini tavsiye etmektedir.

---

[174] Defoe, *Robinson Crusoe*, 28.

[175] Defoe, *Robinson Crusoe*, 106.

[176] Defoe, *Robinson Crusoe*, 242.

[177] Defoe, *Robinson Crusoe*, 185-186.

[178] Defoe, *Robinson Crusoe*, 186.

[179] Spyri, *Heidi*, 86.

Türk yazarların eserlerinde duanın niçin yapıldığından bahsedilmekle birlikte nasıl yapıldığına da değinilmiştir. Seyfettin, Yalnız Efe'de, nasıl dua edileceğini şöyle anlatmaktadır:

> Evvela, İslam olduğum için ey Cenab-ı Vacibül- Vücut Hazretleri, sana hamd ederim, de... Sonra vatanımızın düşmanlarını perişan etmeni senden istirham ederim, de... Sonra da bütün eziyet çeken, hasta olan, felakette bulunan, fakir olan Müslümanların selamet ve sıhhatlerini senden temenni ederim, de... En sonra kendin için, kendi iyi olman ve şeytanın yalanlarına aldanmaman için dua et!, demişti.[180]

Rasim, eseri Falaka'da ise, sıbyan mektebine başlayan çocuk için yapılan dua merasimi olarak bilinen "Âmin Alayı" na yer vermektedir.[181] Bunun dışında Türk yazarların eserlerinde "İnşallah, maşallah, Allah korusun, Allah esirgesin"[182] şeklinde Türk toplumunda çok yaygın olarak kullanılan dua cümlelerine de yer verildiği tespit edilmektedir.

Eserlerde, duanın Tanrı'yla iletişim kurma yolu olduğu vurgulanmaktadır. Dualar, istek ve dileklerin gerçekleşmesi için yapılabileceği gibi, sıkıntılardan kurtulup huzura kavuşmak için de yapılabilmektedir. Eserlerde bahsedilen dua kitapları[183] duaya verilen önemi göstermektedir. Kitaplarda *"Dualarınız olmasa ne öneminiz var?"*[184] ayetini vurgular nitelikte ifadelere yer verildiği dikkat çekmektedir.

---

180 Seyfettin, *Yalnız Efe*, 20.

181 Rasim, *Falaka*, 36.

182 bk. Rasim, *Falaka*, 15, 18, 44, 83; Seyfettin, *Yalnız Efe*, 32, 37, 73; Güntekin, *Çalıkuşu*, 61, 99; Safa, *Fatih-Harbiye*, 38.

183 Seyfettin, *Yalnız Efe*, 20; Defoe, *Robinson Crusoe*, 83.

184 el-Furkân 25/77.

2.1.11. Şükür

Şükür, "Allah'tan veya insanlardan gelen nimet ve iyilikten dolayı minnettarlığı ifade etme"[185] olarak tanımlanmaktadır. Şükretmek bir nevi Allah'ın büyüklüğünü itiraf etmektir. Böyle düşünüldüğünde bu dünyanın yaratıcısı her nimetin sahibi olan Allah'a şükretmemek, yapılan iyiliklere, verilen nimetlere nankörlük etmek olarak algılanabilir.

Nasıl ki, karşılaşılan bir iyilik ve yardım karşısında, bu iyiliği yapana teşekkür etmek insani bir görev olarak bilinmekte ise, insanı yaratmakla kalmayıp bütün ihtiyaçlarını bilip veren yüce Yaratıcı'ya şükretmemek doğru değildir. Bunun farkında olan Robinson'un, gemi kazasından kurtulup adaya sağ salim ulaştığında yaptığı ilk işin Tanrı'ya şükretmek olduğu belirtilmektedir.[186]

Don Kişot ise, üstlendiği görevleri başarıyla yerine getirmesine imkân sağladığı için Tanrı'ya şükretmektedir.[187] Eserde sadece görülen nimetler için değil, mutluluk gibi görülmeyen nimetler için de Tanrı'ya şükredilmesi gerektiği vurgulanmaktadır.

İnsan doğası gereği hep mükemmelliği arzulayan, mükemmelliğe kavuşmak isteyen bir varlıktır. Bu özelliğinden dolayı çoğu zaman içinde olduğu lütufların farkına varamayabilir, daha fazlasını isteyebilir. Hâlbuki elindeki nimetler için şükretse hem bu nimetlerin çoğalacağı hem de yeni nimetlere kavuşacağı belirtilmektedir.[188] İnsan çoğu zaman sahip oldukları şeyler için şükretmeyi unutmaktadır. Sahip oldukları malı az görüp şükretmeyen kişiler için bu nimetler belaya dönüşmektedir.

İnsan hayatının bazı dönemlerinde Tanrı'nın yardımının gerektiği durumlarla karşı karşıya kalabilmektedir. Defoe'nun da belirttiği gibi, Tanrı'nın kullarına karşı merhametli olduğunun farkında olan insanoğlu,

---

185 Mustafa Çağrıcı, "Şükür", *Türkiye Diyanet Vakıfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 30.05.2021).

186 Defoe, *Robinson Crusoe*, 63.

187 Cervantes, *Don Kişot*, 18.

188 Porter, *Pollyanna*, 82, 54, 189.

yüce Yaratıcı'sına yardımlarından dolayı şükretmeyi unutmamalıdır.[189]Robinson Crusoe'da, nasıl şükredileceğinin öğrenilmesi için kutsal kitabı okumak gerektiği, şükreden insanların kurtuluşunun yakın olduğu belirtilmektedir.[190]

Türk yazarların eserlerinde şükür kavramı ile ilgili bulgular şöyledir:

Güntekin, şükrün Allah'a yapılması gerektiğini ifade etmektedir.[191] Eserde asker, içinde bulunduğundan daha kötü bir halde olabileceğini düşünerek şimdiki durumuna şükretmektedir.

Yabancı yazarların eserlerinde -özellikle Robinson Crusoe'da- şükür kavramına, Türk yazarlardan daha fazla yer verildiği görülmüştür. Yabancı yazarların eserlerinde yapılan değerlendirmelerde insanı ve her türlü nimeti yaratıp, bu nimetlerini insanın yararına sunan, sıkıntılı ve zor zamanlarında insanları feraha ulaştıran yüce Yaratıcı'ya şükretmenin önemine vurgu yapılmaktadır. Şükretmenin insana çok şey kazandıracağı ifade edilmektedir. Cehaletin ve gafletin insana şükretmeyi unutturacağına dikkat çekilerek, Tanrı'nın verdiği nimetlerin, en basitinden alınan nefesin farkına varılarak her zaman şükredilmesi gereken durumların var olduğu belirtilmektedir.

2.1.12. Yemin

Yeminler genelde edinilen tecrübeler sonucunda Tanrı'yla yapılan sözleşmelerdir. Yemin, sözdeki kararlığı ve kuvveti vurgular.

Yemin, inandırıcılığı sağlamak için çok sık kullanılan metotlardan biridir. İnsanlar davranışlarının ve sözlerinin güven vermesi ve diğer insanları ikna edebilmek için yemin etmektedirler.[192]

---

189 Defoe, *Robinson Crusoe*, 354.

190 Defoe, *Robinson Crusoe*, 187, 298.

191 Güntekin, *Çalıkuşu*, 87.

192 Defoe, *Robinson Crusoe*, 268-269, 280.

Robinson'da, yaşadığı tecrübeler sonucu, eğer Tanrı canını bağışlarsa, bir daha söz dinlememezlik yapmayacağını belirterek yemin etmektedir.[193] Defoe, eserinde Tanrı adına, kutsal kitap üzerine, şerefi üzerine; bazen de el ele tutuşarak yemin edildiğinden bahsetmektedir.[194]

Türk yazarlardan Ahmet Rasim'in, Falaka adlı eserinde, yeminin inandırıcılık yönünden bahsedilerek, insanın yemin ederken sözüne Allah'ı şahit gösterdiği belirtilmektedir.[195]

Seyfettin, eseri Yalnız Efe'de, yeminin niçin yapıldığından ziyade nasıl yapıldığına yer vermektedir. Çeşitli dinler tarafından kutsal kabul edilen sembol ve simgeler üzerine yemin edildiğine işaret etmektedir.[196]

Yemin ile ilgili eserlerde, sözü kuvvetlendirmek, Tanrı'yı şahit göstermek, karşısındaki kişi/kişileri ikna etmek vb. amaçlarla Tanrı adına ya da dinler tarafından kutsal kabul edilen simge ve semboller üzerine yapıldığına değinilmektedir.

2.2. Seçilen Eserlerde Yer Verilen Ahlâkî Değerler

İncelenen eserlerde adalet, alçak gönüllülük, cömertlik, çalışkanlık, dayanışma, duyarlılık, dürüstlük, hoşgörü, merhamet, özgürlük ve bağımsızlık, saygı, sevgi, sorumluluk, yardımseverlik olmak üzere 13 ahlâkî değer tespit edilmiştir. Bu değerlere ait bulgular şöyledir:

2.2.1. Adalet

Sözlükte, "Hak ve hukuka uygunluk, hakkı gözetme"[197] anlamlarına gelen adalet ile ilgili eserlerde vurgulanan noktalar şunlardır:

İnsanın biyolojik ya da psikolojik yapısı bozulduğunda nasıl hastalanırsa, toplumda adaleti sağlayamazsa hastalanır. Bu düşüncede olan Defoe adaleti, ifrat ile tefrit arasındaki denge olarak görmektedir.[198]

---

[193] Defoe, *Robinson Crusoe*, 23.

[194] Defoe, *Robinson Crusoe*, 380, 381.

[195] Rasim, *Falaka*, 31.

[196] Seyfettin, *Yalnız Efe*, 40.

[197] Türk Dili Kurumu Sözlükleri, "Adalet" (Erişim 31.01.2013).

[198] Defoe, *Robinson Crusoe*, 21.

Adaletle ilgili Robinson Crusoe[199] ve Don Kişot'ta[200], haksızlıklara karşı sessiz kalmamak gerektiği vurgulanmaktadır. Din, insanlara ferdi sorumlulukların yanında toplumsal sorumluluklar da yüklemektedir. Bu bağlamda, "Ne hali varsa görsün demek!" dinin bireye yüklediği görev açısından kabul edilebilir bir davranış değildir. Haksızlıklara karşı mücadele etmek, insanın temel sorumluluklarından birini oluşturmaktadır.

Robinson Crusoe[201] ve Don Kişot'ta[202] vurgulanan diğer bir nokta, adaleti sağlamak için yollar aramak, elinden geleni yapmaktır. Bir yerde baskı, şiddet ve zulüm varsa, buna "dur" diyen birileri yoksa orada duyarlılıktan, insani ve vicdani hassasiyetlerden bahsedilemeyeceği vurgulanmaktadır. Bu noktada, İslam kültüründe haksızlıklar karşısında sessiz kalanlar dilsiz şeytanlara benzetilmektedir.

Defoe, insanların haksızlığa boyun eğip sessiz kalmalarını, adaletsizliğe karşı duyarsızlaşmasına ve sorumluluk bilincinin yitirilmesine sebep olacağını belirtmektedir.[203]

Don Kişot'ta işlenilen konulardan biri, eşitlikten yana olmaktır.[204] Cervantes'inde, belirttiği gibi, Allah insanları eşit yaratmıştır. İnsanlar yaratılış bakımından birbiriyle aynıdır. Bu eşitliği bozan insanların kendi elleriyle yaptıklarıdır.

Don Kişot'ta yer verilen bulgulardan bir diğeri de adaletli davranışları takdir etmektir.[205] Toplum hayatındaki ahengin sürmesi için ailede, işte, sosyal hayatta, ticarette kısaca yapılan her işte adaletli davranmak gerekmektedir. Yaşanılan bir olay karşısında adaletle karar vermek prob-

---

199 Defoe, *Robinson Crusoe*, 384, 557.

200 Cervantes, *Don Kişot*, 20.

201 Defoe, *Robinson Crusoe*, 545.

202 Cervantes, *Don Kişot*, 69, 385-386, 545.

203 Defoe, *Robinson Crusoe*, 558, 556.

204 Cervantes, *Don Kişot*, 45.

205 Cervantes, *Don Kişot*, 235-236, 21, 213

lemlerin çözülmesini sağladığı gibi toplumdaki huzurun ve eşitliğin tesisine yardımcı olmaktadır. Bu bilinçle hareket eden insanlar takdir edilmeyi hak eden kişiler olarak görülmüştür.

Pinokyo, kendi canını kurtarmak için başkasının haksızlığa uğramasına izin vermemektedir.[206] Tek başına bile olsa bütün gücünü kullanarak adaletsizliği ve haksızlığı önlemeye çalışmaktadır. Pinokyo'yu böyle davranmaya sevk edebilecek olgu adalet duygusudur.

Eşitlik ve adalet birbirlerini takip eden kavramlardır. Eşitliğin olmadığı yerde adaletten söz edilemez. Kur'ân-ı Kerîm'de belirtilen *"Seni, yarattı, müsavi kıldı ve adaletli yaptı"*[207] ayeti de adaletle eşitlik arasında bir bağ olduğunun göstergesidir. Bu nedenle adaletli yaratılan insanın, bir yerde gördüğü eşitsizlik karşısında adalet hissi uyanmaktadır.

Adalet, her zaman yasalarla ve kurallarla sağlanamaz. Çalıkuşu'nda, insanda adaleti sağlayan "vicdan" adı verilen bir duygunun olduğu belirtilmektedir.[208] İnsan yasalardan kaçabileceği ancak, vicdanından kaçamayacağı ifade edilmektedir.

Seyfettin, Yalnız Efe'de ahireti, adaletin gerçekleşeceği yer olarak tarif etmektedir.[209]

Eserlerde yer verilen değerlendirmelerde, adaletli davranmanın ve eşitliğin üzerinde durulduğu görülmüştür. Adalet ve eşitliğin, toplumda dengeyi ve huzuru sağlayan en önemli kavramlar olduğu vurgulanmaktadır. Özellikle Cervantes'in, eseri Don Kişot'ta, adalete ayrı bir önem verdiği, kahramanının yaşadığı maceralarda adaletli davranışları ve adaletle ilgili verdiği öğütleri vurguladığı dikkat çekmektedir.

---

[206] Collodi, *Pinokyo*, 42.

[207] el-İnfitâr 82/7.

[208] Güntekin, *Çalıkuşu*, 16.

[209] Seyfettin, *Yalnız Efe*, 86.

2.2.2. Alçak Gönüllülük

"Başkalarını küçük görmeme, mütevazılık"[210] anlamlarına gelen alçak gönüllülük değeri ile ilgili bulgular şunlardır:

Robinson Crusoe[211] ve Don Kişot'ta[212] kibir ve gururdan uzak durmanın önemine değinilmektedir. Eserlerde[213], insanların sahip oldukları mal mülk karşısında, bu nimet ve lütufların gerçek sahibi olan yüce Yaratıcı'yı unutarak, kibirlenmesinin yanlış olduğu vurgulanmaktadır.

Defoe, şeytan hakkında bilgiler verirken onun cennetten kovulmasının nedeninin kibir olduğunu belirtmektedir. Şeytanın kibirlenmesi sonucu Tanrı'nın sevgisini kaybetmesi gibi, Cervantes'te kibirli insanların Tanrı'nın sevgisinden mahrum olduklarını ifade etmektedir. Yazarların yaptığı bu anlatımlar, yüce Allah'ın, Kur'ân-ı Kerîm'de buyurduğu "*İnsanları küçümseyip yüz çevirme, yeryüzünde böbürlenerek yürüme; Şüphesiz ki Allah, kendini beğenip övünen hiç kimseyi sevmez*"[214] ayetini açıklar mahiyette olduğu söylenebilir.

Türk yazarların eserlerinde, alçak gönüllülük değeri işlenmemektedir.

Alçak gönüllülükle ilgili eserlerde insanın kendini iyi tanıması gerektiği belirtilerek, kibir ve gurura kapılmanın yol açabileceği zararlar üzerinde durulmaktadır.

2.2.3. Cömertlik

"Cömert olma durumu, eli açıklık"[215] anlamlarına gelen cömertlik eserlerde şöyle anlatılmaktadır:

---

[210] Türk Dil Kurumu Sözlükleri, "Alçak gönüllü" (Erişim 31.01.2013).

[211] Defoe, *Robinson Crusoe*, 576-577.

[212] Cervantes, *Don Kişot*, 46.

[213] Defoe, *Robinson Crusoe*, 380, 381.

[214] Lokman 31/ 18.

[215] Türk Dil Kurumları Sözlükleri, "Cömertlik" (Erişim 31.08.2021).

Don Kişot[216] ve Falaka'da [217] cömertliğin insanlara gönül zenginliği sağlamakla birlikte, bu zenginliğin gerçek sahibi olan Allah'ı hatırlamasını, bencillik ve cimrilik gibi hasletlerden kurtulmasını sağladığı anlaşılmaktadır. Cömertlik insanı bencil duygularının esiri olmaktan korumaktadır. Cömertlik erdeminin karşıtı olan cimrilik ise bir utanmazlık hali olarak tanımlanmıştır.

Pollyanna'da[218] israf, malını gereksiz yere ve yerlere harcamamak olarak tarif edilmektedir. Eserlerde, cimrilikten uzak durulması gerektiği ifade edildiği gibi, israftan kaçınmak gerektiği de vurgulanmaktadır. Cömertliğin, cimrilik ile israfın ortası olduğu belirtilmektedir.

Defoe, cömertliğin ancak karşılık beklenmediğinde kıymetli olacağını ifade etmektedir. [219] Karşılık beklenerek yapılan bir yardım cömertlik olarak tanımlanamaz.

Cömertlik değeriyle ilgili eserlerde yapılan vurgunun, cimrilik ve israftan kaçınmak konusu üzerinde yoğunlaştığı saptanmıştır. Eserlerde, sahip olunan nimetlerin, Allah tarafından verildiği ve kıymetinin bilinmesi gerektiği belirtilmektedir. Maddi zenginliğin izafi olduğu[220], asıl önemli olanın gönül zenginliği olduğu vurgulanmaktadır.

2.2.4. Çalışkanlık

Eserlerde, mutluluğa ulaşmanın yollarından biri olan çalışmaya yer verilmektedir. Kitaplarda, sosyal[221] ve ahlâkî bir değer olarak işlenen çalışkanlık şöyle dile getirilmiştir:

---

216 Cervantes, *Don Kişot*, 126.

217 Rasim, *Falaka*, 64.

218 Porter, *Pollyanna*, 79, 51.

219 Defoe, *Robinson Crusoe*, 51, 358.

220 Öztürk, *Batı Çocuk Klasiklerinde Temel Değerler*, 113.

221 Öztürk, *Batı Çocuk Klasiklerinde Temel Değerler*, 110.

Don Kişot: "Sonra uykuya da gerektiğinden fazla zaman ayırma ve unutma ki tembellik bütün kötülüklerin başıdır..."[222] Cervantes, tembelliğin toplumda hoş karşılanmadığını vurgulamaktadır.

Defoe başarının şartı, huzur ve mutluluğa ulaşmanın yolunu şöyle açıklamaktadır: "Çalışkanlar dirlik düzenlik içinde, tembeller de sıkıntı yokluk içinde yaşıyormuş; öyle sanıyorum ki dünyanın her yerinde aynı durum göze çarpmaktadır."[223] Çalışan insan hayatını değerli kılmakta, bir düzene sokmaktadır. Bu insanın var olduğu her yerde geçerli olan bir kuraldır.

Pinokyo[224] ve Robinson Crusoe'da[225] herkesin yetenekleri doğrultusunda çalışmasının gerektiğine değinilmektedir. Dünyada var olan her şey kendilerine verilen görevi yerine getirmek için çalışmaktadır. Cansız varlıklar olarak tabir edilen güneşin, ayın, yıldızın, toprağın bir an bile çalışmadığı görülmemektedir. Bu durumda, Allah'ın kulları olan, akıl ve irade sahibi insanların boş durmaları düşünülemez. Her insan yetenekleri doğrultusunda çalışması, emek sarf etmesi gerekmektedir.

Collodi, dünyada çoğu şeyin çalışarak elde edildiğini, çalışmadan karşılık beklenemeyeceğini vurgulamaktadır. Yaşadığı olaylar sonucu Pinokyo çalışmanın bir değer olduğunu fark etmekte[226], insanın ancak çalışarak ilerleyebileceğini kavramaktadır.

İnsanların "Elimden gelen gayreti gösterdim ancak başarılı olamadım." şeklindeki söylemleri, çalışmaktan kaçmak için kullandıkları bir yöntem olarak düşünülmektedir. Bireyin samimi şekilde elinden gelen gayreti gösterdiğinde başarıya ulaşabileceği göz ardı edilemeyecek bir gerçektir. Bu sebeple her işin üstünden çalışılarak gelineceği eserlerde

---

222 Cervantes, *Don Kişot*, 232.

223 Defoe, *Robinson Crusoe*, 411.

224 Collodi, *Pinokyo*, 100, 101-102, 107, 185.

225 Defoe, *Robinson Crusoe,* 533, 87, 175, 411.

226 Collodi, *Pinokyo*, 101-102.

vurgulanan diğer bir hususu oluşturmaktadır.[227] Robinson Crusoe[228] ve Pinokyo'da[229] ifade edildiği üzere sabırlı ve istikrarlı şekilde çalışmadan başarıya ulaşmak mümkün görünmemektedir.

İnsanın hem bu dünyada hem de ahirette mutluluğa ulaşmasının yolu çalışmaktan geçmektedir. Öyle ki insan, ahirette dünyadaki çalışmasının karşılığını görecektir. Dünyadayken tembellik yapan kişiler burada mutlu olmayacakları gibi, ahirette de mutluluğa ulaşamayacaklardır. Kısaca "Çalışan kazanır çalışmayan kaybeder" denilmektedir.

Ayrıca Robinson Crusoe ve Pinokyo'da, çalışmayan kişilerin, tembelliğin sonuçlarına katlanmaları gerektiği vurgulanmaktadır.[230] Collodi'ye göre, insanların başarısız olmasının ya da aç kalmasının nedeni boş boş oturarak tembellik yapmalarıdır. Açlığın hırsızlığa sevk edici olmaması gerektiğini vurgulayan yazar, tembelliğin engel olunmazsa büyük hatalara dönüşebileceğini belirtmektedir. Bu nedenle tembellik, insan için tedavi edilmesi gereken ciddi bir hastalık olarak görülmüştür.

Rasim, Falaka'da, çalışkan kişilerin toplum tarafından sevileceğini[231] belirttikten sonra verilen öğütlerden birinin de çalışmak[232] olduğuna değinmektedir.

Seyfettin, Falaka adlı eserinde, çalışmanın birçok faziletinin[233] olduğundan bahsetmektedir. Mutluluğun ancak çalışmakla elde edileceğini vurgulamaktadır.[234]

Fatih-Harbiye'de, Neriman, Müslümanların çalışmayı sevmeyen tembel, Hristiyanlarınsa çalışkan insanlar olduklarını ifade etmektedir.[235]

---

227 Defoe, *Robinson Crusoe*, 87.

228 Defoe, *Robinson Crusoe*, 411.

229 Collodi, *Pinokyo*, 18, 78, 185.

230 Defoe, *Robinson Crusoe*, 411; Collodi, *Pinokyo*, 101.

231 Rasim, *Falaka*, 61.

232 Rasim, *Falaka*, 100, 101.

233 Seyfettin, *Falaka,* 92.

234 Seyfettin, *Falaka*, 92, 93.

235 Safa, *Fatih-Harbiye*, 40, 42.

Faiz Bey ise, kızının bu değerlendirmesinden sonra sadece fiziksel işlerin çalışmak olarak nitelendirilemeyeceğini söylemektedir. Zihin gayreti ile yapılan işlerin beden ile yapılan işlerden daha yüce olduğunu anlatmaktadır.[236]

Eserlerde insanların amaçlarına ulaşmaları için çalışarak, ellerinden gelen gayreti göstermeleri gerektiği vurgulanmaktadır. Emek sarf etmeden, çalışmadan bireylerin hem dünyada hem de ahirette mutlu olamayacakları belirtilmektedir.

2.2.5. Duyarlılık

"Duyarlılık, kişi ve ortam arasındaki uyumun sağlanması ve kişinin belirli sosyal ortamdaki değişmelere uyabilmesi"[237] şeklinde ifade edilmektedir.

Don Kişot ve Heidi'de, insanın toplumda iyi veya kötü örnek olması, sahip olduğu duyarlılığa bağlı olarak gerçekleştirdiği davranışların bir neticesi olarak görülmüştür.[238]

Yapılan iyiliğin altında kalmama[239] ve zor durumda olan kişilerle ilgilenme[240] Robinson Crusoe ve Pinokyo'da ele alınan konulardandır. Eserlerde duyarlılık sahibi bir insanın çevresindeki olaylara karşı ilgisiz kalamayacağını ifade etmektedir.

Seyfettin, eserleri Falaka ve Yalnız Efe'de, sevdiklerinin başına kötü bir şey gelmemesine dikkat etme[241]; Rasim'in, eserinde ihtiyacı olanlara karşı duyarlı davranma[242] konularının üzerinde durduğu tespit edilmiştir. Ayrıca eserlerde insanların üzerlerine düşen görevi yerine getir-

---

236 Safa, *Fatih-Harbiye*, 42- 43.

237 Ali Seyyar, *Davranış Bilimleri Terim Sözlüğü* (İstanbul: Beta Yayınları, 2004), 183.

238 Cervantes, *Don Kişot*, 77; Spyri, *Heidi*, 41-42.

239 Defoe, *Robinson Crusoe*, 540, 48-49, 511, 579, 580, 541.

240 Collodi, *Pinokyo*, 120, 44; Porter, *Pollyanna*, 155-166.

241 Seyfettin, *Falaka*, 31; Seyfettin, *Yalnız Efe*, 31.

242 Rasim, *Falaka*, 64.

mede duyarlı davranması gerektiği de belirtilmektedir. Seyfettin, İslâmiyet'in Müslümanları davranışlarında duyarlı davranmaya çağırdığını ifade etmektedir.[243]

Eserlerde, duyarlılığın iki boyutta ele alındığı görülmüştür ki bunlar topluma karşı duyarlılık ve dinî duyarlılıktır. Topluma karşı duyarlılık konusunda bireylerin çevresinde bulunan insanlara, hayvanlara ve doğaya karşı dikkatli ve hassas davranmaları gerektiği belirtilmektedir. Dinî duyarlılıkta ise bireylerin davranışlarında dinin etkisi vurgulanmaktadır.

2.2.6. Dürüstlük

Dürüstlük, doğru olmakla eş anlamlıdır. Eserlerde, dürüstlük ile ilgili değerlendirmeler şöyledir:

Don Kişot, dürüst olmanın şövalyeliğin ilkelerinden biri olduğuna; çünkü sadakatin sağlanabilmesi için dürüstlüğün gerektiğine işaret etmektedir.[244] Bununla birlikte, söylenen yalanların gerçekleri çarpıttığını anlatmaktadır.[245] Yalanları, toplumun huzurunu kaçıran, insanları birbirine düşüren en büyük etkenlerden biri olarak görmektedir.

Cervantes, doğru söylemeyen kişinin vicdanen rahatsız olduğunu ifade etmektedir.[246] Yalan söyleyen kişi ne kadar karşısındakini kandırmakta başarılı olsa da, kendini ve vicdanını kandırmayı başaramamaktadır. Vicdan azabı duymasının yanında kendine olan saygısını, onurunu ve güvenini de zedelemektedir. Ayrıca yalanın fark edilme korkusu, kişide psikolojik rahatsızlıklara yol açabilmektedir.

Dürüst kişilerin özelliklerinden biri ellerinde bulunan gücü ve imkânları kendi menfaat ve çıkarları için kullanmayarak, kararlarında adil davranabilmeleridir. Bu konuyla ilgili Defoe şunları söylemektedir:

---

243 Seyfettin, *Falaka*, 71.

244 Cervantes, *Don Kişot*, 95.

245 Cervantes, *Don Kişot*, 139.

246 Cervantes, *Don Kişot*, 166.

> Oradaki Çin yargıcının önüne çıktık; doğruyu söylemek gerekirse yargıç büyük bir dürüstlükle yan tutmadan davrandı...
>
> Durum öyle açıktı ki, söyleyecek tek sözüm bile yoktu; bu dürüst yargılamaya doğru karara hayran olduğumdan devenin parasını seve seve ödedim...[247]

Defoe, verilen sözde durmanın, insanın dürüstlüğünü gösteren, kişiliğini oluşturan değerlerden biri olarak görmektedir.[248] İnsanın en zor en sıkıntılı zamanlarında bile sözüne sadık kalmasını tavsiye etmektedir.

Robinson Crusoe[249] ve Pinokyo'da[250], dürüst olmayana güvenmemek gerektiği ifade edilmektedir. Doğruluk ve dürüstlük, insanların birbirine güven duymalarının ve toplumda huzurun sağlanmasının temel taşı olarak görülmektedir. Türk kültüründe aşağı yukarı herkesçe bilinen "Yalancı çoban" hikâyesinde belirtildiği gibi, yalan söyleyen kişi toplumdaki yerini, saygınlığını ve güvenilirliğini yitirmektedir. Yalanlar, sözlerin şüpheyle karşılanmasına neden olmaktadır.

Pinokyo'da[251] yer verilen ifadeler incelendiğinde, doğruluk ve dürüstlük, kişinin başta kendi şahsına olan tutumundan, çevreye ve sosyal hayatta ilişki kurduğu kişilere karşı olan tutumuna kadar hayatın bütün alanlarıyla ilgili davranışlarını etkileyebilen bir olgu olduğu söylenebilir. Bu nedenle yalan söyleyen kişilerin hem şahsiyetleri hem de toplumdaki güvenilirlikleri olumsuz etkilenmektedir. Bunun yanında yalan söyleyen kişinin, yalanları fark edildiği takdirde toplumda mahcup olabilmektedir.

---

247 Defoe, *Robinson Crusoe*, 591.

248 Defoe, *Robinson Crusoe*, 51, 113, 253, 310, 432.

249 Defoe, *Robinson Crusoe*, 312, 247.

250 Collodi, *Pinokyo*, 181.

251 Collodi, *Pinokyo*, 127.

Collodi, yalancılığın bir çocuk için en kötü huy olduğunu belirtmektedir.[252] Yalan söyleyen kişinin bunun sonuçlarına katlanacağını[253] ifade etmektedir. İnsanların söyledikleri yalanların eninde sonunda ortaya çıkacağı vurgulamaktadır.

Collodi, çıkar ve menfaat duygusunu insanı yalan söylemeye iten nedenlerden biri olarak görmektedir. Yalan söyleyerek rüşvet almanın, bizzat Pinokyo'nun "Oysa ben, bir dolu kusurları olan yaramaz bir kukla olmama karşın ömrümde rüşvet almadım, almam da!"[254] şeklinde ifade etmesi, rüşvetin kötü bir davranış olduğunu göstermektedir.

Yabancı yazarların eserlerinde, yapılan iyilikleri unutmayıp[255] teşekkür etmek dürüstlüğün ve vefanın bir tezahürü olarak ifade edilmektedir.

Türk yazarların kitaplarına bakıldığında, Seyfettin Yalnız Efe adlı eserinde, insan için en kötü davranışlardan birinin yalan söylemek olduğunu belirtmektedir.[256] Doğruluk, dürüstlük ve sözünde durmanın[257] insanlarda aranan erdemlerden olduğunu vurgulanmaktadır. Ayrıca, Rasim de eserinde, verilen sözü yerine getirmenin önemine değinmektedir.[258]

Yalnız Efe'de yer verilen konulardan biri iftiradır.[259] İftira, olmayan bir şeyi olmuş gibi aktarmak olarak tanımlanabilir. İftira atan kişi yalan söylemekle kalmadığı gibi, karşısındaki bireye de zarar verdiği belirtilmektedir.

---

252 Collodi, *Pinokyo*, 71.

253 Collodi, *Pinokyo*, 69-70.

254 Collodi, *Pinokyo*, 91.

255 Cervantes, *Don Kişot*, 247, 56; Porter, *Pollyanna*, 130; Defoe, *Robinson Crusoe*, 268, 312, 308, 304, 270.

256 Seyfettin, *Yalnız Efe*, 85, 20; Seyfettin, Falaka, 46.

257 Seyfettin, *Yalnız Efe*, 32.

258 Rasim, *Falaka*, 17

259 Seyfettin, *Yalnız Efe*, 26; Seyfettin, *Falaka*, 26.

Seyfettin Falaka adlı eserinde, dürüst insanların haksızlığa tahammül edemediklerinden bahsetmektedir.[260]

Fatih-Harbiye'de Neriman'ın söylediği yalanlar Şinasi ile aralarında kavgaya ve huzursuzluğa yol açmakla kalmamış, Şinasi'nin ona duyduğu güvenin azalmasına ve Neriman'dan şüphe etmesine neden olmuştur. [261]

Eserlerde dürüstlükle ilgili, emanete ihanet etmeme[262] ve iyi niyeti kötüye kullanmama[263] konularına da yer verildiği tespit edilmiştir.

İnsanlar arasındaki ilişkilerin sağlam bir temele oturabilmesi için dürüstlüğün vazgeçilmez bir şart olduğu anlaşılmaktadır. Toplumların varlığını sürdürmesinin, insanların birbirlerine olan güvenine ve dürüstlüğüne bağlı olduğunun altı çizilmektedir.

2.2.7. Hoşgörü

Hoşgörü sözlükte, "Her şeyi anlayışla karşılayarak olabildiği kadar hoş görme durumu, müsamaha, tolerans" olarak tanımlanmaktadır.[264]

İnsanların düşüncelerine ve önerilerine saygı çevresinden bakabilmek, hoşgörünün başarabileceği bir durumdur. İnsanlar yaşadıkları topluma, okudukları kitaplara, aldıkları eğitime göre farklı düşüncelere sahip olabilirler. Bu doğal bir durumdur. Bu bağlamda papaz, adada dinî açıdan gördüğü kusurları dile getirirken, Robinson'dan düşüncelerini hoşgörüyle karşılamasını istemektedir.[265]

Defoe, farklı düşünce ve önerilere saygılı olunması gerektiğini vurguladığı gibi, dinî inançları da hoşgörü ile karşılamak gerektiğini belirtmektedir. Robinson, Katolik genç papaza, adadaki Türklerin Protestan olması konusunda ne düşündüğünü sormaktadır. Bu sorusuna karşılık pa-

---

260 Seyfettin, *Falaka*, 22.

261 Safa, *Fatih-Harbiye*, 19-20.

262 Defoe, *Robinson Crusoe*, 310, 330.

263 Collodi, *Pinokyo*, 67.

264 Türk Dil Kurumu Sözlükleri, "Hoşgörü" (Erişim 31.03.2013).

265 Defoe, *Robinson Crusoe*, 455-456.

paz, her ne kadar aralarında farklılıklar olsa da ortak noktalarında bulunduğunu ifade etmektedir. Protestanların da Hz. Îsâ'nın sancağı altında bulunduğuna inandığını, onların kurtuluşa eremeyeceği tarzında bir şey söylemeye yetkisinin bulunmadığını belirtmektedir.[266]

Defoe, Cervantes ve Collodi, insanların aciz ve hata yapabilen varlıklar olduğunu belirtmektedirler.[267] Bu gerçeğin farkında olan kişilerin, insanların hata ve kusurları karşısında affedici ve hoşgörülü bir tutum sergileyebileceğine dikkat çekilmektedir.

Cervantes ve Defoe, iyi bir Hristiyan olmak için sahip olunması gereken nitelikleri belirtirken hoşgörülü ve bağışlayıcı olmanın gerekliliğinden bahsetmektedirler. Bir Hristiyanın, din kardeşine karşı bağışlayıcılığının sınırsız olması[268] gerektiği vurgulanmaktadır.

İnsanların doğuştan sahip oldukları bazı haklar ve özgürlükler mevcuttur. Bunlardan birini de dinî inanç ve kanaat özgürlüğü oluşturmaktadır. Kur'ân-ı Kerîm'de *"Dinde zorlama yoktur."*[269] ayetinde ifade edildiği gibi insanlara dinî inançların zorlama yapılmaması gerektiği, zorlamanın adaletsizliğe neden olacağı belirtilmektedir. Baskı, Allah'ın insanlara tanımış olduğu seçme özgürlüğünü ortadan kaldırmaktadır.

"Eğer Allah, bir kısım insanları diğer bir kısmı ile defetmeseydi, mutlak surette, içlerinde Allah'ın ismi bol bol anılan manastırlar, kiliseler, havralar ve mescidler yıkılır giderdi..."[270] buyurulmaktadır. Ayetten de anlaşılacağı üzere her dinin inanç ve ibadetlerini özgürce yerine getirme hakkı olduğu, buna kısıtlama getirilemeyeceği vurgulanmaktadır.

Yalnız Efe'de, zararsız şakaların hoş görülmesi gerektiği ifade edilmektedir.[271] Bireyler tarafından yapılan zararsız şakaların yumuşak huylulukla karşılanması, kişiler arasındaki ilişkilerde istikrarın ve huzurun

---

266 Defoe, *Robinson Crusoe,* 473, 490.

267 Defoe, *Robinson Crusoe*, 282, 29, 376, 443; Collodi, *Pinokyo*, 187; Cervantes, Don Kişot, 139.

268 bk. Barry D. Smith, "Forgiveness" (Erişim 30.05.2021).

269 el-Bakara 2/256.

270 el-Hac 22/40.

271 Seyfettin, *Yalnız Efe***,** 29; Seyfettin, *Falaka*, 28.

korunmasını sağlamaktadır. Hoşgörü bireysel bir tavır olmasına rağmen, sonuçları itibariyle toplumun barışını ve huzurunu etkileyebilen bir kavramdır.

Eserlerde farklı inanç, düşünce ve toplumdan olan insanların bir arada yaşayabilmeleri için hoşgörü ortamın oluşturulması gerektiği ifade edilmektedir. İnsanlar arasında olan bu farklılıkların, doğal bir durum olduğu anlatılmaktadır.

2.2.8. Merhamet

"Bir kimsenin veya bir başka canlının karşılaştığı kötü durumdan dolayı duyulan üzüntü, acıma"[272] olarak tanımlanan merhamet ile ilgili bulgular şunlardır:

Don Kişot: "Nefis, yemeklerle, av etleriyle tıka basa karnını şişirmiş bir vicdansız yönetici olmaktansa, ekmek soğanla karın doyurarak olduğum gibi kalmayı, bin kez yeğ tutarım ben..."[273] Cervantes'in anlatımlarında merhamet anlayışını, zor durumda olan, kendilerine uzanacak bir yardım eli arayan kişilerin görmemezlikten gelinmemesi, şeklinde tarif ettiği söylenebilir.[274]

Pinokyo'da, affediciliğin ve bağışlayıcılığın merhametin göstergesi olduğu belirtilmektedir.[275] İnsanın yapılan hata karşısında öfkeye kapılmadan, affedebilmesi ancak merhamet sahibi insanların başarabileceği bir durumdur. Merhametli kişiler, insanın hata ve kusur işleyebilen bireyler olduğunun farkında olmakla birlikte, kendisinin de hata yapabileceğinin bilincinde olan kişilerdir.

Pollyanna'ya göre merhamet, insana zararı olmayan yardıma muhtaç zayıf varlıkları unutmayarak onların ihtiyaçlarını giderebilmektir.[276]

---

272 Türk Dil Kurumu Sözlükleri, "Merhamet" (Erişim 31.01.2013).

273 Cervantes, *Don Kişot*, 233.

274 Cervantes, *Don Kişot*, 54, 19.

275 Collodi, *Pinokyo*, 182.

276 Porter, *Pollyanna*, 89.

Merhamet duygusu, sadece insanlara yönelik değil, bütün varlıkları kapsayan bir erdemdir. Defoe'nun ifadelerinden anlaşılacağı üzere, bireyler çevresindeki varlıklara karşı da merhametli olmalıdırlar.[277]

Hayvanlar akılsız varlıklardır. Collodi, bu nedenle hayvanların bilerek ve isteyerek insanlara zararlarının dokunmasının mümkün olmadığını belirtmektedir.[278]

Seyfettin'de, eseri Yalnız Efe'de, kendisine hiçbir zararı dokunmayan varlıklara işkence etmeyi ya da öldürmeyi, insanın merhamet duygusunu körelterek kalbin katılaşmasına neden olduğunu belirtmektedir.[279]

Çalıkuşu'nda yer verilen ifadelerden, merhamet sahibi insanların, duydukları, gördükleri haksızlıklara ve zulme karşı duyarsız kalamadıkları anlaşılmaktadır.[280] Sahip oldukları bu özellik onları, haksızlıklarla mücadele etmeye yöneltmektedir. Bu durum merhametli insanların, aynı zamanda adaletli ve dürüst olduklarını göstermektedir.

Eserlerde, merhamet duygusunun insan hayatı üzerindeki etkisine ve önemine dikkat çekilmektedir. Merhamet duygusunun toplumda eşitlik, adalet, dürüstlük ve hoşgörüyü sağlamakla birlikte insanlar arasındaki sevgi ve muhabbeti arttıracağı ifade edilmektedir. Ayrıca merhametin, doğadaki düzenin ve diğer canlıların korunmasında etkili olan bir olgu olduğu anlaşılmaktadır.

2.2.9. Özgürlük ve Bağımsızlık

Özgürlük, "Herhangi bir kısıtlamaya, zorlamaya bağlı olmaksızın düşünme veya davranma, herhangi bir şarta bağlı olmama durumu"[281] olarak tanımlanırken eserlerde özgürlük ve bağımsızlık ilgili yorumlar ise şöyledir:

---

277 Defoe, *Robinson Crusoe*, 212-213, 80.

278 Collodi, *Pinokyo*, 46.

279 Seyfettin, *Yalnız Efe*, 37.

280 Güntekin, *Çalıkuşu*, 82.

281 Türk Dil Kurumu Sözlükleri, "Özgürlük" (Erişim 31.01.2013).

Don Kişot: "Doğanın özgür olarak yarattığı insanları esir etmek herhalde çok kötü bir şeydir."[282] Özgür olmayan bir bireyin doğuştan kazandığı temel hak ve özgürlükleri yok demektir. İnsanın özgürlüğünü elinden alarak esir etmek, onurunu zedelemekle kalmayıp insanlık değerini de ortadan kaldırmaktadır.

Özgürlüğün her şeyin üstünde olduğunu bilmek, Defoe'nun eserinde işlediği motiflerden biridir. Robinson, Gine kıyılarına doğru yaptığı yolculukta Afrika kıyılarında Sallee limanında Türk korsan gemileri tarafından kovalanıp yakalanmış ve esir düşmüştür. Köle olarak bir Mağripli'ye satıldıktan sonra sık sık özgürlüğe kavuşmanın yollarını aramıştır. Bazı zamanlarda köle olarak yaşamaktansa ölmeyi düşünmüştür. Bir gün efendisi misafirlerine güzel bir ziyafet hazırlamak için balık avlamaya çıkmayı düşünmüş, bunu yapması için Robinson'u görevlendirmiştir. Bu fırsatı değerlendiren Robinson özgürlüğüne kavuşmak için ölümü göze almıştır: "Karaya yetişebilmen için yeterince yüzme biliyorsun, deniz de durgun; kıyının yolunu tutarsan hiçbir zararım dokunmaz sana; ama kayığa yaklaşayım dersen, beynini dağıtırım; çünkü özgürlüğüme kavuşmayı kafama koydum artık!" dedim."[283]

Seyfettin, eseri Yalnız Efe'de başkalarının egemenliği altında olmanın insanın özgürlük ve bağımsızlık duygularını olumsuz etkileyeceğini belirtmektedir.[284] Bu nedenle toplumların bağımsızlıklarını korumak için zaman zaman savaştıklarını ifade etmektedir. Seyfettin'in anlatımlarından, özgürlük ve bağımsızlık duygusunun, insana seçme özgürlüğü ve istediği gibi davranma hakkı tanıyan bir olgu olduğu anlaşılmaktadır.

Eserlerde, özgürlük ve bağımsızlık, yalnızca esaretten kurtulmak anlamında değil, seçim ve davranışlarda da bağımsızlık olarak algılanmış

---

[282] Cervantes, *Don Kişot*, 88; Defoe, *Robinson Crusoe*, 52.

[283] Defoe, *Robinson Crusoe*, 40.

[284] Seyfettin, *Yalnız Efe*, 35-49.

ve bireylerin amaçlanan seviyeye ulaşmaları için beşerî bütün otoritelerden[285] bağımsız olmaları gerektiği vurgulanmıştır.[286]

2.2.10. Saygı

"Değeri, üstünlüğü, yaşlılığı, yararlılığı, kutsallığı dolayısıyla bir kimseye, bir şeye karşı dikkatli, özenli, ölçülü davranmaya sebep olan sevgi duygusu, hürmet, ihtiram"[287] anlamlarına gelen saygı[288] eserlerde şöyle yorumlanmıştır:

Hem Hristiyanlıkta hem de İslâmiyet'te anne-babaya ve büyüklere saygı göstermenin önemli bir yeri vardır. Pinokyo[289] ve Robinson Crusoe'da[290] ifade edildiği üzere, anne-baba sözü dinlemeyen kişiler, mutluluğa kavuşamayacakları gibi Tanrı'nın bu emrini dinlemedikleri için günah işlemektedirler. Bu günahı işleyen kişilerin, Tanrı'nın gazabına uğramalarının an meselesi olduğu belirtilmektedir. Hristiyanlık'ta da İslâmiyet'tekine benzer bir tasavvur söz konusudur. Allah'ın rızasını kazanmanın yolu anne-babanın rızasını kazanmaktan geçmektedir.

Eserlerde -özellikle Robinson Crusoe ve Don Kişot'ta- peygamberlerin vekilleri olarak görülen din adamlarının taşıdıkları görev ve örnek kişiliklerinden dolayı toplumda saygı duyulan kişiler oldukları ifade edilmektedir. [291]

---

[285] Turgay Gündüz, *İslam, Gençlik ve Din* (İstanbul: Düşünce Yayınevi, 2002), 270.

[286] Defoe'nun eserinde, Robinson'u adada bir başına bırakması bütün beşerî otoritelerden uzak olarak yalnızca Tanrı'nın otoritesinde hareket etmesi bu durumun bir örneğidir. Robinson davranışlarında otorite olarak Tanrı'yı kabul etmekle amaçlanan seviyeye ulaşmıştır. Ayrıca Robinson'un bu özgürlüğü fıtratını harekete geçirerek Tanrı'yı araması ve O'nun hakkında düşünmesine yardımcı olmuştur. Konuyla ilgili detaylı bilgi için bk. Gündüz, *İslam, Gençlik ve Din*, 266-272.

[287] Türk Dil Kurumu Sözlükleri, "Saygı" (Erişim 31.01.2013).

[288] Collodi, *Pinokyo*, 90, 108; Defoe, *Robinson Crusoe*, 503.

[289] Collodi, *Pinokyo*, 18.

[290] Defoe, *Robinson Crusoe*, 315, 372.

[291] Defoe, *Robinson Crusoe*, 463; Cervantes, *Don Kişot*, 162.

Defoe ve Cervantes eserlerinde, kurallara uymayı ve saygılı olmayı[292] bilmek gerektiğini ifade etmektedirler. Toplumda huzurun, güvenliğin, barışın oluşması ve sürdürülebilmesi için birtakım kurallara ihtiyaç duyulmaktadır. Bu kurallara uyulmadığı takdirde toplumdaki huzur ve barışın istikrarı sağlanamamaktadır.[293]

Defoe, ayrıca gerektiğinde özür dilemesini bilmenin[294] önemine dikkat çekmektedir. Özür dilemek, kişinin hatasının farkına vardığını ve bunu düzeltmek istediğini göstermektedir. Gerektiğinde özür dilemeyi bilen insan hem kendine hem de karşısındakine olan saygısını ifade etmektedir. Karşısındaki bireyin duygu ve düşüncelerini anladığının mesajını vermekte, ona önem verdiğini belirtmektedir.

Türk kültürüne özgü bir gelenek olan el öpme[295] büyüklere duyulan saygı ve sevgiyi gösteren davranışlardan biridir. Bu sebeple Türk yazarlarının eserlerinde el öpme saygının bir ifadesi olarak –özellikle Ahmet Rasim'in Falaka adlı eserinde- vurgulanmaktadır.[296]

Bunları dışında eserlerde saygı değeriyle ilgili olarak farklılıklara saygı duyma[297], hitaplarda saygılı olma[298], emrindeki silahşöre saygı duyma[299], ölen kişilerin hatıralarına saygı duyma[300] konularına yer verilmektedir.

2.2.11. Sevgi

---

[292] Defoe, *Robinson Crusoe*, 409-410, 427.

[293] Cervantes, *Don Kişot*, 10, 153.

[294] Defoe, *Robinson Crusoe*, 443.

[295] Rasim, *Falaka*, 24, 10, 11, 12, 20, 26, 75, 78.

[296] Rasim, Falaka, 86.

[297] Defoe, *Robinson Crusoe*, 405, 170.

[298] Porter, *Pollyanna,* 12.

[299] Cervantes, *Don Kişot*, 62, 13, 20.

[300] Collodi, *Pinokyo*, 90; Defoe, *Robinson Crusoe*, 503.

İnsanları bir arada tutan en önemli duygulardan biri de sevgidir. İnsanın olduğu her yerde sevgi vardır. Çünkü sevgi insana yaşama gücü verir. Eserlerde sevgi değeri ise şöyle yansıtılmıştır:

İnsan öncelikle insan olduğu için sevilmeye layık bir varlıktır.[301] Eserlerde, insanın sevmeye ve sevilmeye ihtiyaç duyduğu belirtilmektedir. Bir insanı sevmenin, başkalarını sevmeye engel olmadığına işaret edilmektedir. Her şeyin temelinde sevgi olduğu vurgulanmaktadır. Sevgi, insanın düşünce, duygu ve davranışlarında farklılıklar oluşturabilecek bir değer olarak görülmektedir.

Robinson Crusoe[302], Heidi[303] ve Pinokyo'da[304] yer verilen ifadeler, insanın hem seven hem de sevilmek isteyen bir varlık olduğunu göstermektedir. İnsan sevildiğinin gösterilmesini istemekte ya da sevgisini gösterme ihtiyacı hissetmektedir. Eserlerin hepsinde insanların sevgilerini bir şekilde karşısındaki kişilere göstermeye çalıştıkları anlatılmaktadır. Çünkü sevmek insanı mutlu ettiği gibi çevresindekileri de mutlu etmektedir. Sevmek ve sevilmek insana benimsendiği, olduğu gibi kabul edildiği hissini vermektedir.

Defoe, seven insanın sevilmek isteyeceğini, sevginin fedakârlık gerektirebileceğini ifade etmektedir. Sevgi, sevileni bütün tehlikelerden korumaya iten bir güç olarak görülmektedir.[305]

Yabancı yazarların kitaplarında anne-baba sevgisi, onlara itaat etmek olarak algılanmaktadır.[306] Özellikle Robinson Crusoe'da, Robinson'un başına gelen olayların sebebi anne-baba sözünü dinlemeyerek Tanrı'nın hoşuna gitmeyecek bir günah işlemesine bağlanmaktadır.

---

301 Collodi, *Pinokyo*, 104; Defoe, *Robinson Crusoe*, 235, 360.

302 Defoe, *Robinson Crusoe*, 249, 502.

303 Spyri, *Heidi*, 82.

304 Collodi, *Pinokyo*, 27.

305 Defoe, *Robinson Crusoe*, 230, 247.

306 Defoe, *Robinson Crusoe*, 261, 264-265, 368-369, 370.

Yalnız Efe[307], Falaka[308] ve Fatih-Harbiye'de[309], anne-baba sevgisine çok sık vurgu yapıldığı dikkat çekmektedir. Çocuğun dünyaya gelmesine vesile olan, onu karşılıksız olarak seven kişiler tabii ki anne ve babalardır. Rasim, eserinde, aile içindeki sevginin önemini belirtmekle birlikte, bu sevginin yerini başka bir şeyin dolduramayacağına işaret etmektedir.

Eserlerde, insan sevgisi dışında doğa sevgisine de yer verilmektedir. Adada zaman zaman yürüyüşlere çıkan Robinson, gördüğü güzellikler karşısında adeta büyülenmektedir.[310] Tabiatın insanları sıkıntılarından kurtararak, sevinç ve huzura kavuşturduğu ifade edilmektedir.

Tabiatın güzellikleri insanda var olan estetik duygusunun gelişmesine yardım etmektedir. "Bak, ta uzakta ağaçlar ve minik evler var. Saat kulesi de gözüküyor. Nehir de adeta gümüş gibi parlıyor! Hepsi de o kadar güzel ki! Bu pencere en güzel tablolardan da güzel!.."[311] Pollyanna'da yer verilen bu ifade en güzel resmin tabiatın kendisi olduğunu belirtilmektedir.

Heidi'de de yazar tabiatın güzelliklerini ve insanın kendini bu güzelliklerden etkilenmekten alıkoyamayacağını anlatmaktadır.[312] Porter, insanların tabiat resimlerini sevmesinin aslında tabiat sevgisinden kaynaklandığını belirtmektedir. Tabiatın narin, etkileyici güzellikleri karşısında onu sevmemenin mümkün olamayacağını ifade ederken, insanın sevmeyi tabiatla öğrendiğini[313] ifade etmektedir.

Heidi ve Yalnız Efe'de, çocuklara hayvan sevgisi aşılanmaya çalışılmaktadır.[314] Hayvanların sadık varlıklar olduklarından bahsedilmektedir. Defoe, hayvanların eğitilebileceğine değinmektedir.[315] Eserlerde yer

---

[307] Seyfettin, *Yalnız Efe*, 17.

[308] Rasim, *Falaka*, 18, 46, 100.

[309] Safa, *Fatih-Harbiye*, 118.

[310] Defoe, *Robinson Crusoe*, 25, 188-119.

[311] Porter, *Pollyanna*, 35-36.

[312] Spyri, *Heidi*, 28, 33-34, 83, 86, 87, 93.

[313] bk. Öztürk, *Batı Çocuk Klasiklerinde Temel Değerler*, 143.

[314] Spyri, *Heidi*, 32; Seyfettin, *Yalnız Efe*, 37.

[315] Defoe, *Robinson Crusoe*, 132.

verilen hayvanlar, her insanın çevresinde karşılaşabileceği varlıklardır. Bu varlıkların da birer canlı olduğunun unutulmaması, zayıf ve yardıma muhtaç oldukları anda onlarla ilgilenilmesi gerektiği, hayvanları dövmenin ve eziyet etmenin yanlış bir davranış olduğu ifade edilmektedir.

Eserlerde insan, hayvan ve doğa sevgisi dışında, vatanını sevme[316], sevdiğini belli etme ölümüne bağlanma[317] ve yaptığı işi sevme[318] sevgi ile ilgili vurgulanan diğer noktalardır.

2.2.12. Sorumluluk

Sözlükte "Kişinin kendi davranışlarını veya kendi yetki alanına giren herhangi bir olayın sonuçlarını üstlenmesi, mesuliyet"[319] anlamlarına gelen sorumluluk değeri ile ilgili eserlerde yer verilen bulgular şunlardır:

İnsan doğuştan birçok sorumlulukla dünyaya gelmektedir. Sorumluluklarının farkına varan bireylerden bu doğrultuda hareket etmesi beklenmektedir.[320]

Anne babanın sorumluluklarından biri çocuğun iyi bir eğitim alması için elinden geleni yapmasıdır. Dinî ve ahlâkî olarak iyi diye nitelendirilen her şey eğitimle kazandırılabilmektedir. Kötü olarak adlandırılan kişilerin bu durumunun eğitimsizlikten kaynaklandığı ifade edilmektedir. Bu nedenle eserlerde çocuklara iyi bir eğitim vermenin ihmal edilmemesi gerektiği, bunun sorumluluğunun da ebeveynlerde olduğu vurgulanmaktadır. Don Kişot[321] ve Robinson Crusoe'da[322] olduğu gibi, Pinokyo'da da anne- babanın çocuğun iyi bir eğitim alması için elinden gelen gayreti

---

316 Seyfettin, *Yalnız Efe*, 95.

317 Defoe, *Robinson Crusoe*, 363.

318 Defoe, *Robinson Crusoe*, 243.

319 Türk Dil Kurumu Sözlükleri, "Sorumluluk" (Erişim 31.01.2013).

320 Defoe, *Robinson Crusoe*, 21-22, 342; Porter, *Pollyanna*, 143.

321 Cervantes, *Don Kişot*, 201.

322 Defoe, *Robinson Crusoe*, 493.

gösterdikleri ifade edilmektedir. Ayrıca Geppetto'nun Pinokyo'ya kitap almak için paltosunu satması[323], okumaya ve bilgiye verilen değeri göstermektedir.

Porter, insana yüklenen sorumluluklardan birinin de kendisine emanet edilen cana ya da mala sahip çıkabilmek, onu en iyi şekilde sahibine teslim edene kadar koruyabilmek olduğunu belirtmektedir.[324] Emanete sahip çıkıp ihanet etmemek aynı zamanda dürüstlükle de bağlantılıdır.

Defoe, insanın yapacağı her işte sorumluluk duygusuna göre davranmasının önemine işaret etmektedir.[325] Bu sebeple bireyler kararlarında bilinçli davranarak nasıl hareket edeceğine dikkatli karar vermelidirler. Bununla birlikte Defoe, bir konu hakkında söz verildiği takdirde bir yükümlülük altına girildiğini belirtmektedir.[326] Sözünü yerine getirmediği ya da vazgeçtiği takdirde bunun sonuçlarına katlanmak zorunda kalabileceği gibi, insanların kendisine duydukları güveni de zedeleyebilmektedir.

Fatih-Harbiye'de, insanların sorumluluklarını yerine getirmesi gerektiği vurgulanmaktadır.[327] Bu bilince ulaşan kişi, kendinden ve yönetimi altındakilerinin davranışlarından mesul tutulacağının farkına varmaktadır.

Eserlerde, insanların özgür iradeleriyle istedikleri gibi davranma hakkına sahip olduğu belirtilmekle birlikte, verdikleri kararların sonucundan sorumlu tutulacağını da unutmamaları gerektiği ifade edilmektedir. Ayrıca Allah'ın kulu ve sosyal bir varlık olan bireylerin, topluma, kendilerine, ailelerine ve Allah'a karşı sorumluluklarının olduğunu hatırlatılmaktadır.

2.2.13. Yardımseverlik

Yardımseverlikle ilgili eserlerde şunlara yer verilmiştir:

---

[323] Collodi, *Pinokyo*, 32

[324] Porter, *Pollyanna*, 11.

[325] Defoe, *Robinson Crusoe*, 454, 557.

[326] Defoe, *Robinson Crusoe*, 489.

[327] Safa, *Fatih-Harbiye*, 80, 27, 108.

Don Kişot'ta, yardımseverlik bir kişinin sıkıntılarını gidermek, karşılaştığı güçlükleri aşmasına yardımcı olmak şeklinde algılanmaktadır.[328]

Cervantes, eseri Don Kişot'ta, yardım ederken dikkat edilmesi gereken noktalardan birinin insanların gururunu incitmemek olduğunu anlatmaktadır. Yapılan yardımların sürekli dile getirilmesi insan gururunu zedelemekte, karşısındaki insanın küçük düşmesine neden olmaktadır.[329]

Collodi, güvercin ile Pinokyo arasında geçen konuşmada[330] insanların yardıma ihtiyaç duyduklarını fark ettikleri anda yardım etmeyi kendine görev edinip girişimde bulunmanın önemine değinmektedir.[331]

Collodi, insanların yardımlarının karşılığını göreceğini ifade etmekle birlikte, insanların dünyaya geliş amaçlarından birinin de yardımlaşma olduğu belirtilmektedir. Bu konuda yapılan yardımların karşılıksız kalmayacağını[332] vurgulamaktadır.

Porter, eseri Pollyanna'da, insanların ihtiyaçları doğrultusunda yardım etmek gerektiğinden bahsetmektedir.[333]

Robinson Crusoe'da, yardımda bulunmada maddi imkânların önemli bir unsur olduğuna işaret edilmektedir.[334] Defoe yardım etmenin önemini vurgulamakla birlikte, yardım ederken nasıl davranılacağı konusunda da bilgiler vermektedir. İnsanların yardım etmeye en yakınından başlaması gerektiğini vurgulamaktadır.[335]

---

328 Cervantes, *Don Kişot*, 67, 18, 61.

329 Cervantes, *Don Kişot*, 151.

330 Collodi, *Pinokyo*, 93.

331 Porter, *Pollyanna*, 158, 67, 88, 95, 97, 100, 101.

332 bk. Collodi, *Pinokyo*, 120, 182, 125, 366.

333 Porter, *Pollyanna*, 134.

334 Defoe, *Robinson Crusoe*, 56, 47, 224, 353, 359, 361.

335 Defoe, *Robinson Crusoe*, 312.

Robinson Crusoe'da ve Heidi'de[336], yardıma ihtiyaç duyan herkese ve her varlığa elinden geldiğince yardımcı olmanın önemine değinilmektedir.[337] İnsanları yardıma sevk eden unsurlardan birinin, diğer varlıklara duydukları acıma duygusu olduğu belirtilmektedir.

Kaza ve acil durumlar insanların en çok yardıma ihtiyaç duydukları anlardır. Acil durumlar ve felaketler hayatın birer parçası olmakla birlikte, insan bunlarla mücadele etmek zorundadır. Defoe, bu gibi durumlarda bireylere yardım elini uzatabilmek gerektiğinin altı çizilmektedir.[338]

Robinson Crusoe ve Pollyanna'da, yardımlaşmanın insan hayatındaki yerinden ve ehemmiyetinden bahsedilmektedir. Zamanla yardımlaşmanın daha iyi şekilde sağlanabilmesi için sosyal kurum ve dernekler oluşturulduğu anlatılmaktadır.[339]

Güntekin, eserinde, bireylerin tek başına üstesinden gelemedikleri işlerde diğer insanlardan yardım almaları gerektiğini belirtmektedir.[340]

Rasim, eserinde, ihtiyacı olan kişilere kol kanat germenin önemine değinmektedir.[341]

Yardım etmek için elinden geleni yapma, yardım etmekten mutlu olma[342] ve yardımın büyüğü küçüğü olmadığının farkında olma[343] yardımseverlikle ilgili vurgulanan diğer noktalardır.

Eserlerde dinî ve ahlâkî değerlere yer verilmekle birlikte, bu değerlerin aktarımda kitapların yazıldığı toplumun örf-adetleri ile inançla-

---

336 Spyri, *Heidi*, 46.

337 Defoe, *Robinson Crusoe*, 103; Spyri, *Heidi*, 32.

338 Defoe, *Robinson Crusoe*, 30-31, 28-29, 258, 351.

339 Porter, *Pollyanna*, 30; Defoe, *Robinson Crusoe*, 313.

340 Güntekin, *Çalıkuşu*, 71, 91.

341 Rasim, *Falaka*, 64.

342 Defoe, *Robinson Crusoe*, 34, 278-279.

343 Defoe, *Robinson Crusoe*, 399, 400, 506.

rının da etkili olduğu görülmüştür. Değerlerin yabancı yazarların eserlerinde daha yoğun olarak işlendiği dikkat çekmekle birlikte, değer öğretimi için yetersiz olduğu söylenebilir.

İkinci Bölüm

Araştırma ile İlgili Bulgular ve Yorumlar

1. Ankete Katılan Öğrencilerle İlgili İstatistiksel Bilgiler

100 Temel Eser içinden seçilen Robinson Crusoe, Don Kişot, Heidi, Pollyanna, Pinokyo, Yalnız Efe, Falaka (Ö. Seyfettin), Falaka (A. Rasim), Çalıkuşu ve Fatih-Harbiye adlı kitapların öğrencilere dinî ve ahlâkî değerleri kazandırılmasında etkili olup olmadığını belirlemek için; dinî eğitimin ağırlıklı verildiği ve genel olarak sosyo-ekonomik durumun orta seviyede olduğu Sivas İmam-Hatip ve Anadolu İmam-Hatip Lisesi, matematik ve fen bilimleri ile ilgili dersler ağırlıklı, sosyo-ekonomik durumun orta seviyede olduğu Sivas Fen Lisesi, edebiyat ve sosyal bilimlerle ilgili dersler ağırlıklı, sosyo-ekonomik durumun orta seviyede olduğu Sivas Kongre Lisesi, hem matematik ve fen bilimlerinin hem de edebiyat ve sosyal bilimlerle ilgili derslerin verildiği sınıfların bulunduğu, sosyo-ekonomik seviyenin yüksek[1] olduğu Özel Sultan Murat Koleji'nde eğitim gören 9. sınıf öğrencilerine anket uygulanmıştır. Anket uygulamasından sonra öğrencilerle verdikleri cevapların nedenlerini öğrenmek için yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Alınan cevaplar not edilmiştir.

Elde edilen veriler bilgisayara aktarılmıştır. Verilerin istatistiksel işlemleri SPSS 14.0 istatiksel paket programı ile yapılmıştır. Bilgilerin istatistiksel analizinden elde edilen sonuçlar tablolaştırılarak sunulmuştur.

1.1. Öğrencilerin Öğrenim Gördüğü Okullara Göre Dağılımı

Anket uygulaması için seçilen okullardan (Sivas İmam-Hatip ve Anadolu İmam-Hatip Lisesi, Sivas Fen Lisesi, Sivas Kongre Lisesi, Özel Sultan Murat Koleji) Kongre Lisesi hariç 9. sınıfların bütün şubelerine, Kongre lisesinde ise iki şubeye uygulama yapılmıştır. Cevapsız bırakılan anket verileri değerlendirme kapsamına alınmamıştır.

[1] Okuldaki öğrencilerin başarı durumları ve sosyo-ekonomik seviyeleri hakkında okul idarecileri ve öğretmenlerden bilgi alınmıştır.

Tablo 1. Okul Türü

Okul	N	%
Fen Lisesi	50	25
İmam-Hatip Lisesi	50	25
Kongre Lisesi	50	25
Özel Sultan Murat Koleji	50	25
Toplam	**200**	**100**

1.1. Öğrencilerin Cinsiyet Durumuna Göre Dağılımı

Araştırmada yer alan örneklem grubunun cinsiyete göre dağılımı:

Tablo 2. Cinsiyet Dağılımı

Cinsiyet	N	%
Kız	115	57,5
Erkek	85	42,5
Toplam	**200**	**100**

Tablo 2'de görüldüğü üzere, örneklem grubunun 115'i (%57,5) kız, 85'i (%42,5) erkek öğrencilerden oluşmaktadır. Ankete katılan kız ve erkek öğrenci sayısının birbirine olan oranının dengeli olduğu söylenebilir.

1.2. Öğrencilerin Yaşa Göre Dağılımı

Ankete katılan öğrencilerin yaş gruplarına göre dağılımı:

Tablo 3. Yaş Dağılımı

Yaş	N	%
14	42	21
15	116	58
16	42	21
Toplam	**200**	**100**

Örneklem olarak seçilen öğrencilerin 42'si (%21) 14, 116'sı (%58) 15, 42'si ise (%21) 16 yaşındadır.

2. Değer Eğitiminde Etki Boyutu

2.1. Öğretmen

Dinî ve ahlâkî değerlerin eğitiminde genellikle DKAB dersi öğretmenlerinin öğrencileri olumlu yönde etkileyebilmesi beklenebilmektedir.

Öğrencilerin kendilerine adaletli, merhametli, dürüst, hoşgörülü vb. özellikler bakımından hangi branş öğretmenini örnek aldığını öğrenmek için sorulan soruya verdikleri cevaplar aşağıdaki tabloda belirtilmiştir.

Tablo 4. Öğrencilerin Örnek Aldığı Öğretmenler

Seçenekler	N	%
Bilişim teknolojileri	1	0,5
Türkçe	1	0,5
Biyoloji	2	1
Beden Eğitimi	5	2,5
Coğrafya	5	2,5
Fizik	5	2,5
Kimya	5	2,5
Temel Dinî Bilgiler	6	3
İngilizce	7	3,5
Almanca	7	3,5
DKAB	9	3,5
Arapça	12	6
Tarih	20	10
Türk Dili ve Edebiyatı	35	17,5
Matematik	36	18
Hiçbiri	44	22
Toplam	**200**	**100**

Tablo 4'te görüldüğü üzere, ankete katılan öğrencilerin 44'ü (%22) kendilerine hiçbir branş öğretmenini örnek almadığını ifade ederken, diğer öğrenciler çeşitli branştaki öğretmenleri örnek aldıklarını belirtmişlerdir. Öğrenciler verdikleri cevaplarda sevdikleri ve kendilerine yakın hissettikleri öğretmenleri daha çok model aldıklarını ifade etmişlerdir. Öğrencilerin düşünce ve davranış yönünden kendilerine daha çok Matematik (%18) ve Türk Dili ve Edebiyatı (%17,5) öğretmenlerini model seçtikleri görülmüştür. DKAB öğretmenlerini, 9 öğrencinin tercih etmesi dik-

kat çekmektedir. Anketteki sorulara verilen cevaplarda öğrencilerin model aldıkları kişilerin kişilik ve karakterlerine dikkat ettikleri ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla böyle bir farkın ortaya çıkmasının temel nedeni model alacak kişilerin kişilik ve karakter yapılarıdır. Bunun dışında üniversiteye giriş sınavında DKAB sorularına çok az yer verilmesi ve bu sorulara alternatif olarak felsefe grubu sorularının yer almasının derse ve dolayısıyla öğretmene olan ilgiyi azaltabilmektedir. Ayrıca bazı öğretmenlerin "Yüksek not verirsen öğrenci seni sever; vermezsen sevmez." şeklinde ifade ettikleri nota bağlı bir değerlendirme de olabilir. Öğrencilerle yapılan görüşmelerde DKAB sınavlarının zor olması -özellikle İmam-Hatip lisesinde eğitim gören öğrencilerin belirttiği- adeta kıyıda köşede kalmış bilgilerin sınavlarda sorularak öğrencilerin zorlanması, öğrenci-öğretmen ilişkilerini etkilediği söylenebilir. Bu bağlamda dersi sevme durumunun, dersin öğretmenini sevme davranışı üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğu düşünülebilir. Aynı şekilde dersin öğretmenini sevme durumu dersin öngördüğü kazanımların gerçekleşme ve davranışa dönüşme düzeyini de etkilemektedir.

2.2. Kitaplar

Değerler eğitiminde etkili olarak kullanılabilecek kaynaklardan biri de kitaplardır. Dinî ve ahlâkî değerlerin öğretiminde hem DKAB kitaplarında yer verilen hikâyelerin hem de MEB tarafından tavsiye edilen 100 Temel Eserin öğrencilerin dinî değerleri benimseyip güzel davranışlar sergilemesinde etkili olup olmadığını öğrenmek amacıyla öğrencilere sorular sorulmuştur. Öncelikle öğrencilerin kitap okumayı sevip sevmedikleri tespit edilmiştir.

Tablo 5. Öğrencilerin Kitap Okuma Tutumları

Seçenekler	N	%
Evet	123	61,5
Kısmen	63	31,5
Hayır	14	7
Toplam	**200**	**100**

Ankete katılan öğrencilerden 123'ü (%61,5) kitap okumayı sevdiğini, 63'ü (%31,5) kısmen sevdiğini, 14'ü (%7) kitap okumayı sevmediğini belirtmiştir.

Tablo 6. Öğrencilerin Kitap Okuma Tutumlarının Cinsiyete Göre Dağılımı

Seçenekler	Cinsiyet	N	X	S	Toplam
Kitap okumayı	Kız	114	1.5	0.842	t: -3.779 Sd: 198
sevme	Erkek	85	1.98	0.951	p<.05 Önemli

Tablo 6'ten anlaşılacağı üzere kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre daha fazla kitap okuduğu ve kitap okumayı daha fazla sevdiği ortaya çıkmıştır.

DKAB dersinin ve ders kitabında yer verilen okuma parçalarının öğrencilerin dinî ve ahlâkî değerleri kazanmasına yardımcı olması beklenmektedir. Bu etkiyi değerlendirmek için öğrencilere "DKAB ders kitaplarında yer verilen hikâyeleri beğeniyor musunuz?" sorusu sorulmuştur.

Tablo 7. Öğrencilerin DKAB Kitaplarındaki Okuma Parçalarını Beğenme Tutumlarının Dağılımı

Seçenek	N	%
Evet	120	60
Kısmen	64	32
Hayır	16	8
Toplam	**200**	**100**

Öğrencilerin 120'si (%60) DKAB ders kitabında yer verilen okuma parçalarını beğendiğini, 64'ü (%32) kısmen beğendiğini, 16'sı (%8) beğenmediğini belirtmiştir.

Tablo 8. Öğrencilerin DKAB Kitaplarındaki Okuma Parçalarını Beğenme Tutumlarının Cinsiyete Göre Dağılımı

Seçenekler	Cinsiyet	N	X	S	Toplam
DKAB Kitabındaki	Kız	114	1.61	0.876	t: -2.006 Sd: 198
Hikâyeleri Beğenme	Erkek	85	1.87	0.961	p<.05 Önemli

Cinsiyet değişkeni açısından bakıldığında, kız öğrencilerin, erkek öğrencilere göre, DKAB kitabında yer verilen hikâyeleri daha fazla beğendiği bulgulanmıştır. Hikâyelerin neden beğenilmediği anketler uygulandıktan sonra öğrencilere sorulduğunda çoğunlukla erkek öğrencilerden "Kitaplarda Peygamberimiz'in hayatından yansıtılan güzel ahlâk örneklerine yer verilirse daha iyi olur.", "Kitaplarda yer verilen hikâyeleri önceden öğrendiğim için tekrar tekrar dinlemek sıkıcı geliyor.", "Bazen bildi-

ğim şeylerin tekrar edilmesi cazip gelmiyor.”, “Hikâyeler güzel şekilde işlenmiyor.” şeklinde cevaplar alınmıştır. Böyle bir farkın ortaya çıkmasında yer verilen okuma parçalarının öğrenciler tarafından bilinmesinin etkili olduğu söylenebilir.

2.3. Değerler Eğitiminde DKAB Ders Kitabı ve On Eser

Ahlâkî değer eğitiminin amacı bireylerin sosyal hayatlarında bu değerlere uygun davranabilmelerini sağlamaktır.

Tablo 9. Öğrencilerin DKAB Derslerinde Ahlâk Konularıyla İlgili Yeterli Bilgi Öğrenme Durumları

Seçenek	N	%
Evet	143	71,5
Kısmen	33	16,5
Hayır	24	12
Toplam	**200**	**100**

Tablo 9’da görüldüğü üzere, öğrencilerin 143’ü (%71,5) DKAB dersinde ahlâk konularıyla ilgili yeterli bilgiler öğrendiğini, 33’ü (%16,5) ahlâk konularla ilgili bilgilerin bir kısmını derste öğrendiğini, 24’ü (%12) DKAB dersinde ahlâk konularıyla ilgili yeterli bilgi edinmediğini belirtmiştir.

Müfredat programları incelendiğinde ahlâk eğitimi ile ilgili konularda çok büyük bir eksiklik olmadığı tespit edilmiştir. Öğrencilerin bu konudaki bilgileri yeterli bulmamaları başka sebeplere bağlanabilir. Öğrencilerle yapılan konuşmalardan bu eksikliğin, öğretmenin konuyu işleyiş şekli ve yönteminden kaynaklandığı fark edilmiştir. Öğrenciler, ahlâkî konuların öğreniminde konuya uygun metinler üzerinde tahlil ve analiz yaparak dersi işlemek istediklerini belirtmişlerdir. Bu durum, öğrencilerin ahlâkî konularla ilgili önbilgilerinin ve farkındalığının olduğunu, ders ile ilgili beklentilerinin bulunduğunu ortaya çıkarmıştır.

DKAB derslerinde ahlâkî değerlerin öğretiminde ve istenilen hedefe ulaşılmasında öğretmenin konuyu işleme tarzı önemli rol oynamaktadır. Öğrencilerin öğretmenin ders işleme şeklini nasıl değerlendirdiklerini öğrenmek için yöneltilen “DKAB derslerinde dinî ve ahlâkî değerler ile ilgili konuların yeterli olup etkili ve zevkli işlendiğini düşünüyor musunuz?” sorusuna verdikleri cevapların dağılımı şöyledir:

Tablo 10. Öğrencilerin DKAB Derslerinde Dinî ve Ahlâkî Değerlerle İlgili Konuların Yeterli Olup Etkili ve Zevkli İşlenmesine Yönelik Tutumlarının Dağılımı

Seçenek	N	%
Evet	103	51,5
Kısmen	58	21
Hayır	39	19,5
Toplam	**200**	**100**

Ankete katılan öğrencilerin 103'ü (%51,5) DKAB derslerindeki dinî ve ahlâkî değerlerle ilgili konuların yeterli derslerin etkili ve zevkli, 58'i (%21) kısmen etkili ve zevkli, 39'u (%19,5) "Hayır" cevabını vererek dinî ve ahlâkî konuların yeterli olmayıp etkili ve zevkli işlenmediğini belirtmiştir.

Kaya'nın (2007) ilköğretim 8. Sınıf öğrencileri üzerinde yaptığı araştırmada, 443 öğrencinin %65,2'si DKAB derslerinin işleniş yönteminden memnun olduğunu belirtirken, memnun olmayan öğrencilerin oranı %12,9 iken, bu çalışmada memnuniyet oranı %51,5, memnuniyetsizlik oranı ise %21 olarak bulgulanmıştır. [2] Kaya'nın yaptığı çalışmada ve bu araştırmada dersin işlenişinden memnun olan öğrencilerin olumlu ahlâkî yargı geliştirme oranlarının diğer öğrencilere göre daha fazla olduğu görülmüştür.[3]

---

2 Mevlüt Kaya, "İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programlarındaki Ahlâkî Konuların Ahlak Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/1 (2007), 36-37.

3 Kaya, "İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programlarındaki Ahlâkî Konuların Ahlak Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi", 37.

Tablo 11. Öğrencilerin DKAB Derslerinde Dinî ve Ahlâkî Değerlerin Etkili ve Zevkli İşlenmesine Yönelik Tutumlarının Okul Türüne Göre Dağılımı

Seçenek	Zevkli, etkili ders işleme			
Değişkenler	Evet	Hayır	Kısmen	Toplam
İmam-Hatip Lisesi	33	5	12	50
	%16,5	%2,5	%6	%25
Fen Lisesi	32	4	14	50
	%16	%2	%7	%25
Genel Lise	20	14	16	50
	%10	%7	%8	%25
Özel Okul	18	16	16	50
	%9	%8	%8	%25
Toplam	**103**	**39**	**58**	**200**
	%61,5	**%19,5**	**%21**	**%100**
$p<.05$ x^2: 19.497				

Tablo 11 incelendiğinde, okul türü farklılaştıkça, din ve ahlâk eğitimi ile ilgili konuların etkili ve zevkli işlendiği düşüncesinde bir azalma olduğu görülmüştür. İmam-Hatip Lisesi'nde eğitim gören öğrencilerin %16,5'i, Fen Lisesi'nde eğitim gören öğrencilerin %16'sı din ve ahlâk ile ilgili konuların yeterince etkili ve zevkli işlendiğini düşünürken, bu oran Genel Lise'de %10'a, Özel Okul'da ise %9'a düşmektedir. Oranların değişiminde okulun, derslerin işlenmesinde sunduğu olanaklar ve diğer derslerin farklı ve cazip alternatifler ortaya koyarak ilgi çekici hale gelmesinin de etkili olduğu söylenebilir. Örneğin Fen Lisesi ve Özel Okul'da her dersin kendine ait sınıfı ve gerekli eğitim-öğretim materyallerinin eksiksiz yer almasının yanında laboratuvarlar vb. ile öğrenciler yaparak yaşayarak öğrenme imkânlarına sahiptir. Diğer okullarda bu olanakların bulunmadığı görülmüştür.

DKAB derslerinde dinî ve ahlâkî değerler eğitiminde edebi eserlerden faydalanılabilir mi? Öğrenciler eserler kullanılarak işlenen dersin etkili ve zevkli işleneceğini düşünüyorlar mı? Bu sorulara cevap bulmak amacıyla öğrencilere "DKAB derslerinde 100 Temel Eser içinden seçilen kitaplarla dinî ve ahlâkî değerler ile ilgili konular işlense ders daha etkili ve zevkli olur mu?" sorusu yöneltilmiştir.

Tablo 12. Öğrencilerin 100 Temel Eserin Dinî ve Ahlâkî Değerler Anlatımında Kullanılmasına Yönelik Tutumlarının Dağılımı

Seçenek	N	%
Evet	76	38
Hayır	65	32,5
Kısmen	59	29,5
Toplam	**200**	**100**

Ankete katılan öğrencilerin 76'sı (%38) edebi eserlerle yapılacak dinî ve ahlâkî değer eğitiminin etkili ve zevkli olacağını, 59'u (%29,5) kısmen etkili ve zevkli, 65'i (%32,5) ise "Hayır" cevabını vererek edebi eserlerin dinî ve ahlâkî değerlerin öğretiminde etkili ve zevkli olmayacağını belirtmişlerdir.

Öğrencilerin bu soruyu neden olumsuz yanıtladıkları sorulduğunda, Fen Lisesi ve Özel Okul'da eğitim gören öğrencilerin çoğunluğu "Hayal ürünü ve kurgudan oluşan eserlerde gerçek hayatta karşılaşılamayacak olaylara yer verilmekte, bu nedenle kitaptaki olaylar beni etkilememektedir." İmam-Hatip Lisesi'nde eğitim gören öğrenciler "Edebi eserlerle DKAB dersleri arasında bağlantı kuramıyorum. Edebi eserler yerine Kur'ân-ı Kerîm ve Peygamberimiz'in hayatından örnekler incelenmelidir.", Genel Lise ile Özel Okul'da eğitim gören öğrencilerin bir kısmı ise "Edebi eserlerde dinî değerler objektif olarak ele alınmamaktadır." şeklinde cevap vermiştir.

Verilen cevaplar, öğrencilerin dinî ve ahlâkî değerlerin öğretiminde örnek olay inceleme yönteminin etkisini kabul ettiklerini ortaya çıkarmıştır. Ancak örnek olay incelemesinde kullanılacak materyal konusunda, öğrencilerin farklı düşüncede oldukları görülmüştür. Öğrencilerin edebi eserlerin dinî ve ahlâkî değerlerin öğretiminde etkili olamayacağını düşünmeleri, edebi eserlerin birer kurgu olması ve yazarın düşüncelerini yansıtması açısından konuların objektif olarak ele alınmamasına bağlanabilir. Bu bağlamda Kur'ân-ı Kerîm'de yer alan kıssalarla yapılacak dinî ve ahlâkî değer eğitiminin öğrencilerin dinî ve ahlâkî tasavvurlarının gelişmesinde daha etkili olacağı söylenebilir. Ayrıca kitaplarda konunun ayrıntılar yığını, karakter ve yer isimleriyle boğulması ana konudan uzaklaşılmasına neden olmaktadır. Bu bilgiler bir anlamda dinî ve ahlâkî değerlerin yaşama uygulanabilmesinin önündeki engeller haline gelebilmektedir.

Çalışmanın kapsamında ele alınan 100 Temel Eser içinden seçilen kitaplardan, öğrencilerin, hangilerini okuduğunu belirlemek için "100 Temel Eser içinden seçilen aşağıda belirtilen kitaplardan hangilerini okudunuz?" sorusu sorulmuştur.

Tablo 13. 100 Temel Eser İçinden Seçilen 10 Eseri Okuyan Öğrencilerin Dağılımı

Seçenek	Okuyan	Okumayan	Toplam
Pinokyo	165	35	200
	%82,5	%17,5	%100
Heidi	148	52	200
	%74	%26	%100
Pollyanna	135	65	200
	%67,5	%32,5	%100
Yalnız Efe	98	102	200
	%48	%52	%100
Don Kişot	98	102	200
	%48	%52	%100
Robinson Crusoe	84	116	200
	%42	%58	%100
Falaka (Ö. Seyfettin)	73	127	200
	%36,5	%63,5	%100
Çalıkuşu	68	%132	200
	%34	%66	%100
Falaka (A. Rasim)	54	146	200
	%27	%73	%100
Fatih-Harbiye	24	176	200
	%12	%88	%100

Öğrencilerin verdikleri cevaplara bakıldığında, Türk yazarların eserlerinden ziyade yabancı yazarların kitaplarını tercih ettikleri görülmüştür. Kitaplarda kullanılan dil ve üslubun akıcı olması, merak öğesini canlı tutması ayrıca sinemaya uyarlanması öğrencilerin bu kitapları tercih etme sebepleri arasında sayılabilir.

Öğrencilerin araştırma kapsamında tercih edilen on eseri okuyup okumadıklarının yanı sıra bu kitaplardaki karakterlerden hangisini örnek aldıkları sorulmuştur. Bu soruya verdikleri cevaplar şöyledir:

Tablo 14. Öğrencilerin 10 Eserden Örnek Aldıkları Karakterlerin Dağılımı

Seçenek	N	%
Robinson Crusoe	43	21,5
Pollyanna	38	19
Heidi	29	14,5
Din adamı	25	12,5
Don Kişot	17	8,5
Pinokyo	9	4,5
Feride	6	3
Neriman	3	1,5
Diğer (Hiçbiri)	30	15
Toplam	**200**	**100**

Ankete katılan öğrencilerin 43'ü (%21,5) Robinson Crusoe'yu, 38'i (%19) Pollyanna'yı, 29'u (%14,5) Heidi'yi, 25'i (%12,5) din adamını, 17'si (%8,5) Don Kişot'u, 9'u (%4,5) Pinokyo'yu, 6'sı (%3) Feride'yi, 3'ü (%1,5) Neriman'ı örnek alabileceklerini belirtirken, 30'u (%15) "Diğer" seçeneğini tercih ederek hiçbirini örnek almadıklarını belirtmiştir.

Öğrenciler Türk yazarların kitaplarından daha fazla yabancı yazarların eserlerindeki karakterleri örnek almaktadırlar. Bunda yabancı yazarların kitaplarının daha fazla okunmasının da etkisinin olduğu söylenebilir. Bununla birlikte öğrenciler, kendilerine örnek alacakları kahramanı seçerken karakterlerin adaletli, merhametli, dürüst, hoşgörülü olması gibi özellikleri göz önünde bulundurdukları bilinmektedir. Örnek alınan karakterlerin cinsiyete göre dağılımı incelendiğinde ise aşağıdaki tablo elde edilmiştir.

Tablo 15. Öğrencilerin 10 Eserden Örnek Aldıkları Karakterlerin Cinsiyete Göre Dağılımı

Seçenekler	Kız	Erkek	Toplam
Robinson Crusoe	15	28	43
	%7,5	%14	%21,5
Pollyanna	3	6	9
	%1,5	%3	%4,5
Heidi	28	10	38
	%14	%5	%19
Din adamı	25	4	29
	%12,5	%2	%14,5
Don Kişot	4	13	17
	%2	%6,5	%8,5
Pinokyo	3	0	3
	%1,5	%0	%1,5
Feride	15	10	25
	%7,5	%5,5	%12,5
Neriman	4	2	6
	%2	%1	%3
Diğer (Belirtiniz)	19	11	30
	%9,5	%5,5	%15
Toplam	**115**	**85**	**200**
	%57,5	**%42,5**	**%100**

$p<0.5$ x^2: 33.728

Tablo 15'e bakıldığından kız öğrencilerin, erkek öğrencilere göre farklı karakterleri örnek aldıkları ortaya çıkmıştır. Kız öğrencilerin sevecen, merhametli ve hoşgörülü; erkek öğrencilerin ise adaletli, cesur ve özgülüğüne düşkün karakterleri örnek aldıklarını anlaşılmaktadır. Bu bağlamda öğrencilerin bilişsel ve duyuşsal gelişim özellikleri ile cinsiyete bağlı farklılıklarının tercihlerini etkilediği ifade edilebilir.

Öğrencilere örnek aldıkları kahramanların yanında kendilerini olumsuz etkileyen karakterlerin olup olmadığı sorulmuştur. Öğrencilerin soruya verdikleri cevaplar aşağıdaki tabloda belirtilmiştir.

Tablo 16. Öğrencilere Göre Olumsuz Etkiye Yol Açan Karakterlerin Dağılımı

Seçenek	N	%
Pinokyo	84	42
Robinson Crusoe	13	6,5
Will Atkins	12	6
Lamba Fitili	11	5,5
Neriman	8	4
Feride	6	3
Din adamı	6	3
Diğer (Hiçbiri)	60	30
Toplam	**200**	**100**

Tablo 16'da görüldüğü üzere, öğrencilerin 84'ü (%42) Pinokyo, 13'ü (%6,5) Robinson Crusoe, 12'si (%6) Will Atkins, 11'i (%5,5) Lamba Fitili, 8'i (%4) Neriman, 6'sı (%3) din adamı, 6'sı (%3) Feride'den olumsuz etkilendiğini belirtirken, öğrencilerin 60'ı (%30) "Diğer" seçeneğini tercih ederek hiçbir karakterden olumsuz etkilenmediğini belirtmiştir. Öğrenciler, bu karakterlerin kötü davranış ve alışkanlıkları sebebiyle olumsuz etki oluşturduklarını ifade etmişlerdir.

Seçilen eserlerin öğrencilerin dinî düşüncelerinde olumsuz etki oluşturup oluşturmadığını belirlemek amacıyla "100 Temel Eser arasından seçilen Robinson Crusoe, Don Kişot, Pollyanna, Pinokyo, Heidi, Yalnız Efe, Falaka (Ö. Seyfettin), Falaka (A. Rasim), Çalıkuşu, Fatih-Harbiye kitaplarında yer verilen dine dair bilgiler sizde olumsuz düşünceler oluşturuyor mu?" sorusuna verilen cevaplar şöyledir:

Tablo 17. 10 Eserin Öğrencilerin Dini Düşüncelerine Etkisi

Seçenek	N	%
Evet	17	8,5
Hayır	66	33
Kısmen	117	58,5
Toplam	**200**	**100**

Ankete katılan öğrencilerden 17'si (%8,5) eserde dini konularla ilgili verilen ifadelerin olumsuz düşünceler oluşturduğunu, 117'si (%58,5) kısmen olumsuz etkilediğini belirtirken, 66'sı (%33)'ü olumsuz etkilenmediğini belirtmiştir.

Cinsiyetin, kitapların olumsuz dini düşünce oluşturup oluşturmadığı sorusu üzerindeki etkisi değerlendirildiğinde aşağıda belirtilen sonuçlara ulaşılmıştır.

Tablo 18. 10 Eserin Öğrencilerin Dini Düşüncelerine Etkisinin Cinsiyete Göre Dağılımı

Seçenekler	Kız	Erkek	Toplam
Evet	9	8	17
	%4,5	%4	%8,5
Hayır	34	32	66
	%17	%16	%33
Kısmen	72	45	117
	%36	%22,5	%58,5
Toplam	**115**	**85**	**200**
	%57,5	**%42,5**	**%100**
	$p< 0.5$ x^2: 1.893		

Tablo 18'de 10 Eserin olumsuz dini düşünceye yol açma oranlarında kız ve erkek öğrenciler arasında farklılaşma olduğu görülmüştür. Kız öğrencilerin 9'u (%4,5) erkek öğrencilerin 8'i (%4) Seçilen kitapların olumsuz dinî düşüncelere yol açıp açmadığı sorusuna "Evet" cevabını vermiştir. "Hayır" cevabını veren öğrencilerin sayısı ise kız öğrencilerde 34 (%17), erkek öğrencilerde ise 32 (%16)'dir. Öğrencilerin verdikleri cevaplardaki oran dengelidir. Farklılık "Kısmen" cevabında ortaya çıkmaktadır. Kız öğrenciler, erkek öğrencilere göre daha yüksek oranla kitapların olumsuz dini düşüncelere yol açtığını belirtmişlerdir.

Tablo 19. Öğrencilere Göre Olumsuz Dini Düşüncelere Yol Açan Eserlerin Dağılımı

Seçenek	N	%
Pinokyo	48	24
Robinson Crusoe	43	21,5
Falaka (A. Rasim)	23	11,5
Pollyanna	22	11
Don Kişot	19	9,5
Heidi	18	9
Falaka (Ö. Seyfettin)	18	9
Çalıkuşu	10	5
Yalnız Efe	10	5
Fatih-Harbiye	6	3
Hiçbiri	65	32,5
Toplam	**200**	**100**

Tablo 19'de görüldüğü üzere, öğrencilerin 48'i (%24) Pinokyo, 43'ü (%21,5) Robinson Crusoe, 23'ü (%11,5) Falaka (A. Rasim), 22'si (%11) Pollyanna, 19'u (%9.5) Don Kişot, 18'i (%9) Falaka (Ö. Seyfettin), 18'i (%9) Heidi, 10'u (%5) Yalnız Efe, 10'u (%5) Çalıkuşu, 6'sı (%3) Fatih-Harbiye adlı eserin dini konularda olumsuz düşüncelere neden olduğu belirtirken, öğrencilerin 65'i (%32,5) hiçbirinin olumsuz düşüncelere neden olmadığını belirtmiştir.

Eserlerin öğrencilerde olumsuz düşünceler oluşturma nedeninin Hristiyanlığın mükemmel ve kusursuz bir din olarak anlatılması olduğu söylenebilir. Ayrıca Türk yazarların eserlerinde dine dair değerlere fazla yer verilmemesi, özellikle din adamlarının ya da dini konularda bilgili olarak kabul edilen kişilerin objektif olarak ele alınmaması da olumsuz düşüncelere sebep olan etmenlerdendir. Öğrencilerin bu konudaki ifadeleri şöyledir: İmam-Hatip Lisesi ve Özel Okul'da eğitim gören öğrenciler "Hristiyanlığın gerçekten bu kadar mükemmel bir din olduğuna inanmıyorum.", "Eserlerde din adamları objektif olarak anlatılmamıştır." şeklinde düşüncelerini belirtirken araştırmanın evrenini oluşturan diğer liselerde eğitim gören öğrenciler ise "Biz, Hristiyanlığın insanlar tarafından bozulduğunu biliyoruz." şeklinde cevap vermiştir. Bu durumda dinî ve ahlâkî değerlerin öğrencilerin ilgi ve ihtiyaçları doğrultusunda, olumlu bir üslup ve akıcı bir dille, her çağa hitap edebilecek şekilde yazılmasının gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Tablo 20. Dini konularda Olumsuz Düşüncelere Yol Açan Eserlerin Öğrencilerin Cinsiyetine Göre Dağılımı

Seçenekler	Kız	Erkek	Toplam
Pinokyo	30	18	48
	%15	%9	%24
Robinson Crusoe	22	21	43
	%13	%11	%24
Falaka	19	4	23
(A. Rasim)	%9,5	%2	%11,5
Pollyanna	10	12	22
	%5	%6	%11
Don Kişot	10	9	19
	%5	%4,5	%9,5
Heidi	8	10	18
	%4	%5	%9
Falaka	14	4	18
(Ö. Seyfettin)	%7	%2	%9
Çalıkuşu	7	3	10
	%3,5	%1,5	%5
Yalnız Efe	7	3	10
	%3,5	%1,5	%5
Fatih-Harbiye	3	3	6
	%1,5	%1,5	%3
Diğer	30	35	65
(Hiçbiri)	%15	%17,5	%32,5
Toplam	**115**	**85**	**200**
	%57,5	**%42,5**	**%100**
	$p<0.5$ x^2: 33.728		

Tablo 20 incelendiğinde eserlerin olumsuz düşüncelere yol açma durumları cinsiyete göre farklılaşmaktadır. Bu farklılık Ömer Seyfettin'in Falaka, Ahmet Rasim'in Falaka ve Carlo Collodi'nin Pinokyo adlı eserlerinde ortaya çıkmıştır. Böyle bir farkın ortaya çıkmasında Falaka adlı eserlerde din adamlarından olumsuz bahsedilmesinin, dini bilen kişilerin düzenbaz kişiler olarak yansıtılmasının ve şiddet unsurlarına yer verilmesinin, Pinokyo'nun da yalancılığının kız öğrencileri daha fazla etkilemesinin rolü vardır. Ayrıca öğrencilerin din adamlarıyla ilgili düşüncelerini öğrenmek için yöneltilen "Eserlerde din adamları objektif olarak anlatılmamıştır." seçeneğini tercih eden öğrencilerin de neredeyse hepsi kızdır.

2.4. Dinî Değerler ve Kavramlar

Bu bölümde 100 Temel Eser içinden seçilen kitaplarda tespit ettiğimiz 12 dinî değerin, DKAB programlarıyla ilişkisi ve öğrencilerin bu değerleri benimsemedeki etkisi tespit edilmeye çalışılmıştır. Cinsiyet ve okul türü değişkenlerine göre bir farklılığın olup olmadığı belirlenmek istenmiştir.

2.4.1. Tanrı İnancı

İncelenen kitapların hepsinde Tanrı inancının işlendiği tespit edilmiştir. Tanrı inancı kapsamında eserlerde Tanrı'nın varlığından, gücünden, sevgisinden, merhametinden, öfkesinden, adaletinden bahsedilmiştir. Eserlerde yer verilen bu anlatımlardan öğrencilerin ne anladıklarını ve bu metinleri nasıl yorumladıklarını öğrenmek için Tanrı inancıyla ilgili öğrencilere sorular sorulmuştur. Elde edilen cevaplar şöyledir:

Tablo 21. Öğrencilerin Tanrı Tasavvurlarına Dair Betimlemelere Bakışı

Seçenekler	A şıkkı	B şıkkı	C şıkkı	Toplam
Tanrı'nın varlığı ve gücü	197	3	3	200
	%97	%1,5	%1,5	%100
Şükür	195	3	2	200
	%97,5	%1,5	%1	%100
Tanrı'nın adaleti	194	6	0	200
	%97	%3	%0	%100
Tanrı'nın cömertliği	194	2	4	200
	%97	%1	%2	%100
Tanrı'nın merhameti ve bağışlayıcılığı	193	4	3	200
	%96,5	%2	%1,5	%100
Tanrı'nın emir ve yasakları	191	4	5	200
	%95,5	%2	%2,5	%100
Tanrı'nın gücü ve iradesi	189	7	4	200
	%93,5	%3,5	%2	%100
Tanrı'ya şükretmek	187	10	3	200
	%93,5	%5	%1,5	%100
Tanrı'nın emirlerine uyma	180	16	4	200
	%90	%8	%2	%100
İnsanın sorumluluğu	179	20	1	200
	%89,5	%10	%0,5	%100
İnsanın fıtratı	178	13	9	200
	%89	%6,5	%3,5	%100
Tanrı'nın insanları eşit yaratması	149	38	13	200
	%73,5	%19	%6,5	%100
Tanrı korkusu	135	55	10	200
	%67,5	%27,5	%5	%100

Yukarıdaki sonuçlara göre, öğrencilerin yaklaşık %90'ının Tanrı inancı ve Tanrı inancıyla ilgili konularda gerekli bilgileri kazandıkları ve doğru cevabı verdikleri görülmüştür. Bununla birlikte "Tanrı korkusu" ve "Tanrı'nın insanları eşit yaratması" ile ilgili sorulara doğru cevap verenlerin oranı diğer sorulara göre kısmen daha düşük olduğu dikkat çekmektedir. Bu durumun sebebi daha küçük yaşlardan itibaren ebeveynlerin çocuklar üzerinde disiplini sağlamak için "Yalan söylersen Allah seni cehenneme atar.", "Anne-babaya karşı gelinmez. Allah, anne-babaya karşı ge-

lenleri yakar." şeklindeki telkinlerinin olduğu ifade edilebilir. Masum görünen bu cümleler çocuklarda Allah korkusuna ve Allah'ın adaletinin sorgulanmasına sebep olabilmektedir.[4]

Eserlerden seçilen cümlelerin, öğrencilerin Tanrı tasavvurlarını (Tanrı korkusu ve Tanrı'nın insanları eşit yaratması faktörleri hariç) çoğunlukla olumlu yönde etkilediği görülmüştür. Kitaplarda doğru bir şekilde verilecek Tanrı algısı, diğer değerlerin benimsenmesine yardımcı olacağı gibi Tanrı tasavvurunun da olumlu gelişmesini sağlayacaktır.

[4] bk. Mustafa Öcal, *Din Eğitimi ve Öğretiminde Metotlar* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009), 80.

Tablo 22. Öğrencilerin Tanrı Tasavvuruna Dair Betimlemelere Bakışının Cinsiyete Göre Dağılımı

Seçenekler	Cins.	N	X	S	Toplam
Tanrı'nın varlığı ve gücü	Kız	114	1.01	0.093	t: -2.227 Sd: 198
	Erkek	85	1.09	0.397	p<.05 Önemsiz
Tanrı'nın merhameti ve bağışlayıcılığı	Kız	114	1.98	0.131	t: -1.088 Sd: 198
	Erkek	85	2.01	0.213	p<.05 Önemsiz
Tanrı'nın gücü ve iradesi	Kız	114	1.05	0.260	t: -1.133 Sd: 198
	Erkek	85	1.11	0.409	p<.05 Önemsiz
Tanrı'nın adaleti	Kız	114	1.02	0.131	t: -1.214 Sd: 198
	Erkek	85	1.05	0.213	p<.05 Önemsiz
Tanrı'nın cömertliği	Kız	114	2.00	0.132	t: -0.949 Sd: 198
	Erkek	85	2.02	0.217	p<.05 Önemsiz
Tanrı'nın emirlerine uyma	Kız	114	1.12	0.422	t: 0.075 Sd: 198
	Erkek	85	1.12	0.324	p<.05 Önemsiz
Tanrı korkusu	Kız	114	1.78	0.509	t: 0.238 Sd: 198
	Erkek	85	1.76	0.549	p<.05 Önemsiz
Tanrı'nın insanları eşit yaratması	Kız	114	1.97	0.227	t: -1.090 Sd: 198
	Erkek	85	2.00	0.218	p<.05 Önemsiz
Tanrı'ya şükretmek	Kız	114	1.97	0.263	t: -1.214 Sd: 198
	Erkek	85	1.96	0.241	p<.05 Önemsiz
İnsanın sorumluluğu	Kız	114	1.89	0.318	t: -0.955 Sd: 198
	Erkek	85	1.93	0.300	p<.05 Önemsiz
Şükür	Kız	114	1.00	0.000	t: -2.509 Sd: 198
	Erkek	85	1.08	0.352	p<.05 Önemsiz
Tanrı'nın emir ve yasakları	Kız	114	1.03	0.208	t: -2.143 Sd: 198
	Erkek	85	1.13	0.457	p<.05 Önemsiz
İnsanın fıtratı	Kız	114	1.99	0.311	t: 0.559 Sd: 198
	Erkek	85	1.96	0.360	p<.05 Önemsiz

Tablo 22'de verilen bilgilerde, kız ve erkek öğrencilerin verdikleri cevapların birbirlerine yakın olduğu görülmüştür. Dolayısıyla Tanrı algısı açısından kız ve erkek öğrenciler arasında bir fark olmadığı anlaşılmaktadır.

Yıldız (2007), yaptığı araştırmada 13-15 yaş aralığındaki çocukların Allah tasavvurlarında soyut bilişsel dönemin etkisiyle antropomorfik düşünce biçiminin zayıfladığını bulgulamıştır. Araştırmada, Tanrı'nın ezeli-ebedi ve mekândan münezzeh oluşu; Tanrı'nın eşsiz ve benzersiz oluşu; Tanrı'nın her şeyi bilmesi ve her şeyden haberdar olması; Tanrı'nın

her şeye gücünün yetmesi; Tanrı'nın yargılayıcılığı, cezalandırıcılığı ve bağışlayıcılığı; Tanrı'ya yapılan dualar ile ilgili sorular sorulmuştur. Çalışmanın sonunda kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre Allah tasavvurlarının soyut işlemler dönemine daha uygun ve daha az antropomorfik düşünce ağırlıklı olduğu görülmüştür. Ayrıca kız öğrencilerin Tanrı'yı affedici ve merhametli olarak tanımlarken, erkeklerin ise cezalandırıcı olarak tanımladıkları dikkat çekmiştir.[5]

Bu araştırmada Tanrı'nın varlığı ve gücü, şükür ve merhamet sıfatlarının ön plana çıktığı görülmüştür. Kuşat (2006), 14-18 yaş arasındaki ergenlerin Allah'ın "yaratıcı, bağışlayıcı ve yerin göğün sahibi oluşu" en çok; "öç alıcı, istediğini yapmayan, her şeyden sorumlu" sıfatlarının ise en az tercih edilen sıfatlar olduğu ortaya çıkarmıştır. Cinsiyet açısından bakıldığında kızların daha çok Allah'ın "yakınlığını, koruyuculuğunu, sevgisini"; buna karşılık erkeklerin "gücünü ve cezalandırıcı" özelliğini vurguladıkları görülmüştür.[6] Bu açıdan Kuşat'ın sonuçlarıyla bu çalışmanın sonuçlarını birbirini desteklediği söylenebilir.

Türk kültürünün ve anne-baba görüşlerinin etkisiyle öğrencilerin büyük çoğunluğunun küçük yaşlardan itibaren İslâmiyet'in onayladığı şekilde soyut düşünce ve Kur'an temelli Allah tasavvuru oluşturdukları görülmüştür.[7] İlk din eğitimlerini çoğunlukla ailede alan öğrenciler, bu bilgileri DKAB dersinde geliştirmekte, eksikliklerini tamamlamaktadır. DKAB programlarında, İslâmiyet'in iman esaslarından ilki ve temeli olan Allah'a iman konusuna 5. sınıfta yer verilmektedir. Ünite kapsamında, öğrencilerin Allah inancı ile ilgili varsa yanlışlıklarının düzeltilmesi, Allah'ın sıfatları temel alınarak doğru bir tasavvur oluşturulması hedeflenmiştir. Ünitenin temelinde Allah'ın birliği inancının (Tevhid) yer almaktadır. Al-

---

5 Murat Yıldız, *Çocuklarda Tanrı Tasavvurunun Gelişimi* (İzmir: İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları, 2007), 202- 225.

6 Ali Kuşat, "Ergenlerde Allah Tasavvuru", ed. Ü. Günay- C. Çelik, *Dindarlığın Sosyo- Psikolojisi* (Adana: Karahan Kitabevi, 2006), 113-156.

7 bk. Mustafa Öcal, "Okul öncesi ve İlköğretim Çağı Çocuklarının Allah Tasavvurları Üzerine Bir Araştırma", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/2 (2004), 59-80.

lah inancı, Kur'an temelli ve öğrencinin seviyesi dikkate alınarak benimsetilmeye çalışılmaktadır. Programlarda korku yönelimli değil, sevgi yönelimli Allah tasavvuru oluşturulmaya çalışılmıştır.[8]

Yapılan bir araştırmada lise öğrencilerine "DKAB dersinde öğrendiklerinizin sizde hangi değişikliklere yol açtığını söyleyebilir misiniz?" sorusu öğrencilere yöneltilmiştir. DKAB dersinin öğrencilerin Allah inancı, sevgisi ve saygısı (%39,1) üzerinde olumlu bir artışa yol açtığı bulgulanmıştır.[9] Öğrencilerin verdikleri cevaplar incelendiğinde DKAB dersinin, lise öğrencilerinin dinî ve ahlâkî bilgi ve tutumlarında olumlu etkisinin olduğu anlaşılmıştır.

Okul türünün öğrencilerin Tanrı tasavvurlarına etkisi beş başlık altında değerlendirilmiştir. Öğrencilerin bu beş temaya verdikleri cevapların dağılımı şöyledir:

---

8 MEB, *İlköğretim DKAB Öğretim Programı*, 42.

9 Halis Ayhan vd., *Din ve Ahlâk Eğitim Öğretiminde Yeni Yaklaşımlar* (İstanbul: Dem Yayınları, 2004), 37-38.

Tablo 23. Öğrencilerin Tanrı Tasavvuruna Dair Betimlemelere Bakışının Okul Türüne Göre Dağılımı

Seçenekler	Okul	A	B	C	Toplam
	1.ÖO	50 (%25)	0 (%0)	0 (%0)	50 (%25)
Tanrı'nın varlığı ve sıfatları	2.İHL	50 (%25)	0 (%0)	0 (%0)	50 (%25)
	3.FL	45 (%22,5)	5 (%2,5)	0 (%0)	50 (%25)
	4.GL	49 (%23,5)	1 (%0,5)	0 (%0)	50 (%25)
	Toplam	194 (%97)	6 (%3)	0 (%0)	200 (%100)
			$p<.05$ x^2: 11.684		
	1.ÖO	0 (%0)	50 (%25)	0 (%0)	50 (%25)
İnsanın sorumluluğu ve iradesi	2.İHL	0 (%0)	50 (%25)	0 (%0)	50 (%25)
	3.FL	2 (%1)	48 (%24)	0 (%0)	50 (%25)
	4.GL	0 (%0)	48 (%24)	2 (%1)	50 (%25)
	Toplam	2 (%1)	196 (%98)	2 (%1)	200 (%100)
			$p<.05$ x^2: 12.082		
	1.ÖO	1 (%0,5)	48 (%24)	1 (%0,5)	50 (%25)
Tanrı'ya şükür	2.İHL	0 (%0)	50 (%25)	0 (%0)	50 (%25)
	3.FL	3 (%1,5)	46 (%23)	1 (%0,5)	50 (%25)
	4.GL	0 (%0)	49 (%23,5)	1 (%0,5)	50 (%25)
	Toplam	4 (%2)	193 (%96,5)	3 (%1,5)	200 (%100)
			$p<.05$ x^2: 7.181		
	1.ÖO	10 (%5)	39 (%19,5)	1 (%0,5)	50 (%25)
Tanrı'nın merhameti	2.İHL	12 (%6)	35 (%17,5)	3 (%1,5)	50 (%25)
	3.FL	15 (%7,5)	32 (%16)	3 (%1,5)	50 (%25)
	4.GL	18 (%9)	29 (%13,5)	3 (%1,5)	50 (%25)
	Toplam	56 (%27,5)	135 (%67,5)	10 (%5)	200 (%100)
			$p<.05$ x^2: 5.495		
	1.ÖO	15 (%7,5)	34 (%17)	1 (%0,5)	50 (%25)
İnsanın yaratılışı	2.İHL	11 (%5,5)	39 (%19,5)	0 (%0)	50 (%25)
	3.FL	6 (%3)	38 (%19)	6 (%3)	50 (%25)
	4.GL	6 (%3)	38 (%19)	6 (%3)	50 (%25)
	Toplam	38 (%19)	149 (%73,5)	13 (%6,5)	200 (%100)
			$p<.05$ x^2: 15.858		

Araştırma evreni belirlenirken okullarda verilen eğitim türü göz önünde bulundurulmuştur. Bundaki amaç, din öğretiminin ağırlıklı olduğu İmam-Hatip Lisesi'ndeki öğrencilerin, diğer liselere göre dinî ve ahlâkî değerlere bakışında önemli bir farkın olup olmadığını tespit etmektir. Bu açıdan yukarıda verilen sonuçlara bakıldığında İmam-Hatip Lisesi öğrencilerinin Tanrı tasavvurlarının diğer okul türlerine göre daha doğru

olduğu söylenebilir. Böyle bir sonucun ortaya çıkmasında öğrencilerin dindarlık düzeylerinin ve aldıkları din eğitimin etkisi vardır. İmam-Hatip Lisesinde eğitim gören öğrencilerin programlarında yer alan "Kelâm" dersinde Allah'ın varlığı ile ilgili deliller ve sıfatları ile ilgili detaylı açıklamalar yapılmaktadır. Ancak diğer okul türlerinde böyle bir ders yer almamakla birlikte, DKAB derslerinde kısaca Allah'ın varlığının delillerine ve sıfatlarına yer verilmektedir. Bu bağlamda DKAB kitaplarında yer verilen bilgiler öğrencilerin ihtiyaçlarını karşılayamamaktadır. Ayrıca bazı bilimsel teorilerle DKAB derslerinde verilen inanç esasları arasında çelişki ve tutarsızlık bulunması da tanrı tasavvurunu etkileyebilmektedir.

Bireylerin Allah tasavvurlarının oluşumunda etki eden unsurları, Grom'dan alıntı yapan Wulff tarafından şöyle belirtilmiştir: "Anne- baba ilişkileri; diğer önemli kişi ve gruplarla ilişkiler; kendilik kavramı veya özsaygıya ilişkin duygular; Tanrı konusundaki öğrenim ve Tanrı'nın insanlıkla ilişkisi; dinî uygulama, dua, ibadet, kutsal metin okuma, dinî tartışmalar ve kişinin kendi düşünceleridir."[10] Bu faktörler, öğrencilerin Allah tasavvurlarını etkileyen unsurlardır. Bu anlamda, Tanrı algısının oluşumunda ailenin dinî algıları, sosyal çevre, öğrencilerin kendi düşünceleri, okuduğu kitaplar, yaşadığı tecrübeler, alınan sağlıklı din eğitimin etkili olduğu söylenebilir.

2.4.2. Şeytan-Melek

Eserlerde yer verilen şeytan-melek hakkındaki bilgilerle öğrencilerin var olan düşünceleri arasında nasıl bir ilişki olduğunu belirlemek için öğrencilere eserlerden alınan metinler verilerek şeytan-melek kavramları hakkında bir yargıya ulaşmaları istenmiştir.

Ankette şeytan-melek hakkında sorulan 10 soruya öğrencilerin verdikleri cevaplar şöyledir:

---

[10] David M. Wulff, *Psychology of Religion* (New York: John Wiley&Sons Inc., 1997), 368 akt. Yıldız, *Çocuklarda Tanrı Tasavvurunun Gelişimi*, 10.

Tablo 24. Öğrencilerin Şeytan-Melek Hakkındaki Çıkarımlara Bakışı

Seçenekler	Doğru	Yanlış	Toplam
Şeytan son derece kurnazdır.	199 %99,5	1 %0,5	200 %100
Şeytan insanları kötülüğe yöneltmek için çabalar.	199 %99,5	1 %0,5	200 %100
Melekler iyiliğin sembolü olduklarından yapılan her hayırlı iş ve ortamda bulunurlar.	198 %99	2 %1	200 %100
Melekler iyiliğin ve güzelliğin sembolü olduklarından toplumda iyi insanlar meleğe benzetilir.	197 %98,5	3 %1,5	200 %100
Şeytan Allah tarafından yaratılmış varlıklardan biridir. Bu sebeple şeytanın kötülüğünden korunmak için Allah'a sığınmalıyız.	196 %98	4 %2	200 %100
Dünyadaki güzelliklerin ve düzenin yaratıcısı olan Tanrı'yı unutup puta tapmak şeytan işidir.	194 %97	6 %3	200 %100
Şeytan Allah'ın yeryüzündeki düzenini bozmak isteyen bir düşmandır.	190 %95	10 %5	200 %100
Şeytanın başıboş insanlarla uğraşıp, onları tuzağa düşürmeye çalışır.	184 %92	16 %8	200 %100
İyi kalpli insanlar meleklere benzetilmektedir, ancak melekler insanlardan farklı varlıklardır. Onları insanlara benzeterek kanatlı bir bayan şeklinde düşünmek ve yansıtmak doğru değildir.	183 %91,5	17 %8,5	200 %100
Şeytan ve şeytana uyanlar, yaptıklarından dolayı ebediyen cehennemde kalacaktır.	129 %63,5	71 %35,5	200 %100

Tablo 24 incelendiğinde, öğrencilerden 10 soruyu doğru cevaplayanların oranı %90'ın üzerindedir. Verilen metinden yola çıkılarak ulaşılan "Şeytan ve şeytana uyanlar, yaptıklarından dolayı ebediyen cehennemde kalacaktır" yargısına öğrencilerin 129'u (%63,5) "Doğru" cevabını verirken, 71'i (%35,5) "Yanlış" cevabını vermiştir. Öğrenciler, insanların yaptıkları hatalarından dolayı tövbe edebileceği veya cehennemde günahlarının cezasını çektikten sonra cennete gidebileceği düşüncesiyle "Yanlış" şıkkını tercih ettiklerini belirtmişlerdir.

Tablo 25. Öğrencilerin Şeytan-Melek Hakkındaki Çıkarımlara Bakışının Cinsiyete Göre Dağılımı

Seçenekler	Cins.	N	X	S	Toplam
Şeytanın kurnazlığı	Kız	114	1.01	0.093	t: 0.859 Sd: 198
	Erkek	85	1.00	0.000	p<.05 Önemsiz
Şeytanın insanı kötülüğe çağırması	Kız	114	1.01	0.093	t: 0.859 Sd: 198
	Erkek	85	1.00	0.000	p<.05 Önemsiz
Şeytanın Allah'ın düşmanı olması	Kız	114	1.05	0.223	t: 0.163 Sd: 198
	Erkek	85	1.05	0.213	p<.05 Önemsiz
Şeytanın kötülüğünden Allah'a sığınma	Kız	114	1.03	0.160	t: 0.713 Sd: 198
	Erkek	85	1.01	0.108	p<.05 Önemsiz
Şeytanın ve ona uyanların cehennemde kalması	Kız	114	1.36	0.481	t: 0.052 Sd: 198
	Erkek	85	1.35	0.481	p<.05 Önemsiz
Şeytanın insanları kandırması	Kız	114	1.10	0.307	t: 1.477 Sd: 198
	Erkek	85	1.05	0.213	p<.05 Önemsiz
Puta tapmak şeytan işi	Kız	114	1.03	0.184	t: 0.459 Sd: 198
	Erkek	85	1.02	0.152	p<.05 Önemsiz
Melekler iyiliğin sembolü	Kız	114	1.01	0.093	t: -0.880 Sd: 198
	Erkek	85	1.02	0.152	p<.05 Önemsiz
Meleklerin güzel olan her şeyde bulunması	Kız	114	1.02	0.131	t: 1.220 Sd: 198
	Erkek	85	1.00	0.000	p<.05 Önemsiz
Meleklerin insanlara benzetilmesi	Kız	114	1.09	0.283	t: 0.115 Sd: 198
	Erkek	85	1.08	0.277	p<.05 Önemsiz

Cinsiyet değişkeni açısından öğrencilerin şeytan-melek kavramına ilişkin algılarında bir önemli bir farklılaşmanın olmadığı görülmüştür. Öğrencilerin verdikleri cevaplarda, şeytanın kurnazlığı ile insanları kötülüğe teşvik etmesi; meleklerin iyiliğin sembolü olması ve iyi insanların meleklere benzetilmesi özellikleri öne çıkmıştır.

Öğrencilerde melek-şeytan kavramlarına ilişkin algılarının oluşumu, Tanrı tasavvurunun oluşumuyla benzerlik göstermektedir. 7-11 yaşlarında melek-şeytan hakkındaki daha somut ve antropomorfik düşünceler ağırlıklıyken 13-15 yaşlarında bu tasavvurların daha soyut ve Kur'âni temele daha yakın olduğu bilinmektedir.

Hurafelerden uzak, Kur'an temelli sağlıklı bir din eğitimi gerçekleştirme amacında olan DKAB programlarında, 7. sınıf "Melek ve Ahiret İnancı" ünitesinde melek kavramından, meleklerin özellik ve görevlerin-

den, şeytan ve melek arasındaki farklılıklardan bahsedilmektedir. Öğrencilere, meleklerin iyiliğin ve güzelliğin sembolü olduğu aktarılırken, melekler hakkında var olabilecek yanlış bilgiler düzeltilmeye çalışılmaktadır.[11]

DKAB programlarında yer verilen şeytan- melek hakkındaki bilgiler ile incelenen eserlerde Kur'âni temele uygun olarak yansıtılan anlatımların, öğrencilerin algılarını, olumlu yönde etkilediği görülmüştür. Ayrıca yapılan bazı yanlış benzetmelerin farkına varan öğrenciler, melekleri insan şeklinde yansıtmanın doğru olmadığı algısına ulaşmışlardır. Bu sonucun ortaya çıkmasında öğrencilerin bilişsel gelişimleri de etkilidir.

Okul türüne göre öğrencilerin şeytan-melek algılarının dağılımı ise:

Tablo 26. Öğrencilerin Şeytan-Melek Algısının Okul Türüne Göre Dağılımı

Seçenekler	Okul	Doğru	Yanlış	Toplam
Şeytan algısı ve özellikleri	1.ÖO	50 (%25)	0 (%0)	50 (%25)
	2.İHL	49 (%23,5)	1 (%0,5)	50 (%25)
	3.FL	48 (%24)	2 (%1)	50 (%25)
	4.GL	47 (%23,5)	3 (%1,5)	50 (%25)
	Toplam	194 (%97)	6 (%3)	200 (%100)
		$p<.05$ x^2: 3.436		
Şeytan-cehennem, melek-cennet ilişkisi	1.ÖO	29 (%13,5)	21 (%10,5)	50 (%25)
	2.İHL	37 (%18,5)	13 (%6,5)	50 (%25)
	3.FL	34 (%17)	16 (%8)	50 (%25)
	4.GL	29 (%13,5)	21 (%10,5)	50 (%25)
	Toplam	129 (%63,5)	71 (%35,5)	200 (%100)
		$p<.05$ x^2: 3.083		
Melek algısı ve özellikleri	1.ÖO	46 (%23)	4 (%2)	50 (%25)
	2.İHL	50 (%25)	0 (%0)	50 (%25)
	3.FL	49 (%23,5)	1 (%0,5)	50 (%25)
	4.GL	45 (%22,5)	5 (%2,5)	50 (%25)
	Toplam	190 (%95)	10 (%5)	200 (%100)
		$p<.05$ x^2: 7.158		

Okul türüne göre, öğrencilerin şeytan-melek algılarında önemli bir farkın olmadığı görülmüştür. Öğrencilerin küçük yaşlarda ortaya çıkan

---

11 MEB, *İlköğretim DKAB Öğretim Programı*, 54

şeytan-melek kavramıyla ilgili merakları ve bu konuların DKAB programlarında Kur'ân-ı Kerîm temel alınarak işlenmesi doğru bilgilerin kazandırılmasına yardımcı olduğu söylenebilir.

2.4.3. Hz. Îsâ - Hz. Muhammed

İncelenen eserlerde Hz. Îsâ ile ilgili değerlendirmelere yer verilirken, Hz. Muhammed'le ilgili değerlendirmelere yer verilmediği görülmüştür. Öğrencilerin Hz. Îsâ ile ilgili değerlendirmeleri nasıl algıladıklarını belirlemek amacıyla, eserlerden seçilen 3 pasajdan yapılan çıkarımlar hakkındaki düşüncelerini belirtmeleri istenmiştir.

Tablo 27. Öğrencilerin Peygamber Kavramına Dair Çıkarımlara Bakışı

Seçenekler	Doğru	Yanlış	Toplam
Hz. Îsâ Hristiyanlara göre bir peygamber değildir.	71 %35,5	129 %63,5	200 %100
Hz. Îsâ insanları günahlarından arındıran yüce bir kurtarıcıdır.	77 %38,5	123 %61,5	200 %100
Hz. Îsâ insanların günahlarının bağışlanması için Tanrı ile kul arasında bir aracıdır.	98 %49	102 %51	200 %100
Hristiyanlığın inanç ve ahiret esası ile ilgili hususlar Hz. Îsâ merkezlidir.	135 %67,5	65 %32,5	200 %100

Tablo 27'de, öğrencilerin 129'u (%63,5) "Hz. Îsâ Hristiyanlara göre bir peygamberdir" cevabını verirken, 71'i (%35,5) soruya "Hz. Îsâ Hristiyanlara göre bir peygamber değildir." cevabını vermiştir. İkinci soruya öğrencilerin 77'si (%38,5) "Hz. Îsâ insanları günahlarından arındıran yüce bir kurtarıcıdır." cevabını verirken, 123'ü (%61,5) "Hz. Îsâ insanları günahlarından arındıran yüce bir kurtarıcı değildir." cevabını vermiştir. Üçüncü soruya öğrencilerin 98'i (%49) "Hz. Îsâ insanların günahlarının bağışlanması için Tanrı ile kul arasında bir aracıdır." cevabını verirken 102'si (%51) "Hz. Îsâ insanların günahlarının bağışlanması için Tanrı ile kul arasında bir aracı değildir." cevabını vermiştir. Dördüncü cümleyi öğrencilerin 135'i (%67,5) "Hristiyanlığın inanç ve ahiret esası ile ilgili hususlar Hz. Îsâ merkezlidir." cevabını verirken, 65'i (%32,5) "Hristiyanlığın inanç ve ahiret esası ile ilgili hususlar Hz. Îsâ merkezli değildir." cevabını vermiştir.

Hristiyanlar için Hz. Îsâ bir kurtarıcı ve rehber iken İslâmiyet'te Hz. Îsâ, Allah tarafından seçilen bir peygamberdir. Hz. Îsâ ile ilgili sorulan sorulara öğrencilerin İslâmiyet açısından bakarak yanıt verdikleri görülmüştür. Dolayısıyla, yabancı yazarların eserlerinde yansıttıklarının aksine öğrencilerin Hz. Muhammed gibi Hz. Îsâ'yı da Allah'ın kulu ve elçisi olarak gördükleri ifade edilebilir.

Toplam 385 öğrencinin Hz. Muhammed hakkındaki bilgilerini belirttikleri bir araştırmada, öğrencilerin %78,8'inin İslam inancına uygun denilebilecek peygamber düşüncesine sahip oldukları, %15,9'unun bu konuda bilgi eksikliğinin olduğu, %3,7'sinin peygamberi farklı özellikleri olan bir şahıs olarak algıladığı ve %0.7'sinin ise peygamberliğini kabul etmekle beraber fazla ilgi duymadıkları ortaya çıkmıştır.[12] Bu araştırmada ise, öğrencilerin peygamber kavramı ile ilgili gerekli bilgilere sahip oldukları saptanmıştır.

Tablo 28. Öğrencilerin Peygamber Kavramına Dair Çıkarımlara Bakışının Cinsiyete Göre Dağılımı

Seçenekler	Cins.	N	X	S	Toplam
Hz. Îsâ Hristiyanlara göre bir peygamber değildir.	Kız Erkek	114 85	1.66 1.62	0.475 0.487	t: 0.543 Sd: 198 p<.05 Önemsiz
Hz. Îsâ insanları günahlarından arındıran yüce bir kurtarıcıdır.	Kız Erkek	114 85	1.57 1.67	0.497 0.473	t: -1.389 Sd: 198 p<.05 Önemsiz
Hz. Îsâ insanların günahlarının bağışlanması için Tanrı ile kul arasında bir aracıdır.	Kız Erkek	114 85	1.49 1.54	0.502 0.501	t: -0.756 Sd: 198 p<.05 Önemsiz
Hristiyanlığın inanç ve ahiret esası ile ilgili hususlar Hz. Îsâ merkezlidir.	Kız Erkek	114 85	1.39 1.24	0.490 0.427	t:2.349 Sd: 198 p<.05 Önemli

Öğrencilerin Hz. Îsâ-Hz. Muhammed algısını belirlemek için verilen "Hristiyanlığın inanç ve ahiret esası ile ilgili hususlar Hz. Îsâ merkezlidir." cümlesine verilen cevaplarda cinsiyete göre erkek öğrenciler açısından pozitif olarak değerlendirilebilecek bir farklılaşma ortaya çıkmıştır. Soruya, erkek öğrencilerin kız öğrencilere göre daha yüksek oranda

12 İsmail Sağlam, *Çocuk ve İbadet* (İstanbul: Düşünce Kitabevi Yay., 2003), 153.

doğru cevap verdikleri görülmüştür. Bu durumda erkek öğrencilerin Hristiyanlık ile ilgili daha fazla bilgiye sahip olduklarını söylemek yanlış olmayacaktır.

Tablo 29. Öğrencilerin Peygamber Kavramına Dair Çıkarımlara Bakışının Okul Türüne Göre Dağılımı

Seçenekler	Okul	Doğru	Yanlış	Toplam
Hz. Îsâ'nın peygamberliği	1.ÖO	24 (%12)	26 (%13)	50 (%25)
	2.İHL	27 (%13,5)	23 (%11,5)	50 (%25)
	3.FL	20 (%10)	30 (%15)	50 (%25)
	4.GL	27 (%13,5)	23 (%11,5)	50 (%25)
	Toplam	98 (%49)	102 (%51)	200 (%100)
		p<.05 x^2: 2.641		
Hz. Îsâ-Hristiyanlık ilişkisi	1.ÖO	19 (%9,5)	31 (%15,5)	50 (%25)
	2.İHL	15 (%7,5)	35 (%17,5)	50 (%25)
	3.FL	18 (%9)	32 (%16)	50 (%25)
	4.GL	19 (%9,5)	31 (%15,5)	50 (%25)
	Toplam	71 (%35,5)	129 (%63,5)	200 (%100)
		p<.05 x^2: 0.816		

Okul türüne göre, öğrencilerin peygamber algılarında önemli bir farklılaşmanın olmadığı görülmüştür. Bunda, DKAB programlarında Hz. Muhammed öğrenme alanıyla ilgili her sınıf düzeyine ve seviyesine uygun olarak İslam Peygamber'inin hayatının, dinî ve insani yönden ele alınarak incelenmesinin etkili olduğu söylenebilir.

100 Temel Eserde içinde yer alan yabancı yazarların kitaplarında, Hz. Îsâ'dan sıkça bahsedilmekle birlikte, Türk yazarların eserlerinde Hz. Muhammed'e yer verilmediği fark edilmiştir. Bu durum, öğrencilerde sahih bir peygamber inancına ulaşmada problemler oluşturabileceği gibi, eğer yeterli bilgi edinebileceği bir kaynakta yoksa kendi peygamberini tanımamasına neden olabilir.

Öğretmenler, öğrencilerin İslam Peygamber'inin ve ashabının hayatlarının anlatıldığı kitapları "Bunlar, o dönemde yaşanmış ve bitmiş. Günümüzde bunları uygulamak, o değerleri yaşamak mümkün değil." şeklindeki bir düşünce ile okumaya başladıklarını ifade etmişlerdir. Bu durum, İslam Peygamber'inin belli bir dönem yaşamış bir insan ve elçi olarak

düşünülmesi ve o dönemin sınırlarının dışına çıkarılamamasından kaynaklanmaktadır. Bu tarz düşünceler öğrencilerin, kitaplarda yazılan konuları günümüzle bağdaştıramadığını ve olayları gerçeküstü algıladığını göstermektedir. Öyle ki, bu durum kitapların, öğrencilerin gerçeklik algısına göre yeniden kurgulanması gerektiğini göstermektedir.

2.4.4. Din Adamı

Eserlerde bir karakter olarak yansıtılan din adamlarının öğrencilerde oluşturduğu imajı ve din adamı denilince zihinlerinde nasıl bir görüntü canlandığını belirlemek için farklı eserlerde yansıtılan din adamı tipolojileri verilerek çıkarımda bulunmaları istenmiştir.

Tablo 30. Öğrencilerin Din Adamı Tipolojilerine Bakışının Dağılımı

Seçenekler	N	%
1) Din adamının yaşanan sıkıntılara çözüm önerisi getiren, hayata aktif olarak katılan bir önder olduğu belirtilmektedir.	K:93 E:61 T[13]:154	77
2) Din adamının bilgili, görgülü, hayata aktif olarak katılan, toplum tarafından sevilen bir kişidir.	K:103 E:83 T: 186	93
3) Din adamı toplumda gördüğü problemlere çözmeye çalışan çeşitli fonksiyonlara sahip kimselerdir.	K:83 E:59 T: 142	71
4) Tasvir edilen din adamı çocuklar tarafından saygı duyulmayıp dalga geçilen, şiddet yanlısı, merhametsiz bir kişidir.	K:22 E:8 T: 30	15
5) Tasvir edilen din adamı, alavere ve dalavere işlerine alet olan, düzenbaz bir kimsedir.	K:13 E:21 T: 34	17
6) Din adamı nazik, şefkatli ve merhametli davranmakla birlikte aslında korkunç bir kişidir.	K:24 E:11 T: 35	17,5
7) Tasvir edilen din adamı merhametsiz ve şiddet yanlısıdır.	K:22 E:22 T:44	22
8) Din adamı zor zamanlarda topluma örnek olan, dinini yaşayan örnek insanlardır.	K:84 E:50 T: 134	67
9) Din adamı sadece kendi din ve mezhebinden olan kişilere değil, diğer din ve mezheplerdeki insanlara da yardım eden olanlara zor zamanlarında destek olan kişilerdir.	K:78 E:44 T: 122	61
10) Toplumumuzda yaygın olarak kullanılan "Kıyamet hacıdan hocadan kopacak!" sözü doğrudur.	K:19 E:39 T:58	29
11) Yukarıda belirtilen cümlelerden 1, 2, 3, 8 ve 9 Hristiyanlığın din adamı olan papazı; 5, 6, 7 ise İslâmiyet'in din adamı olan imamı tarif etmektedir.	K:26 E:29 T:55	27,5
12) Belirtilen cümlelerden 1, 2, 3, 8 ve 9 İslâmiyet'in din adamı olan imamı; 5, 6, 7 ise Hristiyanlığın din adamı olan papazı ifade etmektedir.	K:19 E:1 T:20	10
13) Yukarıda verilen cümlelerden 1, 2, 8 ve 9. ifadeler ideal din adamının kişiliğini yansıtmaktadır.	K:77 E:63 T: 140	70

Tablo 30 incelendiğinde, ankete katılan öğrencilerin %93'ü"Din adamının bilgili, görgülü, hayata aktif olarak katılan, toplum tarafından sevilen bir kişidir.", %77'si "Din adamının yaşanan sıkıntılara çözüm öne-

[13] K= kız, E=Erkek, T= Toplam

risi getiren, hayata aktif olarak katılan bir önder olduğu belirtilmektedir.", %71'i "Din adamı toplumda gördüğü problemlere çözmeye çalışan çeşitli fonksiyonlara sahip kimselerdir.", %70'i "Yukarıda verilen cümlelerden 1, 2, 8, 9. ifadeleri ideal din adamının kişiliğini yansıtmaktadır.", %67'si "Din adamı zor zamanlarda topluma örnek olan, dinini yaşayan canlı örnek insanlardır.", %61'i "Din adamı sadece kendi din ve mezhebinden olan kişilere değil, diğer din ve mezheplerdeki insanlara da yardım eden, olanlara zor zamanlarında destek olan kişilerdir." şeklinde cevap vermiştir. Öğrencilerin cevaplarının ağırlıklı olarak 1, 2, 3, 8, 9 ve 13. cümleler üzerinde yoğunlaştığı görülmüştür.

Cinsiyet değişkeni açısından verilen cevaplar incelendiğinde, kız öğrencilerin, erkeklere göre din adamı tasavvurlarının daha olumlu olduğu ortaya çıkmıştır. Dikkat çeken noktalardan biri de din adamlarının kişiliğiyle ilgili yapılan değerlendirmelerde "Belirtilen cümlelerden 1, 2, 3, 8 ve 9 İslâmiyet'in din adamı olan imamı; 5, 6, 7 ise Hristiyanlığın din adamı olan papazı ifade etmektedir." cümlesini 85 erkek öğrenciden sadece bir kişinin tercih etmiş olmasıdır. Bu görüşlerin ortaya çıkmasında ailenin ve çevrenin din adamına bakışı etkili olmakla birlikte bizzat din adamlarının kendi tavırları da rol oynamaktadır.

100 Temel Eserde yer verilen karakterlerden hangisinin dinî ve ahlâkî yönden öğrencileri olumsuz etkilediği sorusuna, 200 öğrenciden altısı din adamı şeklinde cevap vermiştir.[14] Yukarıda belirtilen sonuçlar incelendiğinde, öğrencilerin büyük bir kısmının din adamlarıyla ilgili olumsuz görüşe sahip olmadıkları ve eserlerdeki olumsuz tasavvurlardan etkilenmedikleri söylenebilir. Ancak ankete katılan öğrencilerin 4'te 1'ini ifade etse de bir kısmının, din adamlarıyla ilgili olumsuz görüşlerinin olduğu fark edilmektedir. Bunda Türk toplumunda yansıtılan din adamı algısı ve öğrencilerin tecrübelerinin etkili olduğu ifade edilebilir.

Uygun'un (1992) din adamı imajları üzerine yaptığı araştırmada, din adamının aleyhinde söylenen "Hocanın dediğini yap, yaptığını

---

[14] bk. Tablo 14.

yapma" gibi sözlere halkın katılıp katılmadığı sorulmuştur. Soruyu yanıtlayan 372 kişiden %8.33 aynen katıldığını, belirtmiştir.[15] Bu araştırmada ise oran %29 olarak ortaya çıkmıştır.

Din adamı hakkında yapılan olumlu yargıların, kimi temsil ettiği sorusuna öğrencilerin %29'u papaz cevabını verirken, %10'u imam, %61'i ise ideal din adamında bulunması gereken nitelikler olduğunu belirtmiştir. Araştırma esnasında farklı bir dine mensup öğrencinin olmadığı bilinmekle birlikte ortaya çıkan bu sonuç dikkat çekicidir.

Elde edilen sonuçlar, dinin temsilcileri olarak görülen din adamlarının sahip olduğu bilgilerin, kişiliğine de yansımasının beklendiğini göstermektedir. Öğrencilerin büyük çoğunluğu açıkça din adamından olumsuz etkilendiğini ifade etmemiştir. Ancak imamların olumlu nitelikler ve özellikler taşıdı düşüncesini sadece 20 öğrencinin paylaşması doğrudan ya da dolaylı olarak eserlerdeki tasvirlerin öğrencileri etkilediğini göstermektedir. Öyle ki, öğrencilerin bazısının eserlerde din adamlarının ya da dini bilen kişilerin ahlâkî yönden olumsuz özelliklere sahip olarak anlatılmasının ikilem oluşturduğunu söylemesi bu çıkarımı desteklemektedir.[16]

2.4.5. Hristiyanlık-İslâmiyet

İncelenen eserlerde Hristiyanlık ile ilgili değerlendirmelere yer verilirken, İslâmiyet'le ilgili müstakil değerlendirmelere yer verilmediği

---

15 Hamdi Uygun, *Halktaki Din Adamı İmajı ve Din Görevlilerinden Beklentiler* (Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1992), 60.

16 Uygulama esnasında erkek öğrencilerden biri Ömer Seyfettin'in Falaka adlı eserini, okuduğunu belirtmiştir. Kitabın içinde yer verilen hikâyelerden biri olan "Diyet" adlı hikâyeyi göstererek kahramanların ikisinin de dindar olarak anlatıldığını ancak Hacı olarak anlatılan karakterin yaptığı iyiliği sürekli Koca Ali'nin başına kakması, zalimliği ve acımasızlığı sonucu Koca Ali'nin bileğini kesmesine sebep olduğunu belirtmiştir. Olayın kurgusal olarak da eksikliklerinin bulunduğunu ifade etmiştir. Kitaplarda dindar kişilerle ilgili anlatımlarda, neden objektif davranılmadığı ya da olumsuzlukların bu kadar abartıldığı sorusunu yöneltmiştir.

görülmüştür.[17] Öğrencilerin, Hristiyanlık ile ilgili değerlendirmeleri nasıl algıladıklarını belirlemek amacıyla, eserlerden seçilen pasajlardan yapılan çıkarımlar hakkında düşüncelerini ifade etmeleri istenmiştir.

Tablo 31. Öğrencilerin Hristiyanlık-İslâmiyet Hakkındaki Yargılara Bakışı

Seçenekler	Doğru	Yanlış	Toplam
Yukarıda verilen bazı ifadelerde İslâmiyet açısından yanlış bilgiler vardır.	164 %82	36 %18	200 %100
Neriman'ın yaptığı benzetmede olduğu gibi, Müslümanlar tembellik içinde günlerini geçirirken, Hristiyanlar sürekli çalışmaktadırlar.	44 %22	156 %78	200 %100
Hristiyanlık insanları uygarlaştırmaktadır.	38 %19	162 %81	200 %100
İnsanlara rehberlik edecek ve kurtuluşa götürecek olan Hristiyanlığın insanlara anlatılması kutsal bir görevdir.	32 %16	168 %84	200 %100
Dürüst, ahlâklı ve çalışkan bir bireyin kişiliği Hristiyan olmakla mükemmelliğe ulaşır.	29 %13,5	171 %85,5	200 %100
Kurtuluşa ermek ve cennete girmek ancak Hristiyan olmakla mümkündür, Hristiyan olmayanlar kurtuluşa eremeyeceklerdir.	26 %13	174 %87	200 %100
İyiliğin, huzurun ve güzel hasletlerin tek kaynağı Hristiyanlıktır.	19 %9,5	181 90,5	200 %100

Öğrencilerin sorulara verdikleri cevaplardan kitaplarda yer verilen Hristiyanlık ile ilgili değerlendirmelere katılmadıkları anlaşılmaktadır. Öğrenciler kitaplarda Hristiyanlığın abartılı bir şekilde anlatıldığını ve bilgileriyle çeliştiğini ifade etmişlerdir.

[17] Turan, "Bazı Batı ve Türk Çocuk Klasiklerinde Dinî ve Ahlâkî Değerler", 180.

Tablo 32. Öğrencilerin Hristiyanlık-İslâmiyet Hakkındaki Yargılara Bakışının Cinsiyete Göre Dağılımı

Seçenekler	Cins.	N	X	S	Toplam
Yanlış bilgi	Kız	114	1.23	0.420	t: 1.983 Sd: 198
	Erkek	85	1.12	0.324	p<.05 Önemli
Hristiyanlık uygarlaştırır.	Kız	114	1.76	0.431	t: -2.260 Sd: 198
	Erkek	85	1.88	0.324	p<.05 Önemli
Hristiyan olmayanlar kurtuluşa eremez.	Kız	114	1.84	0.365	t: -1.294 Sd: 198
	Erkek	85	1.91	0.294	p<.05 Önemsiz
Hristiyanlık mükemmelliğe ulaştırır.	Kız	114	1.81	0.395	t: -2.178 Sd: 198
	Erkek	85	1.92	0.277	p<.05 Önemli
Müslümanlar tembel, Hristiyanlar çalışkandır.	Kız	114	1.75	0.436	t: -1.276 Sd: 198
	Erkek	85	1.82	0.383	p<.05 Önemsiz
Güzel olan her şeyin kaynağında Hristiyanlık vardır.	Kız	114	1.87	0.338	t: -1.998 Sd: 198
	Erkek	85	1.95	0.213	p<.05 Önemli
Hristiyanlığı anlatmak kutsal görevdir.	Kız	114	1.80	0.402	t: -1.800 Sd: 198
	Erkek	85	1.89	0.310	p<.05 Önemsiz

Öğrencilerin verdikleri cevaplarda cinsiyete göre, “Yanlış bilgi”, “Hristiyanlık uygarlaştırır.”, “Hristiyanlık mükemmelliğe ulaştırır.” ve “Güzel olan her şeyin kaynağında Hristiyanlık vardır.” yargılarında bir farklılaşmanın olduğu göze çarpmaktadır. Çıkan sonuçlar incelendiğinde, erkek öğrencilerin kız öğrencilere göre Hristiyanlık hakkında daha fazla bilgiye sahip olduğu görülmüştür. Ayrıca erkek öğrencilerin diğer dinlere karşı daha ilgili, meraklı ve araştırmacı oldukları; kız öğrencilerin daha çekimser davrandıkları ifade edilebilir.

Yukarıda belirtilen sonuçların ortaya çıkmasında, DKAB programlarında 8. sınıf “Dinler ve Evrensel Öğütleri” ünitesinde, Hristiyanlığın önyargı ve hurafelerden uzak bir şekilde anlatılmasının etkili olduğu söylenebilir. Bununla birlikte DKAB dersleriyle öğrencilere istismarcı misyoner faaliyetlerinin olumsuzluklarından bahsedilerek dini duyarlılık oluşturulmaya çalışılmaktadır[18]. Ayrıca 6.sınıf “Peygamberlere ve İlahi Kitaplara

[18] MEB, *İlköğretim DKAB Öğretim Programı*, 65.

İnanç" ünitesinde ilahi kitaplar anlatılırken dinlerden de bahsedilmektedir.[19]

Öğrencilerin Hristiyanlık-İslâmiyet hakkındaki bilgilerinin okul türrüne göre dağılımı ise şöyledir:

Tablo 33. Öğrencilerin Hristiyanlık-İslâmiyet Hakkındaki Yargılara Bakışının Okul Türüne Göre Dağılımı

Seçenekler	Okul	Doğru	Yanlış	Toplam
Hristiyanlık-İslâmiyet hakkında bilgi	1.ÖO	42 (%21)	8 (%4)	50 (%25)
	2.İHL	45 (%22,5)	5 (%2,5)	50 (%25)
	3.FL	41 (%20,5)	9 (%3,5)	50 (%25)
	4.GL	43 (%22,5)	7 (%3,5)	50 (%25)
	Toplam	174 (%87)	26 (%13)	200 (%100)
	$p<.05$ x^2:2.299			

Tablo 33'e göre öğrencilerin Hristiyanlık-İslâmiyet hakkındaki çıkarımlara bakışları okul türüne göre farklılaşmamıştır. Bununla birlikte öğrencilerin dinler hakkında yeterli ve sağlam bilgi alma arzusunda olduğu söylenebilir. Ancak ders saatleri ve hazırlanan yardımcı kaynaklar sayısal olarak yetersiz kalmaktadır. Öğrencilerin gitgide küresel bir köy haline gelen dünyada hem kendi değerlerini ve dinini hem de diğer dinleri doğru anlayıp sağlam ve yeterli bir inanca sahip olabilmeleri için programlarda dinlerin öğretimi konusunun alternatif öğretim yöntemleriyle doğru bir şekilde anlatılmasına ihtiyaç vardır. Bununla birlikte diğer dinlerin öğretimi öğrencilerin bakış açılarının genişlemesini, kültürel yönden zenginleşmesini, olayları doğru şekilde değerlendirebilmesini, farklılıklara, diğer din ve mezheplere hoşgörü ile bakabilmesini sağlayacaktır.

2.4.6. Kutsal Kitap, Ölüm-Kıyamet, Cennet-Cehennem

Eserlerden yola çıkılarak öğrencilerin kutsal kitap, ölüm- kıyamet, cennet-cehennem değerleriyle ilgili görüşlerini belirlemek amacıyla verilen cümleleri eşleştirmeleri istenmiştir.

Kutsal kitapla ilgili Robinson Crusoe'dan alıntılanan; "Biz Tanrı'nın sözünün başlıca yol gösterici olduğuna, Tanrı'nın bizi ışığıyla bütün gerçeklere yönelttiğine, Kutsal Kitap'taki ilkeleri yerine getirmekle

19 MEB, *İlköğretim DKAB Öğretim Programı*, 48.

Tanrı'nın bağışını kazanacağımıza, şükürler olsun gönülden inanıyorduk..." cümlesiyle "Kutsal kitaplar, insanların dinlerini öğreneceği kaynaklardan biri, insanın hayatına yön veren değerli rehberlerdir." yargısını eşleştirmeleri istenmiştir.

Tablo 34. Öğrencilerin Kutsal Kitaplar ile İlgili Çıkarıma Bakışının Dağılımı

Seçenekler	Doğru	Yanlış	Toplam
Kutsal kitap	122	78	200
	%61	%39	%100

Alınan cevaplardan öğrencilerin %61'inin kutsal kitaplar hakkındaki değerlendirmelerinde, bu ilahi kitapların amacının ve insanın kitaplarla ilişkisinin farkında oldukları gözlenmiştir.

Tablo 35. Öğrencilerin Kutsal Kitaplar ile İlgili Çıkarıma Bakışının Cinsiyete Göre Dağılımı

Seçenekler	Cinsiyet	N	X	S	Toplam
Kutsal kitap	Kız	114	1.43	0.498	t: 1.511 Sd: 198
	Erkek	85	1.33	0.473	p<.05 Önemsiz

Tablo 35'e bakıldığında, kız ve erkek öğrenciler arasında kutsal kitaplarla ilgili çıkarıma yönelik görüşte bir farklılaşma bulgulanmamıştır. Bunda, Kur'ân-ı Kerîm okumanın sevap olması, Kur'ân-ı Kerîm okuyan kişilerin takdir edilmesi, güzel Kur'ân-ı Kerîm okuyan kişilerden etkilenilmesi ve ailenin ödülle teşvikinin etkili olduğu söylenebilir. Bununla birlikte, uygulama yapılan okulların bazısında yer verilen seçmeli Kur'ân-ı Kerîm dersinin, öğrencilerin Kur'ân-ı Kerîm hakkındaki bilgilerini arttıracağı ifade edilebilir.[20]

DKAB programlarında ise 6. sınıf "Peygamberlere ve İlahi Kitaplara İnanç" ünitesinde dinî kuralların temel kaynağı olan kutsal kitaplar ve ilahi emirlerin ilk uygulayıcısı olan peygamberler hakkında bilgiler verilmektedir. Konunun kapsamında insanların neden ilahi kitaplara ihtiyaç duydukları ve bu kitapların insan hayatındaki yeri ve öneminden bahsedilmektedir. İlahi kitaplar hakkında genel bilgi verilmekle birlikte konu

20 İmam-Hatip Lisesi müfredat programında Kur'ân-ı Kerîm dersi yer alırken, Özel Sultan Murat Koleji'nde öğrencilerin seçmeli Kur'ân-ı Kerîm dersini aldıkları görülmüştür.

özele indirgenerek Kur'ân-ı Kerîm hakkındaki bilgiler "Kur'an ve Yorumu" öğrenme alanı kapsamında her sınıf seviyesinde Kur'ân-ı Kerîm'i tanıtan ve insan hayatındaki önemini vurgulayan konulara yer verilmektedir.[21]

Programın içeriğinden de anlaşıldığı üzere, öğrencilerin kutsal kitapları benimsemelerinde ve hayatlarında uygulamalarında DKAB derslerinin olumlu etkisi vardır. Bu bağlamda, yeni sistemle okullara seçmeli olarak konulan Kur'ân-ı Kerîm derslerinin de öğrencilerin kutsal kitaba olan ilgisini ve algısını olumlu etkileyeceği düşünülmektedir.

100 Temel Eser içinden seçilen kitaplarda, kutsal kitaplarla ilgili yapılan değerlendirmelerin, öğrencilerin ilahi kitaplar hakkında daha fazla bilgi edinmesine ve bu kitapların bir köşeye konmak için değil, uygulanmak ve okunmak için indirildiğinin anlaşılmasına yardımcı olmaktadır. Özellikle Türk yazarların eserlerinde Kur'ân-ı Kerîm'i okumanın, ezberlemenin ve dinlemenin güzel bir haslet olduğuna değinilmektedir.[22] İlahi kitaplardan insanların hayatlarına yön veren rehberler olarak bahsedilmektedir. İlahi kitaplardan alıntılanan dua örneklerine ve kitapları rehber edinmenin önemini vurgulayan ifadelere yer verilmektedir.

Tablo 36. Öğrencilerin Kutsal Kitaplar ile İlgili Çıkarıma Bakışının Okul Türüne Göre Dağılımı

Seçenekler	Okul	Doğru	Yanlış	Toplam
Kutsal kitap	1.ÖO	19 (%9,5)	31 (%15,5)	50 (%25)
	2.İHL	38 (%19)	12 (%6)	50 (%25)
	3.FL	34 (%17)	16 (%8)	50 (%25)
	4.GL	31 (%15,5)	19 (%9,5)	50 (%25)
	Toplam	**129 (%63,5)**	**71 (%35,5)**	**200 (%100)**
		$p<.05$ x^2: 16.898		

Tablo 36'dan anlaşılacağı üzere öğrencilerin kutsal kitaplara dair çıkarıma verdikleri cevapların okul türüne göre farklılaştığı bulgulanmıştır. Böyle bir farkın ortaya çıkması, İmam-Hatip Lisesi'nin programında ayrı bir ders olarak Kur'ân-ı Kerîm'e yer verilmesine ve öğrencilerin ailelerinde, yaz kurslarında kutsal kitaplar hakkında detaylı bilgi almalarına

21 MEB, *İlköğretim DKAB Öğretim Programı*, 48.

22 bk. Rasim, *Falaka*, 26, 39, 106.

bağlanabilir. Burada dikkat çeken bir diğer husus ise kutsal kitaplarla ilgili konuların özellikle Kur'ân-ı Kerîm öğretiminde uygulanan metotlardan memnun olmadıklarını dile getirmeleridir. Bu durumda öğrencilerin beklentilerini karşılayamadığı gibi, ilgi kaybına da sebebiyet verebilmektedir.

Ölüm- kıyamet değeriyle ilgili Don Kişot'tan alıntılanan "İnsan sonsuz değildir, ölümlü bir varlıktır. Hiç kimse bu dünyada Tanrı'nın kendisine bağışladığından bir gün bile fazla yaşayamaz. Azrail'in kaybedecek zamanı yok, o geldiği zaman hiçbir şey bizi kurtaramaz. Ne kral, ne papa, ne para." Pasajından "Her varlığın bir sonu olduğu gibi insan ömrünün de bir sonu vardır. Allah herkesin öleceği zamanı belirlemiştir. Bu vakit ne gecikir ne de ertelenebilir" yargısına ulaşmaları beklenmiştir.

Tablo 37. Öğrencilerin Ölüm-Kıyamet Olgusuna Yönelik Çıkarıma Bakışının Dağılımı

Seçenekler	Doğru	Yanlış	Toplam
Ölüm- kıyamet	136 %68	64 %32	200 %100

Öğrencilere ölüm-kıyamet değerleriyle ilgili sorulan ölüm olgusunun alt kavramlarından olan evrensellik-kaçınılmazlık ve sona erme kavramlarına yönelik tutumları tespit edilmeye çalışılmıştır. Öğrencilerin %68'inin bu alt kavramlarla ilgili tutumlarının olumlu olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 38. Öğrencilerin Ölüm-Kıyamet Olgusuna Yönelik Bakışının Cinsiyete Göre Dağılımı

Seçenekler	Cinsiyet	N	X	S	Toplam
Ölüm-kıyamet	Kız	114	1.33	0.473	t: 0.366 Sd: 198 p<.05 Önemsiz
	Erkek	85	1.31	0.464	

Tablo 38'e göre öğrencilerin ölüm-kıyamet algısına dair çıkarıma yönelik tutumları cinsiyet göre farklılaşmamaktadır.

Erken yaşlarda çocuk için Allah, melek, cennet, cehennem, ölmek, dirilmek gibi kavramlar birer sır perdesi içindedirler. Çocuğun ölümü doğru algılayabilmesi için, Allah'ı tanıması ve sevmesi gerekmektedir. Allah'ı sevmeden O'nun yarattığı ölümü doğru anlaması mümkün değildir.

Bu noktada anne ve babanın çocuğu hayat, varlık ve yaratıcı konusunda bilgilendirmesi gerekir.[23]

"Bireylerdeki ölüm olgusu" üzerine araştırmalar yapan "Elkind (1967), ergenlik döneminde, ergenin ben merkezli oluşunun ölüme bakışını da etkilediğini vurgulamıştır. Ölümü tanımlamaları istendiğinde öğrencilerin çoğu ölüm kavramını olumsuz, soğuk, bir şekilde tanımlarken; kızların ölümü daha olumlu hayal ettiği görülmüştür."[24] Bu araştırmada da kız ve erkek öğrencilerin ölüm algıları arasında farklılaşma olmadığı görülmekle birlikte, erkek öğrencilerin ölüme bakışları daha gerçekçi ve olumlu olduğu tespit edilmiştir.

Ölüm olgusu üzerine yapılan araştırmalarda her bireyin yaşına, kişilik özelliklerine, yaşadığı deneyimlere, ölen kişi ile ilişkisine bağlı olarak bir ölüm algısı oluşturduğu saptanmıştır. 6-11 yaşlarında somut işlemler döneminde olan çocukların ölümün tam olarak ne demek olduğunu kavrayamamakla birlikte, ölen kişinin bir daha geri dönmeyeceğinin bilincine vardıkları belirtilmiştir. Bu yaş dönemindeki çocukların korktukları ve üzüntü duydukları bilinmektedir. 12-18 yaş aralığındaki bireylerin ise hem yaş seviyeleri hem de bilişsel gelişim özellikleri açısından sadece yaşlıların değil, her yaştaki bireyin her an ölebileceğinin farkına vardıkları ortaya çıkmıştır.[25]

Tablo 39. Öğrencilerin Ölüm-Kıyamet Olgusuna Yönelik Bakışının Okul Türüne Göre Dağılımı

Seçenekler	Okul	Doğru	Yanlış	Toplam
Ölüm-kıyamet	1.ÖO	37 (%18,5)	13 (%6,5)	50 (%25)
	2.İHL	46 (%23)	4 (%6)	50 (%25)
	3.FL	28 (%14)	22 (%11)	50 (%25)
	4.GL	25 (%12,5)	25 (%12,5)	50 (%25)
	Toplam	**136 (%68)**	**64 (%32)**	**200 (%100)**
		$p<.05$ x^2: 23.816		

[23] Hans Zulliger, *Çocukta Oyunla Tedavi* (İstanbul: Cem Yayınevi, 1997), 91.

[24] Sevgi Sezer- Pelin Kaya, "Gelişimsel Açıdan Ölüm Kavramı", *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi* 2/13 (2009), 158.

[25] bk. Sezer-Kaya, "Gelişimsel Açıdan Ölüm Kavramı", 151-165.

Elde edilen verilerden öğrencilerin ölüm- kıyamet olgusuna yönelik çıkarıma bakışlarında okul türüne göre farklılaşma olduğu saptanmıştır. İmam-Hatip Lisesi'nde eğitim gören öğrencilerin aldıkları dinî bilgiler sonucu ölüm- kıyamet hakkında net bir fikre ulaşırken, diğer liselerde eğitim gören öğrencilerin DKAB ders saatinin azlığı ve konunun anlaşılmasının zor olması nedeniyle ölüm- kıyamet hakkında zihin karmaşıklığı yaşadıkları belirtilebilir. Öğrenciler arasında bu farkın ortaya çıkmasında eksik ve yanlış bilgilerin de etkili olabilmektedir. Ayrıca ölüm-kıyamet hakkında korku ve abartıya dayalı anlatımların yapılması, verilen parçada ölüm hakkında yapılan edebi anlatımın öğrenciler tarafından net olarak anlaşılamaması da verilen cevapları etkileyebilmektedir.

Cennet- cehennem değerleriyle ilgili Robinson Crusoe'dan alıntılanan "Bu sözünü ettiğimiz şeylere inandığımızı, iyi insanların cennete kötü insanların cehenneme, lanetli insanların da şeytana gideceğini söylesek, gerçekte kendimiz kötü insanlar olduğumuz için, bu inançlarımıza göre kendimizin nereye gitmeyi umduğunu sorarlar." Cümlesiyle "Cennet iyi insanların gideceği yer olarak tasvir edilirken cehennem ise kötü insanların işledikleri suçların cezasını çekecekleri yerdir." yargısına ulaşmaları beklenmiştir.

Tablo 40. Öğrencilerin Cennet-Cehennem Kavramına Yönelik Çıkarıma Bakışının Dağılımı

Seçenekler	Doğru	Yanlış	Toplam
Cennet-	132	68	200
cehennem	%66	%34	%100

Cennet-cehennem tasavvurları ile ilgili Koç'un 8-15 yaşlarındaki öğrencilerle yaptığı çalışmada yer verdiği "Cennete kimler gider?" sorusuna öğrencilerin %58,4'ü "iyi insanlar", %23,2'si "Allah'ın emirlerine uyanlar", %17,8'i "Allah'a inanlar" şeklinde cevap vermişlerdir. 13-15 yaş grubundaki öğrencilerin %58,3'ü cennete Allah'a inanan kişilerin, %58,4'ü ise Allah'ın emirlerine uyan kişilerin gideceğini belirtmiştir.[26] Bu araştırmada ise "Allah'a inanıp emirlerini yerine getirenler cennete gidecektir" şeklinde cevap veren öğrencilerin oranının %66'dır. Çıkan sonuçlardan

26 Bozkurt Koç, "Çocuklarda Cennet ve Cehennem Tasavvuru (İlköğretim Okulu Öğrencileri Örneklemi)", *Ekev Akademi Dergisi* 39/13 (2009), 172.

öğrencilerin büyük çoğunluğunun cennete ya da cehenneme gitmenin, dünyadaki davranışların ahirette değerlendirilmesi sonucu belli olacağı yargısına ulaştığı ifade edilebilir. Cinsiyete göre öğrencilerin cennet-cehennem kavramına dair çıkarıma yönelik bakışlarında herhangi bir farklılaşma olup olmadığına bakıldığında şu tablo ortaya çıkmıştır:

Tablo 41. Öğrencilerin Cennet-Cehennem Kavramına Yönelik Çıkarıma Bakışının Cinsiyete Göre Dağılımı

Seçenekler	Cinsiyet	N	X	S	Toplam
Cennet- ce-	Kız	114	1.43	0.497	t: 3.043 Sd: 198
hennem	Erkek	85	1.22	0.419	p<.05 Önemli

Kız ve erkek öğrencilerin cennet-cehennem kavramına yönelik çıkarıma verdikleri cevaplar farklılaşmıştır. Böyle bir farklılığın oluşma nedeni ise çoğunlukla kız öğrencilerin "İnsanlar ne kadar iyi olursa olsun Allah'a inanmayıp Hz. Muhammed'i Allah'ın kulu ve elçisi kabul etmedikten sonra cennete giremeyeceklerdir" şeklindeki ifadelerine bağlanabilir. Öğrencilerin verdikleri cevaplardan cennete girmenin ilk şartının Allah'a inanıp Hz. Muhammed'i Allah'ın kulu ve elçisi kabul etmek, ikinci şartının dinî ve ahlâkî sorumlulukları yerine getirmek olduğu anlaşılmaktadır.

Bireylerin Allah, şeytan-melek, ölüm tasavvurlarıyla bağlantılı olarak cennet-cehennem algısı oluşmaktadır. Yapılan araştırmalarda diğer dinî değerlerde olduğu gibi cennet-cehennem tasavvurlarında yaş, zihinsel gelişim, aile ve sosyal çevreden gelen etkiler gibi faktörlere bağlı olarak bireylerin anlayışlarının farklılaşabildiği bulgulanmıştır.[27] Öğrencilerin cennet-cehennem çıkarımına verdikleri cevaplar okul türüne göre değerlendirildiğinde ise elde edilen sonuçlar şöyledir:

---

[27] Dimitris Plevmatikos, "İlkokul Çağındaki Çocukların Dinî Kavramlarındaki Kavramsal Değişimler: Tanrı'nın yaşadığı Ev Örneği", çev. Recep Kaymakcan-Abdülkadir Çetin, *Dinî Araştırmalar Dergisi* 8/22 (2005), 315.

Tablo 42. Öğrencilerin Cennet-Cehennem Kavramına Yönelik Çıkarıma Bakışının Okul Türüne Göre Dağılımı

Seçenekler	Okul	Doğru	Yanlış	Toplam
Cennet-Cehennem	1.ÖO	29 (%14)	21 (%10,5)	50 (%25)
	2.İHL	46 (%23)	4 (%6)	50 (%25)
	3.FL	34 (%17)	16 (%8)	50 (%25)
	4.GL	23 (%11,5)	27 (%13,5)	50 (%25)
	Toplam	**132 (%66)**	**68 (%34)**	**200 (%100)**
		$p<.05$ x^2: 25.490		

Okul türüne göre, öğrencilerin cennet-cehennem çıkarıma yönelik verdikleri cevaplar farklılaşmıştır. Okul türleri arasında böyle bir farkın ortaya çıkmasında cinsiyet değişkeninde olduğu gibi, cennete gitmenin en önemli şartının Allah'a ve peygamberlerine –Allah'ın gönderdiği bütün peygamberlere- inanmak olduğunu düşünmeleri olduğu söylenebilir. İmam-Hatip Lisesi'nde eğitim gören öğrencilerin aldıkları din eğitiminin etkisiyle ahiret hayatına dair konular hakkındaki bilgilerinin daha net olduğu ifade edilebilir. Diğer liselerde eğitim gören öğrencilerin ise ahiret hayatı hakkında eksik bilgilerinin bulunabilmesi bu konuyla ilgili zihinlerini karıştırabilen bir durumdur.

Yukarıda çıkan sonuçlara göre öğrencilerin kutsal kitap değeri ile ilgili sorulara ölüm-kıyamet ve cennet-cehennem değerlerine oranla daha yüksek oranda doğru cevap verdikleri görülmüştür. Bu durum daha küçük yaşlardan itibaren oluşan ölüm ve ölüm ötesi algısıyla ilgili net bir fikre ulaşamama ve ölüm olgusunu kabullenememe, ölümsüz olmak isteme arzusuna bağlanabilir. Ayrıca öğrencilerin, verdikleri cevaplara göre ahiret inancıyla ilgili zihinsel karmaşıklığın yaşandığı söylenebilir. Bu durum ölüm ve ölümden sonraki hayatla ilgili konuların her sınıfta çok iyi planlanıp işlenmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.[28]

Peker'in de ifade ettiği gibi "daha küçük yaşlarından itibaren bireyler zekâ gelişimlerine, edinmiş oldukları bilgi ve yaşantılarına göre başta Allah olmak üzere çeşitli dinî kavramları ve olayları zihinlerinde canlandırmaktadırlar. Bu canlandırmada hem bireyin kendi yetişme ve

---

[28] Ayhan, *Din ve Ahlâk Eğitim Öğretiminde Yeni Yaklaşımlar*, 115.

düşünüş tarzı hem bağlı olduğu dinin inanç esasları etkili olmaktadır.”.[29] Dolayısıyla öğrencilerin edinmiş oldukları tecrübeler ve bilgiler de dinî kavramlara bakışını etkilemektedir.

2.4.7. Yemin, Dua, Suç-Ceza, Şükür

Bu başlıkta seçilen eserlerde ve DKAB kitaplarında yer verilen yemin, dua, şükür ve ceza kavramlarının öğrenciler üzerindeki etkisi tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu amaçla öğrencilere şu sorular yöneltilmiştir: “100 Temel Eser içinden seçilen kitaplar ve DKAB ders kitaplarında yer verilen dua cümleleri sizi dua etmeye teşvik ediyor mu?”

Tablo 43. Öğrencilerin Dua Etme Tutumları

Seçenekler	N	%
Evet	180	90
Kısmen	14	7
Hayır	6	3
Toplam	**200**	**100**

Tablo 43’te, öğrencilerin 180’i (%90) “Evet”, 14’ü (%7) “Kısmen”, 6’sı (%1) “Hayır” cevabını vermiştir. Yukarıda çıkan sonuçlara göre, eserlerde yer verilen dua cümleleri öğrencilerin dikkatini çekmekte ve fark edilmektedir. Bu durum öğrencilerin günlük hayatta, sevinç ve üzüntülü anlarında her zaman ya da ara sıra dua ettiklerini göstermektedir. Özellikle seçilen eserlerde insanların bir sıkıntı ile karşılaştıklarında, dinle bağlantısı olmayan bireylerin bile dua etme eylemi içine girdiği görülmüştür.[30] Bunun dışında duanın, sadece kalıplaşmış ifadeler olmadığı, bireylerin bütün kalbiyle Yaratıcı’sına yönelerek yaptığı her çağrının dua olduğu benimsetilmeye çalışılmıştır. Bu noktada kitaplarda, dua ile duygular arasında bir bağlantı olduğu ifade edilmektedir. Dua ve şükrün, bireylerin dinî duygu ve düşüncelerinin olumlu yönde gelişimini sağlayan önemli kavramlar olduğu ortaya çıkmaktadır.

---

29 Hüseyin Peker, *Din Psikolojisi* (Samsun: Aksiseda Matbaası, 2000), 91. Bozkurt Koç, “Çocuklarda cennet ve Cehennem Tasavvuru İlköğretim Okulu Öğrencileri Örneklemi”, 155-156.

30 bk. Defoe, *Robinson Crusoe*, 27.

Öğrencilerin yemin etmekle ilgili düşüncelerini öğrenmek için: "Çevrenizde ya da bahsettiğimiz eserlerde kişilerin/karakterlerin diğer bireyleri ikna etmek için yemin ettiği görülmektedir. Başkalarını ikna etmek için yemin etme ihtiyacı duyar mısınız?" sorusu yöneltilmiştir.

Tablo 44. Öğrencilerin Yemin Etme Tutumlarının Dağılımı

Seçenekler	N	%
Evet	172	86
Hayır	16	8
Kısmen	12	6
Toplam	**200**	**100**

Tablo 44'te, öğrencilerin 172'si (%86) "Evet", 16'sı (%8) "Hayır", 12'si (%6) "Kısmen" cevabını vermiştir. Yemin etme davranışını öğrenciler, daha çok bir olaya inanmakta güçlük çektiklerinde ya da başkasına kendi sözlerinin doğruluğunu göstermek istediklerinde daha fazla kullandıklarını dile getirmişlerdir. Bunun dışında yemin etmeyi alışkanlık haline getiren kişilerin güven eksikliklerini bu şekilde giderdikleri de bir gerçektir. Özellikle aile içinde yeminin sık kullanılması ve çocukların ebeveynlerinin baskıcı tutumlarından yemin ederek kurtulmaya çalışması, bu davranışlarının onaylanması çocukların güven duygularını zedelediği gibi dürüst kişiliğe sahip olmalarını da engellemektedir.

Şükretmekle ilgili "100 Temel Eser içinden seçilen kitaplar ve DKAB ders kitaplarında yer verilen şükür ifadeleri sizi şükretmeye teşvik ediyor mu?" sorusuna yer verilmiştir.

Tablo 45. Öğrencilerin Şükretme Tutumlarının Dağılımı

Seçenekler	N	%
Evet	181	90.5
Hayır	6	3
Kısmen	13	6.5
Toplam	**200**	**100**

Şükür etmenin diğer değerlere göre, öğrenciler tarafından daha çok benimsendiği görülmüştür. Günlük hayatta şükreden kişilerle karşılaşılması ve kitaplarda şükür ve hamd ifadelerine yer verilmesi öğrencilerin

davranışlarını olumlu etkileyerek, bu nimetlerin sahibi olan yüce Yaratıcı'ya teşekkür etmelerini doğal bir davranış haline getirmesini kolaylaştıracaktır.

Türk toplumunun sosyal hayatta yemin, dua ve şükür değerlerini sık sık kullanmaları, öğrencilerin çocukluktan itibaren bu kavramları benimsemesinde ve günlük hayatta kullanmasında etkili olduğu söylenebilir.

Suç-ceza kavramları, dinî ve ahlâkî gelişimi etkileyen konulardan biridir. Bu açıdan öğrencilere "DKAB kitaplarında ve bahsettiğimiz eserlerde insanın davranışlarına göre ödüllendirileceği ya da cezalandırılacağından bahsedilmektedir. Bu durum davranışlarınızı etkiliyor mu?" sorusu yöneltilmiştir.

Tablo 46. Öğrencilerin Suç-Ceza ile İlgili Tutumlarının Dağılımı

Seçenekler	N	%
Evet	180	90
Kısmen	14	7
Hayır	6	3
Toplam	**200**	**100**

Öğrencilerin %90'ı ödül ve cezanın davranışları üzerinde etkili olduğunu belirtmektedir. Ödül davranışlar üzerinde teşvik edici bir etki meydana getirirken, cezanın da caydırıcı bir etkisinin olduğu söylenmektedir. Bu açıdan, 100 Temel Eser içinden seçilen kitaplarda ve DKAB ders kitaplarında ödül ve cezadan bahsedilen kısımlarda öğrencilerin davranışlarında dikkatli olmaları gerektiği hatırlatılmaktadır.

Tablo 47. Öğrencilerin Dua, Yemin, Şükür, Suç-Ceza Kavramları ile İlgili Tutumunun Cinsiyete Göre Dağılımı

Seçenekler	Cinsiyet	N	X	S	Toplam
Dua	Kız	114	2.20	0.516	t: 2.808 Sd: 198
	Erkek	85	2.04	0.186	p<.05 Önemli
Yemin	Kız	114	1.30	0.649	t: 3.026 Sd: 198
	Erkek	85	1.07	0.288	p<.05 Önemli
Şükür	Kız	114	3.81	0.544	t: -0.999 Sd: 198
	Erkek	85	3.88	0.473	p<.05 Önemsiz
Suç-ceza	Kız	114	3.06	0.425	t: -0.966 Sd: 198
	Erkek	85	3.12	0.391	p<.05 Önemsiz

Yukarıda çıkan sonuçlara bakıldığında, dua ve yemin değerleri açısından kız ve erkek öğrencilerin cevapları farklılaşmıştır. Kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre, kitaplarda yer verilen dua ve yemin ifadelerinden daha fazla etkilendikleri tespit edilmiştir. Kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre, daha fazla dua etmelerinde duygusal yapılarının, aldıkları din eğitimin ve yetişme tarzlarının daha disiplinli olmasının etkili olduğu ifade edilebilir.[31]

Tablo 48. Öğrencilerin Yemin, Dua, Şükür ve Suç-Ceza Kavramlarına ile İlgili Tutumunun Okul Türüne Göre Dağılımı

Seçenek	Okul	Evet	Hayır	Kısmen	Toplam
Yemin etme	1.ÖO	46 (%23)	4 (%2)	0 (%0)	50 (%25)
	2.İHL	36 (%18)	4 (%2)	10 (%5)	50 (%25)
	3.FL	43 (%21,5)	7 (%3,5)	0 (%0)	50 (%25)
	4.GL	47 (%23,5)	1 (%0,5)	2 (%1)	50 (%25)
	Toplam	172 (%86)	16 (%8)	12 (%6)	200 (%100)
		p<.05 x^2: 28.888			
Dua etmek	1.ÖO	49 (%23,5)	0 (%0)	1 (%0,5)	50 (%25)
	2.İHL	48 (%24)	0 (%0)	2 (%1)	50 (%25)
	3.FL	45 (%22,5)	1 (%0,5)	4 (%2)	50 (%25)
	4.GL	38 (%19)	5 (%2,5)	7 (%3,5)	50 (%25)
	Toplam	180 (%90)	6 (%3)	14 (%7)	200 (%100)
		p<.05 x^2: 18.978			
Şükür etmek	1.ÖO	49 (%23,5)	0 (%0)	1 (%0,5)	50 (%25)
	2.İHL	49 (%23,5)	0 (%0)	1 (%0,5)	50 (%25)
	3.FL	43 (%21,5)	1 (%0,5)	6 (%3)	50 (%25)
	4.GL	40 (%20)	5 (%2,5)	5 (%2,5)	50 (%25)
	Toplam	181 (%90,5)	6(%3)	13 (%6,5)	200 (%100)
		p<.05 x^2: 19.060			
Ödül-ceza	1.ÖO	42 (%21)	0 (%0)	8 (%4)	50 (%25)
	2.İHL	46 (%23)	0 (%0)	4 (%2)	50 (%25)
	3.FL	39 (%19,5)	4 (%2)	7 (%3,5)	50 (%25)
	4.GL	38 (%19)	5 (%2,5)	7 (%3,5)	50 (%25)
	Toplam	165 (%82,5)	9 (%3,5)	26 (%13)	200 (%100)
		p<.05 x^2: 11.546			

31 Şule (Kurt) Çelenk, *Çocuklara Dinî Alışkanlıkların Kazandırılmasında Aile, Okul ve Çevrenin Etkisi* (Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2004), 90.

Tablo 48'de ortaya çıkan sonuçlar incelendiğinde İmam-Hatip Lisesi, Fen Lisesi ve Özel Okul'da eğitim gören öğrencilerin dua ve şükretme davranışları birbirlerine yakınken Genel Lise'de bu oranının diğerlerine göre daha düşük olduğu görülmüştür. Bu farklılığın ortaya çıkmasında öğrencilerin dinî bilgi düzeylerinin, dindarlık algılarının, yaşadıkları kültür ortamlarının ve aldıkları din eğitimin etkili olduğu söylenebilir. Ayrıca verilen cevaplara göre İmam-Hatip Lisesi'ne giden öğrencilerin yemin etme davranışına diğer okul türlerine göre daha az başvurduğu saptanmıştır. Bunun nedeni ise, İslâmiyet'in yeminin sıkça kullanılmasına hoş bakmamasıdır.

Okul programlarına bakıldığında, İmam-Hatip Lisesi dinî öğretim ağırlıklı bir programa sahiptir. Özel Okul ve Fen Lisesi'nde eğitim gören öğrencilerinde dinî konulara meraklı ve ilgili oldukları yapılan konuşmalarda fark edilmiştir. Ancak bu durumun, diğer okullara göre Genel Lise'de daha düşük olduğu söylenebilir.

2.5. Ahlâkî Değerler

Bu bölümde, 100 Temel Eser arasından seçilen kitaplarda tespit edilen 13 ahlâkî değerin ve DKAB dersinin, ahlâkî değerlerin öğretiminde hangi yönde etkide bulunduğu belirlenmeye çalışılmıştır. Bununla birlikte, müfredat programında kazandırılmak istenen değerleri öğrencilerin ne kadar benimsediklerini tespit etmek amacıyla öğrencilere yöneltilen hikâyeler ve bunlarla ilgili değerlendirmelere yer verilmiştir.

Örnek olay şeklinde verilen hikâyeler, incelenen eserlerden alınan metinlerden oluşmaktadır. Hikâyelerin sonunda soruya uygun ve çeldirici cevaplar konulmuş, öğrencilerden tercih yapmaları istenmiştir. Öğrencilerin verdikleri cevaplar, ahlâkî değerlerin benimsenmesinde cinsiyetin, DKAB derslerinin, 100 Temel Eserden seçilen kitapların ve okul türlerinin etkisi hakkında ipucu verecektir.

2.5.1. Cinsiyet Faktörü ve Ahlâkî Değerler

Tablo 49. Öğrencilerin Ahlâkî Değerler Algısının Cinsiyete Göre Dağılımı

Değerler	Cinsiyet	N	X	S	Sonuç
Adalet	Kız	110	1.86	0.348	t: 3.466 Sd: 198
	Erkek	85	1.66	0.477	p<.05 Önemli
Alçak gönüllülük	Kız	110	1.24	0.431	t: -3.785 Sd: 198
	Erkek	85	1.49	0.503	p<.05 Önemli
Cömertlik	Kız	110	1.93	0.256	t: 5.573 Sd: 198
	Erkek	85	1.64	0.484	p<.05 Önemli
Çalışkanlık	Kız	110	1.10	0.307	t: -2.922 Sd: 198
	Erkek	85	1.26	0.441	p<.05 Önemli
Dayanışma	Kız	110	1.85	0.356	t: 3.200 Sd: 198
	Erkek	85	1.60	0.493	p<.05 Önemli
Duyarlılık	Kız	110	1.07	0.256	t: -3.621 Sd: 198
	Erkek	85	1.25	0.434	p<.05 Önemli
Dürüstlük	Kız	110	1.80	0.402	t: 3.871 Sd: 198
	Erkek	85	1.55	0.500	p<.05 Önemli
Hoşgörü	Kız	110	1.38	0.488	t: -2.245 Sd: 198
	Erkek	85	1.54	0.501	p<.05 Önemli
Merhamet	Kız	110	1.84	0.365	t: 2.919 Sd: 198
	Erkek	85	1.54	0.473	p<.05 Önemli
Özgürlük ve bağımsızlık	Kız	110	1.86	0.348	t: 5.325 Sd: 198
	Erkek	85	1.54	0.501	p<.05 Önemli
Saygı	Kız	110	1.14	0.348	t: -1.755 Sd: 198
	Erkek	85	1.24	0.427	p<.05 Önemli
Sevgi	Kız	110	1.10	0.295	t: -3.329 Sd: 198
	Erkek	85	1.27	0.447	p<.05 Önemli
Sorumluluk	Kız	110	1.83	0.373	t: 3.473 Sd: 198
	Erkek	85	1.62	0.487	p<.05 Önemli
Yardımseverlik	Kız	110	1.19	0.395	t: -2.427 Sd: 198
	Erkek	85	1.34	0.477	p<.05 Önemsiz

Tablo 49'da gösterilen t- testi sonuçlarına göre, cinsiyete bağlı olarak kız ve erkek öğrencilerin ahlâkî değerlerle ilgili cevaplarının ortalamalarında yardımseverlik değeri dışında önemli bir farkın olduğu bulgulanmıştır.

Ahlâkî değerlerle ilgili Gömleksiz'in (2007), Elazığ ilinde eğitim-öğretim gören lise öğrencilerine uyguladığı çalışmada, eşitlik ve sosyal

adalet, sorumluluk, dürüstlük ve saygı değerlerine dair tutumları incelenmiştir. Yapılan araştırmada bahsedilen değerler açısından kız öğrencilerle erkek öğrenciler arasında anlamlı farklılığın bulunduğu görülmüştür. Sonuç olarak kız öğrencilerin bu değerleri erkek öğrencilere göre daha fazla benimsedikleri ortaya çıkmıştır.[32]

Hem Gömleksiz'in çalışmasında hem de bu araştırmada cinsiyet değişkenine göre ahlâkî değerlerin benimsenmesinde ortaya çıkan bu farklılık, Piaget'in bilişsel gelişim kuramında ifade ettiği gibi[33] kızların erkeklere göre duygusal, bilişsel ve sosyal yönden daha erken gelişmeleri, sorumluluklarının farkına vararak toplumun kendisinden beklediği rol ve davranışları daha kolay benimsemeleri ile daha duygusal yapıda olmalarına bağlanabilir. Ayrıca Türk toplumunun aile yapısıyla kız ve erkek çocukların yetiştirilme tarzlarının[34] da etkili olduğu söylenebilir.

Öğrencilerin değerlere bakış açısını etkileyen bazı değişkenlere göre ahlâkî değer algılarının aşağıdaki gibi olduğu tespit edilmiştir. Bu konuda ele alınan ilk değer adalettir.

2.5.2. Adalet

Öğrencilerin adalet değeri ile ilgili düşüncelerini öğrenmek için, "Robinson yolculuğu esnasında bir deve satın almış ancak kendisine yardımcı olan Çinli bu deveyi kaybetmiştir. Bu durumda Robinson deveyi kaybetmesi sebebiyle Çinli'ye ücretini ödememiş ve yargıç karşısına çıkmak zorunda kalmıştır. Yargıç Çinli'dir. Siz yargıcın yerinde olsaydınız nasıl davranırdınız?" sorusu yöneltilmiştir. Verilen hikâyeyle ilgili öğrencilerin cevaplarının dağılımı şöyledir:

---

[32] Mehmet N. Gömleksiz, "Lise Öğrencilerinin Toplumsal Değerler İlişkin Tutumları (Elazığ ili Örneği)", *Değerler ve Eğitimi* (İstanbul: Dem Yayınları, 2007), 733-739.

[33] Mary J. Gardner- Harry W. Gardiner, *Çocuk ve Ergen Gelişimi*, çev. Bekir Onur (İstanbul: İmge Kitabevi, 2004), 357-366.

[34] Türk toplumunda ailede kız çocuklarına verilen eğitimi daha sert ve disiplinli olup, kız çocukların eğitimine daha fazla dikkat edildiği dikkat çekmektedir.

Tablo 50. Öğrencilerin Adalet Değeri ile İlgili Pasaja Verdikleri Cevapların Dağılımı

Seçenek	N	%
(A şıkkı) Kim haklı ise onun haklı olduğuna tarafsız bir şekilde karar verirdim.	155	77,5
(B şıkkı) Kendi halkımdan olan kişiyi koruyarak onu haklı çıkarmaya çalışırdım	45	22,5
Toplam	**200**	**100**

Soruya verilen cevapların dağılımına bakıldığında, öğrencilerin 155'i (%77,5) "Kim haklı ise onun haklı olduğuna tarafsız şekilde karar verirdim.", 45'i (%22,5) "Kendi halkımdan olan kişiyi koruyarak onu haklı çıkarmaya çalışırdım." şıkkını tercih etmiştir. Öğrencilerin büyük çoğunluğu hak ve adaletin tesis edilmesi için olayı tarafsız olarak ele alacağını belirtmiştir.

Öfke ve kin duyguları bireyin adaletli karar vermesini engelleyebileceği gibi aynı milletten olma ya da kişiye duyulan yakınlık da doğru karar vermeyi zorlaştırabilmektedir.

Adalet değeri ile ilgili pasaja verilen cevaplarda DKAB derslerinin etkisini belirlemek için "DKAB dersinde dinî ve ahlâkî değerlerle ilgili konuların yeterli olduğunu ve bu konuların etkili ve zevkli işlendiğini düşünüyor musunuz?" sorusu yöneltilmiştir.

Tablo 51. Adalet Değeriyle İlgili Pasaja Verilen Cevapların DKAB Dersinde Dinî ve Ahlâkî Değerlerin İşlenme Memnuniyetine Göre Dağılımı

Değişkenler	Adalet yargısı		
DKAB dersi	A şıkkı	B şıkkı	Toplam
Evet	87 %43,5	16 %8	103 %51,5
Hayır	23 %11,5	16 %8	39 %19,5
Kısmen	45 %22,5	13 %6,5	58 %29
Toplam	**155** **%77,5**	**45** **%22,5**	**200** **%100**
	$p<.05$ x^2: 10.542		

Tablo 51'de görüldüğü üzere, öğrencilerin adalet değeri ile ilgili pasaja verdikleri cevapların DKAB derslerinde değerlerin yeterli ve etkili anlatımına dair görüşlerden etkilendiği saptanmıştır. Dolayısıyla ortaya çıkan bu farkın kitaplarda yer verilen bilgilerden çok bu bilgilerin anlatım şeklinden kaynaklandığı ortaya çıkmıştır. DKAB programlarında 5, 6 ve 7. sınıfta adalet değeri ile ilgili konulara yer verildiği dikkat çekmektedir.

5. sınıf "Hz. Muhammed'in Hayatı" ünitesinde, konuyla ilgili öğrencilere kazandırılması öngörülen değerlerden biri de adalettir. İslam Peygamber'inin adaleti sağlamak için attığı adımlardan örnekler sunulmaktadır.[35]

6. sınıf "Son Peygamber Hz. Muhammed" ünitesinde de İslam Peygamber'inin her durum ve koşulda adaletli davrandığı anlatılmaktadır.[36]

7. sınıf "Din ve Güzel Ahlâk" ünitesinde ise, Hz. Muhammed'in hayatından örneklere yer verilerek adaletli olmanın önemi ayetlerle açıklanmaktadır.[37]

Programlar incelendiğinde, adalet değeriyle ilgili belirtilen amaçlar öğrencilerin adalet duygusunun gelişiminde olumlu katkı sağlamaktadır. Bu olumlu etkinin devam etmesi için öğretmenlerin konuyu öğrencilerin ilgisini çekecek şekilde işleyebilmesi gerekmektedir.

Adalet değerine dair pasaja verdikleri cevaplara 100 Temel Eserin kullanımın etkisini belirlemek için öğrencilere "DKAB dersinde 100 Temel Eserden seçilen kitaplarla dinî ve ahlâkî değerler ile ilgili konular işlense ders daha etkili ve zevkli olur mu?" sorusu sorulmuştur.

---

35 MEB, *İlköğretim DKAB Öğretim Programı*, 44.

36 MEB, *İlköğretim DKAB Öğretim Programı*, 50.

37 MEB, *İlköğretim DKAB Öğretim Programı*, 58.

Tablo 52. Adalet Değeri ile İlgili Pasaja Verilen Cevapların 100 Temel Eserden Seçilen Kitapların Kullanımına Göre Dağılımı

Değişkenler	Adalet yargısı		
100 Temel Eser	A şıkkı	B şıkkı	Toplam
Evet	62 %31	14 %7	72 %38
Hayır	49 %23,5	16 %8	65 %32,5
Kısmen	44 %22	15 %7,5	59 %29
Toplam	**155** **%77,5**	**45** **%22,5**	**200** **%100**
	$p<.05$ x^2: 1.181		

Tablo 52'de görüldüğü üzere, 100 Temel Eserin değer eğitiminde kullanılmasına "Evet" cevabını veren öğrencilerin %31'i, "Kısmen" cevabını veren öğrencilerin %22'si, "Hayır" cevabını veren öğrencilerin %23,5'i "Kim haklı ise onun haklı olduğuna tarafsız bir şekilde karar verirdim." cümlesini tercih etmiştir. DKAB derslerinde dinî ve ahlâkî değerlerle ile ilgili konuların 100 Temel Eserden seçilen kitaplar kullanılarak işlenmesinin adalet yargısının oluşmasına önemli bir etkisinin olmadığı saptanmıştır.

İncelemek üzere seçilen kitaplardan özellikle Don Kişot'ta (%55) adalet değeri ile ilgili değerlendirmelere daha fazla yer verildiği tespit edilmiştir. Don Kişot'u okuyan 98 öğrenciden 17'si adaletli olması sebebiyle Don Kişot'u kendilerine örnek aldıklarını belirtmişlerdir. Eserlerde adalet değeri ile ilgili alt kazanımları oluşturan eşitliği sağlama, haksızlığa karşı boyun eğmeme, adaleti sağlamak için elinden gelini yapma davranışları benimsetilmeye çalışılmıştır. Kitaplarda adalet hassasiyetine sahip bireyler olmanın önemi vurgulanmıştır.

Öğrencilerin adalet değeri ile ilgili soruya verdikleri cevaplarda okul türünün etkisi değerlendirildiğinde şu sonuçlara ulaşılmaktadır:

Tablo 53. Adalet Değeri ile İlgili Pasaja Verilen Cevapların Okul Türüne Göre Dağılımı

Değişkenler	Adalet değeri		
Okul	A şıkkı	B şıkkı	Toplam
İmam-Hatip	43	7	50
Lisesi	%21,5	%3,5	%25
Fen Lisesi	41	9	50
	%20,5	%3,5	%25
Genel Lise	34	16	50
	%17	%8	%25
Özel Okul	37	13	50
	%18,5	%6,5	%25
Toplam	**155**	**45**	**200**
	%77,5	**%22,5**	**%100**
	p<.05 x2:5.591		

Tablo 53'e bakıldığında öğrencilerin verdikleri cevaplara okul türünün önemli bir etkisinin olmadığı ve soruya pozitif bir yaklaşım gösterdikleri söylenebilir.

Nihayetinde adalet duygusuna sahip ve yaptığı her davranışın hesabını vereceğinin farkında olan bireyler, rüşvet, adam kayırma, mevkimakam kullanma, öfke ve kin gibi adaletin gerçekleşmesini engelleyen unsurlardan etkilenmemekte ve olaylar karşısında doğru kararlar verebilmektedirler.

2.5.3. Alçak Gönüllülük

Öğrencilerin alçak gönüllülük değeri ile ilgili düşüncelerini öğrenmek için "Robinson Crusoe: "Bu süreyi insanların kendini beğenmişliğinin onlara ne acılar çektirdiğini, böyle aşırı kibirli bir yaradılışın sağduyu sahibi bir kimse için ne ezici bir şey olduğunu düşünmekle geçirdim." Robinson'un bu sözünden ne anlıyorsunuz?" sorusu yöneltilmiştir.

Tablo 54. Öğrencilerin Alçak Gönüllülük Değeri ile İlgili Pasaja Verdikleri Cevapların Dağılımı

Seçenekler	N	%
(A şıkkı) Kendini beğenmişlik güzel bir davranış olmasa da insan başarıları karşısında sevinebilmelidir.	70	35
(B şıkkı) Kibir ve gurur insanların gerçekte bu nimetlerin gerçek sahibi olan yüce Yaratıcı'yı unutmasına neden olmaktadır.	130	65
Toplam	**200**	**100**

Ankete katılan öğrencilerin 130'u (%65) "Kibir ve gurur insanların gerçekte bu nimetlerin gerçek sahibi olan yüce Yaratıcı'yı unutmasına neden olmaktadır." cevabını verirken, 70'i (%35) "Kendini beğenmişlik güzel bir davranış olmasa da insan başarıları karşısında sevinebilmelidir." demiştir. Verilen cevaplardan öğrencilerin kendilerini oldukları gibi kabul ederek kendilik algısı ve imgesinde aşırılığa kaçmadıkları söylenebilir. Bu noktada, insanları kibir ve gururdan uzaklaştıran durumlardan biri, benliğin farkına vararak benmerkezcilik duygusuna kapılmamak olduğu ifade edilebilir.

DKAB derslerinin alçak gönüllülük değerine dair pasaja verilen cevaplardaki etkisini tespit etmek için "DKAB dersinde dinî ve ahlâkî değerlerle ilgili konuların yeterli olduğunu ve bu konuların etkili ve zevkli işlendiğini düşünüyor musunuz?" sorusu sorulmuştur.

Tablo 55. Alçak Gönüllülük Değeri ile İlgili Pasaja Verilen Cevapların DKAB Dersinde Dinî ve Ahlâkî Değerlerin İşlenme Memnuniyetine Göre Dağılımı

Değişkenler	Alçak gönüllülük değeri		
DKAB dersi	A şıkkı	B şıkkı	Toplam
Evet	30 %15	73 %36,5	103 %51,5
Hayır	17 %8,5	22 %11	39 %19,5
Kısmen	23 %11,5	35 %17,5	58 %29
Toplam	**70** **%35**	**130** **%65**	**200** **%100**
	$p<.05$ x^2: 2.791		

Tablo 55'teki verilere göre, alçak gönüllük değerinin benimsenmesinde öğrencilerin DKAB derslerinde yer verilen dinî ve ahlâkî değerlerin işlenişine bakışının önemli bir etkisi olmamıştır. DKAB programlarında alçak gönüllülük değerinin işlendiği konular ise şöyledir:

6. sınıf "İslam'ın Sakınılmasını İstediği Davranışlar" ünitesinde ele alınan alt başlıklardan biri kibir konusudur. Konunun içeriğinde kibir ve gururdan, şeytanın Allah huzurundan kovulmasına neden olan bir haslet olarak bahsedilmektedir. Yer verilen ayet ve hadislerle kibir ve gururun insan ruhunun üzerindeki yıkıcı etkisi anlatılarak mütevazı olmanın önemine değinilmektedir. Güç, zenginlik, mevki, iktidar, ün, asalet vb. nitelikler, insanın kibir ve gurura kapılmasının nedenleri olarak belirtilmektedir.[38]

100 Temel Eserin alçak gönüllülük değerine dair pasaja verilen cevaplara etkisi şöyledir:

Tablo 56. Alçak Gönüllülük Değeri ile İlgili Pasaja Verilen Cevapların 100 Temel Eserden Seçilen Kitapların Kullanımına Göre Dağılımı

Değişkenler	Alçak gönüllülük değeri		
100 Temel Eser	A şıkkı	B şıkkı	Toplam
Evet	27 %13,5	49 %23,5	76 %38
Hayır	27 %13,5	38 %19	65 %32,5
Kısmen	16 %8	43 %21,5	59 %28,5
Toplam	**70** **%35**	**130** **%65**	**200** **%100**
	p<.05 x^2: 2.842		

Öğrencilerin verdikleri cevaplardan alçak gönüllük değerinin 100 Temel Eserden seçilen hikayeler örnekleminde işlenmesinin önemli bir etkisinin olmadığı saptanmıştır. Seçilen eserlerde alçak gönüllülükle ilgili insanın kim olursa olsun, ne olursa olsun kusursuz olamayacağı anlatılmaktadır. Kusursuz olan tek varlığın Tanrı olduğu belirtilmektedir. Bu nedenle alçak gönüllülük insanın sınırlarının, zaaflarının ve kusurlarının

38 MEB, *İlköğretim DKAB Öğretim Programı*, 52.

farkına varması olarak tanımlanmıştır. Okul türüne göre alçak gönüllülük değeri ile ilgili soruya verilen cevapların dağılımı ise şöyledir:

Tablo 57. Alçak Gönüllülük Değeri ile İlgili Pasaja Verilen Cevapların Okul Türüne Göre Dağılımı

Değişkenler	Alçak gönüllülük değeri kazanımı		
Okul	B şıkkı	B şıkkı	Toplam
İmam-Hatip Lisesi	11	39	50
	%5,5	%19,5	%25
Fen Lisesi	14	36	50
	%7	%18	%25
Genel Lise	23	27	50
	%11,5	%13,5	%25
Özel Okul	22	28	50
	%11	%14	%25
Toplam	**70**	**130**	**200**
	%35	**%65**	**%100**
	$p<.05$ x^2: 9.231		

Tablo 57 incelendiğinde, verilecek sağlıklı din eğitiminin, öğrencilerin dinî ve ahlâkî yargılarının gelişimini etkileyeceği söylenebilir. Buradan hareketle, İmam-Hatip Lisesi öğrencilerinin daha yüksek bir ortalamaya sahip olmalarında, aldıkları din eğitimin ve kazandırılmaya çalışılan dinî ve ahlâkî değerlerin etkili olduğu ifade edilebilir.[39] Fen Lisesi öğrencilerinin de soruya pozitif yaklaşarak dinî bir anlam yükledikleri görülmüştür. Ancak diğer okul türlerinde ortalamanın daha düşük olduğu belirlenmiştir. Bu bağlamda öğrencilerin okul türlerine ve sorulara göre dinî ve ahlâkî düşünce ve yargılarının değiştiği tespit edilmiştir. Okul türlerine göre, dinî ve ahlâkî yargıların değişiminde okullarda uygulanan din eğitimi modelleri önemli rol oynamaktadır.

Öğrencilerin kibir ve gurura sebep olabilecek güç, iktidar, makam, mevki gibi niteliklere kendileri sahip olmasa bile, ailesinde bu niteliklerin bulunması alçak gönüllülük değerini etkileyen durumlardan biridir. Bu

39 H. Yusuf Acuner, *14-18 Yaş Arası Gençlerde Ahlâkî Yargı Gelişimi ve Ahlâk Eğitimi* (Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2004), 85.

nedenle okulda ve ailede verilen eğitim öğrencilerin ahlâkî gelişimlerinde önem taşımaktadır.

2.5.4. Cömertlik

Öğrencilerin cömertlik değeri ile ilgili düşüncelerini öğrenmek için "Robinson kölelikten kurtulup denize açıldıktan sonra İspanyol bir kaptan, Robinson ve Ksuri'yi kurtarmıştır. Bunun karşılığında Robinson elinde olan bütün malının kendisinin kurtarmasının karşılığı olarak kaptana sunmuştur. Siz kaptanın yerinde olsaydınız nasıl davranırdınız?" sorusu yöneltilmiştir.

Tablo 58. Öğrencilerin Cömertlik Değeri ile İlgili Pasaja Verdikleri Cevapların Dağılımı

Seçenek	N	%
(A şıkkı) Kendilerini büyük bir sıkıntıdan kurtardıksa da, biz de insan olduğumuz, buna benzer bir sıkıntıya düşersek kurtulmayı isteyeceğimiz için, kendilerine böyle davranmanın bizce bir görev olduğunu; biz onların, onlar bizim yerimizde olsaydı, kendilerinin de bize aynı şeyleri yapacaklarına inandığımızı, kendilerini paralarını almak için kurtarmadığımızı belirterek mallarını almazdım.	161	80,5
(B şıkkı) Kaptan fazladan gemiye iki yolcu aldığı için, Robinson ve Ksuri'nin konaklama ve yemek ücreti olarak bu malları kabul etmelidir.	39	19,5
Toplam	**200**	**100**

Öğrencilerin %80,5'i cömertlik değeri ile ilgili soruya cevap olarak A şıkkını tercih etmiştir. Öğrencilerin, cevap verirken empati yaptıkları, muhtaç durumdaki kişilere yardım ederek onları mutlu etmenin önemini kavradıkları gözlenmiştir.

DKAB derslerinin, cömertlik değerine dair pasaja verilen cevaplara etkisini ortaya çıkarmak için "DKAB dersinde dinî ve ahlâkî değerlerle ilgili konuların yeterli olduğunu ve bu konuların etkili ve zevkli işlendiğini düşünüyor musunuz?" sorusuna yer verilmiştir.

Tablo 59. Cömertlik Değeri ile İlgili Pasaja Verilen Cevapların DKAB Dersinde Dinî ve Ahlâkî Değerlerin İşlenme Memnuniyetine Göre Dağılımı

Değişkenler	Cömertlik değeri		
DKAB dersi	A şıkkı	B şıkkı	Toplam
Evet	87	16	103
	%43,5	%8	%51,5
Hayır	25	14	39
	%12,5	%7	%19,5
Kısmen	49	9	58
	%23,5	%3,5	%29
Toplam	**161**	**39**	**200**
	%80,5	**%19,5**	**%100**
p<.05 x^2: 8.298			

Tablo 59'da görüldüğü üzere, DKAB derslerinde dinî ve ahlâkî değerlerle ilgili konuların yeterli bilgi içermesi, etkili ve zevkli işlenmesinin cömertlik değeri ile ilgili pasaja verilen cevaplarda etkisinin olduğu görülmüştür. Bu bağlamda DKAB kitapları ile öğretmenlerin konuyu anlatım şeklini beğenen öğrencilerin ahlâkî değerleri daha yüksek oranda benimsedikleri ifade edilebilir. Buradan hareketle kitapların içeriğini beğenmeyen ve ders işleniş tarzından memnun olmayan öğrencilerinde evrensel ahlâk ilkelerine ulaşmada, diğer öğrencilere göre seviye farklılıklarının olduğu ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla öğrencilerin, DKAB kitaplarındaki ahlâkî hikâyelerin güncellenmesini, öğretmenlerin konulara göre hazırlık yapmalarını ve ahlâkî model olmalarını bekledikleri söylenebilir. DKAB programlarında cömertlik değerinin işlendiği konular:

6. sınıf "İslâmiyet ve Türkler" ünitesinde, Hz. Mevlana'ya ve 7 öğüdüne yer verilmektedir. Hz. Mevlana'nın 7 öğüdünden ilki ise "Cömertlik ve yardımda akarsu gibi ol"dur. Öğrencilerin bu öğüt üzerinde yorum yaparak cömertlik değerinin benimsemeleri amaçlanmıştır.[40]

40 MEB, *İlköğretim DKAB Öğretim Programı*, 53.

7. sınıfta ise, "Din ve Güzel Ahlâk" ünitesinde cömertliğin, bencillik ve başkalarına güvensizlik duygusunun oluşmasına engel olan bir meziyet olduğu anlatılmaktadır. Cömertliğin takdir edilmesi gereken bir davranış olduğundan bahsedilmektedir.[41]

8. sınıf "Zekât, Hac ve Kurban İbadeti" ünitesinde, İslam'ın şartlarından biri olan zekâtın, insanların bencillik ve para biriktirme duygularını disipline eden, insanlar arasında yardımlaşmayı ve cömertliği teşvik eden bir ibadet olduğu vurgulanmaktadır.[42]

Seçilen eserlerin cömertlik değerine dair pasaja verilen cevaplara etkisini ortaya çıkarmak için "DKAB dersinde 100 Temel Eserden seçilen kitaplarla dinî ve ahlâkî değerler ile ilgili konular işlense ders daha etkili ve zevkli olur mu?" sorusu sorulmuştur.

Tablo 60. Cömertlik Değeri ile İlgili Pasaja Verdikleri Cevapların 100 Temel Eserden Seçilen Kitapların Kullanımına Göre Dağılımı

Değişkenler	Cömertlik değeri		
100 Temel Eser	A şıkkı	B şıkkı	Toplam
Evet	60 %30	16 %8	76 %38
Hayır	50 %25	15 %7,5	65 %32,5
Kısmen	51 %25,5	8 %4	59 %29,5
Toplam	**161** **%80,5**	**39** **%19,5**	**200** **%100**
	$p<.05$ x^2: 1.973		

DKAB derslerinde 100 Temel Eserden seçilen kitaplar kullanılarak cömertlik değerinin işlenmesinde öğrenciler arasında dikkat çeken bir farklılaşma bulgulanmamıştır. Seçilen eserlerde cömertlik değeri ile ilgili yapılan değerlendirmelerde, cimrilik duygusu bireyin kendisinden başka dostu olmadığını, zor durumdayken kimsenin kendisine yardım etmeyeceğini düşünerek para biriktirmesi olarak tarif edilmektedir. Eserlerde

41 MEB, *İlköğretim DKAB Öğretim Programı*, 58.

42 MEB, *İlköğretim DKAB Öğretim Programı*, 61.

cimriliğin toplumsal ve bireysel zararlarına değinilmektedir. Ayrıca kitaplarda cimriliğin olumsuz etkisinden bahsedildiği gibi, israftan da kaçınılması gerektiği anlaşılmaktadır. Bu durum ahlâkî ikilemler içeren hikâyelerin ahlâkî değerlerin kazanılmasında etkili ve zevkli olduğunu kanıtlamaktadır.

Okul türünün cömertlik değerine dair soruya verilen cevaplara göre dağılımına bakıldığında ise aşağıdaki sonuçlara ulaşılmaktadır:

Tablo 61. Cömertlik Değeri ile ilgili Pasaja Verilen Cevapların Okul Türüne Göre Dağılımı

Değişkenler	Cömertlik değeri		
Okul	A şıkkı	B şıkkı	Toplam
İmam-Hatip Lisesi	48	2	50
	%24	%1	%25
Fen Lisesi	40	10	50
	%20	%2	%25
Genel Lise	37	13	50
	%18,5	%6,5	%25
Özel Okul	36	14	50
	%18	%7	%25
Toplam	**161**	**39**	**200**
	%80,5	**%19,5**	**%100**

p<.05 x^2: 11.308

Verilen cevaplara göre Fen Lisesi ile Genel Lise'de öğrencilerin cömertlik değeri ile ilgili değerlendirmelerinin hemen hemen aynı, sosyo-ekonomik seviyenin yüksek olduğu Özel Okul'da diğerlerine göre daha düşük, dinî ve ahlâkî eğitimin ağırlıklı olarak verildiği İmam-Hatip Lisesi'nde ise daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Böyle bir farklılığın ortaya çıkmasında okullarda verilen din eğitiminin yanında öğrencilerin dinî ve ahlâkî düşünce, yargı ve tecrübeleri ile dindarlık algıları etkili olmakla birlikte, öğrencilerin soruya rasyonel yaklaşmaları rol oynamıştır. Bu bağlamda toplumda dinî ve ahlâkî birliğin sağlanabilmesi için eğitimin her basamağında dinî ve ahlâkî eğitime önem verilmesi gerekmektedir.

Yukarıda verilen sonuçlardan modernleşme sürecinin getirdiği değişimlerin, kapitalizmin ve benmerkezcilik duygularının cömertlik değerini olumsuz etkilediği sonucu çıkarılabilir. Cömertliğin, dayanışma,

hoşgörü, güven ve yardımlaşma değerleriyle bağlantılı olduğu dikkat çekmektedir. Dolayısıyla cimrilik bu değerlerin gerçekleşmesini engelleyerek hayatta yüzeyselliklere, aksaklıklara ve anlamsızlıklara sebep olabileceği söylenebilir.

2.5.5. Çalışkanlık

Öğrencilerin, çalışkanlık değerine bakış açılarına tespit etmek için: "Papağan: "Her duyduklarına inanan, kurulan tuzaklara kolayca yakalanan enayilere gülüyorum."

Pinokyo: "Yoksa beni mi demeye getiriyorsunuz?"

Papağan: "Elbette seni demeye getiriyorum ya, zavallı Pinokyo! Çünkü öylesine saf bir küçük budalasın ki altın paranın tıpkı fasulye-kabak gibi tarlaya ekileceğine inanıyorsun." Bu olaydan ne anlıyorsunuz?" sorusu yöneltilmiştir.

Tablo 62. Öğrencilerin Çalışkanlık Değeri ile İlgili Pasaja Verdikleri Cevapların Dağılımı

Seçenekler	N	%
(A şıkkı) Boş boş durarak insan hiçbir şey kazanamaz. Bu nedenle çalışırdım.	166	83
(B şıkkı) Çalışmadan da bir şeyler kazanılabilir. Piyango gibi.	34	17
Toplam	**200**	**100**

Çalışkanlık değeriyle ilgili yöneltilen soruya verilen cevapların dağılımına bakıldığında, öğrencilerden 166'sı (%83) "Boş boş durarak insan hiçbir şey kazanamaz. Bu nedenle çalışırdım."; 34'ü (%17) "Çalışmadan da bir şeyler kazanılabilir. Piyango gibi." şeklinde cevap vermişlerdir. Öğrencilerin büyük çoğunluğu soruya doğru cevap vererek çalışmadan başarı elde edilemeyeceğinin farkına vardığı gözlenmiştir.

Çalışmanın sadece bireysel değil, toplumsal, dinî, psikolojik ve ailevi hedeflerinin de olması öğrencileri çalışmaya teşvik eden durumlardır. Ayrıca ülkemizde öğrencilerin istedikleri mesleklerde çalışabilmeleri için birtakım sınavlarda başarılı olmaları gerekmektedir. Böylelikle öğrenciler çalışmadan başarıya ulaşılamayacağının farkına varmaktadırlar.

Çalışkanlık değerine yönelik pasaja verilen cevaplarda DKAB derslerinin fonksiyonunu değerlendirildiğinde aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır:

Tablo 63. Çalışkanlık Değeri ile İlgili Pasaja Verilen Cevapların DKAB Dersinde Dinî ve Ahlâkî Değerlerin İşlenme Memnuniyetine Göre Dağılımı

Değişkenler	Çalışkanlık değeri		
DKAB dersi	A şıkkı	B şıkkı	Toplam
Evet	88	15	103
	%44	%7,5	%51,5
Hayır	31	8	39
	%15,5	%4	%19,5
Kısmen	47	11	58
	%23,5	%5,5	%29
Toplam	**166**	**34**	**200**
	%83	**%17**	**%100**
	$p<.05$ x^2: 1.656		

Çalışkanlık değeriyle ilgili pasaja verilen cevaplarda DKAB derslerinde dinî ve ahlâkî değerlerin yeterli ve etkili işlenmesine dair kanaatin önemli bir etkisinin olmadığı görülmüştür. DKAB programlarında çalışkanlık değerinin işlendiği konular ise şöyledir:

İnanç öğrenme alanının 5. sınıf "Allah inancı" ünitesinde, çalışan kişinin emeğinin karşılıksız bırakılmayacağı belirtilmektedir.[43]

8. sınıf "Kaza ve Kader" ünitesinde ise, insanın ancak çalışmasının karşılığını alacağı kazanımına yönelik "emek ve rızık, tevekkül" konularına yer verilmektedir. Yer verilen konulardan çalışmanın anlamının harekete ve faaliyete geçmek olduğu anlaşılmaktadır.[44] Bununla birlikte, "Hz. Muhammed'in Hayatından Örnek Davranışlar" ile "Kur'an'da Akıl ve Bilgi" ünitelerinde de çalışmanın önemini belirten ayet ve hadislere yer verildiği görülmüştür.[45] Ayetlerde çalışmaya yapılan vurgu çalışmanın

---

43 MEB, *İlköğretim DKAB Öğretim Programı*, 42.

44 MEB, *İlköğretim DKAB Öğretim Programı*, 60.

45 MEB, *İlköğretim DKAB Öğretim Programı*, 62, 63.

dinî bir vecibe olduğunu kanıtlamaktadır. DKAB dersinde, her sınıf düzeyine uygun amaçlarla benimsetilmek istenilen çalışkanlık değerinin, öğrencilerin tutumlarını olumlu etkilediği söylenebilir.

Ankete katılan öğrencilerin, çalışkanlık değeri ile pasaja verdikleri cevaplarda 100 Temel Eserlerin kullanılmasının etkisi şöyledir:

Tablo 64. Çalışkanlık Değeri ile İlgili Pasaja Verilen Cevapların 100 Temel Eserden Seçilen Kitapların Kullanımına Göre Dağılımı

Değişkenler	Çalışkanlık değeri		
100 Temel Eser	A şıkkı	B şıkkı	Toplam
Evet	66 %33	10 %5	143 %38
Hayır	51 %25,5	14 %7	24 %32,5
Kısmen	49 %23,5	10 %5	33 %29,5
Toplam	**166** **%83**	**34** **%17**	**200** **%100**

$p<.05$ x^2: 1.744

Öğrencilerin verdikleri cevaplardan çalışkanlık değerinin 100 Temel Eserden seçilen örnek üzerinden anlatılmasının önemli bir etkisi olmadığı anlaşılmaktadır. On Temel Eserde çalışmak başarının şartı, huzur ve mutluluğa ulaşmanın yolu olarak görülmüştür. Bu nedenle bütün insanların yetenekleri doğrultusunda çalışmasının gerektiği vurgulanmaktadır. Tembellik ise tedavi edilmesi gereken ciddi bir hastalık olarak görülmüştür. Çalışan insan ile çalışmayan insanın hayattaki durumu ile ilgili örnekler verilerek çalışmanın önemli bir değer olduğuna dikkat çekilmektedir.

Çalışkanlık değerine dair soruya verilen cevapların okul türüne göre dağılımı incelendiğinde aşağıdaki sonuçlara ulaşılmaktadır:

Tablo 65. Çalışkanlık Değeri ile İlgili Pasaja Verilen Cevapların Okul Türü Göre Dağılımı

Değişkenler	Çalışkanlık değeri kazanımı		
Okul türü	A şıkkı	B şıkkı	Toplam
İmam-Hatip Lisesi	45	5	50
	%22,5	%2,5	%25
Fen Lisesi	44	6	50
	%22	%3	%25
Genel Lise	41	9	50
	%20,5	%3,5	%25
Özel Okul	36	14	50
	%18	%7	%25
Toplam	**166**	**34**	**200**
	%83	**%17**	**%100**
	$p<.05$ x^2: 6.945		

Tablo 65'te örneklem grubunun çalışkanlık değeri ile ilgili pasaja verdikleri cevapların okul türüne göre farklılaşmadığı ortaya çıkmıştır.

2.5.6. Duyarlılık

Öğrencilerin duyarlık değeri ile ilgili bilgilerini tespit etmek amacıyla "Don Kişot, karanlıkta karşıdan gelen arabayı durdurmuş nereden geldiklerini sormuş olayları yanlış anlayarak rahiplere saldırmıştır. Daha sonra hata yaptığını anlayan Don Kişot nasıl davranmalıdır?" sorusu yöneltilmiştir.

Tablo 66. Öğrencilerin Duyarlılık Değeri ile İlgili Pasaja Verdikleri Cevapların Dağılımı

Seçenekler	N	%
(A şıkkı) Duyarlı davranarak yaptığı hatadan dolayı insanlardan özür dilemelidir.	171	85,5
(B şıkkı) Böyle yanlış anlaşılmaların olabileceğini düşünerek umursamamalıdır.	29	13,5
Toplam	**200**	**100**

Duyarlılık değeri ile ilgili soruya ankete katılan öğrencilerin 171'i (%85,5) "Duyarlı davranarak yaptığı hatadan dolayı insanlardan özür dilemelidir."; 29'u (%13,5) "Böyle yanlış anlaşılmaların olabileceğini düşünerek umursamamalıdır." şeklinde düşüncelerini belirtmişlerdir.

Çevreye ve topluma karşı sorumlu davranmak, insanın sahip olması gereken en önemli nitelikler arasında yer almaktadır. Günümüzde sık sık medyada yer verilen küresel ısınma, ozon tabakasının delinmesi, kuraklık, ani ve beklenmedik iklim değişiklikleri insanların çevreye karşı sorumlu olduğu duyarlılığı yerine getirmemesinin bir sonucudur. Bu durumun farkında olan öğrencilerin topluma ve çevreye karşı daha duyarlı davrandıkları gözlenmiştir. "Bana dokunmayan yılan bin yaşasın.", "Dünyayı sen mi kurtaracaksın?" şeklindeki söylemler ise duyarsızlığa yol açmaktadır. Duyarlılık değeriyle ilgili pasaja verilen cevaplarda DKAB derslerinin etkisine bakıldığında şu sonuçlara ulaşılmaktadır:

Tablo 67. Duyarlılık Değeri ile İlgili Pasaja Verilen Cevapların DKAB Dersinde Dinî ve Ahlâkî Değerlerin İşlenme Memnuniyetine Göre Dağılımı

Değişkenler	Duyarlılık değeri		
DKAB dersi	A şıkkı	B şıkkı	Toplam
Evet	91	12	103
	%45,5	%6	%51,5
Hayır	31	8	39
	%15,5	%4	%19,5
Kısmen	49	9	58
	%23,5	%3,5	%29
Toplam	**171**	**29**	**200**
	%85,5	**%13,5**	**%100**
	$p<.05$ x^2: 1.860		

Tablo 67 incelendiğinde, duyarlılık değerinin benimsenmesinde DKAB derslerinde dinî ve ahlâkî değerlerle ilgili konuların yeterli olup etkili ve zevkli işlenmesinin önemli bir etkisinin olmadığı görülmüştür. DKAB programlarında duyarlılık değerinin işlendiği üniteler ve kazandırılmak istenilen becerilere bakıldığında,

4. sınıf "Aile ve Din" ünitesinde, aile içinde bireylerin birbirlerini anlamaları ve duyarlı davranmaları[46], 5. sınıf "Vatanımızı ve Milletimizi

46 MEB, *İlköğretim DKAB Öğretim Programı*, 41.

Seviyoruz" ünitesinde, milli ve manevi değerlere karşı duyarlı davranma[47], 6. sınıf "İslâmiyet ve Türkler" ünitesinde, tarihsel mirasa karşı duyarlı olma[48],

7. sınıf "İslam Düşüncesinde Yorumlar" ünitesinde, İslam düşüncesinde insan unsuru, sosyal, kültürel, coğrafi ve siyasi unsurların etkisiyle oluşan farklı yorumları tarihsel ve kültürel miras olarak kabul ederek duyarlı davranma, "Kültürümüz ve Din" ünitesinde, kültürü oluşturan dinî motiflere, örf ve adetlere saygı duymanın bireyin benlik bilincini geliştirmesinin yanında topluma ve toplumsal duyarlılığa sahip olma[49],

8. sınıf "Hz. Muhammed'in Hayatından Örnek Davranışlar" ünitesinde, İslam Peygamber'inin topluma, çevreye ve bireylere karşı duyarlılığını örnek alma, "Dinler ve Evrensel Öğütleri" ünitesinde, farklı din ve kültürler ile doğal çevreye karşı duyarlı olma davranışlarının öğrencilere kazandırılması hedeflenmiştir.[50] Duyarlılık değeri ile ilgili her sınıf seviyesine ve düzeyine uygun konu ve amacın belirlenerek işlenmesi öğrencilerin duyarlı olma davranışlarının gelişimine yardımcı olmaktadır.

100 Temel Eserin, duyarlılık değerine dair verilen cevaplarda nasıl bir rol oynadığı aşağıdaki tabloda belirtilmektedir:

---

47 MEB, *İlköğretim DKAB Öğretim Programı*, 47.

48 MEB, *İlköğretim DKAB Öğretim Programı*, 53.

49 MEB, *İlköğretim DKAB Öğretim Programı*, 57, 59.

50 MEB, *İlköğretim DKAB Öğretim Programı*, 62, 65.

Tablo 68. Duyarlılık Değeri ile İlgili Pasaja Verilen Cevapların 100 Temel Eserden Seçilen Kitaplar Kullanımına Göre Dağılımı

Değişkenler	Duyarlılık değeri		
100 Temel Eser	A şıkkı	B şıkkı	Toplam
Evet	66	10	76
	%33	%5	%38
Hayır	54	11	65
	%27	%5,5	%32,5
Kısmen	51	8	59
	%25,5	%4	%29,5
Toplam	**171**	**29**	**200**
	%85,5	**%13,5**	**%100**
	p<.05 x^2: 0.460		

100 Temel Eserden örneklerle duyarlılık değerinin anlatılmasında öğrencilerin pasaja verdikleri cevaplar arasında önemli bir farklılığa rastlanmamıştır. Seçilen eserlerde, duyarlılık değerine yapılan vurgu çevreye ve insanlara karşı dikkatli davranıp, onların hassasiyetlerine karşı ilgili ve dikkatli olma noktasında yoğunlaşmaktadır. Eserlerde duyarlı olan kişilerin aynı zamanda saygı, adalet, dayanışma ve hoşgörü değerlerini de beraberinde taşıdığı belirtilmektedir. Tek başına yaşayıp mutlu olması mümkün görülmeyen sosyal ve toplumsal bir varlık olan insanın duyarlı olması bir gerekliliktir.

Kur'ân-ı Kerîm'de Allah Teâlâ, evrendeki her şeyi bir ölçü ve düzene göre en güzel şekilde yarattığını belirtirken, bu dengenin bozulmaması için insanlığı uyarmakta ve duyarlı davranmasını hatırlatmaktadır. Bu duyarlılığa dikkat etmeyen bireyler, kendilerine zarar vermekle kalmayıp çevreye canlı ve cansız dünyada mevcut bulunan bütün varlıklara zarar vermekte bir nevi kul hakkına girmektedirler.

DKAB dersinde duyarlılık değeri ile ilgili öğrencilere kazandırılması öngörülen davranışlarla eserlerde vurgulanan noktaların öğrencilerde duyarlılık bilincinin gelişmesine katkı sağlayacağı söylenebilir. Bununla birlikte öğrencilerde farkındalık ve birlikte çalışarak iş birliği yapabilme yetileri de oluşacaktır.

Okul türünün, duyarlılık değeri üzerindeki etkisi değerlendirildiğinde şu sonuçlara ulaşılmaktadır:

Tablo 69. Duyarlılık Değeri ile İlgili Pasaja Verilen Cevapların Okul Türüne Göre Dağılımı

Seçenekler	Duyarlılık değeri kazanımı		
Okul	A şıkkı	B şıkkı	Toplam
İmam-Hatip Lisesi	47	3	50
	%23,5	%1,5	%25
Fen Lisesi	43	7	50
	%21,5	%3,5	%25
Genel Lise	42	8	50
	%21	%4	%25
Özel Okul	39	11	50
	%19,5	%5,5	%25
Toplam	**171**	**29**	**200**
	%85,5	**%13,5**	**%100**
	$p<.05$ x^2: 5.283		

Öğrencilerin duyarlılık değeri ile ilgili pasaja verdikleri cevapların okul türüne göre dağılımında önemli bir farklılaşmanın olmadığı görülmüştür.

2.5.7. Dürüstlük

Öğrencilerin dürüstlük değeri ile ilgili algılarını belirlemek için "Will Atkins ve arkadaşlarının yaptığı kötülüklere ada halkı sabırlı davranmıştır; ancak Atkins ve arkadaşları, İspanyolları öldürmek istemiş bunun için planlar yapmışlar ve bu durum İspanyollar tarafından duyulmuştur. Adanın İspanyol başkanı, Atkins ve arkadaşlarını toplumun huzurunu ve güvenliğini korumak için adanın diğer tarafına göndermek istemiştir. Adanın diğer tarafında ise yırtıcı hayvanlar ve Türkler tarafından öldürülme riski vardır. Ada halkı kendilerini öldürmek isteyen bu üç kişiye bu durumu söylemeli midir?" sorusu sorulmuştur.

Tablo 70. Öğrencilerin Dürüstlük Değeri ile İlgili Pasaja Verdikleri Cevapların Dağılımı

Seçenekler	N	%
(A şıkkı) İspanyol başkan kendilerine bu kadar kötü davranan bu kişilere neden gerçeği söylesin. Bilmiyormuş gibi yapıp onları adanın diğer tarafına göndermelidir.	61	30,5
(B şıkkı) Yalan söylemek doğru bir davranış değildir. Bu sebeple karşımızdaki ne kadar kötü olursa olsun kişi dürüst davranmalıdır.	139	69,5
Toplam	**200**	**100**

Ankete katılan öğrencilerden 139'u (%69,5) "Yalan söylemek doğru bir davranış değildir. Bu sebeple karşımızdaki ne kadar kötü olursa olsun kişi dürüst davranmalıdır."; 61'i (%30,5) "İspanyol başkan kendilerine bu kadar kötü davranan bu kişilere neden gerçeği söylesin. Bilmiyormuş gibi yapıp onları adanın diğer tarafına göndermelidir" şeklinde cevap vermiştir.

Çevrenin çocuktan yüksek başarı beklemesi, beğenilmeyen ve her yaptığı eleştirilen çocuklar, örnek alınan kişilerin ve aile bireylerinin doğru söylemediğinin fark edilmesi, stresli durumlar, ceza ve sorumluluktan kaçmak istemeleri öğrencilerin dürüst davranmamalarına neden olan faktörlerin başında gelmektedir. DKAB dersinin dürüstlük değerine yönelik elde edilen cevaplara etkisi incelendiğinde şu sonuçlara ulaşılmaktadır:

Tablo 71. Dürüstlük Değeri ile İlgili Pasaja Verilen Cevapların DKAB Dersinde Dinî ve Ahlâkî Değerlerin İşlenme Memnuniyetine Göre Dağılımı

Değişkenler	Dürüstlük değeri		
DKAB dersi	A şıkkı	B şıkkı	Toplam
Evet	29	74	103
	%13,5	%37	%51,5
Hayır	19	20	39
	%9,5	%10	%19,5
Kısmen	13	45	58
	%6,5	%22,5	%29
Toplam	**61**	**139**	**200**
	%30,5	**%69,5**	**%100**
$p<.05$ x^2: 8.163			

DKAB dersinde dinî ve ahlâkî değerlerin yeterli ve etkili olup zevkli işlendiğini belirten öğrencilerin %37'si, dinî ve ahlâkî değerlerin kısmen yeterli ve etkili olduğunu belirten öğrencilerin %22,5'i, DKAB dersinde işlenen dinî ve ahlâkî değerlerin yetersiz olduğunu düşünen öğrencilerin %10'u dürüstlük değeri ile ilgili pasaja "Yalan söylemek doğru bir davranış değildir. Bu sebeple karşımızdaki ne kadar kötü olursa olsun kişi dürüst davranmalıdır." şeklinde düşüncelerini belirtmişlerdir. Tablo 71'e bakıldığında, DKAB derslerinde dinî ve ahlâkî değerlerle ilgili konuların yeterli olup etkili ve zevkli işlenmesi ile dürüstlük değeri arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu görülmüştür. Öğrenciler, DKAB derslerinin dinî ve ahlâkî ihtiyaçlarını tatmin etmesini ve bunları sosyal hayatta kullanabilmeyi beklemektedir. Bu bağlamda derslerin bir bilgi yükleme aracı olarak kullanılması, öğrencilerin ahlâkî yargılarının gelişimine yardımcı olamayacaktır.

Programlar incelendiğinde her sınıf düzeyinde dürüstlük değerine yer verildiği bulgulanmıştır. Dolayısıyla ortaya çıkan bu farklılık yer verilen materyallerin öğrenciler tarafından bilinmesinden ve öğretmenlerin konuyu etkili şekilde işleyememesinden kaynaklanmış olabilir. Bu durumda, öğrencilerde derse karşı ilgisizlik meydana gelmektedir. DKAB programlarında dürüstlük değeriyle ilişkilendirilen konular şunlardır:

4. sınıf "Din ve Ahlâk Hakkında Neler Biliyoruz?" ünitesinde, dürüstlük ve doğruluğun önemine değinilmekte şaka bile olsa yalan söylemenin hoş olmadığı belirtilmektedir. "Temiz Olalım" ünitesinde, dürüst ve doğru olmanın da bir temizlik olduğu ifade edilmektedir. "Hz. Muhammed'i Tanıyalım" ünitesinde, İslam Peygamber'inin en büyük özelliklerinden birinin dürüst ve doğru olmak olduğu belirtilmektedir. Bu özellikleri sebebiyle Mekke halkının Hz. Muhammed'e "Emin" lakabını verdikleri anlatılmaktadır.[51]

---

51 MEB, *İlköğretim DKAB Öğretim Programı*, 36-38.

5. sınıf "Kur'ân-ı Kerîm'in Temel Eğitici Nitelikleri" ünitesinde, Kur'ân-ı Kerîm'in ana konularından biri olan ahlâk boyutu ele alınmaktadır. Ahlâk konularından birini oluşturan dürüstlük ve doğrulukla ilgili ayetlerden örnekler verilmektedir.[52]

6. sınıf "Peygamberlere ve İlahi Kitaplara İnanç" ünitesinde, peygamberlerin sahip oldukları niteliklerden birinin de dürüstlük olduğu belirtilmektedir. Sadece peygamberlerin değil, bütün insanların doğru ve dürüst olması gerektiğinin altı çizilmektedir. Dürüst olmayan kişinin hata yapma riskinin arttığı gibi, toplumda sahip olduğu itibarı da kaybedeceği vurgulanmaktadır. "Kur'ân-ı Kerîm 'in Ana Konuları" ünitesinde, 5.sınıfta ön bilgisi verilen ahlâk konularının ve dürüstlük değerinin davranışa dönüşmesine yardımcı olabilecek olaylara ve bilgilere yer verilmektedir. *"Emrolunduğun gibi dosdoğru ol!"*[53] ayetinde Hz. Muhammed'in şahsında bütün insanlara hitap edilerek dürüst olmaları istenmektedir.[54]

7. sınıf "Din ve Güzel Ahlâk" ünitesinde, güzel ahlâk sahibi kişilerin yalan ve hileden uzak durarak dürüst davrandıkları belirtilmektedir.[55]

8. sınıf "Dinler ve Evrensel Öğütleri" ünitesinde, dünya üzerinde var olan dinlerin insanlara her zaman her yerde doğru ve dürüst olmalarını emrettiği vurgulanmaktadır.[56]

Öğrencilerin ders kitaplarının içeriğini beğenmeleri, öğretmenin anlatışının etkili ve zevkli olması; konuya ilgiyi arttıracağı gibi değerlerin benimsenip davranış haline dönüştürülmesinde önemli rol oynayacağı söylenebilir.

100 Temel Eserden seçilecek uygun kitapların, dinî ve ahlâkî değerlerin öğretiminin daha etkili ve zevkli olacağı ile ilgili öğrencilerin görüşleri değerlendirildiğinde dürüstlük değerine yönelik verilen cevaplar açısından şu sonuçlara ulaşılmaktadır:

---

52 MEB, *İlköğretim DKAB Öğretim Programı*, 45.

53 Hud 11/112

54 MEB, *İlköğretim DKAB Öğretim Programı*, 48, 51.

55 MEB, *İlköğretim DKAB Öğretim Programı*, 58.

56 MEB, *İlköğretim DKAB Öğretim Programı*, 65

Tablo 72. Dürüstlük Değeri ile İlgili Pasaja Verilen Cevapların 100 Temel Eserden Seçilen Kitapların Kullanımına Göre Dağılımı

Değişkenler	Dürüstlük değeri		
100 Temel Eser	A şıkkı	B şıkkı	Toplam
Evet	22	54	76
	%11	%27	%38
Hayır	21	44	65
	%10,5	%22	%32,5
Kısmen	18	41	59
	%9	%20,5	%29,5
Toplam	**61**	**139**	**200**
	%30,5	**%69,5**	**%100**
	$p<.05$ x^2: 0.187		

Öğrencilerin dürüstlük değeri ile ilgili pasaja verdikleri cevaplarda 100 Temel Eserin kullanımının önemli bir etkisinin olmadığı görülmüştür. Öğrencilere sorulan "Sizi ahlâkî yönden olumsuz etkileyen karakter kimdir?" sorusuna %24'ü Pinokyo cevabını vermiştir. Öğrencilerin verdikleri bu cevap, dürüstlük değerinin kazanımında bu değerle ilgili anlatılan hikâyelerin rol oynayabileceğini ortaya koymaktadır. Verilen örnekler dürüstlüğün ve doğru davranışların takdir edilmesine, yanlış davranışların düzeltilmesine yardımcı olmaktadır. Verilen cevaplara okul türünün etkisi incelendiğinde şu sonuçlara ulaşılmaktadır:

Tablo 73. Dürüstlük Değeri ile İlgili Pasaja Verilen Cevapların Okul Türüne Göre Dağılımı

Değişkenler	Dürüstlük değeri kazanımı		
Okul	A şıkkı	B şıkkı	Toplam
İmam-Hatip Lisesi	9	41	50
	%3,5	%20,5	%25
Fen Lisesi	15	35	50
	%7,5	%17,5	%25
Genel Lise	19	31	50
	%9,5	%15,5	%25
Özel Okul	18	32	50
	%9	%16	%25
Toplam	**61**	**139**	**200**
	%30,5	**%69,5**	**%100**
	$p<.05$ x^2: 5.732		

Dürüstlük değeri ile ilgili pasaja öğrencilerin verdikleri cevaplar arasında okul türüne göre bir farklılaşma olmadığı görülmüştür.

Acuner'in (2004) lise öğrencileriyle ilgili yaptığı çalışmada, DKAB dersinin din ve ahlâk ile ilgili bilgi ihtiyacını karşılama düzeyi ile yalan davranışını karşılaştırmıştır. Sonuç olarak öğrencilerin %62,7'si "Tanrı'nın yalan konuşmayı yasaklaması" nedeniyle yalan söylemenin doğru bir davranış olmadığını belirtirken[57], bu oran elde edilen bulgularda %69,5'e ulaşmıştır.

Dürüstlük, Müslümanların en temel niteliklerden biridir. Çünkü hem inananlara verilen bir isim hem de Allah'ın 99 isminden biri olarak bilinen "Mümin" kelimesi, güven veren dürüst kişiyi temsil etmektedir. Ayet ve hadislerde insanın sözünde doğru olması istendiği gibi, kalben de doğru olmaları istenmektedir. Bu ayetlerde dikkat çeken noktalardan biri de dürüstlüğün ilahi bir emir olmasıdır.[58] Bu bağlamda, öğrenciler soruya dinî bir anlam yükleyerek buna göre değerlendirmelerde bulundukları tahmin edilmektedir.[59]

3.4.8. Hoşgörü

Hoşgörü değeri ile ilgili öğrencilerin düşüncelerini öğrenmek için "Kızlar, bu güzel isme uydurulmuş kafiyeleri, Mıstık'ı bahçede ve sokakta görünce bir ağızdan söylerler, hala hatırımda: "Mustafa Mıstık, Arabaya kıstık, Üç mum yaktık, Seyrine baktık!" diye bağrışırlar, ellerini yumruk yaparak ona karşı dururlardı." Mıstık'ın yerinde olsanız ne yapardınız?" sorusu yöneltilmiştir.

---

57 bk. Acuner, *14-18 Yaş Arası Gençlerde Ahlâkî Yargı Gelişimi ve Ahlâk Eğitimi*, 138.

58 bk. Hud 11/112.

59 Mustafa Şengün, "Lise Son Sınıf Öğrencilerinin Ahlâkî Düşünce ve Yargıları –Samsun İli Örneği-", Din *Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 6/4 (2006), 304.

Tablo 74. Öğrencilerin Hoşgörü Değeri ile İlgili Pasaja Verdikleri Cevapların Dağılımı

Seçenek	N	%
(A şıkkı) Şakaları karşısında hoşgörülü davranırdım.	110	55
(B şıkkı) İnsanların isimleriyle dalga geçilmesi hoş değildir. Ben de onlarla dalga geçerdim.	90	45
Toplam	**200**	**100**

Hoşgörü değeri ile ilgili pasaja öğrencilerin 110'u (%55) "Şakaları karşısında hoşgörülü davranırdım."; 90'ı (%45) "İnsanların isimleriyle dalga geçilmesi hoş değildir. Ben de onlarla dalga geçerdim." şeklinde düşüncesini belirtmiştir. Öğrencilerin, hoşgörü değerini benimseme oranı diğer ahlâkî değerlere göre düşüktür. Cebeci (2005) tarafından ilköğretim öğrencilerine uygulanan çalışmada, hoşgörü ile ilgili verilen hikâyeye 6. sınıf öğrencilerinin %77,1'i, 7. sınıf öğrencilerinin %64'ü ve 8. sınıf öğrencilerinin %63,1'i olumlu cevap vermiştir. Bununla birlikte, olumsuz cevap veren öğrencilerin %3,6'sı 6. sınıf, %12'si 7. sınıf ve %12,1'i 8.sınıf öğrencisidir.[60] Bu oran araştırmanın örneklemi olan lise 1. sınıf öğrencilerinde %45'e ulaşmıştır. Bu durum, sınıf seviyesi yükseldikçe öğrencilerin hoşgörü değerine bakışlarının değiştiğini göstermektedir. Elde edilen verilerden hoşgörüsüzlüğün öğrenilen bir davranış olduğu ortaya çıkmaktadır. DKAB derslerinin, hoşgörü değeri ile alakalı pasaja verilen cevaplardaki fonksiyonu şöyledir:

60 bk. Aylin Cebeci, *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Derslerinde Ahlâkî Değerlerin Eğitimi ve Öğretimi* (Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005), 116.

Tablo 75. Hoşgörü Değeri ile İlgili Pasaja Verilen Cevapların DKAB Dersinde Dinî ve Ahlâkî Değerlerin İşlenme Memnuniyetine Göre Dağılımı

Değişkenler	Hoşgörü değeri		
DKAB dersi	A şıkkı	B şıkkı	Toplam
Evet	63	40	103
	%31,5	%20	%51,5
Hayır	17	22	39
	%8,5	%11	%19,5
Kısmen	30	28	58
	%15	%14	%29
Toplam	**110**	**90**	**200**
	%55	**%45**	**%100**
	$p<.05$ x^2: 3.885		

DKAB derslerinde dinî ve ahlâkî değerlerle ilgili konuların yeterli olup etkili ve zevkli işlenmesinin hoşgörü değerine dair pasaja verilen cevaplarda önemli bir farklılığa yol açmadığı görülmüştür. DKAB programlarında hoşgörü değeri ile ilişkilendirilen konular ise:

4. sınıf "Kur'ân-ı Kerîm'i Tanıyalım" ünitesinde, hoşgörünün önemini ifade eden ayetlere yer verilerek hoşgörülü olma bilincinin kazandırılması amaçlanmaktadır. "Aile ve Din" ünitesinde İslâmiyet'in hoşgörü dini olduğu vurgulanmaktadır. Bu dinin mensuplarının da öncelikle ailelerine sonra bütün insanlara karşı hoşgörüyle yaklaşmaları beklenmektedir.[61]

5. sınıf "Sevinçlerimizi ve Üzüntülerimizi Paylaşalım" ünitesinde, farklılıklardan kaynaklanabilecek olan hoşgörüsüzlüğü, ortadan kaldıracak ortak noktalardan biri olan bayramlara ve önemli günlere değinilmektedir. Böylece insanları birbirine yaklaştırıp, birbirlerini daha iyi tanımaları ve saygı duymaları sağlanmaktadır. İnsanın toplumsal ve sosyal bir varlık olması, sevinç ve üzüntülerini paylaşma arzusunu doğurmaktadır. Bu durum ancak insanların kendilerini huzurlu ve güvenli hissettikleri ortamda gerçekleşir. Toplumda huzurun ve güvenin sağlanması da bireylerin birbirlerine olan saygısına ve hoşgörüsüne bağlıdır.[62]

---

61 MEB, *İlköğretim DKAB Öğretim Programı*, 39, 41.

62 MEB, *İlköğretim DKAB Öğretim Programı*, 46.

6. sınıf "Namaz ibadeti" ünitesinde, insanların diğer dinlere ve ibadetlere saygılı ve hoşgörülü olması gerektiği ifade edilmektedir. "Son Peygamber Hz. Muhammed" ünitesinde, İslam Peygamber'inin hayatı boyunca diğer insanlara ve inançlara olan hoşgörüsü ile ilgili örnekler verilmektedir. Öğrencilerin Hz. Muhammed'i ve hoşgörüsünü kendilerine örnek almaları beklenmektedir.[63]

7. sınıf "İslam Düşüncesinde Yorumlar" ünitesinde, İslam düşüncesinde yaşanan değişim ve gelişimlere bağlı olarak, bazı faktörlerin etkisiyle ortaya çıkan farklı yorum ve anlayışlarda ortak noktalarının bulunduğu ve bu düşüncelerin temelinde Kur'an ve sünnetin olduğu belirtilmektedir. Öğrencilerin farklı düşüncelere önyargıyla yaklaşmaları engellenmeye çalışılmaktadır. Birlikte yaşama kültürünün oluşması ve sağlıklı bir şekilde gerçekleşmesi hoşgörüye bağlıdır. "Din ve Güzel Ahlâk" ünitesinde, 7. sınıf öğrencilerinden İslam dinini tek kelimeyle tanımlamaları istendiğinde "İslam hoşgörüdür." cevabını vermişlerdir. Ayet ve hadislerde hoşgörünün başkalarına tahammül olarak algılanmasının yanlış olduğu belirtilirken, hoşgörüsüzlüğün ve zorlamanın yanlış kanaat ve yargıların sürmesine neden olacağı belirtilmektedir. Yapılan bu anlatımlarda güzel ahlâk sahibi bir insanın profili oluşturulmaktadır. "Kültürümüz ve Din" ünitesinde, kültürü oluşturan öğelerden ve dinin kültür üzerindeki etkisinden bahsedilmektedir. Kültür nesilden nesile aktarılan maddi ve manevi değerler bütünü olarak düşünüldüğünde, Osmanlı İmparatorluğu ve Hz. Mevlana'nın hoşgörüsü akla gelmektedir. Bu bağlamda, Türk kültürünün karakteristik özelliklerinden birini hoşgörü oluşturmaktadır.[64]

8. sınıf "Hz. Muhammed'in Hayatından Örnek Davranışlar" ünitesinde, Hz. Muhammed'in hoşgörüsü, affediciliği ve merhametinden bahsedilmektedir. "Dinler ve Evrensel Öğütleri" ünitesinde ise, kendi inancımıza saygı gösterilmesini istediğimiz gibi, başka inançlara da saygılı ve hoşgörülü olmanın gerekliliği vurgulanmaktadır. Bu nedenle kimsenin kimseyi dinî inanç noktasında zorlayamayacağı belirtilmektedir.[65]

---

63 MEB, *İlköğretim DKAB Öğretim Programı*, 49-50

64 MEB, *İlköğretim DKAB Öğretim Programı*, 57-59.

65 MEB, *İlköğretim DKAB Öğretim Programı*, 62, 65.

100 Temel Eserin, hoşgörü değerinin kazandırılmasındaki etkisi değerlendirildiğinde ise şu sonuçlara ulaşılmaktadır:

Tablo 76. Hoşgörü Değeri ile İlgili Pasaja Verilen Cevapların 100 Temel Eserden Seçilen Kitapların Kullanımına Göre Dağılımı

Değişkenler	Hoşgörü değeri		
100 Temel Eser	A şıkkı	B şıkkı	Toplam
Evet	50	26	76
	%25	%13	%38
Hayır	29	36	65
	%13,5	%18	%32,5
Kısmen	31	28	59
	%15,5	%14	%29,5
Toplam	**110**	**90**	**200**
	%55	**%45**	**%100**
	$p<.05$ x^2: 6.551		

100 Temel Eserden seçilecek uygun kitaplar kullanılarak yapılacak dinî ve ahlâkî değer eğitiminin, etkili ve zevkli olacağını belirten öğrencilerin %25'i, kısmen etkili olacağını düşünen öğrencilerin %15,5'i, 100 Temel Eserin etkisinin olmayacağını belirten öğrencilerin %13,5'i hoşgörü değeri ile ilgili soruya "Şakaları karşısında hoşgörülü davranırdım." şeklinde cevap vermiştir. 100 Temel Eserden seçilecek kitapların değer eğitiminde kullanılmasına dair tutumun hoşgörü değeri ile ilgili soruya verilen cevaplarda farklılaşmaya yol açtığı görülmüştür. Seçilen eserlerde hoşgörü değerine diğer ahlâkî değerler kadar yer verilmemekle birlikte, anlatımların kapsamını oluşturan hoşgörüsüz durumlar öğrencilerde olumsuz düşünceler oluşturabilmektedir. Bu noktada, özellikle dini konularda bilgili kabul edilen kişilerin hoşgörüsüzlüğü, öğrencilerin ikilem yaşamalarına neden olabilmektedir.

Hoşgörü değeriyle ilgili pasaja verilen cevaplarda okul türlerinin etkisi değerlendirildiğinde aşağıdaki sonuçlar elde edilmektedir:

Tablo 77. Hoşgörü Değeri ile İlgili Pasaja Verilen Cevapların Okul Türüne Göre Dağılımı

Değişkenler	Hoşgörü değeri kazanımı		
Okul	A şıkkı	B şıkkı	Toplam
İmam-Hatip Lisesi	35	15	50
	%17,5	%7,5	%25
Fen Lisesi	28	22	50
	%14	%11	%25
Genel Lise	27	23	50
	%13,5	%11,5	%25
Özel Okul	20	30	50
	%10	%15	%25
Toplam	**110**	**90**	**200**
	%55	**%45**	**%100**
	$p<.05$ x^2: 9.131		

Okul türüne göre öğrencilerin pasaja verdikleri cevapların dağılımlarının İmam-Hatip Lisesi lehine bir farklılaşma bulgulanmıştır. Öğrencilerin ifadelerinden okul türlerine göre hoşgörüsüzlüğün nedenleri şöyle belirlenmiştir: Öğretmen ve okul idarecilerinin öğrenciler arasında ayrımcılık yapması, aynı sınıfta eğitim görmekte olan farklı mezheplere mensup öğrencilerin saygı ile karşılanmayıp yargılanması, güçlü olan öğrencilerin zayıfları ezmesi ve artan şiddet eğilimleri, bir kere hata yapan öğrencilerin masum oldukları halde günah keçisi olması, hoşgörü değerinin yalnızca bir bilgi ögesi olarak kalması, öğrenciler tarafından önemli görülen kişi, simge ve inançların aşağılanması.

Öğrenciler, okul yönetimi ve öğretmenlerinden özellikle hoşgörülü davranışlarıyla örnek olmalarını beklediklerini dile getirmişlerdir. Bunun dışında iş birliğini ortadan kaldıran ve rekabete yol açan durumların önlenmesi hoşgörü ortamının oluşmasında önemli rol oynayacaktır. Her öğrencinin aynı zamanda bir birey olduğu unutulmayarak, her birinin değerli olduğu hissettirilmelidir. Öğrenciler suçlu olsalar bile arkadaşlarının içinde mağdur edilmemelidir. Farklı düşünce, inanç ve yargılara sahip olan öğrencilerin kendilerini ifade etme fırsatı verilerek farklılıklar saygıyla karşılanmalı ve ortak noktalar vurgulanmalıdır. Bu durumlar gerçekleştiği takdirde istenilen eğitim ortamları ve birlikte yaşama kültürü oluşturulabilecektir.

2.5.9. Merhamet

Öğrencilerin merhamet değeri ile ilgili düşüncelerini belirlemek için, "Robinson: "Yanına yaklaştığım küpeştede bir köpek belirdi; geldiğimi görünce havladı, bağırdı; ben çağırır çağırmaz, yanıma gelmek için denize atladı, tuttum kayığa aldım; ama susuzluktan açlıktan neredeyse ölmek üzereydi." Robinson sizce nasıl davranmalıdır?" sorusu sorulmuştur.

Tablo 78. Öğrencilerin Merhamet Değeri ile İlgili Pasaja Verdikleri Cevapların Dağılımı

Seçenek	N	%
(A şıkkı) Ölmek üzere olan bir hayvanla yemeğini paylaşırsa aç kalabilir. Daha sonra kendisi yiyecek bulamayabilir. Bu sebeple umursamamalıdır.	46	23
(B şıkkı) Çevremizdeki insanlara olduğu gibi hayvanlara karşı da merhametli olunmalıdır. Bu sebeple Robinson, hayvana yiyecek ve içecek vermelidir.	154	77
Toplam	**200**	**100**

Merhamet değeri ile ilgili soruyu ankete katılan öğrencilerin 154'ü (%77) "Çevremizdeki insanlara olduğu gibi hayvanlara karşı da merhametli olunmalıdır. Bu sebeple Robinson, hayvana yiyecek ve içecek vermelidir."; 46'sı (%23) ise "Ölmek üzere olan bir hayvanla yemeğini paylaşırsa aç kalabilir. Daha sonra kendisi yiyecek bulamayabilir. Bu sebeple umursamamalıdır." şeklinde cevap vermiştir.

Merhamet, varlıklara duyulan yakınlık ve sempatiden kaynaklanan bir histir. Birey, bu his sayesinde başkasının durumunu anlayabilmekte, acılarını paylaşabilmektedir. Bu hissin öğrenilmesinde aile ve çevre büyük önem taşımaktadır. Aile içi yaşanan şiddet ve bu şiddete maruz kalan ya da akrabalar arasında var olabilen kin ve nefret olaylarına şahit olan çocuklarda affetme ve bağışlama bir zayıflık emaresi olarak görülebilmektedir. Böyle bir ortamda yetişen çocuklarda insanlara karşı olduğu gibi çevredeki varlıklara karşı da merhamet duygusu körelebilmektedir. Ayrıca medyada yansıtılan "şiddet ve vahşet" haberlerinin sıradan bir olaymış gibi anlatılması merhametsizliğin yaygınlaşmasının bir diğer boyutunu oluşturmaktadır.

DKAB derslerinin merhamet duygusunun kazanılmasındaki etkisi değerlendirildiğinde şu sonuçlara ulaşılmaktadır:

Tablo 79. Merhamet Değeri ile İlgili Pasaja Verilen Cevapların DKAB Dersinde Dinî ve Ahlâkî Değerlerin İşlenme Memnuniyetine Göre Dağılımı

Değişkenler	Merhamet değeri		
DKAB dersi	A şıkkı	B şıkkı	Toplam
Evet	17	86	103
	%8,5	%43	%51,5
Hayır	15	24	39
	%7,5	%12	%19,5
Kısmen	14	44	58
	%7	%22	%29
Toplam	**46**	**154**	**200**
	%23	**%77**	**%100**
	$p<.05\ x^2$: 3.629		

Tablo 79'a bakıldığında, merhamet değeri ile ilgili pasaja verilen cevapların DKAB derslerinde dinî ve ahlâkî değerlerle ilgili konuların yeterli olup etkili ve zevkli işlenmesine göre farklılaştığı saptanmıştır. Böyle bir farkın ortaya çıkmasında programda merhamet değerinin her sınıf düzeyinde ele alınmaması ve 7. sınıfta yer verilmesi etkili olmaktadır. DKAB programlarında merhamet konusunun işlendiği üniteler incelendiğinde,

7. sınıf "Bir İnsan ve Peygamber Olarak Hz. Muhammed" ünitesinde, Hz. Peygamber'in merhametinden örnekler vererek, O'nun merhametinin sadece insanlığa yönelik değil, bütün kâinatı kuşatıcı olduğu anlatılmaktadır. Merhamet ve şefkat öğretmeni olan Hz. Muhammed'in hayatından örnekler verilerek öğrencilerin merhamet duygusu yerleştirilmeye çalışılmaktadır.[66]

8. sınıf "Dinler ve Evrensel Öğütleri" ünitesinde, merhametli olmak dünyada üzerinde bilinen birbirinden farklı çok sayıda dinin paylaştığı bir değerlerdir. Bu değerin alt başlıklarını oluşturan "Başkalarına zarar vermemek" ve "Hayvanlara iyi davranmak" neredeyse bütün dinlerin

[66] MEB, *İlköğretim DKAB Öğretim Programı*, 56.

mensuplarından beklediği ahlâkî davranışlardan biri olduğu anlatılmaktadır.[67]

Programda ele alınan ünitelerde, öğrencilerin merhametli olma konusunda da İslam peygamberini örnek alması beklenmektedir. Ancak bu konuların 7. sınıf düzeyinde ele alınması öğrencilerin merhamet duygularının gelişimi için geç bir zamandır. Okul öncesi çağından itibaren sevgi ve şefkat değerleriyle birlikte merhamet değeri ile ilgili konuların işlenmesi ve bu konunun her sınıf düzeyinde ele alınması, öğrencilerin merhamet değerini benimsemelerini sağlayacaktır. Ayrıca DKAB öğretmenlerinin davranışları ile konuyu işleme tarzlarının da büyük rol oynayacağı söylenebilir. Öğrencilere karşı katı, sert, müsamahasız davranan öğretmenlerin merhamet konusunda örnek olması zordur. Böyle durumlarda öğrencilerin söylenenlerden çok davranışları dikkate aldığı bilinmektedir. Bu bağlamda öğretmenlerin, sevgi, şefkat ve merhametleriyle örnek olmaları gerekmektedir.

100 Temel Eserin, merhamet duygusunun gelişimindeki fonksiyonu incelendiğinde şu sonuçlara ulaşılmaktadır:

Tablo 80. Merhamet Değeri ile İlgili Pasaja Verilen Cevapların 100 Temel Eserden Seçilen Kitapların Kullanımına Göre Dağılımı

Değişkenler	Merhamet değeri		
100 Temel Eser	A şıkkı	B şıkkı	Toplam
Evet	17	59	76
	%8,5	%29,5	%100
Hayır	12	53	65
	%6	%26,5	%100
Kısmen	17	42	59
	%8,5	%21	%100
Toplam	**46**	**154**	**200**
	%23	**%77**	**%100**
	$p<.05$ x^2: 1.899		

Tablo 80'de öğrencilerin merhamet değerine dair verdikleri cevaplara 100 Temel Eserden seçilen hikâyelerin kullanımının bir etkisinin olmadığı görülmüştür. Seçilen eserde merhamet değeri ile ilgili yapılan

---

67 MEB, *İlköğretim DKAB Öğretim Programı*, 65.

değerlendirmeler insanlara ve hayvanlara karşı merhametli olma, affedicilik ve bağışlayıcılık, merhamet ve adalet değeri arasındaki ilişki üzerinde yoğunlaşmaktadır. Kitaplarda merhamet değeri ile ilgili örnekler verilerek öğrencilerde var olan merhamet duygusunun gelişmesi amaçlanmaktadır.

Merhamet değeri ile ilgili pasaja verilen cevaplarda okul türünün etkisi değerlendirildiğinde aşağıdaki sonuçlara ulaşılmaktadır:

Tablo 81. Merhamet Değeri ile İlgili Pasaja Verilen Cevapların Okul Türüne Göre Dağılımı

Değişkenler	Merhamet değeri kazanımı		
Okul	A şıkkı	B şıkkı	Toplam
İmam-Hatip Lisesi	40	10	50
	%20	%5	%100
Fen Lisesi	39	11	50
	%19,5	%5,5	%100
Genel Lise	37	13	50
	%18,5	%6,5	%100
Özel Okul	38	12	50
	%19	%6	%100
Toplam	**154**	**46**	**200**
	%77	**%23**	**%100**
	$p<.05$ x^2: 0.565		

Öğrencilerin merhamet değerine dair pasaja verdikleri cevaplarda okul türünün önemli bir etkisinin olmadığı bulgulanmıştır. Okullarda oluşturulan sevgi ve saygı ortamları, öğretmenlerin örnek kişilikleri, arkadaş ortamları merhamet duygusunun gelişmesini ve hassas bir vicdanın oluşmasını etkilemektedir.

Şiddetin sıradanlaşıp yayılmaya başladığı günümüzde, insanların sahip olduğu değerleri korumasına yardımcı olan kurumlardan biri de okullardır. Okullar, merhamet bekleyen insanların yanında olmak, yardım kampanyaları düzenlemek gibi sosyal olaylara öğrencilerle birlikte halkın da katılımını sağlayarak hem kuşaklararası iletişimi hem de sevgi ve şefkat duygusuyla birlikte merhametin kalplere yerleşmesini sağlayacak faaliyetlere yer vermesi merhametli bir kişiliğin oluşmasında önemli rol oynayacaktır.

2.5.10. Özgürlük ve Bağımsızlık

Öğrencilerin, özgürlük ve bağımsızlık kavramlarıyla ilgili sahip oldukları bilgileri ortaya çıkarmak için, "Robinson esir düştükten sonra özgürlüğüne kavuşmanın planlarını yapmaya başlamıştır. Bir gün eline geçen bir fırsatta saldan Mağripli'yi denize fırlatmış ve şöyle demiştir: "Karaya yetişebilmen için yeterince yüzme biliyorsun, deniz de durgun; kıyının yolunu tutarsan hiçbir zararım dokunmaz sana; ama kayığa yaklaşayım dersen, beynini dağıtırım; çünkü özgürlüğüme kavuşmayı kafama koydum artık!" Robinson'un yerinde olsanız nasıl davranırdınız?" sorusu sorulmuştur.

Tablo 82. Öğrencilerin Özgürlük ve Bağımsızlık Değeri ile İlgili Pasaja Verdikleri Cevapların Dağılımı

Seçenekler	N	%
(A şıkkı) Özgürlük ve bağımsızlık için bile olsa insan öldürmek doğru bir davranış değildir.	145	72,5
(B şıkkı) Özgürlüğüme kavuşmak için gerekirse insan bile öldürürdüm.	55	27,5
Toplam	**200**	**100**

Tablo 82 incelendiğinde, ankete katılan öğrencilerin 145'i (%72,5) "Özgürlük ve bağımsızlık için bile olsa insan öldürmek doğru bir davranış değildir." cevabını tercih ederken; 55'i (%27,5) "Özgürlüğüme kavuşmak için gerekirse insan bile öldürürdüm" cevabını tercih etmiştir.

Sözlüklerde özgürlük ve bağımsızlığın karşılığı "Bir kişinin başkalarına zarar vermeksizin istediğini yapması"[68]dır. Bağımsızlık ise "Bir kişi, toplumsal küme ya da toplumun ekonomik, siyasal, kültürel vb. bakımlardan başka kişi, küme ya da toplumların güdüm ve yönetimi altında bulunmaması durumu"[69] olarak tanımlanmaktadır. Yapılan bu tanımlar doğrul-

---

68 Die Gaste, "26 Ağustos 1789 İnsan ve Yurttaş hakları Bildirgesi" (Erişim 30.05.2021). İnsan ve Yurttaşlık Halkları Bildirgesi Madde 4: "Özgürlük başkalarına zarar vermeden istediğini yapabilmektir: Her bir insanın doğal haklarını kullanması da toplumun diğer üyelerinin de aynı hakları kullanmasını garanti altına alacak sınırlar içindedir. Bu sınırlar da sadece yasalarla belirlenebilir."

69 Türk Dil Kurumu Sözlükleri, "Bağımsızlık" (Erişim 08.03.2013).

tusunda öğrencilerin cevaplarına bakıldığında, özgürlük ve bağımsız değerinin benimsendiği söylenebilir. Ancak İslâmiyet'in bakış açısından bu tanımlara başkalarına zarar vermediği gibi kendine de zarar vermeme durumu dâhil edilmelidir. Çünkü bedenlerimiz bize verilen birer emanettir.

Bağımsızlık ve özgürlük ihtiyacı, "ergenlik dönemin ayrıcı bir özelliği olmakla birlikte, birey olarak var olabilmek için zorunlu bir gelişim evresidir. Çünkü dinî ve ahlâkî gelişim açısından yetkin ve sorumlu bir birey olan gencin, kendi başına karar vermesi ve davranışlarının olumlu veya olumsuz sonuçlarını üstlenmesi"[70] için bağımsız ve özgür olması bir gerekliliktir.

DKAB derslerinin, özgürlük ve bağımsızlık değerlerin benimsenmesindeki etkisi şöyledir:

Tablo 83. Özgürlük ve Bağımsızlık Değeri ile İlgili Pasaja Verilen Cevapların DKAB Dersinde Dinî ve Ahlâkî Değerlerin İşlenme Memnuniyetine Göre Dağılımı

Değişkenler	Özgürlük ve bağımsızlık değeri		
DKAB dersi	A şıkkı	B şıkkı	Toplam
Evet	81	22	103
	%40,5	%11	%51,5
Hayır	24	15	39
	%12	%7,5	%19,5
Kısmen	40	18	58
	%20	%9	%29
Toplam	**145**	**55**	**200**
	72.5	**27.5**	**%100**
p<.05 x^2: 3.662			

Tablo 83'e bakıldığında, DKAB derslerinde dinî ve ahlâkî değerlerle ilgili konuların yeterli olup etkili ve zevkli işlenmesinin öğrencilerin cevaplarında bir etkisinin olmadığı görülmüştür. DKAB programlarında özgürlük ve bağımsızlık değeri ile ilişkilendirilen üniteler şöyledir:

5. sınıf "İbadet Konusunda Bilgilenelim" ünitesinde, insanların davranışlarından sorumlu tutulmalarının nedeni kendi özgür iradeleri ile

70 Turgay, *İslam, Gençlik ve Din*, 267.

bunu seçmeleri ve bağımsız olarak gerçekleştirmeleridir. İslâmiyet'in bir boyutunu oluşturan ibadetlerin yerine getirilmesi için de bireylerin özgür ve bağımsız olmaları gerekmektedir. Baskı ve zorlama ile yapılan ibadetlerin hiçbir kıymeti olmadığı ayetle[71] vurgulanmaktadır. "Vatanımızı ve Milletimizi Seviyoruz" ünitesinin de dolaylı olarak özgürlük ve bağımsızlık değerleriyle ilgili oldukları söylenebilir.[72]

7. sınıf "İslam Düşüncesinde Yorumlar" ünitesinde, din ve vicdan özgürlüğü konusuna dikkat çekilmektedir. Farklı din ve mezheplerden olan insanlara yaşama hakkı tanıyarak saygı duyulması gerektiği vurgulanmaktadır. Ayrıca özgürlük ve bağımsızlık değeri toplumda birliği ve barışı sağlayan unsurlardan biridir. [73]

Özgürlük ve bağımsızlık değeri, "din ve ahlak eğitimi açısından düşünüldüğünde, genel olarak ahlâk felsefesinin değişmeyen amacı, özellikle insanî düzlemde 'terbiye' edilmiş, emirlere eleştirmeden uyan ve onları uygulayan bir varlık yaratmak değil; bağımsız, kendi özgürlüğüne sahip çıkan insanın gelişimine yardımcı olmaktadır. Dolayısıyla ortaya çıkan bu farklılığın programın uygulanışından kaynaklandığı söylenebilir. Çünkü öğretmenler, "eylemlerini kendi sorumluluğunda gerçekleştirecek şekilde kendini özgürleştirecek insanı temel alan bir etik amaç doğrultusunda görev üstlenmelidir. Bu nedenle öğretmenler, öğrencisinin gelişmekte olan özgürlüğünü, özgürleşim sürecini, kendini bu sürecin aracına dönüştürerek desteklemek durumundadır."[74] Bunu gerçekleştiremediği takdirde Kur'ân-ı Kerîm'de en çok yer verilen hususlardan biri olan körü körüne atalarının yolundan gitmeyi[75] bırakıp, sorgulayan, yetkin, kendi başına karar verebilen ve davranışlarının sonucuna üstlenen bireyler yetiştirme amacına ulaşılamayacaktır. 100 Temel Eserin, özgürlük ve bağımsızlık duygusunun gelişimindeki etkisi incelendiğinde aşağıdaki sonuçlara ulaşılmaktadır:

---

[71] el-Bakara 2/256.

[72] MEB, *İlköğretim DKAB Öğretim Programı*, 43, 47.

[73] MEB, *İlköğretim DKAB Öğretim Programı*, 57.

[74] Turgay, *İslam, Gençlik ve Din*, 268.

[75] Turgay, *İslam, Gençlik ve Din*, 267.

Tablo 84. Özgürlük ve Bağımsızlık Değeri ile İlgili Pasaja Verilen Cevapların 100 Temel Eserden Seçilen Kitapların Kullanımına Göre Dağılımı

Değişkenler	Özgürlük ve bağımsızlık		
100 Temel Eser	A şıkkı	B şıkkı	Toplam
Evet	55	21	143
	%27,5	%10,5	%38
Hayır	44	21	24
	%22	%10,5	%32,5
Kısmen	46	13	33
	%23	%6,5	%29,5
Toplam	**145**	**55**	**200**
	%72,5	**%27,5**	**%100**
	$p<.05$ x^2: 1.638		

100 Temel Eserle dinî ve ahlâkî değerler eğitiminde kullanıma yönelik tutumun öğrencilerin özgürlük ve bağımsızlık değerine dair cevaplarında bir etkisinin olmadığı bulgulanmıştır. Seçilen eserlerde, özgürlük ve bağımsızlık değeri ile ilgili yapılan değerlendirmelerin özgürlük üzerinde yoğunlaştığı görülmüştür. Kitaplarda özgürlüğün her şeyin üzerinde olduğunun farkına varma ve özgürlüğün doğuştan getirilen temel haklardan biri olduğu konusu üzerinde durulmaktadır.

Okul türünün, özgürlük ve bağımsızlık ile ilgili pasaja verilen cevaplarda etkisi değerlendirildiğinde aşağıdaki sonuçlara ulaşılmaktadır:

Tablo 85. Özgürlük ve Bağımsızlık Değeri ile İlgili Pasaja Verilen Cevapların Okul Türüne Göre Dağılımı

Değişkenler	Özgürlük ve bağımsızlık		
Okul	A şıkkı	B şıkkı	Toplam
İmam-Hatip Lisesi	42	8	50
	%21	%4	%25
Fen Lisesi	39	11	50
	%19,5	%5,5	%25
Genel Lise	29	21	50
	%13,5	%10,5	%25
Özel Okul	35	15	50
	%17,5	%7,5	%25
Toplam	**145**	**55**	**200**
	%72,5	**%27,5**	**%100**
	$p<.05$ x^2: 9.505		

Tablo 85'te elde edilen veriler İmam-Hatip Lisesi, Fen Lisesi ve Özel Okul'da eğitim gören öğrenciler özgürlük ve bağımsızlık değeri ile ilgili soruya yaklaşık aynı oranlarda cevap verirken Genel Lise öğrencilerinin cevaplarının daha düşük olduğunu göstermektedir. Bu farkın ortaya çıkmasında özgürlük ve bağımsızlıkla adam öldürme davranışının birbiriyle ilişkilendirilmesinin yanında bağımsızlık duygusunun hoş karşılanmamasının etkili olduğu söylenebilir.[76] "Bağımsızlık duygularının yoğunlaştığı ergenlik döneminde, gencin çevresinde olup bitenleri sorgulamaya, büyüklerini tenkit etmeye başlaması, çoğu öğretmen, okul yöneticisi ve büyükler tarafından kendilerine karşı bir isyan olarak değerlendirilmektedir. Böyle bir değerlendirme ise, daha çok gencin gelişim psikolojisinin tam olarak bilinmemesinden"[77] ve büyüklerin ergenlere bazen bir yetişkin bazen bir çocuk gibi davranmalarından kaynaklanmaktadır. Bu nedenle öğrencilerin bağımsızlık duygularını önemsemeyen, seçme özgürlüğünü dikkate almayan, bu duyguları engellemeye ve bastırmaya çalışan okullarda öğrencilerle öğretmenler arasında sorunlar meydana gelmektedir. "Dolayısıyla insanın seçme özgürlüğüne zarar veren her şey onun "insan"lığına zarar vermektedir."[78] Böyle bir durumu engellemek

---

[76] Turgay, *İslam, Gençlik ve Din*, 267.

[77] Turgay, *İslam, Gençlik ve Din*, (Dipnot 173) 267.

[78] Turgay, *İslam, Gençlik ve Din*, 269.

ancak, gençlik döneminde ortaya çıkan bağımsızlık duygusunun, "yetkin bir otoritenin, gencin kendini ifade edecek davranışlarına izin ve imkân veren tutumuyla sağlıklı bir yapıya" kavuşabilmektedir.[79]

2.5.11. Saygı

Öğrencilerin, saygı değeri ile ilgili düşüncelerini tespit etmek amacıyla "Eyvah o çocuklara ki ana babalarının sözünü dinlemeyip evden kaçarlar! Çünkü bu dünyada asla mutluluğa kavuşamayacaklardır, yaşlanınca da yaptıklarına çok pişman olacaklardır." Pinokyo'da yer verilen bu ifadeden ne anlıyorsunuz?" sorusu sorulmuştur.

Tablo 86. Tablo 86. Öğrencilerin Saygı Değeri ile İlgili Pasaja Verdikleri Cevapların Dağılımı

Seçenekler	N	%
(A şıkkı) İnsanların mutlu olabilmeleri için anne- babasının sözünü dinlemesi ve onlara karşı saygılı davranması gerekmektedir.	164	82
(B şıkkı) Anne-baba sözünü dinlememek hoş bir davranış olmamakla birlikte bu mutlu olamayacağımız anlamına gelmemektedir.	36	18
Toplam	**200**	**100**

Ankete katılan öğrencilerin 164'ü (%82) "İnsanların mutlu olabilmeleri için anne-babasının sözünü dinlemesi ve onlara karşı saygılı davranması gerekmektedir."; 36'sı (%18) "Anne-baba sözünü dinlememek hoş bir davranış olmamakla birlikte bu mutlu olamayacağımız anlamına gelmemektedir" cevabını vermiştir.

Saygı, Türk kültüründe önemli değerlerden biridir. Çocuklara küçük yaşlardan itibaren "Büyüklerine saygılı ol!" şeklinde yapılan telkinlerle anne-babaya, büyüklere, emeğe, atalara, din büyüklerine vb. saygı duymak öğretilmektedir. DKAB derslerinin, saygı değerinin kazandırılmasındaki etkisi değerlendirildiğinde şu sonuçlara ulaşılmaktadır:

[79] Turgay, *İslam, Gençlik ve Din*, 268.

Tablo 87. Saygı Değeri ile İlgili Pasaja Verilen Cevapların DKAB Dersinde Dinî ve Ahlâkî Değerlerin İşlenme Memnuniyetine Göre Dağılımı

Değişkenler	Saygı değeri		
DKAB dersi	A şıkkı	B şıkkı	Toplam
Evet	88	15	103
	%44	%7,5	%51,5
Hayır	24	15	39
	%12	%7,5	%19,5
Kısmen	52	6	58
	%26	%3	%29
Toplam	164	36	200
	%82	%18	%100
	$p<.05$ x^2: 13.190		

Tablo 87'ye bakıldığında, DKAB derslerinde dinî ve ahlâkî değerlerle ilgili konuların yeterli olup etkili ve zevkli işlenmesinin öğrencilerin verdikleri cevaplarda önemli bir etkisinin olduğu ortaya çıkmıştır. Ortaya çıkan bu farklılığın programdan kaynaklanmadığı söylenebilir. Programda saygı değeri ile ilgili üniteler şöyledir:

4. sınıf "Din ve Ahlâk Hakkında Neler Biliyoruz?" ünitesinde, saygının sahip olunması gereken ahlâkî davranışlardan biri olduğu belirtilmektedir. "Hz. Muhammed'i Tanıyalım" ünitesinde, İslam Peygamber'ini öğrencilere tanıtırken, O'nun insanlara ve insanlığa duyduğu saygı, öğrencilere örnek olarak gösterilmektedir. Ayrıca Hz. Muhammed'in sahip olduğu ahlâkî meziyetler bakımından sevgi ve hayranlık duyulması gereken bir önder olduğu anlatılmaktadır. "Kur'ân-ı Kerîm'i Tanıyalım" ünitesinde, İslâmiyet'in temel kaynaklarından biri olan Kur'ân-ı Kerîm'in birçok ayetinde saygı değerine vurgu yapıldığı görülmektedir. Ayetlerde insanlara, insanların düşüncelerine, farklılıklara, farklı inançlara ve kutsal değerlerine, eşlerin birbirine, ölmüş kişilerin hatıralarına, anne-babaya saygı duyulması gerektiğinden bahsedilmekte, bu saygının nasıl olması gerektiği de tarif edilmektedir. "Aile ve Din" ünitesinde, ailenin varlığının ve birliğinin temelinde anne-babanın birbirine olan saygı ve sevgilerinin yer aldığı belirtilmektedir. Çocukların anne-babalarına neden saygı duyması gerektiği ayetlerle anlatılmaktadır. Ailede huzurun ve mutluluğun egemen olması için çocukların ebeveynlerine saygı duyması gerektiği

gibi, ebeveynlerinde çocuklarına saygı ve sevgi göstermeleri gerektiğine dikkat çekilmektedir.[80]

5. sınıf "İbadet Konusunda Bilgilenelim" ünitesinde, ibadetlerin temelinde Allah'a saygı düşüncesinin olduğu kavratılmaktadır. Bu anlamda ibadetlerin, bir nevi Allah'ın koyduğu kurallara ve nizama saygı duymak olduğunu söyleyebiliriz. Bu ünitede, ibadetlerle ahlâk arasında sıkı bir ilişkinin var olduğu görülmektedir. Öyle ki, 6. sınıf "Namaz İbadeti" ve 8. sınıf "Zekât, Hac ve Kurban İbadeti" ünitesinde, bu düşünce vurgulanmaktadır. İbadetlerin sağlıklı bir insan kişiliğinin ve toplum yapısının oluşmasını sağlayacağı belirtilmektedir.[81] "Hz. Muhammed ve Aile Hayatı" ünitesinde, İslam Peygamber'inin aile bireyleriyle olan ilişkisi ve saygısı örnek olarak verilmektedir. Verilen bu kıssalarda nasıl saygılı olunacağının en güzel örnekleri sunulmaktadır. "Vatanımızı ve Milletimizi Seviyoruz" ünitesinde, tarihsel mirasa ve kültüre saygılı olunması gerektiği vurgulanmaktadır. [82]

6. sınıf "İslam'ın Sakınılmasını İstediği Davranışlar" ünitesinde, işlenen konulardan biri "anne-babaya ve büyüklere saygısızlık"tır. Konunun içeriğinde anne-babaya ve büyüklere saygılı olunmasının öneminden ve bu saygının nasıl gösterileceğinden bahsedilmektedir. "İslâmiyet ve Türkler" ünitesinde ise, İslâmiyet'in Türk toplumunda yayılmasına yardımcı olan ve toplumda önemli kabul edilen kişilere saygı göstermenin önemli bir davranış olduğu vurgulanmaktadır. Konu içinde incelenen kişilerin aynı zamanda güzel ahlâklarıyla öğrencilere örnek olabilecek şahsiyetler olduğu görülmektedir.[83]

7. sınıf "İslam Düşüncesinde Yorumlar" ünitesinde, farklı inanç ve düşüncelere hoşgörülü ve saygılı davranmak gerektiği belirtilmektedir. Farklılıkları, insanların benimsedikleri değerleri görmezden gelmek ve alay etmek saygısızlık olmakla birlikte, insanların birbiriyle iletişimini ve

---

80 MEB, *İlköğretim DKAB Öğretim Programı*, 36, 38, 41.

81 MEB, *İlköğretim DKAB Öğretim Programı*, 49, 61.

82 MEB, *İlköğretim DKAB Öğretim Programı*, 43, 44, 47.

83 MEB, *İlköğretim DKAB Öğretim Programı*, 52-53.

birlikte yaşamalarını engelleyen en büyük sorunlardan birini oluşturmaktadır. Yapılan bu anlatımlarda, saygısızlığın önlenmesi için önyargıların bir kenara bırakılması ve kullanılan dile dikkat edilmesi istenmektedir.[84]

8. sınıf "İslam Dinine Göre Kötü Alışkanlıklar" ünitesinde, işlenen "Başkalarına zarar vermek: Kul hakkı" konusunda insanlara zarar verecek söz, eylem ve davranışlarda bulunmanın insan haklarına yapılan saygısızlıklardan biri olduğu anlatılmaktadır. Bu durum toplumda birliği ve beraberliği tehdit eden davranışlardandır. Hem ayetlerde yapılan vurgu hem de bir arada yaşamanın gereği olarak herkese saygı göstermenin önemine değinilmektedir. "Dinler ve Evrensel Öğütleri" ünitesinde, bütün dinlerin büyüklere saygı ve küçüklere sevgi duymayı ahlâkî bir prensip olarak vurguladıklarından bahsedilmektedir. Saygının toplumu bir arada tuttuğu gibi, farklı inançları da ayakta tutan ve bir arada yaşamalarını sağlayan önemli bir faktör olduğu anlaşılmaktadır.[85]

DKAB dersinde, saygı değeri ile ilgili yeterli bilgi verilerek saygı bilincinin oluşturulmaya çalışıldığı görülmüştür. Öğrencilerin verdikleri cevaplarda saygı bilincine sahip oldukları ancak; bu bilgileri uygulamada sıkıntı çıktığı anlaşılmaktadır. Böyle bir tablonun ortaya çıkması okulda ve ailede öğrencilere saygı gösterilmemesine ya da öğrencilerin saygısızlığın yer aldığı olaylara şahit olmasına bağlanabilir. Ayrıca davranışların bilgi düzeyinde kalması ancak davranışlara yansımaması da problemin kaynakları arasında düşünülebilir

100 Temel Eserin, saygı değerinin kazandırılmasındaki etkisi şöyle tespit edilmiştir:

---

84 MEB, *İlköğretim DKAB Öğretim Programı*, 57.

85 MEB, *İlköğretim DKAB Öğretim Programı*, 64-65.

Tablo 88. Saygı Değeri ile İlgili Pasaja Verilen Cevapların 100 Temel Eserden Seçilen Kitapların Kullanımına Göre Dağılımı

Değişkenler	Saygı değeri		
100 Temel Eser	A şıkkı	B şıkkı	Toplam
Evet	61 %30,5	15 %7,5	76 %38
Hayır	53 %26,5	12 %6	65 %32,5
Kısmen	50 %25	9 %3,5	59 %29,5
Toplam	**164** **%82**	**36** **%18**	**200** **%100**
	$p<.05$ x^2: 0.466		

100 Temel Eserden faydalanılarak değer eğitiminin gerçekleştirilmesinin öğrencilerin saygı değerine dair verdikleri cevaplara önemli bir etkisinin olmadığı saptanmıştır. Seçilen eserlerde saygı değeri ile ilgili anne-babaya, büyüklere ve yaşlılara saygılı olma, din büyüklerine saygılı olma, kurallara uyma ve saygılı olma, ölülerin hatıralarına saygılı olma, farklılıklara saygı duyma konuları üzerinde durulduğu görülmüştür. Yapılan anlatımlarda saygısızlığa yol açabilecek sorunlardan örnekler verilerek öğrencilere saygılı olmanın önemi kavratılmaya çalışılmaktadır.

Okul türünün, saygı değeri ile alakalı pasaja verilen cevaplarda etkisi aşağıdaki tabloda belirtilmektedir:

Tablo 89. Saygı Değeri ile İlgili Pasaja Verilen Cevapların Okul Türüne Göre Dağılımı

Değişkenler	Saygı değeri		
Okul	A şıkkı	B şıkkı	Toplam
İmam-Hatip Lisesi	45	5	50
	%22,5	%2,5	%25
Fen Lisesi	48	2	50
	%24	%1	%25
Genel Lise	32	18	50
	%16	%9	%25
Özel Okul	39	11	50
	%19,5	%5,5	%25
Toplam	**164**	**36**	**200**
	%82	**%18**	**%100**
	$p<.05$ x^2: 20.325		

Tablo 89'a bakıldığında, İmam-Hatip Lisesi'nde eğitim gören öğrencilerin %22,5'i, Fen Lisesi'nde eğitim gören öğrencilerin %24'ü, Genel Lise'de eğitim gören öğrencilerin %16'sı, Özel Okul'da eğitim gören öğrencilerin %19,5'i saygı değeri ile ilgili soruya "İnsanların mutlu olabilmeleri için anne-babasının sözünü dinlemesi ve onlara karşı saygılı davranması gerekmektedir." cevabını vermiştir. Okul türleri arasındaki Fen Lisesi ve İmam-Hatip Lisesi açısından olumlu yorumlanabilecek bu farkın temelinde, ailede verilen din ve ahlâk eğitimi ile okul ikliminin etkisi olduğu söylenebilir.

Okullarda yapılan uygulamalarda öğretmenlerin, en çok öğrencinin saygısızlığından ve kaba hareketlerinden şikâyetçi oldukları görülmüştür. Öğrencilerin saygısız davranmalarının bazı sebepleri şunlardır: Öğrencilerin ailede ya da okulda saygısızlığı öğrenerek alışkanlık haline getirmesi; öğrencilerin her isteğinin yapılması sonucu kendisini kural koyucu olarak görmesi ve istediği olmadığı takdirde saygısızlığa yönelmesi; ebeveynlerin ve öğretmenlerin, ilgi ve iletişim eksikliği; öğrencilerin hataları karşısında aşırı tepki göstererek "saygısız ve küstah" olarak değerlendirilmesi. Bu davranışlar öğrencileri, saygısız davranmaya yönelten hususlardır.

Çevrede ya da aile ortamında öğrenilen saygısızlığın okul çağlarında da devam edebileceği bilinmektedir. Okuldaki sosyal iklim ve saygı-

sevgi ortamı öğrencilerin davranışlarını etkilemektedir. Öğretmenlerin ve okul yöneticilerin öğrencilere karşı anlayışlı, ilgili ve önyargısız olduğu okullarda, saygısızlık sorunun daha az yaşandığı, okulun katı, ilgisiz ve otoriter olduğu durumlarda ise saygısızlığın arttığı görülmüştür. Çünkü ergenlik döneminde olan bu öğrencilerin, egosantrik duyguları baskın gelmekte ve konulan kuralların kendi hak ve özgürlüğünü kısıtladığını düşünmektedir. Dolayısıyla öğrenciler saygısız davranarak bu duruma tepki göstermektedir.

2.5.12. Sevgi

Öğrencilerin, sevgi değeri ile ilgili var olan bilgilerini tespit etmek amacıyla "Sürüden ayrılan bir keçi uçurumdan düşmek üzereyken Peter onu kurtarmıştı. Bu olay üzerine Heidi ile aralarında şöyle bir konuşma geçer. Peter: "Bunu hak etti! Döveyim de bir daha yaramazlık yapmasın!" Siz Heidi'nin yerinde olsaydınız ne yapardınız?" sorusu yöneltilmiştir.

Tablo 90. Öğrencilerin Sevgi Değeri ile İlgili Pasaja Verdikleri Cevapların Dağılımı

Seçenekler	N	%
(A şıkkı) Peter'ın hayvanları dövmesini engellemeye çalışırdım. Çünkü onlar da bizim gibi birer canlı olmakla birlikte akıl sahibi değillerdir. Bu nedenle onları sevmeli ve şefkat göstermeliyiz.	166	83
(B şıkkı) Hayvanları eğitmenin yollarından biri de dayaktır. Dayak yedikten sonra bir daha yaramazlık yapamayacağı için Peter'ın işine karışmazdım.	34	17
Toplam	**200**	**100**

Sevgi değeri ile ilgili soruya öğrencilerin 166'sı (%83) "Peter'in hayvanları dövmesini engellemeye çalışırdım. Çünkü onlar da bizim gibi birer canlı olmakla birlikte akıl sahibi değillerdir. Bu nedenle onları sevmeli ve şefkat göstermeliyiz."; 34'ü (%17) ise "Hayvanları eğitmenin yollarından biri de dayaktır. Dayak yedikten sonra bir daha yaramazlık yapamayacağı için Peter'ın işine karışmazdım." şeklinde cevap vermiştir. Soruda sevginin çeşitlerinden biri olan hayvan sevgisi ele alınmıştır. Yapıla-

cak din ve ahlâk öğretimin temeli de sevgiye dayanmalıdır. Sevginin gerçekleşmesi için de ilgi, sorumluluk, saygı değerlerinin bulunması gerekmektedir.[86]

DKAB derslerinin, saygı değerinin kazandırılmasındaki etkisi değerlendirildiğinde, aşağıda belirtilen sonuçlara ulaşılmaktadır:

Tablo 91. Sorumluluk Değeri ile İlgili Pasaja Verilen Cevapların DKAB Dersinde Dinî ve Ahlâkî Değerlerin İşlenme Memnuniyetine Göre Dağılımı

Değişkenler	Sevgi değeri		
DKAB dersi	A şıkkı	B şıkkı	Toplam
Evet	91	12	103
	%45,5	%6	%51,5
Hayır	30	9	39
	%15	%3,5	%19,5
Kısmen	45	13	58
	%22,5	%6,5	%29
Toplam	**166**	**34**	**200**
	%83	**%17**	**%100**
	$p<.05$ x^2: 3.314		

Tablo 91'e bakıldığında, DKAB derslerinde dinî ve ahlâkî değerlerle ilgili konuların yeterli olup etkili ve zevkli işlenmesinin sevgi değerine dair elde edilen sonuçlara etkisinin olmadığı saptanmıştır. Programda sevgi kavramıyla ilişkilendirilen konuların sınıflara göre dağılımına bakıldığında;

4. sınıf "Din ve Ahlâk Hakkında Neler Biliyoruz?" ünitesinde, dinlerin sevgi temeline dayandığı ve sevginin ahlâkî değerlerden biri olduğu vurgulanmaktadır. "Hz. Muhammed'i Tanıyalım" ünitesinde, Hz. Muhammed'in insanlara verdiği değer ve insanlığa duyduğu sevgiden bahsedilerek örnekler verilmektedir. "Sevgi, Dostluk ve Kardeşlik" ünitesinde, insanların bir arada dostça ve kardeşçe yaşamalarının temelinde, insanların birbirlerine duydukları saygı ve sevgi duygularının olduğu belirtilmektedir. Sevginin olmadığı yerde, kin ve nefret duyguları hâkim olduğu anlaşılmaktadır. Kin ve nefret duyguları da toplumun huzurunun bozulmasına

[86] Erich Fromm, *Erdem ve Mutluluk*, çev. Ayda Yörükan (İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 1994), 19.

neden olmaktadır. "Aile ve Din", aile içindeki birliğin ve beraberliğin sürdürülüp huzur ve mutluluğun sağlanması için aile bireylerinin birbirlerini sevdiklerini ifade edip sevgilerini göstermesinin önemi üzerinde durulmaktadır.[87]

5. sınıf "Allah inancı" ünitesinde, İslam'ın temelinde Allah sevgisi olduğu vurgulanmaktadır. Allah ile kulları arasındaki ilişki sevgi bağına dayanmaktadır. Yunus Emre'nin "Yaratılanı severim yaratandan ötürü" sözünde ifade ettiği gibi insanların birbirlerini sevmesi, Allah'a duydukları sevgiyle bağlantılıdır. Ayrıca Allah'ın isimlerinden olan "Vedud" ve "Rahman" yüce Yaratıcı'nın kullarına olan sevgisini göstermektedir. Özellikle "Rahman" ismi Allah'ın kullarına olan sevgisinin tezahür etmiş halidir. "İbadet Hakkında Bilgilenelim", ibadetlerin temelinde Allah'a saygı olduğu gibi sevgi duygusu da vardır. Sevgi duygusu ibadetlerin istekle ve gereğince yerine getirilmesini sağlar. 6. sınıf "Namaz İbadeti" ve 8. sınıf "Zekât, Hac ve Kurban İbadeti" ünitelerinde, ibadetlerin, insanların kalplerine sevginin yerleşmesine yardımcı olduğundan bahsedilmektedir.[88] Aynı zamanda insanın Yaratıcı'sının sevgisini kazanmasına vesile olan da ibadetlerdir. "Hz. Muhammed ve Aile Hayatı" ünitesinde, toplumun temeli olan ailede sevginin nasıl tesis edilip korunacağı ile ilgili Hz. Muhammed'in aile yaşantısından örnekler verilmektedir. "Kur'ân-ı Kerîm'in Temel Eğitici Nitelikleri", ünitesinde Kur'ân-ı Kerîm'de yer verilen ayetlerde dünyadaki her şeyin birbirine sevgiyle bağlı olduğu, bu bağın bozulduğunda kâinattaki düzen ve nizamın da bozulacağı anlatılmaktadır. Yapılan anlatımlardan, İslâmiyet'in sevgi temeli üzerine bina edildiği anlaşılmaktadır. "Vatanımızı ve Milletimizi Seviyoruz" ünitesinde, sevginin milletleri bir arada tutan birlikte yaşamalarına yardımcı olan olgulardan biri olduğu belirtilmektedir.[89]

---

87 MEB, *İlköğretim DKAB Öğretim Programı*, 36, 38, 40-41.

88 MEB, *İlköğretim DKAB Öğretim Programı*, 49, 61.

89 MEB, *İlköğretim DKAB Öğretim Programı*, 42, 44, 45, 47.

6. sınıf "İslâmiyet ve Türkler" ünitesinde, Türk tarihinde önemli olaylara imza atmış ve toplumda önemli yer edinmiş şahsiyetlere saygı ve sevgi duyulması gerektiği belirtilmektedir. [90]

8. sınıf "Hz. Muhammed'in Hayatından Örnek Davranışlar" ünitesinde, Hz. Muhammed'in insanlara duyduğu sevginin yanında tabiat ve hayvan sevgisinden bahsedilmektedir. *"Biz seni âlemlere rahmet olarak gönderdik"*[91] ayeti ile insanlara sevgi, saygı ve şefkati öğrenecekleri en güzel örneğin Hz. Muhammed olduğu anlatılmaktadır. "Dinler ve Evrensel Öğütleri" ünitesinde, insan neye inanırsa inansın hayatına anlam veren değerlerden birinin de sevgi olduğu belirtilmektedir. İlahi dinlerin sonuncusu olan İslam'ın sevgi dinî olduğu gibi, ilahi kaynaktan gelmiş diğer dinlerin temelinde de sevgi olduğu anlaşılmaktadır. Dinlerin, sevgiye yaptığı vurgu yaradılışın temelinde sevgi olduğunu göstermektedir. [92]

100 Temel Eserin sevgi duygusunun gelişimine etkisi incelendiğinde, şu değerlendirmelere ulaşılmaktadır:

Tablo 92. Sevgi Değeri ile İlgili Pasaja Verilen Cevapların 100 Temel Eserden Seçilen Kitapların Kullanımına Göre Dağılımı

Değişkenler	Sevgi değeri		
100 Temel Eser	A şıkkı	B şıkkı	Toplam
Evet	69 %33,5	7 %3,5	76 %38
Hayır	48 %24	17 %8,5	65 %32,5
Kısmen	49 %23,5	10 %0,5	59 %25
Toplam	**166** **%83**	**34** **%17**	**200** **%100**
	$p<.05$ x^2: 7.128		

[90] MEB, *İlköğretim DKAB Öğretim Programı*, 53

[91] el-Enbiya 21/107.

[92] MEB, *İlköğretim DKAB Öğretim Programı*, 62, 65.

Sevgi değerine dair öğrencilerin verdikleri cevaplara 100 Temel Eserin dinî ve ahlâkî değerler eğitiminde kullanımın dikkat çeken bir etkisinin olduğu bulgulanmıştır. Seçilen kitaplarda en çok vurgulanan ahlâkî değerin sevgi olduğu tespit edilmiştir. Sevgi değeri ile ilgili eserlerde Tanrı sevgisi, tabiat sevgisi, hayvan sevgisi, insan sevgisi, anne- baba sevgisi üzerinde durulduğu görülmüştür. Böyle bir farkın ortaya çıkmasında, öğrencilerin hayvan sevgisinin etkili olduğu söylenebilir. Öğrencilerde sevgi, şefkat ve merhamet duygularının oluştuğu ilk yer ailedir. Dolayısıyla öğrencilerin, okuduklarından daha çok gördükleri ve yaşadıkları, sevgi değerinin özellikle doğa ve hayvan sevgisinin şekillenmesinde önem taşımaktadır. Sevgisiz bir ortamda büyüyen öğrencilerin insanlara, doğaya ve hayvanlara karşı sevgi besleyip merhamet göstermesinin zor olacağı söylenebilir.

Okul türünün sevgi değeriyle ilgili pasaja verilen cevaplara etkisinin şöyle olduğu tespit edilmiştir:

Tablo 93. Sevgi Değeri ile İlgili Pasaja Verilen Cevapların Okul Türüne Göre Dağılımı

Değişkenler	Sevgi değeri		
Okul	A şıkkı	B şıkkı	Toplam
İmam-Hatip Lisesi	49 %23,5	1 %0,5	50 %25
Fen Lisesi	40 %20	10 %5	50 %25
Genel Lise	36 %18	14 %7	50 %25
Özel Okul	41 %20,5	9 3,5	50 %25
Toplam	**166** **%83**	**34** **%17**	**200** **%100**
$p<.05$ x^2: 12.615			

Tablo 93'e bakıldığında, sevgi değerine dair verilen cevapların okul türü göre İmam-Hatip Lisesi ile Genel Lise arasında farklılaştığı görülmüştür. İmam-Hatip Lisesi'nde eğitim gören öğrencilerin Kur'ân-ı Kerîm'de vurgulanan ve İslam Peygamber'inin davranışlarda temel faktör olan sevginin dinî ve ahlâkî hayatlarını şekillendirdiği söylenebilir. Birey-

lerin sahip oldukları inançlar, onların ahlâkî düşünce ve yapılarını etkilemektedir.[93] Ailelerin çocukları yetiştirme tarz ve şekilleri ile öğrencilerin duygusal yapıları sevgi duygusunun gelişiminde önem arz etmektedir. Anne-babanın ve öğretmenlerin bazı tutumları[94] öğrencileri olumsuz yönde etkiyebilmektedir. Bu durumlar öğrencilerin, anne-babaya, çevresine, topluma ve dinî değerlere yönelik isyan ve nefret duygularına yöneltebilmektedir.[95]

Genel Lise'de eğitim gören öğrencilerin ortalamasının diğer okullara göre düşük olmasında olaya dini açıdan bakmamaları, çevre ve karakter yapılarının, öğretmen ve okul yöneticileriyle ilişkilerinin etkili olduğu söylenebilir. Dolayısıyla öğrencilerin soruyu dini açıdan değerlendirmedikleri gibi, öğrenci-öğretmen ilişkilerinin, diğer okullara kıyasla daha "gergin" olmasının[96] etkili olduğu söylenebilir

Öğrencilerin amaçlanan insan seviyesine ulaşmaları için her konuda olduğu gibi, eğitim-öğretim faaliyetleri de sevgi temeline dayanmalıdır. Sevgi temeline dayanmadan yapılacak dinî ve ahlâkî değer eğitimi istenilen başarıyı elde edemeyecektir. Bu nedenle öğrencilere küçük yaşlardan itibaren Allah sevgisi esas alınıp öğretilerek sevgi temelli bir yaklaşım izlenilmelidir.

2.5.13. Sorumluluk

Öğrencilerin, sorumluluk değerine bakışını belirlemek için "Robinson adadaki vahşilerin Hristiyanlaştırılması konusunda genç papaz arkadaşına söz vermiştir. Ancak adadaki diğer işleri düzene koyması ve en yakın zamanda adadan ayrılması lazımdır. Geminin kaptanı olan yeğeniyle birlikte gemideki malları yerlerine ulaştırması gerekmektedir. Bu durumda Robinson ne yapmalıdır?" sorusu sorulmuştur.

---

93 David Krech - Richard S. Crutchfild, *Sosyal Psikoloji*, çev. Erol Güngör (İstanbul: Ötüken Yay., 1999), 166.

94 Hayati Hökelekli, *Çocuk, Genç, Aile Psikolojisi ve Din* (İstanbul: Dem Yayınları, 2009), 264.

95 Hökelekli, *Çocuk, Genç, Aile Psikolojisi ve Din*, 264.

96 Hökelekli, *Çocuk, Genç, Aile Psikolojisi ve Din*, 141.

Tablo 94. Öğrencilerin Sorumluluk Değeri ile İlgili Pasaja Verildikleri Cevapların Dağılımı

Seçenekler	N	%
(A şıkkı) Papaza çok önemli ve acil bir işinin olduğunu söyleyerek sözünden vazgeçebilir.	51	25,5
(B şıkkı) Sözünde durması gerekir. Papaza önceden söz verdiği için yeğeni olan kaptana durumu açıklamalıdır.	149	73,5
Toplam	**200**	**100**

Tablo 94 incelendiğinde, ankete katılan öğrencilerin 149'u (%73,5) "Sözünde durması gerekir. Papaza önceden söz verdiği için yeğeni olan kaptana durumu açıklamalıdır."; 51'i (%25,5) "Papaza çok önemli ve acil bir işin olduğunu söyleyerek sözünden vazgeçebilir." şeklinde cevap vermiştir.

İnsanın sorumluluklarından biri de verdikleri sözü yerine getirmektir. Bu açıdan üç türlü sorumluluktan bahsedilebilir: İnsanın kendine karşı sorumlulukları, çevresine karşı sorumlulukları ve Allah'a karşı sorumlulukları.

Anne-babanın en önemli görevlerinden biri, çocuğun kişilik ve sorumluluk duygusunun gelişimine yardım etmek olduğu vurgulanmaktır. Ancak toplumumuzda anne-babaların yanlış uygulamaları sorumluluk duygusunun gelişimini olumsuz etkileyebilmektedir. Çocuğun okula başladığı andan itibaren anne-babaların "O daha çocuk, kendi başına karar veremez. Biz onun için en iyisini yapıyoruz" şeklindeki söylemleri çocuğun kişilik gelişimini ve karar verme yetisini etkileyerek, öğrencilerin bağımsız ve eleştirel düşünme yeteneklerini sınırlamaktadır. Bu durum çocuk, lise çağına geldiğinde anne-babayla çatışma içine girmesine ve daha sorunlu bir ergenlik yaşamalarına sebep olabilmektedir. Aşırı müdahaleci ve korumacı anne-babaların çocukların "Hayır" demesine izin vermedikleri, sorumluluk duygusu kazandırmaya çalışırken sorumsuzluğa sebep oldukları görülmektedir. Böyle bir durumda pasif ve bağımlı kişiliğe sahip çocuklar yetişmektedir.

DKAB derslerin sorumluluk duygusunun gelişimine etkisi değerlendirildiğinde aşağıdaki sonuçlara ulaşılmaktadır:

Tablo 95. Sorumluluk Değeri ile İlgili Pasaja Verilen Cevapların DKAB Dersinde Dinî ve Ahlâkî Değerlerin İşlenme Memnuniyetine Göre Dağılımı

Değişkenler	Sorumluluk değeri		
DKAB dersi	A şıkkı	B şıkkı	Toplam
Evet	80	23	103
	%40	%11,5	%51,5
Hayır	24	15	39
	%12	%7,5	%19,5
Kısmen	45	13	58
	%22,5	%6,5	%29
Toplam	**149**	**51**	**200**
	%73,5	**%25,5**	**%100**

$p<.05$ x^2: 3.284

Tablo 95'e bakıldığında, DKAB derslerinde dinî ve ahlâkî değerlerle ilgili konuların yeterli olup etkili ve zevkli işlenmesine dair öğreti tutumlarının verilen cevaplara önemli bir etkisinin olmadığı anlaşılmaktadır. DKAB programlarında sorumluluk değeri ile ilişkilendirilen üniteler ise şöyledir:

4. sınıf "Hz. Muhammed'i Tanıyalım", "Aile ve Din",

5. sınıf "Allah inancı", "Kur'ân-ı Kerîm'in Temel Eğitici Nitelikleri", "Vatanımızı ve Milletimizi Seviyoruz",

6. sınıf "Peygambere ve İlahi Kitaplara İman", "Namaz İbadeti", "Son Peygamber Hz. Muhammed", "Kur'an-ı Kerim'in Ana Konuları",

7. sınıf "Melek ve Ahiret İnancı", "Oruç İbadeti", "Bir İnsan ve Peygamber Olarak Hz. Muhammed", "Din ve Güzel Ahlâk", "Kültürümüz ve Din",

8. sınıf "Kaza ve Kader", "Zekât, Hac ve Kurban İbadeti"," Kur'ân'da Akıl ve Bilgi", "İslam Dinine Göre Kötü Alışkanlıklar" ünitelerinde, öncelikli verilecek değer olarak sorumluluk ele alınmıştır. Bu ünitelerde, sorumluluğun ne demek olduğu anlatılmaktadır. Ayet ve hadis-

lerle insanın sorumlukları hatırlatılmaktadır. Ayrıca ayetlerde insanın sorumluluğunun gücüyle sınırlı olduğu Allah'ın hiç kimseden gücünün üzerinde bir şey talep etmeyeceği vurgulanmaktadır.[97]

100 Temel Eserin sorumluluk duygusunun gelişimindeki etkisinin şöyle olduğu tespit edilmiştir:

Tablo 96. Sorumluluk Değeri ile İlgili Pasaja Verilen Cevapların 100 Temel Eserden Seçilen Kitapların Kullanımına Göre Dağılımı

Değişkenler	Sorumluluk değeri		
100 Temel Eser	A şıkkı	B şıkkı	Toplam
Evet	62	14	76
	%31	%7	%38
Hayır	48	17	65
	%24	%8,5	%32,5
Kısmen	39	20	59
	%19,5	%10	%29,5
Toplam	**149**	**51**	**200**
	%73,5	**%25,5**	**%100**

$p<.05$ x^2: 3.210

100 Temel Eserle dinî ve ahlâkî değer eğitiminde kullanılmasının elde edilen cevapların dağılımları üzerinde önemli bir etkisinin olmadığı bulgulanmıştır. Eserlerde sorumluluk değeriyle insanın Allah'a karşı, çevresine karşı, anne-babasına karşı, anne-babanın çocuklarına karşı, topluma karşı sorumluluklarından bahsedilmiştir. Sorumluluk bilincine sahip olmayan kişilerin kişilik gelişimlerinin tamamlayamayacağı gibi üzerine düşen görevleri de hakkıyla yerine getiremeyeceği vurgulanmaktadır. Bireylerin üzerine düşen görevi yapması ve davranışlarının sonucuna katlanması da sorumluluklarından biri olarak görülmektedir.

Okul türünün sorumluluk değerine dair verilen cevaplara etkisi değerlendirildiğinde aşağıda belirtilen sonuçlara ulaşılmaktadır:

97 MEB, *İlköğretim DKAB Öğretim Programı*, 38, 41, 45, 47-51, 54-56, 58-61, 63-64.

Tablo 97. Sorumluluk Değeri ile İlgili Pasaja Verilen Cevapların Okul Türüne Göre Dağılımı

Değişkenler	Sorumluluk değeri kazanımı		
Okul	A şıkkı	B şıkkı	Toplam
İmam-Hatip Lisesi	45	5	50
	%22,5	%2,5	%25
Fen Lisesi	40	10	50
	%20	%5	%25
Genel Lise	32	18	50
	%16	%9	%25
Özel Okul	32	18	50
	%16	%9	%25
Toplam	**149**	**51**	**200**
	%73,5	**%25,5**	**%100**

$p<.05$ x^2: 12.923

Tablo 97 incelendiğinde, İmam-Hatip Lisesi'nde eğitim gören öğrencilerin cevap ortalamalarının daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bu durumun öğrencilerin aldıkları din eğitimi sonucu davranışlarından sorumlu tutulup hesap verecekleri düşüncesiyle hareket etmelerinin etkili olduğu söylenebilir. Ayrıca ailede ve okulda her bireyin davranışlarından sorumlu olduğunun belirtilip bu davranışların ödül-ceza ile ilişkilendirilmesi ve okul ikliminin de verilen cevapları etkilediği ifade edilebilir.

Okulların sahip olduğu fonksiyonlardan biri de sorumluluk sahibi bireyler yetiştirmektir. Bu bağlamda öğrencilerin söz sahibi olmasına ve aldıkları görevleri yerine getirmelerine izin veren okullar, öğrencilerin sorumlu bireyler olmalarına yardımcı olmaktadır. Okul kültürünün daha demokratik olduğu kurumlarda öğrencilerin özgüvenlerinin arttığı ve sorumluluklarının bilincine vararak daha duyarlı hareket ettikleri gözlenmiştir. Öğrencilere söz hakkı verilmediği ya da ilgisiz davranıldığı durumlarda ise sorumsuz bireylerin yetiştiği söylenebilir. Bu nedenle okul yöneticilerinin ve öğretmenlerinin davranışları ile okul iklimi, öğrencileri sorumlu bireyler haline getirebileceği gibi sorumsuz da yapabilmektedir. Öğrencilerin kısıtlandığı, söz hakkının verilmediği ve sorumsuzluklarının göz ardı edildiği okullarda kaş yapayım derken göz çıkarılabilmektedir.

2.5.14. Yardımseverlik

Öğrencilerin yardımseverlik değeri ile ilgili bilgilerini öğrenmek amacıyla "Pinokyo: "Burayla deniz kıyısının arası ne kadar?" diye kaygıyla sordu.

Güvercin: "Yetmiş kilometrenin üstünde."

"Yetmiş kilometre ha! Ah güvercin kardeş keşke senin kanatların bende olsaydı!" Güvercin'in yerinde olsaydınız nasıl davranırdınız?" sorusu sorulmuştur.

Tablo 98. Öğrencilerin Yardımseverlik Değeri ile İlgili Pasaja Verdikleri Cevapların Dağılımı

Seçenekler	N	%
(A şıkkı) İnsanların yardıma ihtiyaç duyduklarını fark ettiğim anda onlara yardım etmek için girişimde bulunurdum.	149	73,5
(B şıkkı) Yardım etmek istediğimi ancak yapması gereken başka bir işimin olduğunu söyleyebilirim.	51	25,5
Toplam	**200**	**100**

Yardımseverlik değeri ile ilgili soruya öğrencilerin 149'u (%73,5) "İnsanların yardıma ihtiyaç duyduklarını fark ettiğim anda onlara yardım etmek için girişimde bulunurdum."; 51'i (%25,5) "Yardım etmek istediğimi ancak yapması gereken başka bir işimin olduğunu söyleyebilirim." şeklinde cevap vermiştir. DKAB derslerinin, yardımseverlik değerinin benimsenmesindeki etkisi değerlendirildiğinde aşağıdaki sonuçlara ulaşılmaktadır:

Tablo 99. Yardımseverlik Değeri ile İlgili Pasaja Verilen Cevapların DKAB Dersinde Dinî ve Ahlâkî Değerlerin İşlenme Memnuniyetine Göre Dağılımı

Değişkenler	Yardımseverlik değeri		
DKAB dersi	A şıkkı	B şıkkı	Toplam
Evet	84	19	103
	%42	%9,5	%51,5
Hayır	21	18	39
	%10,5	%9	%19,5
Kısmen	44	14	58
	%22	%7	%29
Toplam	**149**	**51**	**200**
	%73,5	**%25,5**	**%100**
	$p<.05$ x^2: 11.511		

DKAB derslerinin değer eğitiminde yeterli ve etkili bulunmasına dair tutumların yardımseverlik değerine dair verilen cevaplarda farklılaşmaya neden olduğu saptanmıştır. DKAB derslerinin değer eğitimine yönelik içerik ve ders işleme yönteminden memnun olan öğrenciler ile olmayanlar arasında bu farklılaşma programda yardımseverlik değeri ile ilgili konuların yetersiz kalmasından ve etkili işlenememesinden kaynaklanmış olabilir. Programda yardımseverlik değeri ile ilişkilendirilen ünitelere bakıldığında;

5. sınıf: "Sevinç ve Üzüntülerimizi Paylaşalım", 6. sınıf: "Namaz İbadeti", "Son Peygamber Hz. Muhammed", 7. sınıf: "Oruç İbadeti", "Din ve Güzel Ahlâk" "Zekât, Hac ve Kurban İbadeti" ünitelerine yer verilmektedir.[98] Yardımseverliğin işlendiği ünitelerde, muhtaç olanların ihtiyaçlarını karşılamanın, yardımlaşmaya ve paylaşmaya önem vermenin toplumun birliğini ve beraberliğini sağlamaktaki önemi üzerinde durulmaktadır. Toplumda ekonomik durum açısından zenginlerin bulunduğu gibi muhtaç kişilerin de olduğu unutulmamalıdır. Bu durumda yardımlaşmanın ve paylaşmanın, toplumdaki dengeyi sağlayan en önemli faktörlerden biri olduğu vurgulanmaktadır. Ayrıca İslam Peygamber'i Müslümanları

98 MEB, *İlköğretim DKAB Öğretim Programı*, 46, 49-50, 55, 58, 61.

bir vücudun organlarına benzeterek[99] yardımlaşma ve paylaşmanın önemine dikkat çekmektedir. Zekât ile sadakanın toplumda yardımlaşmayı ve dayanışmayı arttıran dinî vecibeler olduğu anlatılmaktadır. 6. sınıf "Son Peygamber Hz. Muhammed" ünitesinde sevinç ve üzüntüyü paylaşmanın da yardımlaşmanın en güzel örneklerden biri olduğu belirtilirken Ensar ile Muhacir arasındaki kardeşlik ve dostluk misal gösterilmektedir.[100]

Yukarıda çıkan sonuçlara göre yardımseverlik değerinin ilköğretimin ilk sınıflarından itibaren öğretilerek, yardımseverliğin davranışa dönüşmesine yardımcı olacak etkinliklere yer verilmesi gerekmektedir. Bununla birlikte öğrencileri egosantrik duygulara yöneltecek durumları önlemek için aile ve okulun birlikte hareket etmesi yardımseverliğin bir meleke haline gelmesine katkı sağlayacaktır.

Seçilen eserlerin, yardımseverlik değerinin benimsemesindeki etkisinin şöyle olduğu tespit edilmiştir:

Tablo 100. Yardımseverlik Değeri ile İlgili Pasaja Verilen Cevapların 100 Temel Eserden Seçilen Kitapların Kullanımına Göre Dağılımı

Değişkenler	Yardımlaşma değeri		
100 Temel Eser	A şıkkı	B şıkkı	Toplam
Evet	64	12	76
	%32	%6	%38
Hayır	43	22	65
	%21,5	%11	%32,5
Kısmen	42	17	59
	%21	%8,5	%29,5
Toplam	**149**	**51**	**200**
	%73,5	**%25,5**	**%100**
	$p<.05$ x^2: 6.497		

Seçilen eserlerin yardımseverlik değerine dair verilen cevaplarda kısmen de olsa etkisini olduğu görülmüştür. Seçilen eserlerde sevgiden

---

[99] bk. T.C. Diyanet İşler Başkanlığı Dini Yayınlar Genel Müdürlüğü., "Hadislerle İslam" (Erişim 30.05.2021). "Mü'minler, birbirlerini sevmede, birbirlerine merhamet ve şefkat göstermede tıpkı bir organı rahatsızlandığında diğer organları da uykusuzluk ve yüksek ateşle bu acıyı paylaşan bir bedene benzer."

[100] MEB, *İlköğretim DKAB Öğretim Programı*, 50

sonra en çok vurgulanan değer yardımseverliktir.[101] Yardımlaşma toplumları bir arada tutan ve adaleti sağlayan önemli değerlerden biridir. Kitaplarda insanların ihtiyaçları doğrultusunda en yakınından başlamak üzere maddi imkânları doğrultusunda muhtaçlara yardım etmesi gerektiği anlatılmaktadır. Yardımlaşmanın maddi olacağı gibi, manevi de olabileceği vurgulanmaktadır. Zor durumda olanlara yardım etmenin insani bir değer olduğu belirtilmektedir. Ayrıca eserlerde -özellikle Pollyanna'da- yardımlaşmanın daha iyi sağlanması için yardımlaşma kurumlarının ve derneklerinin oluşturulduğundan bahsedilmektedir. Dolayısıyla bu farkın ortaya çıkmasında, öğrencilerin okudukları ile gördükleri arasında bir farkın olmasının etkili olduğu söylenebilir. Çevresinde cimri ve hiçbir yardım etkinliğine katılmayan insanlar bulunan öğrencilerin, bu davranışlardan etkilenerek bencilleştiği ifade edilebilir. Ayrıca TV'de yayınlanan programlarda muhtaç insanlara yardım elini uzatacak kişilerin bulunmaması ya da bu kişilere sahtekâr gözüyle bakılması yardımlaşmayı etkilemektedir. Bu durumun ortaya çıkmasında kendisini muhtaç gibi gösteren insanların da etkisi bulunmakta, insanlardaki yardımlaşma duygusunu yok edecek sonuçlarla karşılaşılmaktadır. Öyle ki, okunanlar ile görülen ve yaşanan bu durumlar bir ikilem oluşturarak yardımlaşma duygusunu köreltebilmektedir. Ulaşılan sonuçlara göre, 100 Temel Eserin değer aktarımında ve öğretiminde yetersiz kaldığı söylenebilir.

Okul türünün, yardımseverlik değeriyle alakalı pasaja verilen cevaplarda etkisi incelendiğinde aşağıda belirtilen sonuçlara ulaşılmaktadır:

---

[101] Yardımseverlik değerine Robinson Crusoe'da %43, Don Kişot'ta %23, Pollyanna'da %17, Pinokyo'da %7, Heidi'de %3, Falaka (Ö.S) ve Falaka'da (A.R) %2, diğer eserlerde %1 oranında yer verilmektedir.

Tablo 101. Yardımseverlik Değeri **ile** İlgili Pasaja Verilen Cevapların Okul Türüne Göre Dağılımı

Değişkenler	Yardımseverlik değeri kazanımı		
Okul	A şıkkı	B şıkkı	Toplam
İmam-Hatip Lisesi	45	5	50
	%22,5	%2,5	%25
Fen Lisesi	38	12	50
	%19	%6	%25
Genel Lise	36	14	50
	%18	%7	%25
Özel Okul	30	20	50
	%15	%10	%25
Toplam	**149**	**51**	**200**
	%73,5	**%25,5**	**%100**

$p<.05$ x^2: 12.081

Okul türünün yardımseverlik değerine dair verilen cevaplarda İmam-Hatip Lisesi öğrencileri lehine yorumlanabilecek bir farklılaşma dikkat çekmektedir. İmam-Hatip Lisesi'nde eğitim gören öğrencilerin genel tablo içinde daha hassas ve duyarlı bir profil çizmesinde dinî ağırlıklı bir eğitim verilmesi ve muhtaç olan kişilere ihtiyaçları doğrultusunda yardım etmenin dinin emirleri arasında olmasının etkili olduğu söylenebilir. Yardımseverliğin dini bir emir olması öğrencilerin davranışlarını etkileyebilmekte ve buna göre hareket etmeye yöneltebilmektedir. Yardımseverlik değerinin dinî bir niteliğinin olmasının yanında insanî bir yönü de vardır. Bu nedenle Fen Lisesi ve Genel Lise'de eğitim gören öğrencilerin cevaplarında dinî bir yaklaşım olabileceği gibi insanı bir görev olarak da yaklaşmış olabilirler. Özel Okul'da eğitim gören öğrencilerin ise olaya dinî açıdan çok rasyonel yaklaştıkları söylenebilir.

Yukarıda belirtilen sonuçlarda değerlerin bilgi boyutuna indirgenerek öğretilmesinin beklenen ve istenilen davranış değişikliğine yol açmayacağı ortaya çıkmıştır. Bu noktada aile ve okulun birlikte hareket ederek öğrencilerin dinî ve ahlâkî değerleri içselleştirmesini sağlayacak faaliyetler düzenlenmelidir. Aile ve okul öğrencilere örnek modeller olarak değerlerin benimsenmesinde yardımcı olmalıdır.

Sonuç ve Öneriler

100 Temel Eser içinde yer alan seçilen on kitapta dinî ve ahlâkî değerlere yer verildiği görülmektedir. Bu durumun ortaya çıkmasında eserlerin yazıldığı dönemin dinî, ahlâkî, siyasi ve ekonomik koşullarının da etkili olduğu bir gerçektir.

Yapılan incelemelere göre, Batı'da kaleme alınan eserlerin yazılmasında kilisenin desteğinin de rolü bulunduğu anlaşılmaktadır. Kilisenin eserlerin yazılmasına önem vermesinin nedeni, dinin ve dinî değerlerin eserlerde yoğun şekilde işlenerek çocuklara kavratılmasıdır. Bu eserler, kendi ülkelerinde popüler olmakla birlikte dünyada yoğun ilgi gören ve ülkemizde de MEB tavsiyeli olarak Türkçe'ye çevrilerek öğrencilere okutulmaktadır. Bu durum, Batı kültürünün maddi ve manevi değerlerinin farklı kültür ve milletten çocuklar tarafından küçük yaşlarda keşfedilip, öğrenilmesini sağlamaktadır.

Yabancı yazarların eserlerinde yer verilen dinî ve ahlâkî değerlerin Hristiyanlıkla bağlantılı olarak şekillenmekte ve Batı kültürünün sembol ile simgelerini yansıtmaktadır. Kitapların edebi ağırlığı ve estetik özellikleri bulunmakla birlikte, sanki Hristiyanlığın anlatılması için yazılmış düşüncesi oluşmaktadır.

Yabancı yazarların eserlerinde dikkat çeken noktalardan biri de eser kurgularının birbiriyle benzerlik göstermesidir. Farklı dönem ve ülkelerde yazılan bu eserlerin kurgularının, olay akışlarının, kahraman ve karakterlerinin birbirleriyle benzerlik göstermesinde Hristiyanlığı yayma ve Batı'nın yayılmacı politikasının etkisi bulunmaktadır. Bu bağlamda Türk yazarların da, kitaplarında yabancı yazarların kurgularından etkilendikleri dikkat çekmektedir.

Seçilen eserlerde Tanrı inancı, şeytan-melek, Hz. Îsâ-Hz. Muhammed, din adamı, Hristiyanlık-İslâmiyet, kutsal kitap, yemin, dua, suç-ceza ve yemin olmak üzere on iki dinî değer ve kavramın işlendiği tespit edilmiştir. Didaktik bir anlatımla eserlerde yer verilen dinî değerler ve kavramların, fert ve toplum hayatındaki öneminden ve vazgeçilmezliğinden

bahseden olaylar anlatılmaktadır. Yabancı yazarların eserlerinde, Türk yazarların kitaplarına göre dinî değerler ve kavramların daha yoğun ve yapılan değerlendirmelerin daha açık ve net olduğu ifade edilebilir. Bazı değerlerin ise, yabancı ve Türk yazarların eserlerinde olumsuz bir dille anlatıldığı dikkat çekmektedir. Bu bağlamda, Robinson Crusoe'da İslâmiyet'te belirtilen Allah tasavvuruna uymayan bazı anlatımlara yer verilmektir. Ayrıca yabancı yazarların eserlerinde Hz. Îsâ bir peygamber değil, insanların kurtarıcısı ve rehberi olarak yansıtılmaktadır. İnsanların kurtuluşunun Hristiyanlıktan geçtiği, Allah katında geçerli olan dinin Hristiyanlık olduğu vurgulanmaktadır.

Yabancı yazarların eserlerinde dinin hayatla iç içe olmasına bağlı olarak din adamları da toplum hayatında insanlara yol gösteren rehberler olarak yansıtılmaktadır. Din adamlarının bu görevleri ve amaçları, onları saygı duyulması gereken sosyal hayatın vazgeçilmez bir bireyi haline getirmektedir. Bundan dolayı yabancı yazarların eserlerinde din adamlarıyla ilgili olumsuz ifadelere, kişiliğini ve saygınlığını zedeleyici anlatımlara yer verilmemekteyken; Türk yazarların eserlerinde olumsuz bir üslubun hâkim olduğu dikkat çekmektedir. Bundan başka, yabancı yazarların eserlerinde -özellikle Robinson Crusoe'da- Hristiyanlık, Hz. Îsâ ve kutsal kitapla ilgili detaylı ve sistemli bilgilere yer verilirken; Türk yazarların eserlerinde, yabancı yazarların kitaplarındaki gibi müstakil anlatım ve değerlendirmelere yer verilmemektedir. Bu durum Müslüman çocuklarının dinî ve kültürel kimliklerinde bazı olumsuzluklar ya da önyargılar oluşturabilmektedir.

Eserlerde; adalet, alçak gönüllülük, cömertlik, çalışkanlık, duyarlılık, dürüstlük, hoşgörü, merhamet, özgürlük ve bağımsızlık, saygı, sevgi, sorumluluk ve yardımseverlik olmak üzere on üç ahlâkî değere yer verildiği tespit edilmiştir. Bütün dinlerde yer verilen, evrensel bir nitelik taşıyan ahlâkî değerlerin, özellikle ilahi kaynağa dayanan Hristiyanlık ve İslâmiyet'te aynı amaca hizmet ettikleri söylenebilir. Bu amaç bireylerin, fert ve toplum hayatında huzurlu ve mutlu olmalarının yanında ahiret mutluluğuna da ulaşmalarıdır. Bireylerin sahip olduğu maddi imkânların, mutluluğa ulaşmada yetersiz olduğu, bunun ancak ahlâkî değerlerin benimsenmesi ve davranış haline dönüşmesiyle gerçekleşebileceği vurgu-

lanmaktadır. Bu bağlamda, toplumda değer sağlayıcı olan dinin temel motiflerini temsil eden dinî değerler ile ahlâkî değerlerin birbirinden kesin sınırlarla ayırmanın mümkün olmadığı anlaşılmaktadır.

Bahsedilmesi gereken hususlardan biri yabancı yazarların eserlerinde Türk kültürüne ve yaşantısına uygun uymayan anlatımlardır. Türk milletinin önemli hassasiyetlerinden biri özgürlüğüne ve bağımsızlığına olan düşkünlüktür. Bu sebeple yabancı yazarların eserlerinde yer verilen uşak-efendi ilişkisi ve kölelik anlayışının ayrıca bazı eserlerde verilen -Robinson Crusoe- Tanrı tasavvurlarının, melek algısının Türk kültürüne ve manevi yapısına uygun olmaması, öğrencilerin dinî ve ahlâkî gelişimini olumsuz yönde etkileyebilir.

DKAB derslerinin dinî ve ahlâkî değerlerin benimsenmesindeki fonksiyonuna bakıldığında DKAB programının, değerlerin benimsenmesinde olumlu etkisinin olduğu tespit edilmiştir. Ancak bazı dinî ve ahlâkî değerlerin üst sınıflarda verildiği ve konu içeriğinin yetersiz olduğu fark edilmiştir. Ayrıca hedeflenen amaca ulaşılması, öğretmenin programı, öğrencilerin ilgi ve ihtiyaçları doğrultusunda, etkili ve zevkli işleyebilmesine bağlıdır. Bu konuda öğrencilerin taleplerinden biri, yaşanan teknolojik gelişim ve değişimlerin DKAB derslerinde etkili kullanılması ve kitaplarda yer verilen hikâyelerin güncellenmesidir. Üstelik öğrenciler, dinî ve ahlâkî değerleri okuyarak değil, yaparak ve yaşayarak öğrenmek istediklerini belirtmişlerdir. Öğrencilerin ankete verdikleri cevaplarda, bazı ahlâkî değerlerle ilgili -hoşgörü ve saygı- gerekli bilgilerin var olduğu tespit edilmekle birlikte, mevcut bilgilerin davranışa dönüşmesi noktasında eksikliğin ortaya çıkması, öğrencilerin bu isteklerinin dikkate alınması gerektiğini göstermektedir.

Bazı değerler ile ilgili sorulara verilen cevapların, okul türlerine göre değiştiği fark edilmiştir. İmam-Hatip Lisesi'nde eğitim gören öğrencilerin sorulara, diğer okul türlerine göre daha fazla dinî anlamlar yükleyip, buna göre cevap verdikleri dikkat çekmektedir. Okul türlerine göre öğrencilerin dinî değerlerle ilgili sorulara İmam-Hatip Lisesi ile Özel Okul öğrencilerinin; ahlâkî değerlerle ilgili sorulara İmam-Hatip Lisesi ile Fen Lisesi öğrencilerinin verdikleri cevapların oranlarının yakın olduğu görülmüştür. Esasen böyle farklılıkların ortaya çıkmasında, öğrencilerin

dindarlık düzeyleri, dinî ve ahlâkî düşünce ve yargıları arasında farklılıklar olmasının rol oynadığı sonucuna ulaşılmıştır.[1]

Bütün bunlar ışığında araştırmada, dinî ve ahlâkî değerlerin öğrencilere öğretiminde ve aktarımında edebi eserlerin yetersiz kaldığı ifade edilebilir. Öğrenciler edebi eserleri dinî ve ahlâkî değerlerin kazanılacağı birer kaynak olarak değil, sanatsal değeri olan birer kitap olarak gördükleri saptanmıştır. Dikkat çeken noktalardan biri, öğrencilerin özellikle Türk toplumunun manevi değerlerinin anlatıldığı eserlere o dönemde yaşanmış ve bitmiş gözüyle bakmalarıdır.

Hipotezlerin Değerlendirilmesi

Eserlerdeki dinî ve ahlâkî değerlerin tespiti ve incelenmesi esnasında İslam dinî ile ilgili, yabancı yazarların eserlerindeki gibi müstakil değerlendirmelere yer verilmemektedir (Bk. 2.2.1.5 Hristiyanlık-İslâmiyet). Bununla ilgili hipotez 1 doğrulanmıştır.

Seçilen eserler karşılaştırıldığında çizilen din adamı portrelerinin birbirinden farklı olduğu görülmüş, bu konuyla ilgili hipotez 2 doğrulanmıştır (Bk. 2.2.1.4 Din Adamı).

Ele alınan eserlerden hareketle İslam ile Hristiyanlık arasında bir karşılaştırma yapıldığında, eserlerde dinin, Hristiyanlığın lehine olacak şekilde işlendiği ve bu durumun Müslüman çocukların kendi dinlerine karşı olumsuz bir tutum geliştirebilme hususunda sakınca oluşturabileceği 3. hipotez olarak ortaya konulmuştur. Gerek anket uygulamasında gerek öğrencilerle yapılan görüşmeler esnasında öğrencilerin bazısının tepkisi bazılarının da sorduğu sorular bu görüşü desteklemiştir (Bk. 2.2.1.5 Hristiyanlık-İslâmiyet).

Yabancı yazarların eserlerinde yer verilen anlatımlarda neredeyse her cümlenin Hristiyanlık hassasiyetleriyle doğrudan ya da dolaylı bağlantısı olduğu görülmüş, bununla ilgili hipotez 4 doğrulanmıştır.

DKAB programlarının içinde yer verilen dinî ve ahlâkî değerlerin, öğrencilerin dinî ve ahlâkî gelişimlerinde olumlu katkı sağladığı

---

[1] Krech- Crutchfild, *Sosyal Psikoloji*, 166

görülmekle birlikte, bazı hikayelerin değiştirilmesi ve bazı değerlerle ilgili konuların daha alt sınıflarda daha detaylı işlenmesi gerekmektedir. Ayrıca rol model olan DKAB öğretmenlerinin okul içinde-dışında söz ve davranışlarıyla örnek olması ve titiz davranması gerekmektedir (bk. 3.2.1.1 Öğretmen). Bununla ilgili hipotez 5 kısmen doğrulanmıştır.

Öğrencilerin 100 Temel Eserle dinî ve ahlâkî değerlerin işlenmesine kısmen olumlu baktıkları görülmüştür. Ancak öğrencilerin değerlerin örnek olay yöntemiyle öğretilmesini istemekle birlikte bu materyallerin Kur'ân-ı Kerîm'de yer verilen kıssalar ve yüksek şahsiyetlerin hayatlarından olmasını tercih ettikleri tespit edilmiştir. Bununla ilgili hipotez 6 doğrulanmıştır.

Hipotez 7'de, 100 Temel Eser içinde tavsiye edilen yabancı yazarların bazı eserlerinde Türk kültürüne, milli ve manevi değerlerine uygun olmayan unsurların olduğu varsayılmaktadır, denilmektedir. Eserlerde yer verilen melek tasvirlerinin, Hz. Îsâ'nın bir peygamber değil, bir kurtarıcı olarak yansıtılmasının ve rahiplerin görevleri olarak belirtilen günah bağışlama ve aforoz gibi fonksiyonların manevi değerlerimizle çatıştığı görülmüştür. Ayrıca eserlerde yer verilen uşak-efendi ilişkisi ve kölelik anlayışı Türk kültürünün yapısına uymayan davranışlardır.

Cinsiyete göre dinî ve ahlâkî değerleri benimsenmesinde kız ve erkek öğrenciler arasında bazı farklılıkların olduğu bulgulanmış, bununla ilgili hipotez 8 kısmen doğrulanmıştır (Bk.Tablo 18, 22, 31, 33).

Öğrencilerin dinî ve ahlâkî değerlerle ilgili sorulara verdikleri cevaplar zihinsel gelişimlerinin, dinî ve ahlâkî değerleri doğru anlamaya müsait olduğunu kanıtlamıştır. Bununla ilgili hipotez 9 doğrulanmıştır.

Eğitim görülen okul türü bakımında, dinî ve ahlâkî değerleri benimsenmesinde bazı farklılıkların olduğu görülmüştür (Bk.Tablo 11, 36, 39, 42, 48, 57, 61, 77, 85, 89, 93, 97, 101). Bununla ilgili hipotez 10 kısmen doğrulanmıştır.

Öneriler:

Öğrencilerin, DKAB kitaplarındaki bazı konuları ve hikâyeleri "bildik" olarak niteledikleri ve ilgilerinin azaldığı görülmüştür. Bu açıdan ders araçları ve kitaplarda yer verilen hikâyeler güncellenmelidir.

Öğrencilerin dinî ve ahlâkî değerlerle ilgili olumsuz yargı oluşturabilecek her türlü materyal, tutum ve davranıştan kaçınılmalıdır.

Dinî ve ahlâkî değerlerin öğrenilen davranışlar olduğu görülmüştür. Bu konuda ergenlik çağında olan öğrencilere, DKAB öğretmenleri ahlâkî ve dini yönden model olmalıdır.

Dinî ve ahlâkî değerlerin benimsenmesinde, kız ve erkek öğrenciler arasında farklılık olduğu bulgulanmıştır. Bu konuda din ve ahlâkî eğitimin ilk verildiği yer olan aileler bilinçlendirilmelidir.

Dinî ve ahlâkî değerlerin kazandırılmasında öğrencilerin yaş ve bilgi seviyeleri ile ilgi ve ihtiyaçlarına dikkat edilmelidir.

Öğrencilerin kutsal kitap ve Hristiyanlık-İslâmiyet kavramlarıyla ilgili bilgilerinde eksiklik olduğu görülmüştür. DKAB kitaplarında konuların içerikleri detaylandırılmalıdır. Özellikle soyut bir kavram ve sınırlı bilginin olduğu ölüm-kıyamet, cennet-cehennem gibi ahiret hayatıyla ilgili konuların her sınıfta çok iyi planlanıp işlenmesi gerekmektedir.

Bazı dinî ve ahlâkî değerlerin ancak bilgi öğesi olarak kaldığı davranışa dönüştürülemediği bulgulanmıştır. Öğrencilerin bu bilgilerin davranışa dönüştürebileceği ortamlar ve faaliyetler düzenlenmelidir.

Hz. Muhammed ve ashabı belli bir çağda yaşamış ve günümüzle bağlantısı yokmuş gibi yansıtılmamalıdır.

Öğrencilerin ilgi ve ihtiyaçları doğrultusunda, günümüzle bağlantı kurabilen, Türk kültürünün yapısına ve öğrencilerin gerçeklik algısına uyan, dinî ve ahlâkî değerleri belirli zamanla sınırlamayan, bu değerlerin son derece didaktik bir anlatımla yoğun şekilde işlendiği orijinal hikâyeler ve kitapların yazılması gerekmektedir.

Kaynakça

Acuner, H. Yusuf. *14-18 Yaş Arası Gençlerde Ahlâkî Yargı Gelişimi ve Ahlâk Eğitimi*. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2004.

Akarsu, Bedia. *Felsefe Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Savaş Yayınları, 1984.

Akbaş, Oktay. "Değer Eğitimi Akımlarına Genel Bir Bakış". *Değerler Eğitimi Dergisi* 6/16 (Aralık 2008), 9-27.

Aslantürk, Zeki. *Araştırma Metot ve Teknikleri.* İstanbul: İFAV Yayınları, 1999.

Aydın, Mahmut. *Monologdan Diyaloğa: Çağdaş Hristiyan Düşüncesinde Hristiyan-Müslüman Diyaloğu*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2001.

Aydın, Mehmet Zeki. "Okullarda Çalışan Herkesin Görevi Olarak Değerler Eğitimi" *Docplayer.* Erişim 19.05.2021. https://docplayer.biz.tr/185804925-Okulda-calisan-herkesin-gorevi-olarak-degerler-egitimi-1.html.

Ayhan, Halis- Hökelekli, Hayati - Öcal, Mustafa - Ekşi, Halil – Mehmedoğlu, Yurdagül. *Din ve Ahlâk Eğitim Öğretiminde Yeni Yaklaşımlar*. İstanbul: Dem Yayınları, 2004.

Çağrıcı, Mustafa. "Şükür". *Türkiye Diyanet Vakıfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim: 30.05.2021. https://islamansiklopedisi.org.tr/sukur

Cebeci, Aylin. *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Derslerinde Ahlâkî Değerlerin Eğitimi ve Öğretimi*. Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005.

Cervantes, *Don Kişot*, ed. Mehmet Dikmen. İstanbul: Karanfil Yayınları, 2012.

Collodi, Carlo. *Pinokyo*. çev. Nihal Yeğinobalı. Ankara: İmge Yayınları, 2011.

Çelenk, Şule. *Çocuklara Dinî Alışkanlıkların Kazandırılmasında Aile, Okul ve Çevrenin Etkisi*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2004.

Defoe, Daniel. *Robinson Crusoe*. çev. Akşit Göktürk. İstanbul: YKY Yayınları, 2012.

Die Gaste. "26 Ağustos 1789 İnsan ve Yurttaş hakları Bildirgesi". Erişim 30.05.2021. http://www.diegaste.de/gaste/diegaste-sayi1712.html

T.C. Diyanet İşler Başkanlığı Dini Yayınlar Genel Müdürlüğü. "Hadislerle İslam". Erişim 30.05.2021. https://hadislerleislam.diyanet.gov.tr/sayfa.php?CILT=3&SAYFA=85

Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş'as. *Sünen-i Ebî Dâvûd*, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.

Ekşi, Halit. "Temel İnsani Değerlerin Kazandırılmasında Bir Yaklaşım: Karakter Eğitimi Programları". *Değerler Eğitimi Dergisi* 1/1 (2004), 79-96.

Fromm, Erich. *Erdem ve Mutluluk*. çev. Ayda Yörükan. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 1994.

Gardner J. Mary- Gardiner, Harry W. *Çocuk ve Ergen Gelişimi*. çev. Bekir Onur. İstanbul: İmge Kitabevi, 2004.

Gömleksiz, Mehmet Nuri. "Lise Öğrencilerinin Toplumsal Değerler İlişkin Tutumları: Elazığ İli Örneği". *Değerler ve Eğitimi*. ed. Recep Kaymakcan vd. 727-741. İstanbul: Dem Yayınları, 2007.

Gündüz, Şinasi. *Dinsel Şiddet: Sevgi Söyleminden Şiddet Realitesine Hristiyanlık*. Samsun: Etüt Yayınları, 2002.

Gündüz, Turgay. *İslam, Gençlik ve Din eğitimi*. Bursa: Düşünce Kitabevi, 2002.

Güntekin, Reşat Nuri. *Çalıkuşu.* İstanbul: İnkılap Yayınları, 2000.

Hökelekli, Hayati. *Çocuk, Genç, Aile Psikolojisi ve Din*. İstanbul: Dem Yayınları, 2009.

İbn Mâce, Ebû 'Abdillâh Muhammed b. Yezîd. *Sünen-i İbn Mâce,* İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.

İnan Kılıç, Ayşe. *Yüz Temel Eserde Dinî ve Ahlâkî Değerler.* Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009.

Kalaycı, Şeref. *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri*. Ankara: Asil Yayınları, 2010.

Karatay, Halit. "Karakter Eğitiminde Edebi Eserlerin Kullanımı". *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 6/1 (Winter 2011), 1439-1454.

Kaya, Mevlüt. "İlköğretim Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Dersi Öğretim Programlarındaki Ahlâkî Konuların Ahlâk Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi". *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 23/1 (2007), 23-49.

Kaymakcan, Recep- Meydan, Hasan. "Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Programlarına ve Öğretmenlerine Göre Değerler Eğitimi". *Değerler Eğitimi Dergisi* 9/21 (2011), 29-55.

Krech, David- Crutchfild, Richard S. *Sosyal Psikoloji*. çev. Erol Güngör. İstanbul: Ötüken Yayınları, 1999.

Koç, Bozkurt. "Çocuklarda Cennet ve Cehennem Tasavvuru (İlköğretim Okulu Öğrencileri Örneklemi)". *Ekev Akademi Dergisi* 39/13 (Bahar, 2009), 155-178.

Kur'ân ve Meâli. Erişim 20.03.2013. https://www.kuranvemeali.com/hac-suresi/40-ayeti-meali

Kuşat, Ali. *Ergenlerde Allah Tasavvuru*. ed. Ü. Günay- C. Çelik. *Dindarlığın Sosyo-Psikolojisi*. Adana: Karahan Kitabevi, 2006, 113-156.

Lickona, Thomas. "The Return of Character Education", *Educational Leadership.* Vol.5, No.3, 1993, ss. 9-11. Erişim 02.02.2013. http://www.ascd.org/publications/educational-leadership/nov93/vol51/num03/The-Return-of-Character-Education.aspx

MEB, Millî Eğitim Bakanlığı. *Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Dersi Öğretim Programı.* Ankara: Devlet Kitapları Müdürlüğü, 2010.

MEB, Millî Eğitim Bakanlığı. *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Dersi Öğretim Programı.* Ankara: Devlet Kitapları Müdürlüğü, 2010.

O'sullivan, Sherly. "Books to Live by: Using Children's Literature For Character Education". *The Reading Teacher* 57/7 (April 2004), 640-645.

Öcal, Mustafa. "Okulöncesi ve İlköğretim Çağı Çocuklarının Allah Tasavvurları Üzerine Bir Araştırma". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/2 (2004), 59- 80.

Öcal, Mustafa. *Din Eğitimi ve Öğretiminde Metotlar*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009.

Öztürk, Hüseyin Emin. *Batı Çocuk Klasiklerinde Temel Değerler.* Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, 1991.

Peker, Hüseyin. *Din Psikolojisi*. Samsun: Aksiseda Matbaası, 2000.

Plevmatikos, Dimitris. "İlkokul Çağındaki Çocukların Dinî Kavramlarındaki Kavramsal Değişimler: Tanrı'nın yaşadığı Ev Örneği". çev. Recep Kaymakcan- Abdülkadir Çetin. *Dinî Araştırmalar Dergisi* 8/22 (2005), 313- 334.

Porter, H. Eleanor. *Pollyanna.* çev. Ayşe Hilal Mahmutoğlu. İzmir: Zambak Yayınları, 2012.

Rasim, Ahmet. *Falaka*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2009.

Russel, Bertrand. *Eğitim Üzerine*. çev. Nail Bezel. İstanbul: Say Yayınları, 1996.

Safa, Peyami. *Fatih-Harbiye*. İstanbul: Alkım Yayınları, 2011.

Sağlam, İsmail. *Çocuk ve İbadet*. İstanbul: Düşünce Kitabevi Yayınları, 2003.

Seyyar, Ali. *Davranış Bilimleri Terim Sözlüğü*. İstanbul: Beta Yayınları, 2004.

Seyfettin, Ömer. *Falaka*. Ankara: Bilgi Yayınları, 2010.

Seyfettin, Ömer. *Yalnız Efe*. Ankara: Elips Yayınları, 2012.

Sezer Sevgi - Kaya, Pelin. "Gelişimsel Açıdan Ölüm Kavramı". *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi* 2/13 (2009), 151- 165.

Smith, Barry D. "Forgiveness". Studylight.org. Erişim 30.05.2021. https://www.studylight.org/dictionaries/eng/bed/f/forgiveness.html

Spyri, Johanna. *Heidi*. çev. Meryem Doğan. İstanbul: Aden Yayınları, 2005.

Şen, Ülkü. *Millî Eğitim Bakanlığı'nın 2005 Yılında Tavsiye Ettiği 100 Temel Eser Yoluyla Türkçe Eğitiminde Değerler Öğretimi Üzerine Bir Araştırma*. Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007.

Şengün, Mustafa. "Lise Son Sınıf Öğrencilerinin Ahlâkî Düşünce ve Yargıları -Samsun İli Örneği-". *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 6/4 (2006), 297-316.

Şirin, R. Mustafa. *Çocuk Edebiyatı Yıllığı*. İstanbul: Gökyüzü Yayınları, 1987.

Tirmizî, Ebû Îsâ Muhammed b. Îsâ. *Sünen-i Tirmizî.* İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.

TÜİK, Türkiye İstatistik Kurumu. "İstatistiklerle Çocuk, 2013". Erişim 30.05.2021. https://tuikweb.tuik.gov.tr/Hbrint.do?id=16054

Turan, İbrahim. "Bazı Batı ve Türk Çocuk Klasiklerinde Dinî ve Ahlâkî Değerler". *Din bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 10/1 (2010), 171-194.

Türk Dil Kurumu Sözlükleri. "Adalet". Erişim 31.01.2013. https://sozluk.gov.tr

Türk Dil Kurumu Sözlükleri. "Alçak gönüllü". Erişim 31.01.2013. https://sozluk.gov.tr

Türk Dil Kurumu Sözlükleri. "Bağımsızlık". Erişim 31.01.2013. https://sozluk.gov.tr

Türk Dil Kurumu Sözlükleri. "Cömertlik". Erişim 31.01.2013. https://sozluk.gov.tr

Türk Dil Kurumu Sözlükleri. "Hoşgörü". Erişim 31.01.2013. https://sozluk.gov.tr

Türk Dil Kurumu Sözlükleri. "Merhamet". Erişim 31.01.2013. https://sozluk.gov.tr

Türk Dil Kurumu Sözlükleri. "Özgürlük". Erişim 31.01.2013. https://sozluk.gov.tr

Türk Dil Kurumu Sözlükleri. "Saygı". Erişim 31.01.2013. https://sozluk.gov.tr

Türk Dil Kurumu Sözlükleri. "Sorumluluk". Erişim 31.01.2013. https://sozluk.gov.tr

Tümer, Günay. "Asli Günah". *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.* 3/496-497. İstanbul: Türk Diyanet Vakfı Yayınları, 1991.

Uygun, Hamdi. *Halktaki Din Adamı İmajı ve Din Görevlilerinden Beklentiler*. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1992.

Wullf, David M. *Psychology of Religion.* New York: John Wiley&Sons Inc., 1997.

Yavuz, Kerim, *Çocukta Dinî Duygu ve Düşüncenin Gelişimi*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 2012.

Yıldız Murat, *Çocuklarda Tanrı Tasavvurunun Gelişimi*. İzmir: İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları, 2007.

Zulliger, Hans. *Çocukta Oyunla Tedavi*. İstanbul: Cem Yayınevi, 1997.

Ekler

T.C.
SİVAS VALİLİĞİ
İl Milli Eğitim Müdürlüğü

Sayı : 92255297-605.01-
Konu : Araştırma İzni.
(Arş.Gör. Fatma KURTTEKİN)

06.02.2013 03094

VALİLİK MAKAMINA

İlgi :a)Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dekanlığının 28/01/2013 Tarihli ve 81703617-903-81 Sayılı Yazısı.
b)Milli Eğitim Bakanlığı Yenilik ve Eğitim Teknolojileri Genel Müdürlüğünün 07/03/2012 Tarihli B.08.0.YET.00.20.00.0-3616 Sayılı 2012/13 No'lu Genelgesi.
c)Valilik Makamının 11/01/2013 Tarihli ve 92255297-605-851 Sayılı Onayı.

Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Araştırma Görevlisi Fatma KURTTEKİN, "100 Temel Eserde Dini ve Ahlaki Değerler" konulu araştırma çalışması kapsamında, İlimiz Merkez İlçede bulunan ortaokul ve liselerdeki öğrencilere yönelik anket uygulaması yapmak istemektedir.

İlgi (a) yazı ekindeki anket soruları, Valilik Makamının İlgi (c) Onayı ile oluşturulan Araştırma Değerlendirme Komisyonu tarafından incelenmiş olup anketin, İlimiz Merkez İlçede bulunan ortaokul ve liselerdeki öğrencilere uygulanmasında bir sakınca görülmemektedir

Makamlarınızca da uygun görüldüğü takdirde olurlarınıza arz ederim.

Harun KAYA
Müdür a.
Şube Müdürü

OLUR
05/02/2013

Turan AKPINAR
Vali a.
Milli Eğitim Müdürü

Muhsin Yazıcıoğlu Bulvarı No:23 58020 SİVAS
Telefon : 0346 228 48 00 / 165
Belgegeçer : 0346 227 06 39
İnternet : http://sivas.meb.gov.tr
E-Posta : arge58@meb.gov.tr ; istatistik58@meb.gov.tr

T.C.
SİVAS VALİLİĞİ
İl Milli Eğitim Müdürlüğü

Sayı : 92255297-605.01-
Konu : Araştırma İzni.
(Arş.Gör. Fatma KURTTEKİN) 07.02.2013 03259

CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜNE
(İlahiyat Fakültesi Dekanlığı)
SİVAS

İlgi :a)28/01/2013 Tarihli ve 81703617-903-81 Sayılı Yazınız.
b)Valilik Makamının 06/02/2013 Tarihli ve 92255297-605.01-3094 Sayılı Onayı.
c)Milli Eğitim Bakanlığı Yenilik ve Eğitim Teknolojileri Genel Müdürlüğünün 07/03/2012 Tarihli B.08.0.YET.00.20.00.0-3616 Sayılı 2012/13 No'lu Genelgesi.

İlgi (a) yazınız gereği, Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Araştırma Görevlisi Fatma KURTTEKİN'in, "100 Temel Eserde Dini ve Ahlaki Değerler" konulu araştırma çalışması kapsamında, onaylı bir örneği Müdürlüğümüzde muhafaza edilen 9 sayfa 30 sorudan oluşan veri toplama araçlarının, gönüllülük esas olmak kaydıyla İlimiz Merkez İlçede bulunan ortaokul ve liselerdeki öğrencilerine uygulanması Valilik Makamının ilgi (b) onayı ile uygun görülmüş olup onay örneği yazımız ekinde gönderilmiştir.

Bilgilerinizi ve gereğini arz ederim.

Turan AKPINAR
Milli Eğitim Müdürü

EK : İlgi (b) Onay Örneği (1 Sayfa)

Muhsin Yazıcıoğlu Bulvarı No:23 58020 SİVAS
Telefon : 0346 228 48 00 / 165
Belgegeçer : 0346 227 06 39
İnternet : http://sivas.meb.gov.tr
E-Posta : arge58@meb.gov.tr ; istatistik58@meb.gov.tr
Ayrıntılı Bilgi İçin : O.TAŞDELEN / AR-GE / Öğretmen

Sevgili Öğrenciler;

Elinizdeki anket, "**100 Temel Eser Bağlamında Dinî ve Ahlâkî Değer"** konulu çalışmamız ile ilgilidir. Amacımız; sizin bu konudaki bilgi, düşünce beklenti ve problemlerinizi bizzat sizden öğrenmektir. Bu sebeple, cevaplarınızın kendi bilgi ve fikirlerinizi yansıtması, doğru ve samimi olması bizim için çok önemlidir.

Bu bir sınav değildir. Dolayısıyla ankete isminizi yazmanıza gerek yok. Cevaplarınız bilgisayarda toplu olarak değerlendirileceği için kimsenin ne yazdığı bilinmeyecek ve yazdıklarınızdan öğretmenlerinizin veya başkalarının haberi olmayacaktır.

Cevap verirken size en uygun olan seçeneği (**X**) şeklinde işaretlemenizi, soruları dikkatle okumanızı ve cevapsız bırakmamanızı özellikle rica ediyoruz. Zaman ayırıp anket sorularımızı cevapladığınız için teşekkür eder, derslerinizde başarılar dileriz.

Anketi Uygulayan	**Danışman**
Fatma Kurttekin	Prof. Dr. M. Akif KILAVUZ
	Uludağ Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi
	Din Eğitimi Anabilim Dalı Başkanı

1) Cinsiyetiniz nedir? ( ) Kız ( ) Erkek

2) Kaç yaşındasınız? ( ) 13 ( ) 14 ( )15

3) Din kültürü ve ahlak bilgisi (DKAB) ders kitabında yer verilen hikâyeleri beğeniyor musunuz?

( ) Evet ( ) Hayır ( ) Kısmen

4) En çok hangi öğretmenini örnek alıyorsun? ....

5) Kitap okumayı seviyor musunuz?

( ) Evet ( ) Hayır ( ) Kısmen

6) 100 Temel Eser içinden seçtiğimiz aşağıda belirtilen kitaplardan hangilerini okudunuz?

( ) Robinson Crusoe. ( ) Heidi ( ) Don kişot

( ) Pollyanna ( ) Çalıkuşu ( ) Fatih- Harbiye

( ) Falaka (Ö.S) ( ) Yalnız Efe ( ) Falaka ( )Pinokyo

7) 100 Temel Eser arasından seçtiğimiz (Robinson Crusoe, Don Kişot, Heidi, Pollyanna, Pinokyo, Yalnız Efe, Falaka, Fatih Harbiye, Falaka (Ö.S)) kitaplarının kahramanlarından adaletli, merhametli, dürüst, hoşgörülü vb. özelliklerinden dolayı hangisini örnek alırdınız?

( ) Robinson Crusoe ( ) Pinokyo ( ) Pollyanna. ( )Diğer,...

( ) Heidi ( ) Don kişot ( ) Neriman ( ) Din adamı ( ) Feride

8) 100 Temel Eser arasından seçtiğimiz (Robinson Crusoe, Don Kişot, Heidi, Pollyanna, Pinokyo, Yalnız Efe, Falaka, Fatih Harbiye, Falaka (Ö.S)) kitaplarının kahramanlardan davranışları ve kötü alışkanlıklarıyla sizi olumsuz etkileyen kimdir?

( ) Pinokyo ( ) Robinson Crusoe ( ) Din adamı ( ) Neriman

( ) Feride ( ) Lamba fitili ( )Will Atkins ( ) Diğer, ...

9) 100 Temel Eser arasından seçtiğimiz (Robinson Crusoe, Don Kişot, Heidi, Pollyanna, Pinokyo, Yalnız Efe, Falaka, Fatih Harbiye, Falaka (Ö.S)) kitaplarında yer verilen dine dair bilgiler sizde olumsuz düşünceler oluşturuyor mu?

( ) Evet ( ) Hayır ( ) Kısmen

10) Bahsedilen kitaplardan hangileri dini konulardaolumsuz düşünceler yönelmenize neden oluyor?

( ) Robinson Crusoe ( ) Heidi ( ) Don kişot ( ) Pollyanna

( ) Çalıkuşu ( ) Fatih- Harbiye ( ) Falaka (Ö.S) ( ) Yalnız Efe ( ) Falaka

( ) Pinokyo

11) DKAB dersinde "ahlak" ile ilgili yeterli bilgileri öğrendiğini düşünüyor musunuz?

( ) Evet ( ) Hayır ( ) Kısmen

12) DKAB dersinde dinî ve ahlâkî değerlerle ilgili konuların yeterli olduğunu ve bu konuların etkili ve zevkli işlendiğini düşünüyor musunuz?

( ) Evet ( ) Hayır ( ) Kısmen

13) DKAB dersinde 100 Temel Eserden seçtiğimiz kitaplarla dinî ve ahlâkî değerler ile ilgili konular işlense ders daha etkili ve zevkli olur?

( ) Evet ( ) Hayır ( ) Kısmen

14) 100 Temel Eser içinden seçtiğimiz kitaplar ve DKAB ders kitaplarında yer verilen dua cümleleri sizi dua etmeye teşvik ediyor mu?

( ) Evet ( ) Hayır ( ) Kısmen

15) 100 Temel Eser içinden seçtiğimiz kitaplar ve DKAB ders kitaplarında yer verilen şükür ifadeleri sizi şükretmeye teşvik ediyor mu?

( ) Evet ( ) Hayır ( ) Kısmen

16) Çevrenizde ya da bahsettiğimiz eserlerde kişilerin/karakterlerin diğer bireyleri ikna etmek için yemin ettiği görülmüştür. Başkalarını ikna etmek için yemin etme ihtiyacı duyar mısınız?

( ) Evet ( ) Hayır ( ) Kısmen

17) DKAB kitaplarında ve bahsettiğimiz eserlerde insanın davranışlarına göre ödüllendirileceği ya da cezalandırılacağından bahsedilmektedir. Bu durum davranışlarınızı etkiliyor mu?

( ) Evet ( ) Hayır ( ) Kısmen

Bu bölümde çeşitli hikâyeler (öyküler) bulunmaktadır. Hikâyeleri dikkatle okuyarak verilen şıklardan size uygun olanı lütfen işaretler misiniz?

18) Robinson, kölelikten kurtulup denize açıldıktan sonra İspanyol bir kaptan Robinson ve Ksuri'yi kurtarmıştır. Bunun karşılığında Robinson elinde olan bütün malı kendisini kurtarmasının karşılığı olarak kaptana sunmuştur. Siz kaptanın yerinde olsaydınız nasıl davranırdınız?

( ) Kaptan fazladan gemiye iki yolcu aldığı için, Robinson ve Ksuri'nin konaklama ve yemek ücreti olarak bu malları kabul etmelidir.

( ) Kendilerini büyük bir sıkıntıdan kurtardıksa da, biz de insan olduğumuz, buna benzer bir sıkıntıya düşersek kurtulmayı isteyeceğimiz için, kendilerine böyle davranmanın bizce bir görev olduğunu, biz onların, onlar bizim yerimizde olsaydı, kendilerinin de bize aynı şeyleri yapacaklarına inandığımızı, kendilerini paralarını almak için kurtarmadığımızı belirterek mallarını almazdım.

19) "Papağan: "Her duyduklarına inanan, kurulan tuzaklara kolayca yakalanan enayilere gülüyorum."

Pinokyo: "Yoksa beni mi demeye getiriyorsunuz?"

Papağan : " Elbette seni demeye getiriyorum ya, zavallı Pinokyo! Çünkü öylesine saf bir küçük budalasın ki altın paranın tıpkı fasulye - kabak gibi tarlaya ekileceğine inanıyorsun."

Siz Pinokyo'nun yerinde olsaydınız nasıl davranırdınız?

( ) Boş boş durarak insan hiçbir şey kazanamaz. Bu nedenle çalışırdım.

( ) Çalışmadan da bir şeyler kazanılabilir. Piyango gibi.

20) Türkler adaya gelerek İngilizlerin yerlerini yurtlarını yıkıp, yakmışlardır. Zavallı İngilizler her şeyi en baştan tekrar yapmak zorunda kalmışlardır. Bu durumda sizce ada halkı nasıl davranmalıdır?

( ) Bunun İngilizlerin sorunu olduğunu ve kendilerinin çözmeleri gerektiğini düşünür, ilgilenmezdim.

( ) Birlikte dayanışma içinde çalışılırsa üzerinden gelinmeyecek iş yoktur düşüncesiyle ada halkı İngilizlere yardım etmelidir.

21) Don kişot karanlıkta karşıdan gelen arabayı durdurmuş nereden geldiklerini sormuş olayları yanlış anlayarak rahiplere saldırmıştır. Daha sonra hata ettiğini anlayan Don kişot nasıl davranmalıdır?

( ) Duyarlı davranarak yaptığı hatadan dolayı insanlardan özür dilemelidir.

( ) Böyle yanlış anlaşılmaların olabileceğini düşünerek umursamamalıdır.

22) Will Atkins ve arkadaşlarının yaptığı kötülüklere ada halkı sabırlı davranmıştır; ancak Atkins ve arkadaşları İspanyolları öldürmek istemiş bunun için planlar yapmışlar ve bu durum İspanyollar tarafından duyulmuştur. Adanın İspanyol başkanı Atkins ve arkadaşlarını toplumun huzurunu ve güvenliğini korumak için adanın diğer tarafına göndermiştir. Adanın diğer tarafında ise yırtıcı hayvanlar ve Türkler tarafından öldürülme riski vardır. Kendilerini öldürmek isteyen bu üç kişiye bu durumu söylemeli midir?

( ) İspanyol başkan kendilerine bu kadar kötü davranan bu kişilere neden gerçeği söylesin. Bilmiyormuş gibi yapıp onları adanın diğer tarafına göndermelidir.
( ) Yalan söylemek doğru bir davranış değildir. Bu sebeple karşımızdaki ne kadar kötü olursa olsun kişi dürüst davranmalıdır.

23) Kızlar, bu güzel isme uydurulmuş kafiyeleri, Mıstık'ı bahçede ve sokakta görünce bir ağızdan söylerler, hala hatırımda: "Mustafa Mıstık, Arabaya kıstık, Üç mum yaktık, Seyrine baktık!" diye bağrışırlar, ellerini yumruk yaparak ona karşı dururlardı." Mıstık'ın yerinde olsanız ne yapardınız?
( ) Şakaları karşısında hoşgörülü davranırdım.
( ) İnsanların isimleriyle dalga geçilmesi hoş değildir. Ben de onlarla dalga geçerdim.

24) Robinson: "Yanına yaklaştığım küpeştede bir köpek belirdi; geldiğimi görünce havladı, bağırdı; ben çağırır çağırmaz, yanıma gelmek için denize atladı, tuttum kayığa aldım; ama susuzluktan açlıktan neredeyse ölmek üzereydi." Robinson sizce nasıl davranmalıdır?
( ) Ölmek üzere olan bir hayvanla yemeğini paylaşırsa aç kalabilir. Daha sonra kendisi yiyecek bulamayabilir. Bu sebeple umursamamalıdır.
( ) Çevremizdeki insanlara olduğu gibi hayvanlara karşı da merhametli olunmalıdır. Bu sebeple Robinson hayvana yiyecek ve içecek vermelidir.

25) Robinson esir düştükten sonra özgürlüğüne kavuşmanın planlarını yapmaya başlamıştır. Bir gün eline geçen bir fırsatta saldan Mağripli'yi denize fırlatmış ve şöyle demiştir: "Karaya yetişebilmen için yeterince yüzme biliyorsun, deniz de durgun; kıyının yolunu tutarsan hiçbir zararım dokunmaz sana; ama kayığa yaklaşayım dersen, beynini dağıtırım; çünkü özgürlüğüme kavuşmayı kafama koydum artık!" Robinson'un yerinde olsanız nasıl davranırdınız?

( ) Özgürlüğüme kavuşmak için gerekirse insan bile öldürürdüm.

( ) Özgürlük ve bağımsızlık için bile olsa insan öldürmek doğru bir davranış değildir.

26) Sürüden ayrılan bir keçi uçurumdan düşmek üzereyken Peter onu kurtarmıştır. Bu olay üzerine Heidi ile aralarında şöyle bir konuşma geçer.

Peter: "Bunu hak etti! Döveyim de bir daha yaramazlık yapmasın!".

Siz Heidi'nin yerinde olsaydınız ne yapardınız?

( ) Peter'in hayvanları dövmesini engellemeye çalışırdım. Çünkü onlarda, bizim gibi birer canlı olmakla birlikte akıl sahibi değillerdir. Bu nedenle onları sevmeli ve şefkat göstermeliyiz.

( ) Hayvanları eğitmenin yollarından biri de dayaktır. Dayak yedikten sonra bir daha yaramazlık yapamayacağı için Peter'ın işine karışmazdım.

27) Robinson yolculuğu esnasında bir deve satın almış ancak kendisine yardımcı olan Çinli bu deveyi kaybetmiştir. Bu durumda Robinson deveyi kaybetmesi sebebiyle Çinli'ye ücretini ödememiş ve yargıç karşısına çıkmak zorunda kalmıştır. Yargıç Çinlidir. Siz yargıcın yerinde olsaydınız nasıl davranırdınız?

( ) Kendi halkımdan olan kişiyi koruyarak onu haklı çıkarmaya çalışırdım.

( ) Kim haklı ise onun haklı olduğuna tarafsız bir şekilde karar verirdim.

28) "Pinokyo: "Burayla deniz kıyısının arası ne kadar?" diye kaygıyla sordu.

"Yetmiş kilometrenin üstünde."

"Yetmiş kilometre ha! Ah güvercin kardeş keşke senin kanatların bende olsaydı!" Güvercin'in yerinde olsaydınız nasıl davranırdınız?

( ) İnsanların yardıma ihtiyaç duyduklarını fark ettiğim anda, onlara yardım etmek için girişimde bulunurdum.

( ) Yardım etmek istediğimi ancak yapmam gereken başka bir işim olduğunu söyleyebilirim.

29) Robinson adadaki vahşilerin Hristiyanlaştırılması konusunda genç papaz arkadaşına söz vermiştir. Ancak adadaki diğer işleri düzene koyması ve en yakın zamanda adadan ayrılması lazımdır. Geminin kaptanı olan yeğeniyle birlikte gemideki malları yerlerine ulaştırması gerekmektedir. Bu durumda Robinson ne yapmalıdır?

( ) Papaza çok önemli ve acil bir işin olduğunu söyleyerek sözünden vazgeçebilir.

( ) Sözünde durması gerekir. Papaza önceden söz verdiği için yeğeni olan kaptana durumu açıklamalıdır.

30) Robinson Crusoe: "Bu süreyi insanların kendini beğenmişliğinin onlara ne acılar çektirdiğini, böyle aşırı kibirli bir yaradılışın sağduyu sahibi bir kimse için ne ezici bir şey olduğunu düşünmekle geçirdim." Robinson'un bu sözünden ne anlıyorsunuz?

(   ) Kibir ve gurur insanların gerçekte bu nimetlerin gerçek sahibi olan yüce Yaratıcı'yı unutmasına neden olmaktadır.

( ) Kendini beğenmişlik güzel bir davranış olmasa da insan başarıları karşısında sevinebilmelidir.

31) "Eyvah o çocuklara ki ana babalarının sözünü dinlemeyip evden kaçarlar! Çünkü bu dünyada asla mutluluğa kavuşamayacaklardır, yaşlanınca da yaptıklarına çok pişman olacaklardır." Pinokyo'da yer verilen bu ifadeden ne anlıyorsunuz?

(   ) İnsanların mutlu olabilmeleri için anne- babasının sözünü dinlemesi ve onlara karşı saygılı davranması gerekmektedir.

( ) Anne- baba sözünü dinlememek hoş bir davranış olmamakla birlikte bu mutlu olamayacağımız anlamına gelmemektedir.

KONU: TANRI İNANCI

Aşağıda 100 Temel Eserdenalınmış cümleler verilmektedir. Bu cümlelerden çıkarılabilecek anlam aşağıdakilerden hangisidir? Sizin için uygun olan seçeneğin başına (X) işareti koyunuz.

1) "Gördüğüm şu deniz, şu kara neyin nesidir? Nereden doğmuşlardır? Ben neyim; evcil yırtıcı, iyi kötü, insan hayvan bütün öbür yaratıklar nereden gelmişiz? Şüphesiz gizli bir güç var bizi yapan yeri, göğü, denizi ve havayı yaratan. Peki, kimdir o güç? Sonra büyük bir doğallıkla düşündüm: Tanrı'dır bunların hepsini yapan."

a. ( ) Evreni ve içindekileri yaratan sonsuz güç ve kudret sahibi bir yaratıcı vardır ki bu da Allah'tır.

b. ( ) Evreni ve dünyadaki her şey bilimsel yollarla kendiliğinden meydana gelmiştir.

c. ( ) Bu konu hakkında herhangi bir bilgim yok.

2) "O bağışlamayı sever; söyleyebileceğimiz tek söz budur; bu da O'nun gerçek Tanrı olduğunu göstermeye yeter; o Tanrı'dır, insan değil; Tanrı olduğu için bizi hemen yok etmiyor."

a.( ) Tanrı'nın yapılan suçu hemen cezalandırmaması O'nun gücünün eksikliğini gösterir.

b.( ) Tanrı'nın her şeye gücü ve kuvveti yetmekle birlikte insanları belki yaptıklarından pişman olup tövbe ederler diye, hemen cezalandırmaz. Bu da O'nun merhametinin göstergesidir.

c. ( ) Bu konu hakkında herhangi bir bilgim yok.

3) “Bence bu dünyada talih diye bir şey yoktur; her şeyi Tanrı’nın iradesi belirler”

a.( ) Allah’ın sahip olduğu bazı sıfatları vardır. Bu sıfatlardan biri de “ İrade”dir. Olmasını istediği şeye ol der, o da oluverir.

b.( ) Hayır, dünyada tesadüf ve talih vardır.

c.( ) Bu konu hakkında herhangi bir bilgim yok.

4) “Kötülere ceza ve iyilere ödül veren bir Tanrı vardır.”

a.( ) Tanrı adalet sahibidir. Bu sebeple iyilere yaptıklarının karşılığı olarak mükâfat,

kötülere ceza verecektir.

b.( ) Tanrı’nın adaletinden şüpheliyim. Çünkü iyi olmasına rağmen haksızlık gören, kötü olmasına rağmen yaptıklarının cezasını çekmeyen insanlar var.

c.( ) Bu konu hakkında bir fikrim yok.

5) “Bizim o büyük yaratanımız kullarına böyle yıkılıp bitiklerini Sandıkları durumlarda bile nasıl da acıyor, yardım ediyor! En acı lokmaları bile nasıl tatlandırıyor, İnananları, hapishaneleri bile kendisinin övülmesine bir neden yapabiliyor; başlangıçta aç ölmekten başka bir şey beklemediği bu bozkırda bana nasıl da sofralar bağışlıyor!”

a.( ) Tanrı insanlara karşı merhametlidir. En umulmadık zamanlarında kullarının yardım etmektedir. İnsan bu merhamet karşısında Tanrı’ya şükretmelidir.

b. ( ) Tanrı’nın insanlara karşı merhameti konusunda şüphelerim var.

c. ( ) Bu konu hakkında herhangi bir fikrim yok.

6) "Herkesin rızkını veren Tanrı bizim gibi onun için çalışan kullarını unutmaz. O yeryüzündeki hiçbir canlıyı lütuflarından yoksun etmez. İyilere olduğu gibi kötülere de layık oldukları şeyleri verir. Zalimlere de adillere de haklarını bildirir."

a.( ) Tanrı yalnız kendisi için çalışan insanlara nimetler verir.

b.( ) Tanrı iyi veya kötü olsun bütün insanlara çalıştıklarının karşılığını verir. Çünkü O'nun sıfatlarından biri de "Rahman"dır.

c.( ) Bu konu hakkında herhangi bir fikrim yok.

7) "Böylece kendimi bütünüyle Tanrı'nın isteğine bıraktıktan, onun

her buyruğunaboyun eğmeyi iyice kafama yerleştirdikten sonra büyük bir rahatlık içinde yaşayıp gidiyordum."

a. ( ) İnsanın mutluluğa ulaşmasının yolu Tanrı'nın emir ve yasaklarına uymaktan geçer.

b. ( ) İnsan, Tanrı'nın emir ve yasaklarına uymasa bile mutluluğa ulaşabilir.

c. ( ) Bu konuda hakkında herhangi bir fikrim yok.

8) "Tanrı'dan kork; Tanrı korkusu, sağduyunun başlangıcıdır ve adımlarını yönetecek olan, sağduyudur."

a.( ) Tanrı insanı yaptıklarından dolayı cezalandıracaktır. Bu nedenle insanlar Tanrı'dan korkmaktadır. İnsanlar bu korkuyu hatırladıkça sağduyulu davranırken, unuttukları an sağduyularını da kaybetmektedirler.

b.( ) Bu cümlede kast edilen korku Tanrı'nın cezalandırmasından değil, onun sevgisini kaybetmekten kaynaklanan bir korkudur. Bu korkuya sahip olan kişi her yaptığında duyarlı davranır.
c.( ) Bu konu hakkında herhangi bir fikrim yok.

9) “Bu durum sık sık şaşkınlıkla, Tanrı’nın bağışlarını dağıtmakta, el attığı şeylerde, yarattıklarından büyük çoğunluğu nasıl da ruhların yeterli olduğu güçten, yeteneklerini en iyi bir yolda kullanmaktan yoksun kıldığı, oysa bize verdiği aynı gücü, aynı kafayı aynı sevgi duygusunu, yanlışlardan kaçınmak, iyi olmak, iyilik bilmek duygusunu, yapılan bir iyiliğe karşılık borçluluk duymayı, aynı içtenlik, bağlılık, iyi olmak iyilik bulmak duygusunu onlara da bağışlasa, bütün bu duyguların ortaya çıkabileceği durumları da yaratsaydı, bu yaratıklarda bizim gibi, belki bizden daha fazla, iyiye yönelmelerine yol açardı diye düşünmeme yol açıyordu. Bu düşünceyle ara sıra büyük bir ışığın, Tanrısal bir ruhun, aydınlattığı yetilerimizle, Tanrı sözünü tanımakla artan anlayışımızla birlikte bütün bu güçlerimizi ne baya bir yolda kullandığımızı görerek çok üzülüyor, neden Tanrı böyle kurtarıcı bilgileri milyonlarca candan esirgiyor, oysa şu vahşiye bakarak vardığım sonuca göre, bu duygularla bilgileri bizden daha iyiye kullanabilirler, diyordum.”
a.( ) Tanrı’nın bütün insanlara neden aynı imkânları vermemektedir? İnsanların Tanrı’nın elinde bir hamurdur ve neden böyle olduklarını sorgulayamazlar.

b.( ) Tanrı bütün insanları eşit yaratmakla birlikte insanlar arasında var olan farklılıklar insanların kendi elleriyle yaptıklarıdır. Çünkü her insanın özgür iradesi vardır.

c. ( ) Bu konu hakkında herhangi bir fikrim yok.

10) “Kendimi içkiye arkadaşlara vererek kısa zamanda böyle bunalımların yeniden baş göstermesini kesinlikle önledim. Bunalım diyordum bu düşüncelere; beş altı gün içinde böyle şeylere üzülmemeye karar vermiş her delikanlının dileyeceği gibi içimden gelen bütün pişmanlık seslerini yendim. Ama bir sınav vardı önümde; anlaşılan, Tanrı böyle olaylarda her zaman yaptığı gibi beni hiçbir özür ileri süremeyecek durumda bırakmaya kararlıydı.”

a.( ) Tanrı insanlara yaptıkları hatalar için özür dileyecek fırsat vermeden onları cezalandırmaktadır.

b.( ) Tanrı insanlara karşı oldukça merhametlidir. İnsanın başına gelenler kendi elleriyle yaptıklarıdır. Tanrı insanlara zulmetmez.

c. ( ) Bu konu hakkında herhangi bir bilgim yok.

11) “Durumumu pek karanlık görüyordum; çünkü bu adaya, korkunç bir fırtınayla, gitmek istediğimiz yolun büsbütün dışına, insanların ticaret için gelip geçtikleri suların yüzlerce mil uzağına sürüklenerek düşüşümü, böyle ıssız bir yerde yapayalnız bir yaşayış sürerek ölmemi uygun gören Tanrı’nın istemine bağlanmam için yeterince nedenim vardı. Bu düşüncelere daldığımda gözlerimden yaşlar boşanıyor, ara sıra kendi

kendime, Tanrı kendi yarattıklarını neden böylesine yerden yere çalıyor, böyle hiçbir yardım elinin uzanamayacağı korkunç, umutsuz, yürekler acısı bir durumun içine atıyor, sonra da hırpaladığı yaratıkların böyle bir yaşayış için kendisine şükredebilmesini büsbütün mantıkdışı kılıyor diye soruyordum.

a.( ) Umutsuz, sıkıntılı ve zor durumlarda insan Tanrı'ya nasıl şükredebilir?

b.( ) İçinde bulunulan durum ne kadar umutsuz görünse de insan Tanrı'dan umudunu kesmemelidir. "Beterin beteri vardır" diyerek haline şükretmelidir.

c.( ) Bu konuda hakkında herhangi bir fikrim yok.

12) "Bunun üzerine ara sıra aşırı giderek Tanrısal egemenliğin sınırlarını çiğniyor, böyle bir takım şeyleri kimi yaratıklara kimi yaratıklardan gizleyen sonra da hepsinden aynı ödevi bekleyen başına buyruk adaleti suçluyordum."

a.( ) Bütün insanlar eşit ve aynı olmamasına rağmen hepsinden aynı şeyi yapması beklenemez.

b.( ) Tanrı kuluna taşıyamayacağı yük yüklemez. Herkesin durumuna göre yapacakları bellidir.

c. ( ) Bu konuda hakkında herhangi bir fikrim yok.

13) “30 Eylül’de, adaya çıkışımı geçen yılki gibi büyük bir ağır başlılıkla andım. Şimdi tam iki yıldır burada bulunuyordum, kurtulma umudumda ilk gündekinden daha fazla değildi. Bütün bu günümü, çektiğim yalnızlığın yanı sıra bana bağışlanan birçok olağanüstü şeyler için Tanrı’ya büyük alçak gönüllülükle şükrederek geçirdim.”

a.( ) İnsan ne kadar kötü durumda da olsa bu kötü durumlardaki iyi yanları görerek haline şükretmelidir.

b. ( ) İnsandan bulunduğu sıkıntı içinde Tanrı’ya şükretmesi beklenemez.

c. ( ) Bu konuda hakkında herhangi bir fikrim yok.

14) “Şimdiye dek anlattığım serüvenlerde başıma gelen bütün acı olayların Tanrı’nın bir buyruğu, işlediğim günahın sonucu, babamın isteklerine başkaldırmanın, sayısı pek çok olan şimdiki günahlarımın ya da bütün yaşayışımla tuttuğum yanlış yolun cezası olduğunu hiçbir zaman düşünmediğimi söylersem, Tanrı karşısındaki bu saygısızlığım daha kolay anlaşılabilir.”

a.( ) Tanrı insanlara karşı merhametsizdir, insanlara zulmetmektedir.

b.( )Tanrı insanlara zulmetmez, insanların başına gelenler kendi hatalarından dolayıdır.

c.( ) Bu konuda hakkında bir fikrim yok.

15) “O’nun her buyruğunu iyiden, doğrudan, kutsaldan yanadır; bizim sonsuz

iyiliğimiz, mutluluğumuz içindir; O bize, doğru olmayan hem niteliği hem de sonuçları bakımından kötü olan her şeyi yasaklar, böyle davranışlardan kaçınmamızı buyurur.”

a.( ) Tanrı’nın koyduğu emir ve yasaklar insanların iyiliği içindir.

b.( ) Tanrı insanların yararına olan şeyleri de yasaklamaktadır.

c. ( ) Bu konuda hakkında herhangi bir fikrim yok.

16) “Beni yaptığı gibi bütün dünyayı da O yaptı; ben kendi kendime bozuldum. O’nun iyiliğini kötüye kullandım, iğrenç bir alçak yaptım kendimi.”

a.( ) Doğuştan insanlar eşit olarak dünyaya gelmektedirler. Doğuştan ya iyidir ya da kötü.

b.( ) Doğuştan insanlar iyiliğe ya da kötülüğe meyilli olarak dünyaya gelmekte daha sonra kendi iradesiyle iyi ya da kötü olmaktadır.

c.( ) Bu konu hakkında herhangi bir bilgim yok.

KONU: DİN ADAMI

1) “Sonra din adamı yoldaşlarıyla ilgilenmeye başladı, onları yatıştırmaya çalıştı, yalvardı, kandırdı, avuttu, akıllarını başında tutmak için elinden geleni yaptı; kimisi için etkili de oldu, ama kimisi bir süre kendilerine gelemediler.”

2) “Ama hakkını yememek gerekirse iyi bir insan olduğunu da belirtmek zorundayım; çok ağırbaşlı, aklı başında, inançlı, dinî bütün bir adamdı; yaşayışında dürüst çok okumuş, sonsuz bir acıma duygusu olan, her davranışıyla örnek bir kimse.”

3) “Din adamı: “Peki, çocuk nasıl yetişecek, kim eğitecek onu?” diye sordu.

İhtiyar adam inanç dolu bir sesle konuştu: “Çocuk burada keçilerle, kuşlarla, ama tertemiz yetişecek, insanların kötülüklerinden uzak kalacak!”

“İyi ama çocuk keçi yavrusu değil, bir insan! Onun eğitilmesi gerekir. Yazın gerekli hazırlıkları yapıp, kışın okula gelmesi gerekir artık.”

Ama ihtiyarın bu sözlere aldırdığı yoktu. Başını salladı. “Hayır! Göndermem.” diye söylendi.

Din adamı bu kez ona aşağıya, köye inmesini, oraya yerleşmesini önerdi. Böylelikle çocuk okula kolaylıkla gidip gelebilirdi.

Ayrılırken ihtiyar adama, insanlardan kaçmanın iyi bir davranış olmadığını, insanlar arasına girmenin yaralarını anlattı.

“Öğüdüme kulak ver, aşağıya in ve oradaki iyi kalpli insanlar arasına karış!” dedi, “Göreceksin hepimiz seni sevecenlikle karşılayacağız. İnsanlar arasında daha da mutlu olacaksın. Bunu unutma hiçbir zaman!”

4) “Biz kırk çocuk öyle azdık öyle kudurduk ki... Ne yaptığımızı bilmiyor, artık hiç din adamını dinlemiyor, yüzüne leblebi atıyor, minderine iğne koyuyor, pabuçlarını saklayıp onu saatlerce arattırıyor, yalvartıyorduk. Dayaksız bizi okutamayacağını anlayan din adamı nihayet yine bir

gün falakayı çıkardı ama başı ucuna asmadı. Oturduğu minderin arkasına sakladı. Fakat şimdi kim kabahat yaparsa eskisinden fena dövüyordu."

5) "Birdenbire omuz başımda peyda olan, aksakallı, iriyarı bir din adamı doğrudan doğruya bana hitap etti: Kızım yaşlılara hürmet dinî bir görevdir. ... X hanımın maarif müdürlüğü koridorlarında benimle karşılaşması evvelden hazırlanmış bir şeymiş. Hatta o aksakallı din adamını bile mahsus getirmişler."

6) Din adamı, beni okula gitmek için ne kandırabilir ne de içimde ilgi uyandırabilirdi. Çünkü okula gitmesem de kulaklarımla işitiyordum. Daha bir dakika önce sesten durulmayan okul, onun kapıdan girmesiyle birlikte çıt çıkmayan bir yere dönerdi. O çocukluğumla bile anlıyordum. Din adamı denilen bu varlıkta bir korkunçluk vardı. Ama ne tür bir korkunçluk?"

7) "Ne mi olacak? Bu zincirin uzunluğu evvelce ölçülmüş, biçilmiş, tam din adamının koluna göre yapılmış. Çocuk tokat yiyeceğini anlar anlamaz başını geri çekecek değil mi ya, işte bu zincir bu sırada görevini yerine getirir, çocuğun başını ya da suratını din adamının kulacının dışına bırakmaz. Şaplak da yerini bulur."

8) "Genç din adamı ise büyük bir soğukkanlılıkla davranıyor, gerçekten ağırbaşlılığıyla herkese örnek oluyordu; gemiye ilk çıktığı zaman yüzükoyun yere kapanarak kurtuluşundan dolayı şükretmeye başladı, ne yazık ki, ben bayıldığını sanarak kendisini rahatsız ettim; usulca teşekkür

etti, kendisini kurtardığı için Tanrı'ya şükretmekte olduğunu, birkaç dakika dokunmamamı, Yaradan'a şükrettikten sonra, bana da teşekkür edeceğini söyledi."

9) "Ona ne söyleyeceğimi toparlayabilmek için oldukça uzun bir süre durakladım; çünkü yalnız kendi dinini değil, başkalarının dinini de ilgilendiren bir konuda, çabasıyla ortalama bir insanın sınırlarını böylesine aşan bir kimse görmek beni gerçekten de şaşırtmıştı."

Yer verilen cümlelerden yola çıkarak din adamlarının kişiliğiyle ilgili aşağıda yapılan çıkarımlardan katıldıklarınızın başına (X) işareti koyunuz.

( ) Din adamının yaşanan sıkıntılara çözüm önerisi getiren, hayata aktif olarak katılan bir önder olduğu belirtilmektedir.

( ) Din adamının bilgili, görgülü, hayata aktif olarak katılan, toplum tarafından sevilen bir kişidir.

( ) Din adamı toplumda gördüğü problemlere çözmeye çalışan çeşitli fonksiyonlara sahip kimselerdir.

( ) Tasvir edilen din adamı çocuklar tarafından saygı duyulmayıp dalga geçilen, şiddet yanlısı, merhametsiz bir kişidir.

( ) Tasvir edilen din adamı, alavere ve dalavere işlerine alet olan, düzenbaz bir kimsedir.

( ) Din adamı nazik, şefkatli ve merhametli davranmakla birlikte aslında korkunç bir kişidir.

( ) Tasvir edilen din adamı merhametsiz ve şiddet yanlısıdır.

( ) Din adamı zor zamanlarda topluma örnek olan, dinin yaşayan canlı örneğidir.

( ) Din adamı sadece kendi din ve mezhebinden olan kişilere değil, diğer din ve mezheplerdeki insanlara da yardım eden olanlara zor zamanlarında destek olan kişilerdir.

( ) Toplumuzda yaygın olarak kullanılan "Kıyamet hacıdan hocadan kopacak!" sözü doğrudur.

( ) Yukarıda belirtilen cümlelerden 1, 2, 3, 8 ve 9 Hristiyanlığın din adamı olan papazı; 5, 6, 7 ise İslâmiyet'in din adamı olan imamı tarif etmektedir.

( ) Belirtilen cümlelerden 1, 2, 3, 8 ve 9 İslâmiyet'in din adamı olan imamı; 5, 6, 7 ise Hristiyanlığın din adamı olan papazı ifade etmektedir.

( ) Yukarıda verilen cümlelerden 1, 2, 8, 9. cümleler ideal din adamının kişiliğini yansıtmaktadır.

KONU: MELEK VE ŞEYTAN

"Şeytanın beni korkutmak için bir tek ayak izinden başka yollar bulabileceğini, çoğunlukla adanın bu yanında bulunduğum için on binde bir olasılıkla görebileceğim bir yerde hem de sert bir rüzgârla denizin ilk dalgada silivereceği bir biçimde kumun üzerine iz bırakacak budalalığı hiçbir zaman göstermeyeceğini düşündüm. Bütün bunlar hem olayın kendisine hem de şeytanın kurnazlığı konusundaki bilgilerimize aykırı görünüyordu"

1) Şeytan son derece kurnazdır:

( ) Doğru ( ) Yanlış

"Ama kötü ruhu şeytanı, şeytanın varlığını, en önemlisi, onun kötülük yapmaya duyduğu eğilimi, bizi de aynı eğilime sürüklemek için gösterdiği çabayı açıklamak" istiyordu.

2) Şeytan insanları kötülüğe yöneltmek için çabalar:

( ) Doğru ( ) Yanlış

"Sonra da, şeytanın nasıl insan yüreğinde barınan bir Tanrı düşmanı olduğunu, Tanrı'nın iyi tasarılarını bozmak, Îsâ'nın yeryüzündeki egemenliğine yıkmak için her kötülüğe, her türlü düzene nasıl başvurduğunu, buna benzer daha bir sürü şeyi anlattım."

3) Şeytan Allah'ın yeryüzündeki düzenini bozmak isteyen bir düşmandır:

( ) Doğru ( ) Yanlış

"Tanrı şeytandan üstündür, bu nedenle şeytanı ayaklarımızın altına atması, bizi onun ayartmalarından, ateşli oklarından kurtarması için Tanrı'ya yakarıyoruz."

4) Şeytan Allah tarafından yaratılmış varlıklardan biridir. Bu sebeple şeytanın kötülüğünden korunmak için Allah'a sığınmalıyız:

( ) Doğru ( ) Yanlış

“Sonunda Tanrı onu büyük bir cezaya çarptıracak; kıyamet gününü bekliyor, o zaman şeytan cehennem de dipsiz bir kuyuya atılacak, hiç sönmek bilmeyen ateşler içinde kalacak”

5) Şeytan ve şeytana uyanlar, yaptıklarından dolayı ebediyen cehennemde kalacaktır:

( ) Doğru ( ) Yanlış

“Neyse ki Londra’da iyi bir arkadaş çevresine düşmüştüm; bu da benim gibi başıboş, yolunu şaşırmış delikanlılara binde bir rastlayan bir mutluluktu; genel olarak şeytan böylelerini daha başlangıçta pusuya düşürüverir; ama benim için durum başka türlü oldu.”

6) Şeytanın başıboş insanlarla uğraşıp, onları tuzağa düşürmeye çalışır:

( ) Doğru ( ) Yanlış

“Doğrusu onların bu korkuluğa böyle budalaca, bönce tapınmaları beni hiçbir şeyin üzmeyeceği ölçüde üzmüştü; Tanrı’nın bunca üstünlükler bağışlamış, yaradılışta bile bütün öteki varlıklardan ayrı bir ruhla, düşünceyle donatmış, ruhunu kendisine tapması için yeteneklerle süslemiş olduğu, en yüce, en üstün yaratığın, böyle kendi yaptığı, kendi kuruntularıyla korkunçlaştırdığı, bezlerle paçavralarla süslenmiş kuru bir nesneye tapacak ölçüde budalalığa gömülmesi üzücü bir şeydi, bu şeytanın cehenneme yönelttiği korkunç bir bilgisizliğin etkisiydi.”

7) Dünyadaki güzelliklerin ve düzenin yaratıcısı olan Tanrı'yı unutup puta tapmak şeytan işidir:

( ) Doğru ( ) Yanlış

"Kendi kendine "Bir melek gibi masum" diye mırıldandı."

8) Melekler iyiliğin ve güzelliğin sembolü olduklarından toplumda iyi insanlar meleğe benzetilir:

( ) Doğru ( ) Yanlış

"Kur'an okuyan annemin şimdi etrafına toplanmaları lazım gelen melaikeleri müşahede ediyorum zannederek dalıverdim."

9) Melekler iyiliğin sembolü olduklarından yapılan her hayırlı iş ve ortamda bulunurlar:

( ) Doğru ( ) Yanlış

"Yüzümün üstünde, ahirette güller bitecek ve cehenneme girecek olursam katiyen yanmayacak olan sol kaşımın ucunda tatlı bir ürperme duruyor, sonra annemin münevver bir zambak aydınlığıyla parlayan dudaklarının kımıldamasına bakarak; o görülemeyen melaike kanatlarının saçlarıma, annemin şimdi Kur'an tutan ince parmaklarıyla okşadığını sarı ve çok saçlarıma dokunduklarını hisseder gibi oluyor ve dalıyorum."

10) İyi kalpli insanlar meleklere benzetilmektedir, ancak melekler insanlardan farklı varlıklardır. Onları insanlara benzeterek kanatlı bir bayan şeklinde düşünmek ve yansıtmak doğru değildir:

( ) Doğru ( ) Yanlış

KONU: HRİSTİYANLIK- İSLAMİYET, HZ. ÎSÂ- HZ. MUHAMMED

A) “ Demek istediğim bunlar gönlümüze Tanrı’nın bir esininden başka bir şey yerleştiremez, dolayısıyla Tanrı’yı tanımak, kurtuluşa ermek yolunda başlıca yol gösterici olan Tanrı kitabını, Îsâ’yı öğrenmek, ruh için en kaçınılmaz eğitimdir.”

“ Birbirlerinin can düşmanıdırlar, çünkü bu Alifanfaron, Tanrıtanımaz biridir ve Pentapolin’in kızına âşıktır. Pentapolin’in kızı ise son derece güzel, zarif bir Hristiyanın kızıdır. Doğal olarak babası onu Tanrıtanımaz biri ile evlendirmek istemez. Önce Hristiyan olmasını şart koşar. Bu yüzden birbirlerine düşmandırlar.”

“ Dinsiz, olanlar şüphesiz ki, cehennemdeler; Hristiyanlara yakışır biçimde yaşayanlar ise ya Arafta ya da cennettedirler.”

“ Aşçıbaşının karısı altıncı çocuğuna gebeydi sanıyorum; bu analar genellikle ağırbaşlı, sessiz, çalışkan, alçak gönüllü, birbirlerine yardımdan geri kalmayan efendilerine -kocalarına diyemeyeceğim- saygılı, çok uysal şeylerdi. Tek eksiklikleri Hristiyanlık ve yasal evlilik konusundaki bilgisizlikleriydi.”

"Gözlemlerimde her zaman rastladığım üzere, Hristiyan dinî, girdiği her yerde insanları uygarlaştırıyor, onları etkilemek çabasında olsun olmasın, görgülerini arttırıyordu."

"Neriman düşündü ve bir anda şarklıların kedileri ve garplıların köpekleri neden bu kadar sevdiğini anladı. Hristiyan evlerinde köpek ve Müslüman evlerinde kedi bolluğu şundandı: "Şarklılar kediye, garplılar köpeğe benziyorlar! Kedi yer, içer, yatar, uyar, doğurur; hayatı hep minder üstünde ve rüya içinde geçer; gözleri bazen uyanıkken bile rüya görüyormuş gibidir; lapacı, tembel ve hayalperest mahlûk çalışmayı hiç sevmez. Köpek diri, çevik, atılgandır. İşe yarar, birçok işe yarar. Uyurken bile uyanıktır. En küçük sesleri bile duyar, sıçrar, bağırır."

Yukarıda verilen ifadelerle ilgili bazı yargılara ulaşılmıştır. Bu cümlelerden doğru olduğunu düşündüğünüz başına "D", yanlış olduğunu düşündüğünüz cümlelerin başına "Y" harflerini koyunuz.

( ) Yukarıda verilen bazı ifadelerde İslâmiyet açısından yanlış bilgiler vardır.

( ) Hristiyanlık insanları uygarlaştırmaktadır.

( ) Kurtuluşa ermek ve cennete girmek ancak Hristiyan olmakla mümkündür, Hristiyan olmayanlar kurtuluşa eremeyeceklerdir.

( ) Dürüst, ahlaklı ve çalışkan bir bireyin kişiliği Hristiyan olmakla mükemmelliğe ulaşır.

( ) Neriman'ın yaptığı benzetmede olduğu gibi, Müslümanlar tembellik içinde günlerini geçirirken, Hristiyanlar sürekli çalışmaktadırlar.

( ) İyiliğin, huzurun ve güzel hasletlerin tek kaynağı Hristiyanlıktır.

( ) İnsanlara rehberlik edecek ve kurtuluşa götürecek olan Hristiyanlığın insanlara anlatılması kutsal bir görevdir.

B) “Bunun üzerine, bir yerde gidecekmişim gibi hemen yerimden fırlayarak bu konuşmayı kestim: Cuma’yı da bunları öğrenmekte beni başarılı kılması, bana yardım etmesi, Îsâ’nın büyüklüğünü bu bilgisiz yaratığın gönlüne bir ışık gibi yerleştirmesi, onu bağışlaması ruhunu kurtarması, gözünü açması, gönlünü inançla doldurarak ona Tanrı’nın sözlerinden bir şeyler aktarabilmeme yardımcı olması için Tanrı’dan dilekte bulundum. Döndüğünde Cuma’ya bütün dünyanın kurtarıcısı Îsâ’nın nasıl kurtaracağı, gökten inme Tanrı kitabının öğreticisi, Tanrı önünde duyulacak pişmanlık, yüce Îsâ’ya inanmanın gerekliliği üzerine uzun bir konuşma yaptım.”

“Îsâ’nın bizi günahlarımızdan kurtarmak için gönderildiğini, Tanrı’ya nasıl dua edeceğimizi, O’nun bizi cennetten bile duyabileceğini öğrenmek onu mutlu etti.”

“Bugünü öteki dinsel günlerden ayrı olarak bir yortu günü saydım, bütün gönlümle küçülüp yere kapanarak Tanrı’ya günahlarımı açıkça sayıp döktüm, benimle ilgili yargılarının doğruluğunu benimsedim, beni yüce Îsâ aracılığıyla bağışlaması için yalvardım.”

Yukarıda verilen ifadelerle ilgili bazı yargılara ulaşılmıştır. Bu cümlelerden doğru olduğunu düşündüğünüz başına "D", yanlış olduğunu düşündüğünüz cümlelerin başına "Y" harflerini koyunuz.

(   ) Hz. Îsâ Hristiyanlara göre bir peygamber değildir.

(   ) Hz. Îsâ insanları günahlarından arındıran yüce bir kurtarıcıdır.

(   ) Hz. Îsâ insanların günahlarının bağışlanması için Tanrı ile kul arasında bir aracıdır.

(   ) Hristiyanlığın inanç ve ahiret esası ile ilgili hususlar Hz. Îsâ merkezlidir.

KONU: KUTSAL KİTAP, ÖLÜM- KIYAMET, CENNET- CEHENNEM

SONUÇ	NEDEN
1. *Kutsal kitaplar, insanların dinlerini öğreneceği kaynaklardan biri, insanın hayatına yön veren değerli bir rehberlerdir(.....)*	a. *"İnsan sonsuz değildir, ölümlü bir varlıktır. Hiç kimse bu dünyada Tanrı'nın kendisine bağışladığından bir gün bile fazla yaşayamaz. Azrail'in kaybedecek zamanı yok, o geldiği zaman hiçbir şey bizi kurtaramaz. Ne kral, ne papa, ne para."*
2. Cennet iyi insanların gideceği yer olarak tasvir edilirken cehennem ise kötü insanların işledikleri suçların cezasını çekecekleri yerdir.(......)	b. *"Biz Tanrı'nın sözünün başlıca yol gösterici olduğuna, Tanrı'nın bizi ışığıyla bütün gerçeklere yönelttiğine, Kutsal Kitap'taki ilkeleri yerine getirmekle Tanrı'nın bağışını kazanacağımıza, şükürler olsun gönülden inanıyorduk..."*
3. Her varlığın bir sonu olduğu gibi insan ömrünün de bir sonu vardır. Allah herkesin öleceği zamanı belirlemiştir. Bu vakit ne gecikir ne de ertelenebilir.(......)	c. *"Bu sözünü ettiğimiz şeylere inandığımızı, iyi insanların cennete kötü insanların cehenneme, lanetli insanların da şeytana gideceğini söylesek, gerçekte kendimiz kötü insanlar olduğumuz için, bu inançlarımıza göre kendimizin nereye gitmeyi umduğunu sorarlar."*

Dizin

B

C

D

T

V

Y

Milli Eğitim Bakanlığı 2005 yılında, çocukluk ve gençlik dönemlerindeki öğrencilere okuma alışkanlığı kazandırmak için “100 Temel Eser” projesini hayata geçirmiştir. Bu eserler edebi kıymetlerinin yanında sundukları hayat felsefesi, dinî ve ahlakî bakış açısıyla okuyucunun ruh dünyasını ve zihin algısını etkilediği yadsınamaz bir gerçektir. Bu realiteden yola çıkılarak gençlerin bu eserler listesinden okumayı tercih ettikleri beşi yabancı, beşi Türk yazar tarafından kaleme alınmış toplam on romanın dinî ve ahlakî değer algılarına tesiri mercek altına alınmıştır. Bu incelemeye Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi (DKAB) ders programlarında yer verilen dinî ve ahlakî değerler de dâhil edilmiştir. Böylece “DKAB derslerinde dinî ve ahlakî değer kazanımında edebi eserlerden faydalanılabilir mi?” sorusuna cevap aranmıştır. Sivas ili örnekleminde dört farklı ortaöğretim kurumunda gerçekleştirilen gözlem, anket ve mülakat tekniklerinden alınan sonuçlar toplumun dinî kültür ve yaşantısıyla çelişmeyen, gençlerin beklenti ve gerçeklik algısını doyuran ve dinî ve ahlâkî değerleri belirli zamanla sınırlamayan orijinal eserlere ihtiyaç olduğunu ortaya çıkarmıştır.

OKU OKUT YAYINLARI

ISBN-13: 978-605-74416-2-1
9 786057 441621

On Temel Eser Örneğinde Dinî ve Ahlâkî Değerler

Fatma Kurttekin

3